

1975. 8414

KOLEDAR 1975

KOLEDAR

Goriške Mohorjeve družbe

za leto

1975

Izdala Goriška Mohorjeva družba

Gorica 1975

8414

/1975.

D 77.209/1977

Natisnila tiskarna Budin v Gorici

LETO 1975

je navadno leto. Ima 365 dni ali 52 tednov in 1 dan. Začne in konča se v sredo.

Začetek letnih časov

Začetek pomladi	:	21. marca ob 6.57 Sonce stopi v znamenje <i>ovna</i> (pomladansko enakonočje)
Začetek poletja	:	22. junija ob 1.27 Sonce stopi v znamenje <i>raka</i>
Začetek jeseni	:	23. septembra ob 16.55 Sonce stopi v znamenje <i>tehtnice</i> (jesensko enakonočje)
Začetek zime	:	22. decembra ob 12.46 Sonce stopi v znamenje <i>kozoroga</i> .

Sončni in lunini mrki

V letu 1975 bosta dva sončna in dva lunina mrka:

1. *Delni sončni mrk* bo 11. maja ob 6.09 do 10.25. Viden bo v severni in zahodni Afriki, Evropi, Grenlandiji, v severni Aziji in polarnem področju. Viden bo tudi pri nas.
2. *Popolni lunin mrk* bo 25. maja od 3.59 do 9.38. Viden bo predvsem na zahodni polobli in na začetku tudi v južni Evropi.
3. *Delni sončni mrk* bo 3. novembra od 12.15 do 16.15. Viden bo v Antarktiki in južnem delu Južne Amerike.
4. *Popolni lunin mrk* bo 18. in 19. novembra. Začel se bo 18. novembra ob 20.26 in bo trajal do 19. novembra do 2.22 minut. Ves potek mrka bo viden po vsej Evropi, v Aziji in Afriki; konec mrka bo viden skoro po vsej Ameriki.

1 Sreda	Osmina Gosp. rojstva; Marija božja mati
2 Četrtek	Bazilij (Vasilij) Vel., škof; Gregor Nacijanški
3 Petek	Genovefa, dev.; Bertila, spok.
4 Sobota	Angela Folinjska, red.; Gregor Langreški, šk. ☼
5 Nedelja	2. po božiču; Simeon Stilit, pušč.; Emilijana (Milena)
6 Ponedeljek	Gospodovo razglasenje (Trije kralji)
7 Torek	Valentin (Zdravko), škof; Rajmund, red.
8 Sreda	Severin, opat; Erfard, škof, Jurij iz Hozibe, menih
9 Četrtek	Julijan, muč.; Basilisa, muč.; Hadrijan
10 Petek	Viljem, škof; Agaton, papež; Gregor X., papež
11 Sobota	Pavlin, oglejski škof; Teodozij, opat; Salvij, škof
12 Nedelja	1. navadna; Jezusov krst; Alfred, opat; Tatjana ●
13 Ponedeljek	Hilarij (Radovan), škof
14 Torek	Oton, menih; Feliks (Srečko) Nolanski
15 Sreda	Pavel, pušč.; Maver, opat; Habakuk, prerok
16 Četrtek	Marcel, papež; Berard, Oton in Peter, franč. muč.
17 Petek	Anton (Zvonko), opat, pušč.; Sulpicij, škof
18 Sobota	Marjeta Ogrska, dev.; Suzana, muč.
19 Nedelja	2. navadna; Kanut (Knut), kralj; Germanik, muč.
20 Ponedeljek	Fabijan, papež, in Sebastijan, mučenca ☾
21 Torek	Neža (Janja, Ines), dev., muč.; Fruktuoz (Rastko)
22 Sreda	Vincenc (Vinko), diakon, muč.; Anastazij, pušč.
23 Četrtek	Ildefonz, škof; Janez Usmiljeni, patriarh
24 Petek	Frančišek Saleški, škof, cerkv. uč.; Felicijan, škof
25 Sobota	Spreobrnitev sv. Pavla; Ananija iz Damaska, muč.
26 Nedelja	3. navadna; Timotej, škof; Tit, škof; Pavla, spok.
27 Ponedeljek	Angela Merici, dev.; Vitalijan, papež ☼
28 Torek	Tomaž Akvinski, cerkv. uč.; Peter Nolasco, red.
29 Sreda	Valerij, škof; Julijan Ubogi, spokornik
30 Četrtek	Martina, dev., muč.; Hiacinta (Jacinta), dev.
31 Petek	Janez Bosco, duhovnik; Marcela, spokornica

1. Našli so Marijo, Jožefa in Dete in čez osem dni so mu dali ime Jezus (Lk 2, 16-21)

5. Beseda se je učlovečila in se naselila med nami (Jan 1, 1-18)

6. Z Vzhoda smo se prišli poklonit Kralju (Mt 2, 1-12)

12. Jezus ob krstu vidi Svetega Duha (Mt 3, 12-17)

19. Jagnje božje odjemlje greh sveta (Jan 1, 29-34)

26. Jezus izpolnjuje Izaijevo prerokbo (Mt 4, 12-23)

Višarje v snegu (foto B. Breclj)

ZAPISNIK

LUNA	Vzhaja	Zahaja	Zadnji krajec	4. 1. ob 19.28
1. 1.	14.08	6.09	Mlaj	12. 1. ob 15.01
14. 1.	3.50	12.27	Prvi krajec	21. 1. ob 5.59
27. 1.	11.32	2.54	Polna luna	27. 1. ob 9.24

1	Sobota	Brigita Irska, dev.; Pionij, muč.; Sever, škof	
2	Nedelja	4. navadna; Jezusovo darovanje (Svečnica)	
3	Ponedeljek	Blaž, škof, muč.; Oskar, škof	€
4	Torek	Andrej Corsini, škof; Janez de Britto	
5	Sreda	Agata, dev., muč.; Albuin, škof, muč.	
6	Četrtek	Pavel Miki in tovariši, japonski muč.; Teofil, muč.	
7	Petek	Egidij od sv. Jožefa, red.; Rihard, kralj	
8	Sobota	Hieronim Emiliani, red.; Janez de Matha, red.	
9	Nedelja	5. navadna; Apolonija, dev., muč.; Nikefor, muč.	
10	Ponedeljek	Sholastika, dev.; Viljem, muč.; Sotera	
11	Torek	Lurška Mati božja; Saturnin, muč.	●
12	Sreda	Pepelnica; Evlalija, muč.; Benedikt Anianski	
13	Četrtek	Katarina Ricci, dev.; Hermenilda, spok.; Gregor II.	
14	Petek	Ciril in Metod, slov. apostola; Valentin, muč.	
15	Sobota	Jordan Saški, red.; Sigfrid (Zmago), škof	
16	Nedelja	1. postna; Julijana, muč.; Onezim, škof	
17	Ponedeljek	Aleš in drugih 6 ustanoviteljev servitov	
18	Torek	Simeon, škof, muč.; Flavijan, škof	
19	Sreda	Konrad, spok.; Julijan, muč.	●
20	Četrtek	Silvan, muč.; Leon, škof; Sadot, muč.	
21	Petek	Maksimilijan, škof; Peter Damiani, škof; Irena, dev.	
22	Sobota	Sedež ap. Petra; Marjeta Kortonska, spok.	
23	Nedelja	2. postna; Polikarp, škof, muč.; Dositej, menih	
24	Ponedeljek	Sergij, muč.; Montan, muč.; Lucij	
25	Torek	Valburga, dev.; Viktorin in Viktor, muč.	
26	Sreda	Aleksander Aleksandrijski, škof; Matilda	⊕
27	Četrtek	Gabrijel Žal. Matere božje; Leander, škof	
28	Petek	Roman, opat; Osvald, škof; Hilarij, papež	

2. Jezus oznanja, kaj prinaša blagoslov (Mt 5, 1-12)

9. Kristjani so sol in luč sveta (Mt 5, 13-16)

16. Jezus se posti, hudič ga skuša (Mt 4, 1-11)

23. Jezusov obraz se je zasvetil ko sonce (Mt 17, 1-9)

V kraljestvu snega (foto B. Breclj)

ZAPISNIK

LUNA	Vzhaja	Zahaja	Zadnji krajec	3. 2. ob 13.56
9. 2.	0.13	9.57	Mlaj	11. 2. ob 1.09
17. 2.	7.37	18.35	Prvi krajec	19. 2. ob 17.26
25. 2.	10.41	2.52	Polna luna	26. 2. ob 5.31

1	Sobota	Albin, škof, opat; Antonina, muč.
2	Nedelja	3. postna; Neža (Janja, Ines) Praška, dev.; Henrik
3	Ponedeljek	Kunigunda, cesarica; Marin, muč.
4	Torek	Kazimir, kraljevič; Hadrijan, muč. €
5	Sreda	Hadrijan (Jadran), muč.; Janez Jožef od Križa
6	Četrtek	Fridolin, opat; Koleta (Nika), dev.; Marcijan, muč.
7	Petek	Perpetua in Felicita, muč.; Gaudioz
8	Sobota	Janez od Boga, red.; Janez Avilski, duhovnik
9	Nedelja	4. postna; Frančiška Rimska, red.; Gregor Niški
10	Ponedeljek	Makarij, škof; Janez Ogilvie, škof, muč.
11	Torek	Sofronij, škof; Evlogij, muč.; Konstantin, spok.
12	Sreda	Doroteja, muč.; Maksimilijan iz Theveste, muč.
13	Četrtek	Kristina, dev., muč.; Nikefor, škof; Evfrazija ●
14	Petek	Matilda, kraljica; Fiorentina, opatinja; Evtihij
15	Sobota	Klemen Dvoržak, red.; Ludovika de Marillac
16	Nedelja	5. postna; Hilarij, oglejski škof, muč.; Tacijan
17	Ponedeljek	Patrik (Patricij), škof; Jedrt (Jerica)
18	Torek	Ciril Jeruzalemski, škof, cerkv. uč.
19	Sreda	Jožef, Jezusov rednik
20	Četrtek	Klavdija in tov., muč.; Kutbert, opat 3
21	Petek	Nikolaj iz Flüe, pušč.; Serapion, škof; Filemon
22	Sobota	Lea, spok.; Zaharija, papež; Katarina, spok.
23	Nedelja	Oljčna (cvetna); Turibij de Mongrovejo, škof
24	Ponedeljek	Dionizij, muč.; Aleksander
25	Torek	Gospodovo oznanjenje; Dizma; Humbert, opat
26	Sreda	Ludgar, škof; Kastul, muč.; Evgenija, muč.
27	Četrtek	Veliki četrtek; Rupert; Lidija; Lazar ③
28	Petek	Veliki petek; Sikst III., papež; Bojan, knez
29	Sobota	Velika sobota; Bertold, red.; Ciril, diakon
30	Nedelja	Velika noč; Amadej (Bogo) Savojski, knez; Janez K.
31	Ponedeljek	Modest, škof; Gvido; Benjamin

2. Iz Kristusa izvira voda za večno življenje (Jan 4, 5-42)

9. Jezus odpre oči sleporojenemu (Jan 9, 1-41)

16. Jezus je vstajenje in življenje (Jan 11, 1-45)

19. Jožef je ubogal angela (Mt 1, 16, 18-21a)

23. Trpljenje N. G. Jezusa Kristusa (Mt 26, 14-75, 27, 1-66)

30. Potrebno je bilo, da je Kristus vstal (Jan 20, 1-9)

Pomladno prebujenje (foto S. Bratina)

ZAPISNIK

LUNA	Vzhaja	Zahaja	Zadnji krajec	4. 3. ob	6.18
7. 3.	22.05	7.40	Mlaj	13. 3. ob	8.45
16. 3.	5.40	16.10	Prvi krajec	20. 3. ob	5.52
26. 3.	10.14	1.31	Polna luna	27. 3. ob	1.49

1	Torek	Hugo, škof; Venancij, škof, muč.
2	Sreda	Frančišek Paolski, red.; Marija Egiptovska, spok.
3	Četrtek	Rihard Chichesterski, škof; Agapa (Ljuba) €
4	Petek	Izidor Seviljski, škof, cerkv. uč.; Benedikt Niger
5	Sobota	Vincenc Ferrer, duhovnik; Irena (Miroslava), muč.
6	Nedelja	Bela nedelja; Viljem, opat; Marcelin, muč. Irenej
7	Ponedeljek	Janez Krstnik La Salle, duhovnik; Herman Jožef
8	Torek	Albert, škof, muč.; Valter, škof; Julija Billiart, dev.
9	Sreda	Marija Kleofova, žena; Tomaž Tolentinski, muč.
10	Četrtek	Ezekijel, prerok; Apolonij in tov., mučenci
11	Petek	Stanislav, škof, muč.; Gema ●
12	Sobota	Lazar Tržaški, škof, muč.; Zeno, škof
13	Nedelja	3. velikonočna; Martin I., papež, muč.; Hermenegild
14	Ponedeljek	Valerijan in tov., muč.; Lambert
15	Torek	Helena (Jelka), kraljica; Peter Gonzales, red.
16	Sreda	Bernardka Lurška, dev.; Benedikt, spokor.
17	Četrtek	Inocenc (Nevenko) Tortonski, škof; Fortunat
18	Petek	Apolonij, muč.; Eleverij Ilirski, muč.
19	Sobota	Leon IX. (Lavoslav), papež; Ema ☾
20	Nedelja	4. velikonočna (Nedelja za poklice); Hilda, dev.
21	Ponedeljek	Anzelm, škof, cerkv. uč.; Konrad P.
22	Torek	Aleksander (Saša), muč.; Luka, muč.
23	Sreda	Jurij, muč.; Vojteh (Vojko), škof, muč.; Gerard
24	Četrtek	Fidel iz Singmaringena, duhovnik, muč.; Melit
25	Petek	Marko, evangelist; Ermin, škof, muč.; Kalist ☼
26	Sobota	Pashazij, opat; Franka Visalta, opatinja; Antonin
27	Nedelja	5. velikonočna; Hozana Kotorska, dev.; Čita, dev.
28	Ponedeljek	Peter Chanel, muč.; Vital (Živko)
29	Torek	Katarina Sienska, dev., cerkv. uč.
30	Sreda	Pij V., papež; Jožef Cottolengo, red.; Jakob, diakon

6. Čez osem dni je prišel Jezus (Jan 20, 19-31)

13. Učenca spoznata Jezusa pri lomljenju kruha (Lk 24, 13-35)

20. Jezus je pastir in vrata ovcam (Jan 10, 1-10)

27. Kristus je pot, resnica in življenje (Jan 14, 1-12)

Trenutek oddiha (foto S. Bratina)

ZAPISNIK

LUNA	Vzhaja	Zahaja	Zadnji krajec	3. 4. ob 19.46
4. 4.	21.06	6.05	Mlaj	11. 4. ob 14.59
13. 4.	4.05	15.12	Prvi krajec	19. 4. ob 19.16
22. 4.	8.04	0.23	Polna luna	25. 4. ob 20.45

1 Četrtek	Praznik dela; Jožef Delavec	
2 Petek	Atanazij, škof, cerkv. uč.; Saturnin; German	
3 Sobota	Filip (Zdenko) in Jakob ml., apostola; Mavra	€
4 Nedelja	6. velikonočna; Florijan (Cvetko), muč.; Cirijak	
5 Ponedeljek	Gotard, škof; Angel, muč.; Silvan, muč.	
6 Torek	Dominik Savio, dijak; Evodij, škof	
7 Sreda	Gizela (Željka), opatinja; Domicijan, škof; Flavij	
8 Četrtek	Vnebohod; Viktor (Zmago) Milanski, muč.	
9 Petek	Pahomij, opat; Herma, učenec sv. Pavla	
10 Sobota	Antonin, škof; Gordijan in Epimah, muč.	
11 Nedelja	7. velikonočna; Sigismund (Žiga), kralj;	●
12 Ponedeljek	Nerej in Ahilej, muč.; Pankracij	
13 Torek	Servacij, škof; Peter Regalati, red.	
14 Sreda	Matija, apostol; Mihael Garcoits, red.; Justina	
15 Četrtek	Izidor, kmet; Zofija (Sonja), muč.; Torkvat, muč.	
16 Petek	Janez Nepomuk, muč.; Andrej Bobòla, muč.; Ubald	
17 Sobota	Paskal Bajlon, red.; Bruno, škof; Jošt, opat	
18 Nedelja	Binkošti; Janez I., papež, muč.; Venancij, muč.	●
19 Ponedeljek	Celestin (Rajko), papež; Ivo	●
20 Torek	Bernardin Sienski, red.; Plavtila, spok.	
21 Sreda	Krispin, red.; Valens, škof; Evtihij in tov.	
22 Četrtek	Renata, spok.; Julija, dev., muč.	
23 Petek	Dezider (Željko), škof; Leon Rostovski	
24 Sobota	Marija Pomočnica kristjanov; Socerb (Servul)	
25 Nedelja	Sv. Trojica; Beda Častiljivi, duhovnik, c. uč.	⊕
26 Ponedeljek	Filip Neri, duhovnik; Lambert	
27 Torek	Avguštin Canterburyjski, škof; Julij, muč.	
28 Sreda	German Pariški, škof; Bernard Menthonski	
29 Četrtek	Sv. Rešnje Telo in Kri Kristusova; Maksim Emonski	
30 Petek	Ivana Orleanska, devica; Ferdinand Aragonski, kralj	
31 Sobota	Marijino obiskanje; Petronila, dev.	

4. Na Jezusovo prošnjo prejmemo Svetega Duha (Jan 14, 15-21)

8. Jezus ima vso oblast v nebesih in na zemlji (Mt 28, 16-20)

11. Oče naj proslavi svojega Sina (Jan 17, 1-11a)

18. Kakor me je Oče poslal, vas jaz pošljem in dajem Sv. Duha (Jan 20, 19-23)

25. Oče je poslal Sina za rešitev sveta (Jan 3, 16-18)

29. Jezus naša hrana in pijača (Jan 6, 51-58)

Igra oblakov (foto S. Bratina)

ZAPISNIK

LUNA

	Vzhaja	Zahaja
1. 5.	18.40	4.07
10. 5.	2.11	13.01
23. 5.	10.12	0.41

Zadnji krajec	3. 5. ob 6.14
Mlaj	11. 5. ob 21.12
Prvi krajec	19. 5. ob 9.27
Polna luna	25. 5. ob 13.16

1 Nedelja	9. navadna; Justin, muč.; Pamfil, muč.; Enekon	
2 Ponedeljek	Marcelin, muč.; Peter, muč.; Erazem	€
3 Torek	Karel (Drago) Lwanga in tov., ugandski mučenci	
4 Sreda	Frančišek Caracciolo, red.; Kvirin, škof, muč.	
5 Četrtek	Bonifacij, škof, muč.; Dorotej, muč.; Svetko	
6 Petek	Srce Jezusovo; Norbert, škof; Filip, diakon	
7 Sobota	Brezmadežno Srce Marijino; Robert, opat; Vilibald	
8 Nedelja	10. navadna; Medard, škof; Viljem (Vilko), škof	
9 Ponedeljek	Efrem Sirski, diakon, cerkv. uč.; Primož	●
10 Torek	Bogumil, škof; Itamar, škof; Zaharija, muč.	
11 Sreda	Barnaba; Feliks (Srečko); Fortunat, muč.	
12 Četrtek	Janez Fakundski, red; Adelajda, dev.	
13 Petek	Anton Padovanski, red.	
14 Sobota	Elizej, prerok; Valerij, muč.; Rufin, muč.	
15 Nedelja	11. navadna; Vid (Vitomir), muč.; Benilda, muč.	
16 Ponedeljek	Gvido Kortonski, red.; Beno, škof	♪
17 Torek	Gregor Barbarigo, škof; Rajneri, škof	
18 Sreda	Marcelijan, muč.; Marko, muč.; Amand (Ljubo)	
19 Četrtek	Romuald, opat; Gervazij in Protazij, mučenca	
20 Petek	Mihelina, spok.; Silverij I., papež, muč.	
21 Sobota	Alojzij Gonzaga, red.	
22 Nedelja	12. navadna; Pavlin iz Nole, škof; Janez Fisher	
23 Ponedeljek	Agripina, dev., muč.; Jožef Cafasso, duhovnik	☙
24 Torek	Janez Krstnik (rojstvo); Niketa, škof	
25 Sreda	Eleonora, kraljica; Viljem (Vilko), opat; Doroteja	
26 Četrtek	Vigilij (Stojan), škof; Janez, muč.; Pelagij	
27 Petek	Ema (Hema) Krška, kneginja; Ladislav (Vlado)	
28 Sobota	Irenej (Hotimir), škof, muč.; Marcela, mučenka	
29 Nedelja	13. navadna; Peter in Pavel, apostola	
30 Ponedeljek	Prvi rimski mučenci; Adolf, škof; Emilijana, muč.	

1. V življenju se je treba prav odločiti (Mt 7, 21-27)

8. Kristus je prišel iskat grešnike (Mt 9, 9-13)

15. Jezus pokliče in razpošlje dvanajstere (Mt 9, 36-38, 10, 1-8)

22. Jezus nam daje poguma (Mt 10, 26-33)

29. Jezus izroči Petru skrb za svoje ovce (Jan 21, 15-19)

Gozdna idila (foto S. Bratina)

ZAPISNIK

LUNA	Vzhaja	Zahaja	Zadnji krajec	2. 6. ob	5.40
2. 6.	23.28	6.23	Mlaj	9. 6. ob	1.09
12. 6.	3.07	18.59	Prvi krajec	16. 6. ob	3.45
22. 6.	12.25	24.55	Polna luna	23. 6. ob	22.04

1	Torek	Estera; Teobald, puščavnik	€
2	Sreda	Oton Bamberški, škof; Vital (Živko), muč.	
3	Četrtek	Tomaž (Tomislav), apostol; Bernardin Realino, red.	
4	Petek	Elizabeta Portugalska, kraljica; Urh (Ulrich)	
5	Sobota	V slovenskih škofijah: Ciril in Metod, slov. apostola	
6	Nedelja	14. navadna; Marija Goretti, dev., muč.; Bogomila	
7	Ponedeljek	Izaija, prerok; Vilibald, škof	
8	Torek	Kilijan, muč.; Hadrijan III. (Jadran)	
9	Sreda	Veronika Giuliani, opatinja; Brikcij, škof	●
10	Četrtek	Amalija, red.; Rufina in Sekunda, muč.	
11	Petek	Benedikt, opat; Olga Kijevska, kneginja; Žibert	
12	Sobota	Mohor in Fortunat, muč; Janez Gvalbert	
13	Nedelja	15. navadna; Henrik I. (Hinko), kralj; Evgen, škof	
14	Ponedeljek	Kamil de Lellis, red.; Bogdan	
15	Torek	Bonaventura, škof, c. uč.; Vladimir Kijevski	►
16	Sreda	Karmelska Mati božja; Evstahij, škof; Vitalijan	
17	Četrtek	Aleš, spok.; Marcelina, dev.; Vestina (Vesna), muč.	
18	Petek	Friderik (Miroslav), škof, muč.; Arnold, škof	
19	Sobota	Avrea (Zlatka), dev.; Simah, papež; Arsen	
20	Nedelja	16. navadna; Marjeta Antiohijska, dev, muč.; Elija	
21	Ponedeljek	Danijel (Danilo), prerok; Lovrenc iz Br., red.	
22	Torek	Marija Magdalena (Majda), spok.; Teofil, muč.	
23	Sreda	Brigita Švedska, red.; Apolinarij, škof, muč.	⊕
24	Četrtek	Kristina, dev., muč.; Boris in Gleb, mučenca	
25	Petek	Jakob starejši, apostol; Krištof (Kristo), muč.	
26	sobota	Joahim in Ana, starši Device Marije; Valens	
27	Nedelja	17. navadna; Klemen Ohridski, Gorazd in tov;	
28	Ponedeljek	Nazarij in Celzij; Samson (Samo)	
29	Torek	Marta iz Betanije; Beatrika, muč.	
30	Sreda	Peter Krizolog, škof; Abdon in Senen, muč.	
31	Četrtek	Ignacij Lojolski, red.; Helena (Jelka), muč.	€

6. Jezus je krotak in ponižen (Mt 11, 25-30)

13. Sejavce seje božje seme (Mt 13, 1-23)

20. V božjem kraljestvu so dobri in slabi (Mt 13, 24-43)

27. Božje kraljestvo je vredno žrtve (Mt 13, 44-52)

Smartno v Brdih (foto S. Bratina)

ZAPISNIK

LUNA

	Vzhaja	Zahaja
1. 7.	22.50	6.38
15. 7.	5.45	21.47
28. 7.	20.43	4.04

Zadnji krajec	1. 7. ob 15.18
Mlaj	9. 7. ob 16.12
Prvi krajec	15. 7. ob 14.10
Polna luna	23. 7. ob 4.46
Zadnji krajec	31. 7. ob 15.19

1	Petek	Alfonz de' Liguori, škof; Makabejski bratje; Nada
2	Sobota	Porciunkula; Evzebij iz Vercellija, škof
3	Nedelja	18. navadna; Lidija; Peter Julijan Eymard, duhov.
4	Ponedeljek	Janez Vianney, arški župnik; Tertulin
5	Torek	Posvetitev bazilike Marije Snežne; Osvald, kralj
6	Sreda	Jezusova spremenitev na gori; Pastor, muč.; Just
7	Četrtek	Kajetan, red.; Donat, škof, muč.; Klavdija ●
8	Petek	Dominik, red.; Cirijak, Larg in Smaragd, mučenci
9	Sobota	Jaroslav (Verijan), muč.; Peter Faber, red.
10	Nedelja	19. navadna; Lovrenc (Lovro), diakon, muč.; Pavla
11	Ponedeljek	Klara (Jasna), dev.; Suzana, muč.
12	Torek	Hilarija, muč.; Herkulan, škof
13	Sreda	Poncijan, papež; Hipolit, duhovnik; Janez Berhmans
14	Četrtek	Maksimilijan Kolbe, duhovnik, muč.; Demetrij ☯
15	Petek	Marijino vnebovzetje; Tarcizij, muč.
16	Sobota	Štefan Ogrski, kralj; Rok, spok.
17	Nedelja	20. navadna; Hijacint, red.; Liberat (Svobodan)
18	Ponedeljek	Helena (Jelka, Alenka), cesarica
19	Torek	Janez Eudes, red.; Boleslav, muč.
20	Sreda	Bernard, opat, cerkv. uč.; Samuel (Samo), prerok
21	Četrtek	Pij X., papež; Sidonij (Zdenko), škof; Fidel ☯
22	Petek	Marija Kraljica; Timotej in tov., mučenci
23	Sobota	Roza iz Lime, dev.; Filip Benizzi, red.; Klavdij
24	Nedelja	21. navadna; Ludovik IX., kralj; Jožef Kalasanc
25	Ponedeljek	Jernej (Bartolomej), apostol; Zlatka (Avrea)
26	Torek	Rufin, škof; Evana E. Bichier, red.
27	Sreda	Monika, mati sv. Avgušтина; Cezarij, škof
28	Četrtek	Avguštin, škof, cerkv. uč.; Hermes; Pelagij
29	Petek	Mučeništvo Janeza Krstnika; Sabina, muč.
30	Sobota	Felik (Srečko), muč.; Gaudencija, muč. €
31	Nedelja	22. navadna; Rajmund (Rajko) Nonat, red.; Pavlin

3. Jezus nasiti množico s kruhom (Mt 14, 13-21)

10. Jezus vabi Petra k sebi (Mt 14, 22-33)

15. Bog povišuje nizke (Lk 1, 39-56)

17. Kristus hvali vero poganske žene (Mt 15, 21-28)

24. Kristus obljubi Petru ključ kraljestva (Mt 16, 13-20)

31. Odpoved nas privede k Jezusu (Mt 16, 21-27)

Hudičev most v Cedadu (foto S. Bratina)

ZAPISNIK

LUNA	Vzhaja	Zahaja	Mlaj	7. 8. ob 3.39
6. 8.	24.08	15.49	Prvi krajec	14. 8. ob 7.17
14. 8.	7.00	20.53	Polna luna	21. 8. ob 22.04
24. 8.	18.37	1.38	Prvi krajec	30. 8. ob 12.23

1	Ponedeljek	Egidij (Tilen), opat; Verena, dev.
2	Torek	Maksima, muč.; Antonin, muč.
3	Sreda	Gregor Véliki, papež; Evfemija, Tekla, Doroteja
4	Četrtek	Rozalija (Zalka), dev.; Ida, spok.; Mojzes
5	Petek	Lovrenc (Lovro) Giustiniani, škof; Viktorin ●
6	Sobota	Petronij, škof; Favst, Makarij in tov., mučenci
7	Nedelja	23. navadna; Regina, dev.; Bronislava, red.; Marko
8	Ponedeljek	Marijino rojstvo; Hadrijan; Natalija
9	Torek	Gorgonij, muč.; Peter Klaver, red.
10	Sreda	Nikolaj Tolentinski, spok.; Luka, muč.
11	Četrtek	Prot in Hijacint, muč.; Emilijan (Milko, Milan)
12	Petek	Gvido, spok.; Elbij, škof; Tacijan (Tihomil) ☞
13	Sobota	Janez Krizostom, škof, cerkv. uč.; Amat (Ljubo)
14	Nedelja	24. navadna; Povišanje sv. Križa; Notburga, dev.
15	Ponedeljek	Žalostna Mati božja (Dolores)
16	Torek	Kornelij, papež, muč.; Ciprijan, škof
17	Sreda	Robert Bellarmino, škof; Rane sv. Frančiška
18	Četrtek	Jožef Kupertinski, duh.; Irena (Mira); Zofija
19	Petek	Januarij, škof; Teodor (Božidar, Božo), škof ☼
20	Sobota	Suzana, muč.; Kandida (Svetlana), muč.; Vincenc
21	Nedelja	25. navadna; Matej (Matevž), apostol, evang.; Jona
22	Ponedeljek	Tomaž Villanovski, škof; Mavricij
23	Torek	Marta Perzijska, dev., muč.; Paternij, škof
24	Sreda	Marija rešiteljica jetnikov; Gerard, škof
25	Četrtek	Avrelija (Zlatka, Zora), dev.; Sergij Radoneški
26	Petek	Kozma in Damijan, muč.; Nil, opat
27	Sobota	Vincencij Pavelski, red.; Adolf in Janez, muč.
28	Nedelja	26. navadna; Venčeslav (Vaclav), muč.; Lioba ☼
29	Ponedeljek	Mihael, Gabrijel, Rafael, nadangeli
30	Torek	Hieronim, duhovnik, cerkv. uč.; Zofija (Sonja)

7. Brata je treba klicati k spreobrnitvi (Mt 18, 15-20)

14. Odpuščanje nima meje (Mt 18, 21-35)

21. Bog je boljši kakor človek (Mt 20, 1-16)

28. Grešniki pridejo v božje kraljestvo (Mt 21, 28-32)

Dornberk (foto S. Bratina)

ZAPISNIK

LUNA	Vzhaja	Zahaja	Mlaj	5. 9. ob 18.58
2. 9.	22.08	13.35	Prvi krajec	12. 9. ob 21.56
16. 9.	12.00	20.35	Polna luna	19. 9. ob 4.25
28. 9.	18.41	8.59	Zadni krajec	28. 9. ob 21.22

1	Sreda	Terezija Deteta Jezusa, dev.; Remigij, škof
2	Četrtek	Angeli varuhi; Teofil (Bogumil), spok.
3	Petek	Evald, muč.; Gerard, opat; Kandid (Žarko), muč.
4	Sobota	Frančišek Asiški, red.; Petronij, škof
5	Nedelja	27. navadna; Marcelin, škof; Apolinarij, škof ●
6	Ponedeljek	Bruno, red.; Renato, škof; Fides, dev.
7	Torek	Rožnovenska Mati božja; Marko I., papež; Sergij
8	Sreda	Pelagija, spok.; Marcel, muč.; Tajda, spok.
9	Četrtek	Dioniz Areopagit, škof; Janez L., red.; Abraham
10	Petek	Frančišek Borja, red.; Danijel (Danilo), muč.
11	Sobota	Emilijan (Milan, Milko), škof; German, škof, muč.
12	Nedelja	28. navadna; Maksimilijan Celjski, škof; Edwin 3
13	Ponedeljek	Edvard, kralj; Koloman, muč.
14	Torek	Kalist I., papež, muč.; Gavdencij (Veselko), škof
15	Sreda	Terezija (Zinka) Vélika Avilska, cerkv. uč.
16	Četrtek	Hedvika (Jadviga), red.; Marjeta Alacoque, dev.
17	Petek	Ignacij (Igo) Antiohijski, škof; Viktor (Zmago)
18	Sobota	Luka, evangelist; Julijan, puščavnik
19	Nedelja	29. navadna - misijonska; Izak Jogues, duhovnik ⑦
20	Ponedeljek	Irena (Miròslava), muč.; Vendelin, opat
21	Torek	Uršula, muč.; Hilarion, opat
22	Sreda	Bertila Moscardin, red.; Marija Saloma
23	Četrtek	Janez Kapistran, red.; Roman, škof; Severin
24	Petek	Anton Marija Claret, škof; Martin, opat; Feliks
25	Sobota	Krizant in Darija (Darinka), muč.; Krišpin, škof
26	Nedelja	30. navadna; Lucijan, muč.; Florij, muč.; Rustik €
27	Ponedeljek	Sabina, muč.; Frumencij, škof
28	Torek	Simon in Juda Tadej, apostola; Cirila, dev.
29	Sreda	Narzicij, škof; Ermelinda, dev; Ferucij, muč.
30	Četrtek	Alfonz Rodriguez, red.; Marcel, muč.
31	Petek	Volbenk, škof; Kvintin, muč.

5. Prvi izvoljeni bodo zavrženi (Mt 21, 33-43)

12. Vsi so povabljeni v božje kraljestvo (Mt 22, 1-14)

19. Imamo dolžnosti do Boga in sveta (Mt 22, 15-21)

26. Ljubi Boga in svojega bližnjega (Mt 22, 34-30)

Stanjel na Krasu (foto S. Bratina)

ZAPISNIK

LUNA	Vzhaja	Zahaja	Mlaj	
7. 10.	1.32	16.04	Prvi krajec	5. 10. ob 12.06
17. 10.	13.30	21.28	Polna luna	12. 10. ob 10.40
27. 10.	17.37	9.06	Zadnji krajec	20. 10. ob 9.32
				27. 10. ob 9.45

1	Sobota	Vsi sveti; Dacij, muč.
2	Nedelja	31. navadna; Just, tržaški mučenec; Marcijan, pušč.
3	Ponedeljek	Spomin vseh vernih rajnih; Martin Porres
4	Torek	Karel Boromejski (Drago), škof; Vital, muč.
5	Sreda	Zaharija in Elizabeta, starša Janeza Krstnika
6	Četrtek	Lenart (Narte), opat; Sever, škof; Demetrij (Mitja)
7	Petek	Ernest, opat; Engelbert, škof; Vilibrord, škof
8	Sobota	Bogomir (Mirko), škof; Deodat (Bogdan), papež
9	Nedelja	32. navadna; Teodor (Božidar, Darko), muč.;
10	Ponedeljek	Leon I. Véliki, papež, cerkv. uč.; Andrej Av.
11	Torek	Martin (Davorin) iz Toursa, škof
12	Sreda	Jozafat Kunčevič, škof, muč.; Emilijan, opat
13	Četrtek	Stanislav Kostka, red.; Didak, red.; Arkadij, škof
14	Petek	Lovrenc O'Toole, škof; Dufrigij, škof; Serapion
15	Sobota	Albert Véliki, cerkv. uč.; Leopold, knez
16	Nedelja	33. navadna; Marjeta Škotska, kraljica; Jedrt
17	Ponedeljek	Evfemija in Tekla, tržaški muč.; Elizabeta Ogrska
18	Torek	Roman, diakon; Posv. bazilik sv. Petra in Pavla
19	Sreda	Narsej, škof, muč.; Barlam, muč.
20	Četrtek	Feliks (Srečko) Valoaški, red.; Edmund, muč.
21	Petek	Marijino darovanje; Albert, škof; Gelazij
22	Sobota	Cecilija (Cilka), dev., muč.; Maver, škof, muč.
23	Nedelja	Kristus Kralj; Klemen I. (Milko, Milivoj), papež
24	Ponedeljek	Flora (Cvetka), dev., muč.; Krizogon, muč.
25	Torek	Erazem, muč.; Katarina, dev., muč.
26	Sreda	Silvester (Silvo), opat; Konrad, škof; Leonard
27	Četrtek	Virgil, škof; Valerijan, škof; Fakund, muč.
28	Petek	Katarina Labouré, dev.; Gregor III., papež
29	Sobota	Saturnin, muč.; Radbod (Radogost, Radivoj)
30	Nedelja	1. adventna; Andrej, apostol; Justina, dev., muč.

1. Veliko je plačilo v nebesih (Mt 5, 1-12)
 2. Jezus vabi k delom po veri (Mt 23, 1-12)
 9. Čuječnost za božji prihod (Mt 25, 1-13)
 16. Zvestoba v malem bo nagrajena (Mt 25, 14-30)
 23. Kristus pride soditi v slavi (Mt 25, 31-46)
 30. Čujmo, ker ne vemo, kdaj pride hišni gospodar (Mr 13, 33-37)

Ob zatonu (foto S. Bratina)

ZAPISNIK

LUNA

	Vzhaja	Zahaja
5. 11.	1.31	14.42
15. 11.	12.47	22.00
25. 11.	16.54	9.06

Mlaj	3. 11. ob 8.14
Prvi krajec	10. 11. ob 23.12
Polna luna	18. 11. ob 16.46
Zadnji krajec	26. 11. ob 0.54

1	Ponedeljek	Eligij, škof; Natalija	
2	Torek	Herta, dev.; Blanka, spok.	
3	Sreda	Frančišek Ksaver, red.; Kasijan, muč.	①
4	Četrtek	Janez Damaščan, duh., cerkv. uč.; Barbara (Barica)	
5	Petek	Saba, opat; Nikolaj Tavelič, muč.; Krispina, muč.	
6	Sobota	Nikolaj (Miklavž), škof; Apolinarij, muč.	
7	Nedelja	2. adventna; Ambrož, škof, cerkv. uč.; Jožefa R.	
8	Ponedeljek	Marijino brezmadežno spočetje	
9	Torek	Valerija, muč.; Peter Fourier, red.	
10	Sreda	Loretska Mati božja; Melkijad, papež, muč.	②
11	Četrtek	Damaz I., papež; Sabin, škof; Barsaba, muč.	
12	Petek	Ivana Frančiška Chantal, red.; Amalija (Malka)	
13	Sobota	Lucija (Lučka), dev., muč.; Otilija (Tilka), dev.	
14	Nedelja	3. adventna; Janez od Križa, duh.; Spiridion (Dušan)	
15	Ponedeljek	Kristina (Krista), dev.; Marija K. de Rosa, red.	
16	Torek	Adelajda, cesarica; Albina, dev., muč.	
17	Sreda	Lazar, škof; Olimpija, red.; Vivina, dev.	
18	Četrtek	Teotim, mu.; Bazilijan, muč.; Gracijan, škof	③
19	Petek	Urban V., papež; Favsta, spok; Tea, muč.	
20	Sobota	Evgen, muč.; Makarij, muč.; Dominik Siloški	
21	Nedelja	4. adventna; Peter Kanizij, duh.; Severin, škof	
22	Ponedeljek	Demetrij (Mitja); Frančiška	
23	Torek	Janez Kancij, duhovnik; Viktorija, dev., muč.	
24	Sreda	Sveti večer; Adam in Eva, prva starša; Irma	
25	Četrtek	Gospodovo rojstvo - božič; Anastazija, muč.	④
26	Petek	Štefan, prvi mučenec; Zosim, papež	
27	Sobota	Janez, apostol in evangelist; Fabiola, spok.	
28	Nedelja	Sv. Družina; Nedolžni otroci; Antonij Lerinski, red.	
29	Ponedeljek	Tomaž (Tomislav) Becket, škof; David	
30	Torek	Evgen, škof; Liberij, škof	
31	Sreda	Silvester, papež; Melanija, opatinja; Pavlina	

7. Izravnajmo steze za Gospoda (Mr 1, 1-8)

8. »Zdrava, milosti polna, Gospod je s teboj« (Lk 1, 26-38)

14. Sredi med vami stoji, a vi ga ne poznate (Jan 1, 6-8; 19-28)

21. »Glej, spočela boš in rodila Sina« (Lk 1, 26-38)

25. Beseda se je učlovečila in se naselila med nami (Jan 1, 1-18)

28. Dete je rastle in bilo bolj in bolj modro (Lk 2, 22-40)

Božična idila (foto S. Bratina)

ZAPISNIK

LUNA

	Vzhaja	Zahaja
3. 12.	0.22	13.01
14. 12.	11.39	22.28
25. 12.	17.43	9.21

Mlaj	3. 12. ob 4.51
Prvi krajec	10. 12. ob 10.43
Polna luna	18. 12. ob 2.10
Zadnji krajec	25. 12. ob 18.36

Naši slavni možje

HERBERT VIII. TURJAŠKI (400-letnica smrti)

Med najuglednejše plemiške družine, ki so živele od srednjega veka dalje na slovenskih tleh, spadajo Auerpergi, ki se po gradu Turjaku imenujejo tudi Turjaški. Bili so sicer nemškega rodu, vendar so tako živo posegali v slovensko zgodovino, da so jo soustvarjali. Ivan Tavčar piše v zgodovinski noveli *Ivan Sonce* nekoliko ironično o njih: »Za dogmo je skoraj veljalo, da Kranjska ne more brez Turjačanov ničesar opraviti. In tako se je v Kranjski resnično tudi vse sukalo okrog Turjačanov! Na drugi strani pa so tiste dni (l. 1660) zastopali rodbino trije bratje, katerih je imel vsak svoj talent. Volk Engelbreht je glavaril z velikim vplivom v Ljubljani, a Janez Vajkard je bil skoro vsemogočen minister na dvoru Leopolda. Tretji, Herbert, general v hrvaški in pomorski granici, pa je bil na svojem mestu ter množil slavo mogočne rodbine.«

Središče je bil grad Turjak, ki se prvič omenja leta 1220, v posesti pa so imeli Bloke, grad in gospostvo Hmeljnik, Sumberk, Metliko, Mokronog, Žužemberk, Višnje gor, Kočevje, Poljane, Dvor in Sotesko. V Ljubljani si je deželni glavar Volk Engelbert (1610-1673) zgradil leta 1642 sijajen knežji двореc, kjer je v dvoranah ali v vrtnem paviljonu prirejal gledališke in operne predstave. V njem je zbral tudi lepo knjižnico.

Turjačani so podpirali na Slovenskem znanosti in umetnosti, zlasti veliko zaslug pa so si pridobili v obrambi proti Turkom. Prvi med njimi je bil Herbert VIII. Turjaški, ki se je rodil leta 1528 na Dunaju. Leta 1546 je prišel v službo v Vojno krajino, kjer je bil za vrhovnega poveljnika znani ju-

nak Ivan Lenkovič. V Lenkovičevi šoli se je Herbert razvil v pravega junaka in se odlikoval v številnih bitkah proti Turkom. Že dve leti po prihodu je postal stotnik (kapetan), a 1557 vrhovni kapetan v Senju. Senj je bil močna trdnjava, v kateri so živeli uskoki, ki so pobegnili iz Srbije, Bosne in Hercegovine pred turškim nasiljem. Ker jim kraški svet okoli Senja ni nudil dovolj živeža, vlada pa jim je zelo nerodno pošiljala obljubljeni plačo, so se predajali ropanju obmejnih turških pokrajin, z ladjami pa so obiskovali tudi dalmatinsko obalo. Herbert Turjaški je takoj vpeljal red in že prvo leto po prihodu z nekaj stotnjami uskokov razpršil več tisoč mož močno turško vojsko, ki je nenadoma pridrela do Senja. Nato se je odlikoval v borbah pri Drežniku, Kostajnici, Krupi in Novem.

Z banom Petrom Erdödyjem je Herbert vodil leta 1566 motilne akcije proti zadnji ofenzivi sultana Sulejmana Veličastnega. Ta se je drugič napotil proti Dunaju, pri Sigetju pa ga je ustavil hrvaški ban Nikolaj Zrinjski. Preden je trdnjava padla, je sultan umrl, veliki vezir pa se je z vojsko vrnil domov. V zahvalo za hrabro pomoč je cesar Herberta istega leta povzdignil v deželnega kapetana Hrvatske.

Višek moči in slave je dosegel Herbert Turjaški leta 1569, ko je postal vrhovni poveljnik slavonske, hrvaške in primorske krajine. S tem je imel v rokah obrambo vse Evrope pred turškimi napadi in Hrvaška je postala branik krščanstva — »antemurale christianitatis«, kakor jo je imenoval papež. Herbert se je zavedal, da grozi slovenskim in hrvaškim krajem največja nevarnost iz Bosne, kjer je vladal bojeviti Ferhad paša, ki je nepre-

stano vpadal v obmejne pokrajine. Leta 1575 je zbral Ferhad paša veliko vojsko pri Bihaču, Herbert mu jo je skušal razbiti, a je padel 22. septembra 1575 pri Budački. Turki so mu odsekali glavo, ujeli pa so tudi njegovega sina Engelberta. Turjačani so njegovo glavo in sina odkupili, iz odkupnine pa je zgradil Ferhad paša v Banja Luki znamenito džamijo *Ferhadijo*. Engelbertovo ujetništvo in osvoboditev opeva srbska narodna pesem *Zidanje džamije Ferhadije*.

ANDREJ RAVBAR (400-letnica smrti)

Kranjska plemiška rodbina baronov Ravbarjev spada najbrž v dobo karantanskih vojvod, ko je imel ta rod v času med smrtjo prejšnjega in ustoličenjem novega vojvode pravico ropati po deželi. Pozneje so se odlikovali v bojih proti Turkom, zlasti Adam Ravbar, gospod na Kravjeku in Krumperku, ki je v bitki pri Sisku 22. junija 1593 kot konjeniški glavar kranjskih težkih strelcev mnogo pripomogel k zmagi nad Turki pod Hasan pašo. O njem je nastala znana ljudska pesem *Ravbar*. Drugi so se odlikovali v upravnih službah, tako je bil npr. Nikolaj Ravbar cesarski glavar v Trstu (1473-1480). Cesarski namestnik v Trstu je bil tudi njegov nečak Gašper (1482-1498) in ta je 1484 uničil Erazma Predjamskega, zadnjega kranjskega roparskega viteza. Nikolajev sin Krištof Ravbar pa je bil drugi ljubljanski škof (1488-1536), slaven državnik in vojskovodja. Tretji so se uveljavili na dvoru. Lenard Ravbar je bil vrhovni dvorni maršal cesarja Maksimilijana I. Dvorni svetnik je bil tudi Andrej Eberhard Ravbar.

Andrej Eberhard Ravbar se je rodil leta 1507 in so ga vzgojili za službo na dvoru. Bil je izreden človek in Josip Gruden piše o njem v *Zgodovini slovenskega naroda* naslednje: »Že njegova zunanost je bila izredna. Bil je tri vatle višji kakor drugi ljudje in tako močen, da je železno podkev zlahka

zlomil s svojimi rokami. Najbolj pa so občudovali dolgo brado, ki si jo je spletel v kiti, da sta mu segali do tal in zopet nazaj do pasu. Močni baron Andrej je bil vojni svetnik na dvoru cesarja Maksimilijana II., kjer je opetovano imel priložnost pokazati svoje izredne sile. Pobil je nekoč s pestjo nekega orjaškega žida, ki se je hotel z njim meriti, do smrti in si priboril tudi nevesto v neki tekmi.«

Kakor poroča Valvasor, si je pridobil svojo prvo ženo Heleno, cesarjevo nezakonsko hčerko, v turnirju s Špencem, katerega je premagal in vtaknil v vrečo. Z drugo ženo Uršulo pl. Csillag je imel po vrsti četrto dvojčkov (7 hčerk in 1 sina). Umrl je leta 1575 in so ga pokopali v njegovem gradu Petronellu na Niževavstrijskem. Njegova orjaška postava je bila nekoč naslikana na steni gradu Kravjeka nad Muljavo pri Stični. V Jurčičevih časih je kupil ta grad Nemec Ott iz Hessen-Darmstadta, njegovo hčer Johanno je Jurčič učil, se vanjo zaljubil in jo opisal kot Manico v Desetem bratu, grad pa je prekrstil v Slemenice.

O močnem baronu Andreju Ravbarju so nastale ljudske pripovedke, opevali pa so ga pesniki in pisatelji. Tako je Frančišek Cegnar leta 1842 priobčil v *Novicah* pripovedno pesem *Ga v žakelj dene*, v kateri je opisal dvoboj med Ravbarjem in Špencem. Leta 1858 je Peter Hicinger napisal »povest iz slovenske zgodovine« *Močni baron Ravbar z dolgo brado*. Povest z enakim naslovom pa je 1905 napisal neki D...

ELIZEJ SARGAR (350-letnica rojstva)

V prejšnjih stoletjih je cela vrsta slovenskih izobražencev pisala in izdajala knjige v latinščini, ker je bil to jezik znanstvenikov. Teh pisateljev literarni zgodovinarji še niso obdelali v celoti, o njih nimamo jasne predstave, zato tudi ne vemo, kaj vse so naši ljudje ustvarili in koliko so sodelovali pri splošni evropski kulturi. Da pa je bil njihov delež velik, spoznamo iz bi-

bliografije Primoža Simonitija *Sloveniae scriptores latini recentioris aetatis* (Zagreb-Ljubljana 1972), kjer je opisal 1711 latinskih del.

Med slovenske latinske pisatelje spada tudi Elizej Sargar, ki se je rodil 2. ali 3. avgusta 1625 v Suhi pri Škofji Loki (še danes je tukaj ohranjeno hišno ime »pri Žargarju«). O njegovi mladosti ne vemo, z dvajsetimi leti pa je stopil v Bambergu v samostan frančiškanskih rekolektov, pristašev redovne reforme, ki so jo sprejeli na Bavarskem. V redu je bil med 1652 in 1668 lektor filozofije in teologije na raznih krajih, nato do 1687 gvardijan v različnih samostanih, potem spet lektor. Umrli je 23. novembra 1703 v Lenzfriedu blizu Kemptena na Bavarskem.

Sargar je izdal leta 1697 v Kemp-tenu moralnoteološko delo *Conferentiae theologico-morales ex materia septem sacramentorum...* (Teološko-moralne razprave iz snovi sedmih zakramentov). Sargar se je zavedal, da je Slovenec in to je poudaril pri podpisu: Eliseo Sargar Locopolitanus (= Škofjeločan). Knjiga (16+494+16 strani) je morala biti dobra, ker navaja Simoniti sedem izdaj do 1728. leta. Nadaljevanje te knjige je delo *Continuatio conferentiarum theologico-moralium ex materia actibus humanis...* (Nadaljevanje teološko-moralnih razprav iz snovi človeških dejanj), Kempten 1701, 407 strani. Ta knjiga je doživela šest izdaj, obe skupaj kar 13 natisov, kar je izreden uspeh za katerega koli pisatelja!

ANDREJ KLEMENČIČ (250-letnica smrti)

Kakor Sargar je bil latinski pisatelj tudi Andrej Klemenčič. Doma je bil iz Ljubljane, kjer je bil njegov oče visok uradnik. Rodil se je leta 1655, študiral na Dunaju, v duhovnika pa je bil posvečen 1680 v Trstu na naslov kostanjeviškega samostana. Kaplanoval je v Šmarju, Škocijanu pri Turjaku, Št. Jerneju, Naklem in Križu pri Tržiču, kjer je postal župnik. Leta 1705 je

z Wolvizom ustanovil v Ljubljani kanonikat s tem, da sta darovala vsak po 5.000 gold., in Klemenčič je postal prvi kanonik.

V Ljubljani se je Klemenčič vključil v tedanje razgibano kulturno življenje. Leta 1701 so namreč po zgledu italijanskih akademij ustanovili tudi tukaj *Academio operosorum*, ki je ob ustanovitvi štela 23 članov: 12 pravnikov, 6 duhovnikov in 5 zdravnikov. Do leta 1712 je sprejela še 25 novih članov in med njimi je bil Klemenčič. Uradni jezik Akademije je bila latinščina, člani so pridno sestavljali jurišična, retorična, medicinska, pesniška, zgodovinska in druga znanstvena dela. Ljubljana je postala žarišče kulturnega dela in tudi ti spisi so prispevali k razvoju slovenskega slovstva.

Klemenčič je pod vplivom dobe izdal latinsko knjigo *Cynosura evangelica seu norma bene vivendi, hoc est Quinquaginta sacri morales in principaliora totius anni festa distributi sermones...* (Evangeljski vodnik ali pravilo za dobro življenje, to je 50 svetih moralnih govorov, porazdeljenih na važnejše praznike vsega leta). Ljubljana 1714, 744 strani. To je latinski prevod slovenskih pridig, ki jih je govoril kot župnik. Knjigo je posvetil ljubljanskemu škofu grofu Francu Karlu Kaunitzu (1711-17).

JANEZ NEP. HRADECKY (200-letnica rojstva)

*Up narpredrzníši si spolnil z deli,
ki jih pred hitrih let valóv togóto
Emone bodo letopísi otéli...*

*Kak Tvoje je biló srce goréče
za čast in prid in blágorstvo Ljubljane,
Ljubljane, ljubice nebes in sreče!*

Tako je zapel Prešeren v edini svoji prigodnici, ki jo je napisal v čast javnemu funkcionarju, s katerim ni imel posebnih stikov. Ta uradnik je bil ljubljanski župan Janez Nep. Hradecky. Njegov oče je prišel iz Češke in poznejši župan se je rodil v Ljubljani 30. avgusta 1775. Študiral je men-

da v Gradcu in dovršil tu filozofijo l. 1792. Dve leti je praktical pri pokrajinskem državnem knjigovodstvu v Ljubljani, nato je služboval do 1820 pri upravi državnih posestev. Teh je bilo veliko, ker je malo prej Jožef II. razpustil večino samostanov.

Leta 1820 je postal Hradecky ljubljanski župan in na tem mestu je ostal do smrti 6. julija 1846, torej 26 let. Že v času upravljanja državnih posestev je pokazal odlične administrativne sposobnosti in ko je bil 1821 v Ljubljani kongres svete alianse s tremi vladarji, je tako uspešno vse organiziral, da ga je avstrijski cesar pohvalil, ruski car pa mu poklonil darilo.

V Ljubljani so mu njegova delavnost, podjetnost in strokovna izobrazba — o poštenosti takrat sploh ni treba govoriti — kmalu pripomogle, da je bil poleg guvernerja in škofa najbolj upoštevan uradnik v deželi. Ni bil samo župan, ampak je deloval na najrazličnejših področjih: že prej je bil član Kmetijske družbe, nato je bil zastopnik mest v stanovskem deželnem zboru, v direktoriju ljubljanske hranilnice, član komisije za ubožni zavod, član lokalne komisije za osuševanje ljubljanskega barja, član ljubljanskega Muzejskega društva itd. Kot župan je podpiral vse krajevne dobrodelne in kulturne akcije. Nadomestil je leseni frančiškanski most s kamnitim, ustvaril Zvezdo, uredil zemljiško knjigo na ljubljanskem magistratu, osuševal barje in dal zgraditi cesto iz Ljubljane do Iga, pomagal ustanoviti deželni muzej, odprl ubožnico, zastavljalnico, trgovsko učilišče in ga vodil, pomagal pri ustanovitvi Novic in vanje pisal o razdelitvi pašnikov, o sadjarstvu in o osnovnih šolah, in vrsto drugega.

Za vse to delo je dobil več priznanj: leta 1830 je dobil naslov c. kr. svetnik, bil je dopisni član koroške, štajerske in goriške Kmetijske družbe. Petindvajsetletnica njegovega županovanja je bila za Ljubljano pravi praznik. Prešernovo pesem *Visokočastljivemu gospodu Janezu N. Hradeckemu* v spomin spoštovanja in hvaležnosti na dan

veselega obhajanja petindvajsetega leta njegovega poglavarstva ljubljanski mestjani 27. rožnicveta 1845, je na proslavi na strelišču deklamiral pesnik Lovro Toman.

ANDREJ KANČNIK (200-letnica rojstva)

Proti koncu 18. stoletja se je pojavilo v vseh slovenskih pokrajinah več ljudskih pesnikov ali bukovnikov. Bili so skromno izobraženi, vendar toliko nadarjeni, da so zlagali verze in napeve. Pesmi so bile ljudske, preproste, pogosto šaljive in robate, zato so si jih ljudje zapomnili in so se širile s petjem.

Eden takih ljudskih pesnikov je bil Andrej Kančnik, ki se je rodil 17. novembra 1775 neznano kje. Tudi o njegovi mladosti ni nič znano; pozneje je bil organist in učitelj v Velikih Laščah, na Krki in v Dobropoljah, kjer je umrl 24. marca 1841. O njem piše Levstik v *Popotovanju iz Litije do Čateža*: »V pesmih pravijo, da je vsakega prekosil. Zabrenčal je, kadar se je lotil, vsak praznik in vsako nedeljo novo pesem. Dajal je sam besede in napeve, ki so si bili pa vsi jako podobni. Kančnikovo ime je slulo široko po Dolenjskem. Poleg svetih je zdelal mnogo drugih, posebno zabavljivih in zdravic. Največ so gotovo zabavljice vredne, v katerih kaj rad šeška žene, pa vendar si ni mogel kaj, da bi se ne bil trikrat poročil. Prepevajo se nekatere njegove še zdaj po Dobropoljah, po Laščah in po Ribnici. Najimennitnejše so: Od svinjarjev, Od lončarjev, Mož in žena, Od uši in bolhe, Kaj nevesta prinese k hiši. (posebno smešna in posebno — kosmata). Izmed pobožnih tudi še zdaj hodi po deželi: Od zvonov, zložena takrat, ko so Dobropoljci napravljali nove zvoní k cerkvi.«

Kančnik je svoje pesmi pisal, širil pa jih je le s petjem. Nobene ni dal sam v tisk, nekaj jih je sprejel Korytko med ljudske, eno pa je objavil po ustnem izročilu Levstik v Vrtcu 1882.

To je pesem *Kako na Krki zvoní*. Njen začetek je:

Bom, bom, bom,
bom še dal
po sih mal
z' en bokal!
Bomo pili,
vin' točili
in hvalili
vsi Boga:
On ga da
en kozarček
ali dva.
Vse stvari hvalite ga:
mož, ženica,
brat, sestra,
golobica,
prepelica,
jerebica,
kukavica,
volk, lisica
in kozica! ...

Bukovniki so se razširili predvsem po tistih krajih, kjer je bila slovenska knjiga težko dostopna (Koroška, Štajerska), zato so važni pri ohranjanju narodne zavesti in splošne kulture.

ANDREJ ŠUSTER DRABOSNJAK (150-letnica smrti)

Med najimenitnejšimi koroškimi kmečkimi pesmarji samouki je bil Andrej Šuster Drabosnjak, ki je bil poleg pesnika tudi ljudski dramatik. Rodil se je 6. maja 1768 v Drabosinjah blizu Vrbskega jezera in najbrž obiskoval šolo v Vrbi. Znal je pisati slovensko in nemško in tudi prevajati težja nemška besedila. 25-leten je prevzel domačo kmetijo, se poročil in imel 11 otrok. Slabi časi, Napoleonove vojske, nalezljive bolezni so ovirali uspešno kmetovanje, kateremu se je Drabosnjak le delno posvečal. Pravijo, da je imel med oranjem na vsakem koncu njive po en zvezek, in vanj je zapisal, kar je skoval med oranjem posameznih brazd. Nabavil si je tudi ročno tiskarno in sam tiskal svoje spise, potem pa razvažal in prodajal knjige »po 15, 20 krajcarjev«. Ker je tiskal

brez dovoljenja, so mu knjige zaplenili in ga menda tudi zaprli. Vse to je povzročilo, da so mu prodali na dražbi posestvo in da je umrl kot gostač v mlinu v Domačalah 22. decembra 1825.

Drabosnjak je bil kot pesmar zelo delaven. Verzi so mu kar vreli iz ust, zato je govoril »v rajmih«, z njimi je okrasil hišo in kozolec. Izdal je dve knjižici poučno-satiričnih verzov, ki sta izšli pred letom 1811 in brez uradnega dovoljenja. To sta: *Svovenje obace* (Slovenska abeceda), ki obsega po tri vrste štirivrstičnih kitic z začetnicami abecede (vsega 406 verzov). V njih uči kmete, naj se varujejo napak, naj se zavedajo dostojanstva kmečkega stanu, saj živijo od njega vsi drugi stanovi, zbada pa gosposko, ki kmeta zaničuje, čeprav je vsa zrasla iz kmetov in bi brez njega morala od lakote umreti. *Litanijska od tah hudah žien*. Knjižica nima skupnega naslova, v njej pa je pet poučno-satiričnih pesmi.

Še več uspeha je dosegel v dramatik. Leta 1811 je izdal *Marijin pasijon*, ki ga je priredil po nemški predlogi. V rokopisih pa so se širile njegove nabožne ljudske igre: *Pasijonska igra*, *Božična igra*, *Igra o izgubljenem sinu*, *Igra o Amanu in Esteri*, *Igra o Egiptovskem Jožefu* in *Igra o bogatem možu*. Njegove igre so igrali na prostem in po hišah po vsej Koroški od nastanka do naših dni. Po prvi svetovni vojni so prišle v celoten slovenski prostor in tudi v osrednja gledališča. *Igra o izgubljenem sinu* je sodobno priredil Niko Kuret in jo izdal v Kranju 1934; uprizorili so jo na številnih odrih. *Božično igro* je uprizorilo SG v Trstu leta 1966.

ANTON GLOBOČNIK pl. SORODOLSKI (150-letnica rojstva)

Med upravnimi uradniki avstrijske monarhije si je pridobil velik ugled in plemiški naslov Anton Globočnik, doma iz Železnikov, kjer se je rodil

20. maja 1825. Gimnazijo je dovršil v Ljubljani in se od sostanovavca Luke Jerana navdušil za slovenstvo. Na dunajski univerzi je stopil v javnost in začel sodelovati v Novicah. Kot tajnik dunajske Slovenije je 5. aprila 1848 priobčil v imenu čeških in hrvaških deputacij, ki sta prišli na Dunaj, poziv na Slovence, naj delajo za zedinjeno Slovenijo. S Petrom Kozlerjem sta na podlagi kranjskega deželnega grba določila belo-modro-rdečo zastavo kot slovenski znak. Na slovanskem shodu v Pragi je nazadnje sam z Vrazom zastopal Slovence, ker so drugi prej odšli, in dosegel, da se je shod izrekel za slovenski narodnopolitični program.

Leta 1848 je Globočnik postal praktikant pri mestnem in deželnem sodišču v Ljubljani in s tem se je začela njegova bogata in razgibana upravna služba. Deloval je v Sloveniji in na Hrvaškem, od 1863 je bil okrajni predstojnik v Postojni, nato glavar. Na tem mestu si je pridobil veliko zaslug za šolstvo in postojnsko jamo. Skrbel je za reklamo, jamske veselice, dal napejljati tir in elektriko in s tem je odprl jamo tujskemu prometu. Pred jamo je ustvaril park, jamo in mesto pa povezal z drevoredom. Leta 1885 je prišel kot vladni svetnik v Ljubljano, po petih letih je stopil v pokoj in dobil plemstvo. Leta 1891 ga je katoliška narodna stranka poslala v državni zbor na Dunaj kot zastopnika gorenjskih in notranjskih mest in trgov. Deloval je v celi vrsti odborov, a februarja 1896 je mandat odložil in ostal pri sinu na Dunaju, kjer je tudi umrl 2. marca 1912; pokopan je v Postojni.

Globočnik je sodeloval v Novicah in Sloveniji s članki in listki, pozneje je pisal samo strokovne in zgodovinske razprave, v začetku v nemščini (dve njegovi knjigi je poslovenil Levstik), pozneje tudi v slovenščini. Bil je predsednik Muzejskega društva v Ljubljani in je močno poživil njegovo delovanje. Kot konservator centralne komisije na Dunaju je narisal arheološki zemljevid Slovenije. V Izvestju Muzejskega društva za Kranjsko je priobčil

svoje spomine na leto 1848 in na čas svojega službovanja v Medmurju. Njegove razprave so številne in znanstveno na višini.

p. LADISLAV HROVAT (150-letnica rojstva)

Med slovenskimi jezikoslovci in šolniki pretekle dobe zavzema eno prvih mest p. Ladislav Hrovat. Rodil se je 10. marca 1825 v Zgornjem Tuhinju, dovršil v Ljubljani gimnazijo in stopil v frančiškanski red. Teologijo je doštudiral v Gorici, klasično jezikoslovje in slavistiko pri Miklošiču na Dunaju. Nato je v Novem mestu poučeval na frančiškanski, pozneje podržavljeni gimnaziji od 1855 do 1890, ko je kot zadnji frančiškanski profesor stopil v pokoj. Umrl je v Novem mestu 14. aprila 1902.

O njem piše Milan Dodič v knjigi *225 let novomeške gimnazije*: »Njegovo ime je dolga leta tesno povezano s celotnim novomeškim kulturnim življenjem, posebno pa z utrjevanjem slovenskega narodnega duha med novomeškimi dijaki tistega časa. Da je z naše gimnazije izšlo toliko narodnozavednih mož, ki so kasneje znali poprijeti za narodno delo, je v veliki meri njegova zasluga... Skupaj s p. Bernardom Vovkom sta bila stebra narodnoprebudnega dela ne samo med dijaki, marveč tudi med drugimi prebivalci Novega mesta in okolice. Bila sta vrsto let pogumna in odločna zagovornika in branilca dijakov pred takratnimi nestrpnimi in zagrizenimi profesorji Nemci in nemškutarji. Vse njegovo delo je v marsičem pripomoglo k slovenizaciji novomeške gimnazije.«

Taki pohvali ni kaj dodati, omenimo le njegovo znanstveno delo. Njegova *Latinska slovnica za slovensko mladež* (1875) je omogočila poslovenjenje latinskega pouka. Priobčeval je razprave iz latinske, slovenske in starocerkenoslovanske slovnice, napisal *Uvod v Sokratovo Apologijo*, sestavil *Pravila za pisavo* (1867, v knjigi 1891), ki so več kot samo pravopis, prevedel je

Ksenofontovih spominov na Sokrata četverne bukve (1862), *Ciceronove go Gore zoper Katilino* (1872), v rokopisu je ostal prevod Cezarjeve *Galske vojne*. Kot upokojenec je napisal tudi nekaj nabožnih knjig.

Pater Ladislav je bil poleg Škrabca med najboljšimi poznavavci slovenščine. Pojasnil in utemeljil je marsikatero sporno vprašanje iz rabe sklonov, etimologije, skladnje in pravopisa. Po širni okolici je bil znan kot pater Lacko.

IVAN NAVRATIL (150-letnica rojstva)

Med slovenskimi jezikoslovci prejšnjega stoletja zavzema odlično mesto Ivan Navratil, ki se je rodil 5. marca 1825 v Metliki. Gimnazijo je dovršil v Novem mestu, modroslovje v Ljubljani, nato je služboval v Ljubljani, od marca 1851 pa na Dunaju, kjer je bil oficial pri najvišjem sodišču, bil tolmač za slovenščino in srbohrvaščino in tukaj napredoval do načelnika pomožnih uradov. Umrli je na Dunaju 28. novembra 1896.

Navratil je bil navdušen narodnjak in v prerodnem letu 1848 je deloval z obema rokama. Ker je vedel, da je treba najprej mladini priljubiti slovenščino in ji razširiti duševno obzorje, je začel julija 1848 izdajati *Vedež*, prvi slovenski poučni in leposlovni list za mladino. Izhajal je kot tednik do konca 1850, ker je bilo premalo naročnikov. Vsebina je bila izredno pisana: pesmi, basni, kratkočasnice, poučne povesti in zgodbe, zgodovinski članki, opis znamenitosti domovine, šege in navade, življenjepisi slavnih Slovencev, slovenska slovnica idr. List je bil pisan v čisti slovenščini in so ga uporabljali v osnovnih šolah za šolsko berilo, dokler ni bilo slovenskih šolskih knjig.

Na Dunaju je nadaljeval v Novicah z življenjepisi slavnih Slovanov in jih priobčil 21. Seznanil se je z Vukom Karadžićem in pregledal nemški prevod Vukove hčere srbskih pripovedk. Za 100-letnico Kopitarjevega rojstva je

za Slovensko Matico temeljito obdelal njegovo življenje in delo, po novih virih je sestavil kritičen življenjepis čebelarja Antona Janše in njegovih bratov slikarjev Lovra in Valentina. Za Bleiweisova Slovenska berila za nižje gimnazije je priredil mnogo svojih člankov iz *Vedeža*, za Miklošičeva Slovenska berila za višje gimnazijske razrede pa je prispeval vsaj tretjino beril in vse življenjepise pisateljev od Trubarja do Slomška.

Ko je dobila leta 1848 slovenščina vstop v urade, je napisal v nemščini kratko, a jedrnatno slovensko slovnico. Bila je prva priročna knjiga za slovensko uradovanje in važna za zgodovino slovenskega pravnega izrazoslovja. Že v tej knjigi in v poznejših razpravah je strokovno in vsestransko obdelal slovenski in slovanski glagol. Višek znanja predstavlja njegova nemška knjiga *Prispevek k študiju slovanskih glagolov, posebno o rabi in pomenu časov v primerjavi s klasičnimi in modernimi jeziki* (Dunaj 1856). V knjigi je razpredelnica primerov iz svetega pisma v 16 jezikih. O delu je izjavil dr. Karel Štrekelj, da je »ena najboljših monografij o slovenskem glagolu sploh, delo, ki je našlo še 40 let pozneje pohvalo med primerjajočimi jezikoslovci.« Pozneje je v Domu in svetu razrešil celo vrsto jezikovnih vprašanj. Več let je bil korektor c. kr. zaloge šolskih knjig in je skrbel za slovnično pravilnost učbenikov.

Navratil je vse življenje nabiral besedni zaklad in ga priobčeval. Sodeloval je pri Janežičevem slovensko-nemškem slovarju, pri slovenskem delu Cigaletove Juridčno-politične terminologije, pomagal je Miklošiču in Pleteršniku pri njunih slovarjih. Prav tako je vse življenje nabiral ljudske šege in navade in jih opisoval. Pri vsem tem ogromnem delu pa je vedno našel časa, da se je na Dunaju udeleževal slovenskega družabnega in prosvetnega življenja. Njegovo 70-letnico so dunajski Slovenci slavnostno proslavili in Stritar ga je pozdravil s posebno pesmijo.

ETBIN COSTA (100-letnica smrti)

Malo je bilo mož v slovenski preteklosti, ki bi bili deležni toliko napadov, istočasno pa tudi toliko poviševanja, kakor ga je bil doživel dr. Etbín Costa. O njem gre glas, da je izjavil o Levstiku: »Pogine naj pes!« Stritar mu je očital italijansko ime in nemško kri, med Slovence pa da je prišel iz koristoljubja. Čas je najboljši sodnik in danes vemo, da si je pridobil veliko zaslug za slovenski narod.

Costa se je rodil 18. oktobra 1832 v Novem mestu kot sin višjega carinskega ravnatelja in priznanega pisca domače zgodovine. Gimnazijo je dovršil v Ljubljani, pravo in modroslovje v Gradcu. Ponudili so mu univerzitetno stolico v Krakovu, a se je rajši oprijel odvetniškega poklica v Ljubljani. Najprej je napisal več razprav v nemščini o slovenski preteklosti, z *Vodnikovim spomenikom* (1859) pa je odločno prestopil na slovensko stran in bil vse življenje zaveden Slovenec. Veliko je pisal v Novice in za Slovensko Matico, ki ji je bil nekaj časa predsednik. Bil je med soustanovitelji ljubljanske Narodne čitalnice in Pravoznanskega društva. Ko se je pričelo ustavno življenje, je začel Costa tudi v politiki aktivno delovati. Postal je prvi načelnik Južnega Sokola (1863), soustanovitelj Katoliškega društva (1867) in banke Slovenije (1871). Bil je državni in deželni poslanec in v obeh zbornicah se je odločno boril za slovenske koristi. Leta 1864 so ga izvolili za ljubljanskega župana, toda 1867 ga je vlada zaradi pretepov med turnarji in Sokoli odstavila od županstva. Umrli je 28. januarja 1875 v Ljubljani.

LETO 1875

Leto 1875 slovenskemu kulturnemu življenju ni dalo kake trajne ustvaritve. Izšla je le ena povest, in sicer Pribislava Ogrinca *Setev in žetev* (Moh. družba). Mohorjeva družba je narasla

na 26.336 udov, izdala pa je šest rednih knjig v 29.000 izvodih.

V tem letu so se rodili: župnik in pisatelj Jože Abram, politik Ivo Benkovič, prirodo pisec Stanislav Bevk, literarni zgodovinar dr. Ivan Prijatelj in glasbenik Anton Svetek. Umrli pa so: prekmurski pesnik Janoš Kardoš, politik Vinko Fer. Klun, pesnik Jožef Kranjc, tržaški škof Jernej Legat, pesnik Valentin Orožen, jezikoslovec Peter Petrucci in pesnik Lovro Pintar.

UMRLI LETA 1973-74

p. Bernard Ambrožič

V Avstraliji je umrl 23. oktobra 1973 p. Bernard Ambrožič, ki je od leta 1926 deloval med slovenskimi izseljenci v ZDA, od 1953 do smrti pa v Avstraliji. Doma je bil iz Dobrove pri Ljubljani (roj. 1892), dovršil frančiškansko gimnazijo na Kostanjevici pri Gorici, bogoslovje v Mariboru, na ljubljanski univerzi pa še slavistiko in klasično jezikoslovje. V Ljubljani je ustanovil dva lista, ki sta imela dolgo življenje: *Orlič* in *Vigred*. V ZDA je urejal verski mesečnik *Ave Maria* in istimenski koledar, v Avstraliji pa mesečnik *Misli*.

Ambrožič je bil tudi pisatelj in je priobčil vrsto črtic v različnih zdomskih revijah in zbornikih, poleg tega pa je napisal dve knjigi, ki sta izšli pri celovski Mohorjevi družbi: *Tonče s Sloma* je povest o Slomšku od otroštva do nove maše, *Domislice* so črtice iz lastnega življenja in življenja ameriških Slovencev. Daljše delo iz avstralskega življenja je *Izidor Obrobnik in njegova naloga*. Povest begunca. Ambrožič je bil edini slovenski pisatelj, ki je zajemal snov iz treh domovin: iz Slovenije, Amerike in Avstralije. Bil je spreten humorist, znal pa se je tudi poglobljati v psihologijo svojih junakov. (Več o njem je izšlo v tržaški *Mladiki* 1971, str. 37.)

Luka Kramolc

Dne 12. februarja 1974 je umrl v Ljubljani glasbenik Luka Kramolc. Ro-

dil se je 1892 v koroški gorski vasi Šentanel nad Prevaljami, odšel po Meškovem nasvetu v zasebno orglarsko šolo v Celje in jo po treh letih dovršil. Nato se je šolal na Akademiji za glasbo in likovno umetnost na Dunaju, da bi prevzel v Celovcu vse prosvetno-glasbeno delovanje. Zaradi prve svetovne vojne pa je odšel v Ljubljano in leta 1924 diplomiral na konservatoriju. Nato je deloval kot glasbeni pedagog na srednjih šolah in na učiteljskišči v Ljubljani.

Napisal je nekaj pedagoških priročnikov, vodil pevski zbor Kluba koroških študentov-akademikov in Koroški akademski oktet, leta 1929 pa je začel izdajati koroške in druge slovenske ljudske pesmi. Izdal je kakih deset zbirk koroških ljudskih pesmi in blizu 30 zbirk drugih pesmi. Uglasbil je celo vrsto starejših in novejših pesnikov in njegove skladbe so zelo pevne.

Janko. N. Rogelj

Najstarejši slovenski pisatelj v ZDA je bil Janko Rogelj, ki se je sicer rodil 1895 na Primskem pri Kranju, a je že 1913 odšel v Ameriko. Tu je najprej doštudiral, nato je bil delavec in urednik v različnih krajih, od 1928 dalje je bil javni notar in samostojen zavarovalni zastopnik v Clevelandu; umrl je junija 1974 v rojstnem kraju.

Rogelj je bil nad 50 let vodilni slovenski kulturni delavec v ZDA, odbor-nik najrazličnejših društev, prvi urednik dnevnika *Enakopravnost*, ravnatelj Slovenskega narodnega doma na Clair Ave v Clevelandu, ustanovitelj dramskega društva Ivan Cankar in njegov režiser, predsednik gospodarskega odbora Ameriške bratske zveze itd. Ves čas pa je tudi pisal v različne časopise. Šele po zadnji vojni so izšle v Ljubljani izbrane črtice in pesmi v treh knjigah: *Kruh in srce*, *Skrivnostni klic* in *Svoji k svojim*. Pisal je za izseljence o njihovem življenju, zato so njegove knjige živa podoba težkega in veselega življenja naših zdomcev.

Za Barago in Knobleharjem spada med največje slovenske misijonarje salezijanec Jožef Kerec. Rodil se je 15. oktobra 1892 v Prosečki vasi v Prekmurju in odšel zaradi revščine šele s 17 leti v gimnazijo; zanimivo pa je, da ga noben slovenski red ni sprejel, usmilili so se ga Madžari in sprejeli v salezijanski zavod St. Istvan Magyar Intézet. Tu je končal nižjo gimnazijo, noviciat in višjo gimnazijo pa v Veržeu. Bogoslovje je študiral v Italiji in na Kitajskem, kamor je odšel 1921, in v Makau so ga dve leti pozneje posvetili v duhovnika.

Kot misijonar je deloval v različnih krajih, tudi med »roparji, pirati«, kakor je sam zapisal, toda s svojo delavnostjo in neustrašenostjo si je pridobil pri državnih in cerkvenih oblasteh velik ugled. Od 1939 do 1952, ko so ga z drugimi misijonarji izgnali, je bil apostolski administrator obširne čaotunške škofije. Umrl je 27. junija 1974 v Veržeu, kjer je živel v pokoju.

Ignacij Lenček

Dne 11. aprila 1974 je umrl v Gradcu bogoslovni prof. dr. Ignacij Lenček. Rodil se je 18. julija 1907 v Ljubljani, tu je doštudiral gimnazijo, v Rimu pa teologijo in filozofijo. Najprej je bil prefekt v škofovih zavodih v St. Vidu nad Ljubljano, od 1937 do 1945 pa je predaval moralko na teološki fakulteti. Poleg tega je bil katehet, voditelj Marijanske kongregacije dijakov in akademikov, asistent Katoliške akcije, škofijski cenzor knjig itd. Med zadnjo vojno je prevzel odgovorno in izpostavljeno mesto vrhovnega kurata slovenskega domobranstva.

Po vojni je Lenček spremljal teološko fakulteto v Pragliu, Briksen, San Luis v Argentini in v Adrogué. Predaval je moralno teologijo in del sholastične filozofije. Bil je med soustanovitelji in prvi urednik duhovniškega glasila *Omnes Unum*, bil med ustanovitelji Slovenske kulturne akcije itd.

Poleg tega je veliko pisal in predaval. Leta 1962 je zaradi sladkorne bolezni odšel v Nemčijo, kjer je bil v Aachen-u rektor Duhovniškega doma, pol leta pred smrtjo pa se je preselil k sestri v Gradec.

Marjan Rus

Dne 27. avgusta 1974 je umrl v rodnem Kranju (roj. 1905) operni pevec Marjan Rus. V Ljubljani je končal študij petja na Konservatoriju in diplomiral na Filozofski fakulteti. Bolj kot profesorska služba ga je veselilo petje, in ko je v sezoni 1931/32 kot gost debutiral v ljubljanski Operi v vlogi don Basilia v *Seviljskem brivcu*, se je njegova življenjska usoda odloči-

la: takoj so ga aganzirali in še v isti sezoni je pel Ramfisa v *Aidi*, župana v *Pohujšanju v dolini Šentflorjanski* in povodnega moža v *Rusalki*. V naslednjih letih je pel v operah *Manon*, *Par-sifal*, *Knez Igor*, *Trubadur* in *Hovanščina*. Leta 1934 je odšel v zagrebško Opero in ostal tam pet let, nato se je preselil na Dunaj in kot basist postal stalni član tamkajšnje državne Opere. Na tem mestu je ostal do konca.

Rus je bil umetnik velike pevske in odrske kulture, uveljavil se ni samo kot operni pevec, ampak tudi kot koncertni, zato so ga posneli tudi na plošče. Ko je bil še v Ljubljani, je prvi prevedel besedilo Wagnerjevega *Parsifala*, *OL-OL Aleksandra Čerepina*, *Viljema Tella* in *Rigoletta*.

Fervidus - I. z.

Vražji bric

O, kako nedolžen si bric,
ko pri buči mirno kramljava,
točim te iz polnih lodric,
me po tebi ne boli glava.
Potem pa te nesem, te nesem, te nesem
čez gričke, čez hribčke, kjer rastel si ti,
čez klančke, dobravčke zaljubljeno pesem
jo pojem, jo pojem skozi bele vasi.
Ti bric zapeljivi, potuhnjena kaplja,
v hinavščini tvoji zdaj vrag se spoznaj,
se majajo brda in svet se potaplja
in semtertje, semtertje s kraja gre v kraj.

POJASNILO: *bric* = briško vino; *lodrica* = podolgast, ovalen sod (do 7 hl).

Beležnice skladatelja Vinka Vodopivca

V lanskem koledarju smo objavili Vodopivčeve zapiske iz leta 1936. Letos prinašamo njegove zapiske iz beležnice za leto 1938. Takrat je imel že 60 let. Njegova ustvarjalna moč pa ni prav nič opešala. Iz dneva v dan si je beležil vse, kar je nastajalo v njegovi duši. Melodije so kar prekipevale iz njegovega srca. Velikokrat je imel napisane note, besedila pa ni imel. V takih trenutkih se je obračal na prijatelja Venceslava Beleta in mu kar določil, kakšne verze mora napisati. K njemu so prihajali bogoslovci, novomašniki, organisti — vsak je hotel nekaj imeti. Bogoslovci so želeli evharestične in obhajilne pesmi, novomašni-

ki so prinašali različna besedila za novomašno slavlje, organisti so ga prosili preproste pesmi za podeželske zборе. V Ljubljani so primorski Slovenci, zbrani v društvu Sedejeva družina, pripravljali koncert za njegovo 60-letnico. V Zagrebu so se tamburaši želeli z radijskim koncertom zahvaliti Vodopivcu za vse skladbe, ki jim jih je poslal za tamburaški orkester. Mutak, vodja tamburašev, ga je neprestano spodbujal, naj jim pošlje še kaj novega. In Vinko je ustvarjal. Iz dneva v dan je »ruminiral« (premleval), kot se sam izraža v svojih zapiskih, skiciral, pilil, popravljaj, nato pa vse na čisto prepisoval in priporočeno pošiljal na vse strani: v Ljubljano, Zagreb, Trst, Buenos Aires, največ pa seveda v Gorico, na Sveto Goro in okoliškim vasem. V svoji ponižnosti se ni nikoli zanesel na svoje delo, čeprav je bil osebno zadovoljen s to ali ono skladbo, da je zapisal o njej »In gamba!« Za javnost pa je želel strokovno oceno. Zato je svoje skladbe pošiljal v pregled prof. Komelu in vedno rad upošteval njegove pripombe in popravke. Pri nekaterih skladbah se je tako vživel, da je skoval nove glagole. Pri ustvarjanju Mejnika je več dni »mejnikoval« in ko ga je končal, je zapisal: Zdaj, ko je mejnikovanje končano, mi je dolgčas — a nimam nič primernih tekstov več. Iz te beležnice izvemo, kako je s svojimi sošolci praznoval 40-letnico mature in za to slovesnost zložil posebno slavnostno koračnico Gaudeamus z zanimivim posvetilom: Maturantibus 1898 et maturis 1938. Zanimiva je tudi pripomba z dne 20. septembra 1938: Danes je Kromberg prazen — vse je šlo v Gorico gledat Duceja!

16. 1. 60-letnik. Popoldne prišli Belé, Pepi in Polde. Belé pridigal pri blagoslovu. Slovenec prinesel sliko in dopis Slovenca.
23. 1. Dr. Brumat in Marijina družba prinesli diplomo in cigare. Peli in Mirko pridigal.
31. 1. Pisal Mutaku, da bom tudi jaz sodeloval pri H. Tamburici. (Pozneje pripisano z rdečim svinčnikom: V oktobru poslal Suito Svatba na Starem gradu, prej pa tudi en marš in mojo sliko in biografijo. Biografija izšla s sliko v H. T. (Op. Hrvatski Tamburici) 18. XII. 38. Koncert samo mojih skladb radio Zagreb. Igral tamburaški orkester Zajc.)
1. 2. Poslal Martinu Zupet-u »Le utoni, utoni za goro«.
3. 2. Poslal Lojzetu Žabe dvoglasno.
7. 2. Bil v Trstu. Slišal Benjamina Giglija v operi Manon. Zelo lepo. Pa sem le več pričakoval. Massenetova Manon me ni prav nič ogrela. Se najbolj mi je dopadel en menuet in ena gavota. Slavna romanca me je pustila mrzlega. Eklektik!!!
14. 2. Zložil 2 velikonočni iz Venca za moški zbor za Kostanjevico in Gorjansko.
19. 2. Zložil dve pesmi Srca Jez. za moški zbor (Tonkli).
20. 2. Na radiu Vodopivčev večer. Venček iz Kov. Studenta, govor dr. Kimovca, Povodni mož, Žabe (plošča), Koračnica za izlet... in 4 stavki iz Suite Svatba na Starem gradu. Lepo se je slišalo.
22. 3. Začel članek za Ljubljano, kaj je doprinesla (nečistljivo) k glasbeni kulturi celokupnega slov. naroda. Pisal 2 uri. Literatura in podatke iz Biograf. leksikona sem si že prej pripravil.
23. 3. Končal članek - 8 strani. Se par podatkov je treba poiskati v Biograf. Leksikonu. Pisal 5 1/2 ur. Zvečer slišal na radiu društvo Tabor. Peli so: Nevesta se joče in Imel sem ptičico.
25. 2. Začel popravljati Gigitove 4 Obh. pesmice. Končal in Pepitu poslal.
27. 2. Na radiu Srce in denar od 13.15-14. Rado, Polde in fantje.
28. 2. Franc Mercina v Gočah 1809., kaplan v Stijaku... (nato nečistljivo), stolni dekan, 87 let, samouk... Te podatke imam od Ivana Mercine iz Gorice, pri katerem sem bil danes. Izpisek iz stolnih matic: Mercina Franciscus, Dec. capituli † 24. 6. 1897 e Goče, annorum 87 et 8 mensium — provirus — marasmus senilis.
4. 3. Popoldne ob 12.30 peli na plošče Žabe iz Brna.
6. 3. Pri blagoslovu peli mirenski pevci samo moje evharistične pesmi, iz Brezmadežne in še eno iz Ave Maria. Po blagoslovu pred cerkvijo: O večerni uri in Pobratimijo.
- Pri meni: Vojaci na poti, Jaz bi rad ru-dečih rož, Na poljani in Zabe.
7. 3. Pilat šel previdet v Gmajno, medtem sem mu pa zložil litanije sv. Jožefa za moški zbor. Končal prej on kot jaz, ker je šel z motorjem. V nedeljo je pel Akademski kvintet Zabe.
8. 3. Prepisal na čisto ves članek za Ljubljanski Zbornik. 6 ur in pol vsega skupaj. Nara-sel članek na 16 strani.
9. 3. Se nekaj popravljaj gorenji članek. Spisal obe partituri za Rojan: Haec dies in Terra tremuit. Akademski pevski kvintet je pel zvečer ob 9. v Ljubljani Na poljani in O večerni uri. (Tudi Zagreb priklaplja.)
10. 3. Prepisal vse glasove za oba rojanska ve-likonočna moteta, 3 ure dela in poslal rekom. v Trst. Poslal tudi Radotu spis za Zbornik ljubljanski.
11. 3. Finis Austriae. — . + . + . — Skrivno rezodenje: et regnabit 42 menses.
13. 3. Spisal oziroma izdal bom 2 baladi za moški zbor: Ubežni kralj in Mravlja in ko-bilica. Danes mi je prišla ta ideja.
15. 3. Titi prinesel Cerkevni glasbenik, 2 števil-ki. V obeh velikokrat omenjeno moje ime.
17. 3. Poslal Radotu popravek za rokopolis.
18. 3. Zložil novomašniško (Lj. Sorli) za Miren. Začel prepisovati note (brez texta) za 9 Srca Jezusovega.
24. 3. Spisal novomašniško za Vrtovin iz miren-skega.
25. 3. Spisal Svetogorsko za moški zbor za Be-leta in mu poslal 2 Srca Jez. za moški zbor, da mi pri Tonklijevem tekstu naredi novo besedilo, ker je Tonklijeva preveč pesimistična.
28. 3. Priredil »Pozdrav nov. župniku« za veliko-nočno: Jezus premagavec groba.
29. 3. Dolorosi spisal gorenji pozdrav kot pesem sv. Jožefu za mešani zbor in zložil drugo pesem 2-glasno za njen zbor in oboje da-nes po pošti odposlal.
30. 3. Sinoči in danes komponiral Oremus pro Pontifice za bogoslovce. Popoldne z Loj-zetom in trnovskim organistom na Trno-vo in Lokve k sprejemu Brešana, novega župnika. Peli en moj T. E. in Pesem Ime-na Jezusovega iz Božjih spevov.
31. 3. Spisal na čisto Oremus pro Pontifice in poslal dr. Juvančiču.
1. 4. Ker sem včeraj izpustil dva takta, sem danes zopet poslal Juvančiču Oremus pro Pontifice. Spisal vse glasove za Jezus pre-magavec groba.
2. 4. Spisal za lemenat Adoro te devote in Pa-nis angelicus in Anima Christi v podobi psalma.
3. 4. Začetek tridnevnice — dr. Brumat.
6. 4. Sijajen konec tridnevnice. Skupno sv. obh. — v celi tridnevnic 700 obhajanih.

7. 4. Popravljal pesmi Srca Jezusovega.
9. 4. Popravlil korenito dve novomašniški od Gigita za Pepija.
10. 4. Izročil Pahorju 9 pesmi Srca Jezusovega. V Celju so peli mojo »Vipavsko«, dirigiral Tone Knap. (Slovenec).
13. 4. Zložil in poslal Dušanu Bratini novomašniške. Zvečer na radiu koncert Grafike: peli so Komelovo Vrag na razpotju in Ob poti tam za vasjo. Oboje izborno!
14. 4. Pisal Cubiju in Cerarju za koncert.
17. 4. Prodal 50 Svetogorski kraljici.
18. 4. Dr. Čerin mi poslal klavirski izvleček Bratom orlom za godbo na pihala. Mu poslal razglednico.
21. 4. Seja — Rado, Pepi in jaz. Zamar ni prišel.
22. 4. Pahor mi prinesel spisane pesmi (9) Srca Jezusovega, jih popravil, ni bilo dosti pogrškov, jutri jih nese s seboj.
23. 4. Zložil pet točk za neko igro za Lipčeta.
25. 4. Poslal Jankotu 5 glasbenih točk za Lipčeto igro.
26. 4. Pisal Kimovcu za neke listine za grofa. Alfredu in dr. Čerinu, naj mi pošlje en izvod inštrumentacije Bratom orlom.
28. 4. Spisal in poslal dr. Juvančiču Pie pellicane za bogoslovce — moški zbor. Lep!
29. 4. Zložil za tenor solo Venec 390.
30. 4. Prepisal na čisto Venec 390 (Marijina) za tenor solo in poslal Pepiju.
1. 5. Zvečer slišal iz Štjeterske cerkve zadnji T.E. (Tantum ergo) v Gospod. dan.
2. 5. Bral v Slovenca, da so peli Povodni mož v Aumetzu na Nemškem.
3. 5. Spisal Ecce sacerdos in Ave Maria za Rojan. Zvečer slišal koncert Grafike. Peli: O večerni uri in Zebljarsko. Tudi Komelovo Vrag na razpotju.
4. 5. Poslal Cubiju Ave Maria in Ecce sacerdos. Pisal D. Cerarju zahvalo za včerajšnji koncert.
5. 5. Komel mi prinesel lepo popravljenega Ubežnega kralja. Poslal Cerarju razglednico. Spisal za Mirkota ital. Svetogorski kraljici in popravil nekaj malega.
6. 5. Spisal 4 dvoglasne Marijine za Trnovo, dve stari, eno pol novo in eno celo novo. Mi pisal Cubi, da bodo peli o priliki vizitacije moj Ave Maria in Terra tremuit za Binkošti, morda še Graduale in Offertorium.
8. 5. Pri radiu zjutraj slišal od Trnovskega cerkv. zbora Marija majnik gre čez trate. Sprejem novink in Marijinega vrtca. Dr. Močnik in kaplan. Sehr schön!
10. 5. Pisal in poslal Dušanu negativno za novo mašo. Cubiju naj pride s koriero. Kaplanu Tončku poslal eno Marijino iz Venca 853 za mešani zbor.
11. 5. Poslal Premrlu letnik 1937 L'Organista liturgico za biblioteko orlarske šole. — V Celju pel gimnazijski zbor »Vipavsko«.
13. 5. Harmoniziral za neko pesem. Opoldne peli iz Brna Zabe na plošči.
15. 5. Ex B. in valle. Cantabant: Ko pride majnik čez goro... et Ob večerni. Kutik. Novum thema pro Radio... Jaz pa pojdem, jaz porajžam, V hribih, V nedeljo zjutraj, Vandrovček, Na planine, Na planincih lušno biti, Popotnik pridem, Triglav, Vlak... Oj tam stoji Ljubljanka, Lahko noč, Bog nam daj svojo pomoč. Vmes nekaj maršev.
16. 5. Dobil od Pahorja 10 pesmi Srca Jez. Premrl je še... precej vnovič popravil. Zadnjo celo zelo lepo. Premrl se mi zahvalil za L'Organista liturgico. Zložil za... pesem sv. Lovrenca.
17. 5. Pisal Pahorju za 10 glasov maše sv. Katarine in naj nad zadnjim taktom 10. pesmi (Srca Jez.) pripiše »zadržuj«. Premrlu gratias za popravilo. Spazzapanu poslal sv. Lovrenca in Svetogorski kraljici. Zložil Marijino 379 za moški zbor. Dobil od Mirkota Brumata slov. in ital. pesem Svetogorski kraljici.
19. 5. Spisal na čisto tri svetogorske in eno Marijino — Marija, pred teboj klečimo, da jih ponesem Cirilu za tisk. Nesel — in sva se pomenila, da naš sklad bo tiskal samo moje skladbe... Pisala Grafika, da bodo peli 31. t. m. Kobilica in mravlja.
20. 5. Prirejam 4 obh. in 4 Srca Jez. za moški zbor. Pisal Beletu za Mejnik in Lavriču radi ocene v Slovincu.
21. 5. Spisal Komelu 3 programe za radio natečaj:
I. Popotnik pridem čez goro.
II. Napitnica: Pridi Gorenjc.
III. Cvetje: Kje so moje rožice.
24. 5. Danes in včeraj dobil od Beleta text Srca Jez. in Aškerčev mejnik.
25. 5. Spisal oziroma ex veteris skrpucal za Exultabunt sancti in gloria za Rojan.
27. 5. Spisal note za 4 presv. Srcu Jez. in 4 obhajilne in deloma tekste za moški zbor. Zvečer slišal na radiu Tabor 3 moje pesmi: Poljske rože, Imel sem ptičico in Pri oknu (Jenko).
28. 5. Dopolnjeval včerajšnje moške zборе.
29. 5. Zvečer slišal Ob poti tam za vasjo in Kobilica in mravlja — peli Grafika. NB. To je bilo v torek. Zvečer dal mirenškemu organistu 4+4 moške zборе za Cirila. Dal Cirilovi puncu Offert. Veritas za sv. Antona.
3. 6. Začel prepisovati Exultabunt sancti in gloria za Rojan.
4. 6. Končal prepis Exultabunt in poslal v Trst.
6. 6. Dobil od Cirila Svetogorske in Srca Jezusovega za moški zbor. Pisal Pengovu vsled Čerinovega pisma, naj tudi Radio-orkester sprejme Dr. Čerinovo prireditev orlovske himne. Rado me intervjuval glede postanka orlovske himne.

7. 6. Pahorju dal 8 izbranih moških zborov v natis. Mi prinesel 20 partitur maše sv. Katarine in 15 partitur 10 Srca Jezusovega. Mi pravil, da mu je Lavrič povedal, da je šel Premrl sam kupit v knjigarno 1 izvod. Pahorja je vprašal, naj mu da še en izvod za biblioteko. Poslal Mirkotu melodijo za novo pesem... za Marijino družbo in Pojdino na goro za mešani zbor... Plačal Titiju Cerkv. gl. za 1938.
8. 6. Pisal Premrlu, naj pregleda »8 moških zborov«, 4 znane naj pusti in 4 neznane naj popravi. Pisal Cirilu, naj mi pošlje še 10 izvodov.
10. 6. Včeraj in danes ruminiram 4 vesele koračnice. Danes peli na radiu Zabe — zelo slabo. Oktet iz (?).
11. 6. Zložil in poslal gvardijanu malo pesmico za Sv. Goro. Mirko mi poslal tekst od pesmi za Marijino družbo (Svetogorske).
12. 6. Isto pesem kakor gvardijanu poslal tudi Mirkotu (italijansko) »Imos«.
14. 6. Zložil in poslal Pepiju Venec 733... solo. Se vpisal pri Franketu za 25-27 julij v Ljubljano in Brezje.
15. 6. Zložil in poslal Zamarju dve pesmici za Cirilovo.
16. 6. Igral na harmonij v Solkanu mojo mašo za moški zbor.
18. 6. Zložil in poslal Filipiču Tebe molim Jezusa za otroke in eno prvoobhajansko, ki sem jo danes zložil za Cirila. Poslal obe obema.
20. 6. Pepi mi prinesel 4 solospve mojih svetnih za predelavo. Bom naredil.
26. 6. Kronanica. Na Sv. Gori in Grgarju. Na obeh krajih orglal. Na Sv. Gori ob 9. maša z ljudskim petjem. Vzel s seboj Svete pesmice. Na koncu mojo Svetogorsko. V Grgarju pri blagoslovu tudi mojo Svetogorsko... Vse lepo in izborna!
28. 6. Poslal Mirkotu Brumatu Pesmi Srca Jez. in Svetogorsko za mešani zbor.
29. 6. Sv. Peter v Grgarju. Pepi pri ofru popoldne pel samo moje solospve. Sinoči Dvignite orli za fanfare. Danes ob 10 in pol zopet za godbo Dvignite orli. Omenil Pengov, da je ta himna v teh dneh dvigala srca tabornikov.
1. 7. Zložil lit. presv. Srca in jih poslal v Sempas, kjer smo opoldne kosili. Pilat je šofiral.
2. 7. Berem Slovenca. Orlovska je v Ljubljani triumfirala... V Slovencu 2 članka o postanku te himne.
3. 7. Polde mi pravil, da so vsako toliko časa igrali Orlovsko himno. Popoldne peli v radiu Zabe. In mi pisal Mirko, da tudi zabjo koračnico.
4. 7. Danes zložil in odposlal Dolorosi pesem Pridi Sveti Duh... Poslal Dolorosi tudi Svetogorsko.
6. 7. Dve koračnici zaflikal in dve na čisto prepisal in popravil. To so »4 vesele koračnice«.
7. 7. Pilim 4 koračnice.
8. 7. Zadnja pila za 4 koračnice. Začel popravljati in urejevati solospve - svetne za Pepija. Zvečer se vpisal za nekaj laški biografski leksikon muzikantov. Dal na račun 30 lir — 70 bom dal, da dobim leksikon.
9. 7. Plačal 75 Lir Appianiju za pot v Ljubljano 25.7. t.l. Pisal vsem bratom drugič. Popraviljam solospve.
10. 7. Izročil grofici Svetogorsko. Pevci se učijo za Sv. Višarje.
11. 7. Dal Pahorju v prepis »4 vesele koračnice«. Ta teden bo spisal 8 izbranih pesmi za moški zbor.
12. 7. Zložil in poslal Mirkotu in gvardijanu 2 ital. Svetogorski in pozneje še eno slovensko Svetogorsko Mirkotu in za Velesovo Fr. Čemažarju Trboje P. Smednik.
13. 7. Končal vse moje svetne samospve za Pepija in mu jih poslal. Te dni se prav pogosto omenja v Slovencu himna Dvignite Orli. Danes v ponatisu iz čeških listov.
14. 7. Preštudiral in končno razumel, kako se piše za Čelovič C-G. Čelovič je viola in mala berda je violončel... piše se kvinto više.
15. 7. Končal pisati koračnico za tamb zbor Veseli športnici - trio »Dnarja nis«.
16. 7. Korigiral Pahorju 4 vesele koračnice. Dal organistu v Idriji Pesmi Srca Jezusovega. Spisal partituro za I. in II. del koračnice »Veseli športnici«.
17. 7. V Sempasu — po navadi in prav lepo... Pri blagoslovu peli samo moje pesmi.
18. 7. Zložil za Srečkota (op. Gregorca) — škiciral 22 pesmic Ovčka bela — čeprav je ponedeljek, ker mi je poslal za Zgodbice 100 lir in obljubil še 150 lir.
19. 7. Bil pri meni Srečko Kumar, Pepi in Rado. Dal Srečkotu Pesmi Srca Jezusovega in photo.
20. 7. Prepisal do konca Veseli športnici za Tamburico v Zagreb. V Dramljah pri Celju so igrali Povodnega moža.
21. 7. Spisal biografijo za Tamburico in (?) koračnico Veseli športnici in photo. Spisal za fra Radiča par črtic o Dr. Mahničju iz deškega semenišča...
22. 7. Bil zvečer ob 9. pri meni Gašperčič iz Maribora. Mu dal obe spevoigri: Dr. Žagar in Zagovornik, da ju izvaja v Mariboru. Izvajali so že Kovačevega študenta.
23. 7. Dobil obvestilo, da z Ljubljano ne bo nič, premalo udeležencev. Pisal Mihotu in Kanduču.
25. 7. Bil v Gorici, v Grgarju in na Sv. Gori... Na Sveti Gori duhovne vaje za dekleta, zvečer slišal peti dve pupi »Nočni obisk«, glasovi lepi...

26. 7. Odposlal rekomandirano: koračnico za tamburaški zbor Veseli športnici Mutaku in obenem biografijo s sliko. Radiču nekaj opazk k Dr. Mahniču kot ravnatelju deškega semenišča v Gorici v letih 1892-1898. Vse rekomandirano.
28. 7. Končal za Pepija Oj deklica, 4 predelane. Spisal in poslal Grudnu v (?) pesem za bariton za zlato poroko. Odpisal Alfredu. Te dni silna vročina.
31. 7. Danes in včeraj harmoniziral 4 pesmi za župnika Jakoba Sketa (?) v Loki.
1. 8. Zložil Marijacejsko na Beletov tekst. In gamba!
2. 8. Zložil 4 marijacejske odpeve. Pisal Veneslavu, naj mi pošlje še besedila zanje.
3. 8. Popravljaj marijacejske odpeve — sedaj jih je pet.
4. 8. Si izračunal, da sem od 1. 1. 1938 do danes zložil 50 glasbenih del in delc.
5. 8. Poslal Francitu v razmnožitev Marijacejsko in odpeve za Makuca.
9. 8. Zložil in poslal Srečkotu eno Marijino na njegov tekst za ženski 3-glasni zbor.
10. 8. Preštudiral za Grafiko »Krokar in lisjak«.
11. 8. Spisal na čisto za Grafiko »Krokar in lisjak« in rekom. poslal.
12. 8. Predelal en star marš (za Ščeka) za Mirkota Brumata za 3-glasni ženski zbor. Besedilo bo naredil Mirko sam. Poslal Gregorcju »Pojdimo k Mariji« (nekaka koračnica) — njegov tekst.
14. 8. Popoldne imel shod M. Družbe, naučil Brumatovo Svetogorsko, 3/4 ure neprenehoma in komaj je šlo — pa ne preveč dobro... Včeraj pisal Pahorju in Cerarju. Krokar in lisjak.
15. 8. Prinesel Slovenec (od 14. t.m.) ugodno oceno od »8 izbranih pesmi za moški zbor« in 4 vesele koračnice.
16. 8. Zložil dva solospeva obh. za Pepija — besedilo Ljubkino. Pisal vsem bratom, da letos ne pridem v Ljubljano. Poslal Lavriču, da naj še enkrat dene v Slovenca 4 vesele koračnice. Mirko poslal besedilo za koračnico.
17. 8. Zložil tri svetniške za moški zbor za Vojščico.
18. 8. Slovenec prinesel ponovno ravno isto oceno 8 zbranih zborov in 4 veselih koračnic.
19. 8. Spisal tri svetniške za Vojščico na čisto. Privedil iz (?) zborov za naš zbor »Ženka ljubljena« — bo zelo fajn.
20. 8. Poslal v Vojščico rekom. tri svetniške pesmi... Spisal glasove za »Ženka ljubljena« in popravil en solistovski za Pepija — naredil varianto B.
21. 8. Spisal dve partituri nar. pesmi za naše pevce.
23. 8. Začel prepisovati na čisto popravljenega Ubežnega kralja.
24. 8. Spisal do konca Ubežnega kralja in pake-tiral. Pisal tudi Cerarju, Ronkotovi, Franci, Jaketu v Volčjodrago in Pepiju na Sentviško goro. Jutri pojde naprej vse.
25. 8. Bil pri meni Kanduč. Poslal naprej vse, kar sem včeraj napisal. Cerarju rekom. Ubežnega kralja in še 5 razglednic v Jugoslavijo.
27. 8. Slovenec (sobotni) prinesel oceno 4 veselih koračnic (Lavrič).
28. 8. Podgornik Karel, Toroš in Pizzul prišli ordinirat k Urši (?) večerjo za soboto za 40-letnico našega razhoda iz gimnazije 1898.
29. 8. Zložil iz stare latinske novo slovensko »Pozdravljena kraljica« za Dornberk. Poslal Franketu Marijacejsko spremenjeno v Vitovsko. Zvedel včeraj, da se je Batuški ponesrečil z avtomobilom.
30. 8. Zložil en marš za sobotno slavnost: Maturantibus 1898 et maturis 1938. Canticum jubilaris — in poslal po Franzlnu Podgorniku v Gorico.
31. 8. Bral v Slovencu, da so pri svečanosti Pax Romana peli Žabe in so Francozi klicali »Živio žabel« po slovensko.
1. 9. Poslal Pepiju obe Ljubkini pesmi za tenor solo. Cel dan mejnikoval.
2. 9. Tudi danes mejnikoval.
3. 9. Tudi danes mejnikujem. Zvečer praznovanje 40-letnice mature pri Franzlnu. Bilo lepo: Podgornik, Sorli, Mozetič, Turno, Trevisan, Pizzul, Bolaffio, Rataj — a še preveč živahno — 60-letniki. Dal vsakemu en izvod slavnostne koračnice Gaudeamus. Ob 12.30 jim zaigral, potem Schluss.
4. 9. Dobil 8 izbranih zborov in 4 vesele koračnice. Pisal po Pepiju Pahorju za en pogrešek.
5. 9. Cerkvni glasbenik štev. 7-8 prinesel zelo ugodno oceno — Premrlovo za pesmi Srca Jezusovega.
7. 9. Poslal gvardijanu na Sv. Goro neko pejsm laško. Mi pisal Cerar, da bodo peli Žebljarsko na svoji turneji, druge pesmi pa v Ljubljani na koncertu.
8. 9. Shodno. Pepi dirigiral mašo sv. Katarine. Omnia bene et perpulchre. V Slovencu bral, da je pelo 150 pevcev pod Venturiniem na trgu: Kada (?) zora; kraljev rojstni dan.
9. 9. Dal Titiju (op. Pahorju) seznam popravkov od 8 zborov in 4 koračnic — precej pogreškov. Dal na novo Titiju za tisk dve koračnici za ženski zbor. Besedilo Brumatovo in Gregorčevu... Rado pravil, da za Naceta Batuškega ni upanja.
11. 9. Ob 5 3/4 odšle vse tri korjere nabito polne (na Barbano). Jaz pa bom najbrž dobil pošast (op. prehlad). Pa je le nisem dobil, dasiravno sem potan šel zjut na okno; pa sem kmalu vstal, se oblekel in opravil ves brevir pred mašo. Ljudi malo manj ali pa nič kot po navadi. Praedicatio valde bene.

13. 9. Zložil 4 adventne za Titija, ki jih bo tiskal v Ljubljani. In tudi to je bilo včeraj, danes jih pilim.
15. 9. Popravljaj adventne in zložil dve novi za Doloroso.
16. 9. Poslal Dolorosi 2 pesmi, sta in gamba, obe v F-duru.
17. 9. Popravljaj adventne in jih pilim. Bral v včerajšnjem Slovencu, da bodo peli v Rajhenburgu Povodnega moža in Nedeljsko jutro.
19. 9. Poslal Jekšet Missa St. Vinc. Martyris za moški zbor. Popravljaj in pilim adventne.
20. 9. Prepisal na čisto 4 adventne in jih zapaketiral. Že prejšnji in ta teden čudovito lepo. Danes je Kromberg prazen — vse je šlo v Gorico gledat Duceja. Komel pregleдал adventne.
21. 9. Popravil eno adventno, ki se Komelu ni dopadla. Sedaj bo dobro. Poslal rek. po pošti Pahorju.
22. 9. Poslal harmonij Valičku v popravilo. Pisal Pahorju glede 4 adventnih. Cestital Kimovcu ob 60-letnici. Mirko Brumat mi poslal II. Svetogorsko tiskano — ne doseže prve in zraven tega jo bo izdal Pahor modificirano z drugim tekstom za ženski zbor.
23. 9. Ciril mi poslal 4 obhajilne pesmi — še precej dobro tiskane (razen prve). Predelal 4 adventne za moški zbor, prav fajn. Malo mejnikoval.
24. 9. Popravljaj 4 adventne za moški zbor in ruminiram Mejnik. Pisal Alfredu, Pepiju v Zagreb in Pahorju za en pogrešek pri adventnih.
26. 9. Prepisal in poslal Cirilu Zamarju 4 adventne za moški zbor. Beremo jabolka indiscriminativ. Hvala Bogu, dosti jih je — od 8-9 kvintalov.
27. 9. Danes tudi beremo jabolka. Nič mejnikoval. Danes zvečer po Chamberlainovem govoru se mi zdi, da bo Hitler le začel z vojsko.
28. 9. Danes konec jabolk. Mussolini in Hitler in Angleži in Francoz se bodo glihali glede Pegama jutri v Münchenu.
29. 9. Celi dan mejnikoval. Spisal s svinčnikom do konca. Mislim, da bo Jutri končam prvi prepis in ga pošljem Komelu.
30. 9. Se nekaj mejnikoval in končal ves prepis in vse popravke in tudi zašil — vsega skupaj je 6 strani. Začel že v avgustu in v treh etapah končal. Danes ga pošljem Komelu v pogled in potem ga prepišem s tinto in pošljem Grafiki. Konferenca štirih v Münchenu se je dobro končala — kaj poreče pa Beneš? Pegama bodo pošteno oskubili. Zvečer sem slišal, da se je Pegam vdal v svojo bridko usodo... Zdaj, ko je mejnikovanje končano, mi je dolgčas — a nimam nič primernih tekstov več.
1. 10. Mi poslal Cubi pisano, da bodo jutri peli na Sv. Gori Exultabunt.
2. 10. Slovenec od včeraj prinesel knjigotržno oceno »Dve pesmi za troglasni ženski zbor«.
3. 10. Dal Radotu vse tukaj šapirografirane skladbe za tržaškega strica.
5. 10. Prepisal Vipavsko in adaptiral Briško iz moškega zbora v mešani za Buenos Aires za Kasteličevo primorsko številko »Versko življenje« (op. Duhovno življenje) v Buenos Airesu. Komel mi prinesel prav lepo popravljeno Mejnik — bom vse nasvete porabil (razen dveh).
6. 10. Bil v Gorici občni zbor K.T.D. Mi plačali avto. Dal Radotu Vipavsko in Briško za Buenos Aires. Pri K.T.D. glasoval za Sedeja — je za opozicijo. Izvoljen za nadzornika.
7. 10. Poslal rekom. Cerarju »Mejnik«.
8. 10. Incipit »pelegrina« — oblačno, v sobi precej hladno. Mejnik (po receptu) šel šele danes naprej — najbrž že predpoldne, ker ob 2. je bil recept še tu.
11. 10. Bral v Slovencu, da je Grafika pela v nedeljo mojo žebljarsko, »ki je najbolj užgala«, kakor pravi kritika.

ALEKSIJ JOZE MARKUŽA

Vstajenje

V jutru
preko cvetočih Brd,
borov in Krasa,
tja do obale
mimo Trsta
je šel Kristus
z odprtimi rokami.
V novi zarji
miru
in ljubezni,
v čakajoči tišini
in valov modrini
svetle rane
so mu žarele.
Velikonočni zvonovi
preko temnih
vezi preteklosti
kličejo
v svetlo prihodnost
vstajenja —
človeka.

12. 10. Poslal Komelu »Krokar in lisjak« v pregled. Zložil in poslal Dolorosi eno Marijino pesem za Karmelsko M. B. za mešani zbor. Poslal correcta v Milan za »leksikon«.
13. 10. Zložil včeraj in spisal danes še eno pesmico in danes poslal Dolorosi.
14. 10. Predelal obe zadnji pesmi za Doloroso in jih ji poslal. Obe »in gamba«. Poslal Venceljnu (op. Beletu) »balado o črni kavi«.
15. 10. Spovedal mnogo romarjev na Sv. Gori. Dobil od Komela nazaj »Krokar in lisjak«, zraven nekaj harmoničnih popravkov in nasvetov.
16. 10. Bral v Slovincu, da bo pel jutri »Trboveljski slavček« v Ljubljani Pojdimo spat.
17. 10. Poslušal koncert Slavčkov, pa so prej končali prenos, kot je prišla moja pesem na vrsto.
18. 10. Spisal na čisto Krokarja popravljenega in napisal pismo za Cerarja. Oboje pošljem jutri naprej.
19. 10. Oboje gornje danes poslal naprej. Dobil pismo od Mutaka, naj mu še kaj pošljem za moj koncert v zagrebškem radiu. Mu bom poslal. Danes pisal Mutaku dopisnico.
20. 10. Spisal še eno kartico za Mutaka — skozi Jugoslavijo, jo ponese Lojze Brezavšček. Dobil Enciklopedijo. Mislim sem, da bo kaj velikanskega — po reklami — pa je en drek. Sicer pa zame zaostuje. — Zbral gradivo za tamburaške skladbe.
21. 10. Zbiram material že tri dni za tamburaške skladbe. Si kupil ravnilo za tamb. partituro.
22. 10. Študiral ves dan gradivo za tamburaški koncert v Zagrebu.
23. 10. Confirmatio Salcani. Ad missam špilavi — totum lingua latina...
24. 10. Mi povedal Zagar, da pri njih že pojejo 1. in 3. koračnico za mešani zbor. Filipič pa le gre v Idrijo. Dal Štefanu nekaj not za Cirila: 8 moških zborov in 4 koračnice in vse moške zборе cerkvene letošnje. Tamburice se še nisem dejansko lotil.
25. 10. Začel in končal za tamb. »Podoknico«. Porabil skoraj cel dan.
26. 10. Dobil 4 adventne za moški zbor od Cirila. Spisal gavoto za tamburaški zbor in tudi menuet. Tudi še 1/2 žiljske koračnice.
27. 10. Končal marš (ziljski), spisal prababico kot N. 6 in še kvartet za 4 brače kot N. 6 iz suite Na Starem gradu. Končal tudi vse popravke za čelovič, ki sem ga pisal eno oktavo previsoko!
28. 10. Se nekaj popravljaj tamburaške, zapaketiral, 270 gramov. Bral v Slovincu, da bo Grafika pela v Celju Zebijarsko v nedeljo ob 4. popoldne.
29. 10. Poslal Mutaku tamburaške zборе. Spisal in poslal Mirkotu Brumatu svetogorsko pesnico za 3 gl. ženski zbor. Preštudiral in nekaj kitic tudi spesnil »Na trgu« prizorček za dekleta. Mi poslal Pahor 4 adventne tiskane (z enim pogreškom).
30. 10. Dal Križmanu 4 adventne in tudi en izvod poslal Mirkotu Brumatu po grofici.
31. 10. Pisal Mutaku in Pahorju, obema razglednice. Prvemu glede tamburaških skladb in drugemu glede 4 adventnih. Prepisal na čisto »Na trgu« za Titija.
1. 11. Se nekaj popravil Na trgu in zapaketiral.
2. 11. Poslal Titiju rekom. Na trgu.
3. 11. Spisal za Trst Venite adoremus iz neke stare božične. Tudi verze latinske sem sam zložil.
4. 11. Spisal na čisto vse glasove za Trst Venite adoremus. Je in gamba! Zapaketiral. Bila pri meni vsa kanalska duhovščina. V nedeljo pojdem pa jaz v Kanal.
5. 11. Poslal Cubiju Venite adoremus za božič z vsemi glasovi - rekomand.
6. 11. Ob 1. šel v Deskle. Ob 1.30 tam. Igral pri blagoslovu 2 moji pesmi. Napravil dispozicijo za orgle... Potem v Kanalu večerja. Pregledal nekaj Detinstva (op. Beletova pesnitev) za morebitno uglasbitev.
7. 11. Igral pri maši za dek. konferenco 4 moje pesmi iz Gospodov dan... Bele mi posodil Aškerca... Bral Slovincu, precej ugodna trgovinska ocena 4 adventnih.
8. 11. Mi poslal Mirko Brumat moj Venec Svetogorski za 3 glasni ženski zbor — razmnoženo.
9. 11. Si ogledal z dr. Juvančičem grofov grad. Končal Studentovsko zdravico. Je in gamba!
11. 11. Martinovanje v Grgarju.
16. 11. Zložil eno božično za mešani zbor in eno solo Marijino za Pepija. Obe v F-duru.
17. 11. Prepisal na čisto obe včerajšnji skladbi.
18. 11. Poslal Pepiju včerajšnjo skladbo.
20. 11. Slovenec prinesel jako dobro Lavričevo oceno Na trgu. Peli v pevskem okrožju v Ptuj. Prstan, Kadar zora (?), Knezov zet, Izgubljeni cvet in Pevsko koračnico. Grafika na radiu Ob poti tam za vasjo.
21. 11. Dobil od Mutaka pismo, da bo v prosincu moj koncert na radiu v Zagrebu — tamb. Dobil od Cubija pismo, da je on govoril z urednikom Piccola o tisti zadevi o protestu Curiae. Naš Ordinariat pa ni še odgovoril.
22. 11. Pisal Beletu, naj mi pošlje kakšno hrvaško pesem. Eppus (op. Škof) mi odgovoril, da ne ve nič v zadevi s tržaškim malčkom (op. Piccolo).
23. 11. Zložil en Te Deum za mešani zbor alternative in en kratek...

24. 11. Spisal na čisto Te Deum (kratek) in poslal Pepiju. Pisal Mutaku, da nisem biografije dobil in da mu bom še kaj poslal. Suito naj objavi celo, ker tvori eno celoto.
26. 11. Pisal Mutaku in Mirkotu zaradi Hrvatske Tamburice.
27. 11. Dal Cubiju škofov odgovor glede Piccola.
30. 11. Začel pisati oziroma škicirati dve pesmi za tamb. zbor in petje: Kamena djeva in Divne li su. Zložil novo božično V blaženi noči. V Sv. Ceciliji srednje dobra ocena: 10 Srca Jezusovega.
1. 12. Pisal Lojzetu glede koncerta mojih skladb, ki ga mislijo februarja prirediti v frančiškanski dvorani.
2. 12. Prenaredil začetek Kamene djeve... Popraviljam obe hrvatski.
3. 12. Zložil za Solkan nagrobno za župnika.
5. 12. Bral v Slovencu, da so peli v Celju Boter polž.
9. 12. Zložil zlatomašniku Strancarju na Bednarikovo besedilo. Zložil kolednico za Orehovlje, oboje odposlal. Dobil Hrv. Tamburico 1938 in mojo biografijo št. 11. Dobil pismo od Mutaka. Mu odgovoril po karti za H.T. in za gramofonske plošče.
10. 12. Pisal Mutaku in poslal dovoljenje za gramofonske plošče... Predelal in poslal Radotu zlatomašno pesem za moški zbor.
12. 12. Zložil poročno pesem za Breščaka. Dobil pismo od Lojzeta. Sedejeva družina bo priredila moj koncert februarja.
13. 12. Zložil 5 božičnih enoglasnih pesmi za Belleta. Mu poslal tudi 11. broj H.T. (op. Hrvatske Tamburice).
14. 12. Studiram skladbe za H.T.
15. 12. Studiram še vedno 4 tamb. kompozicije za Zagreb.
16. 12. Spisal partituro od Kamena djeva in sčrtal ves papir. Odpisal Cubiju, ki mi je poslal Piccolo. Mu poslal H.T. broj 11.
17. 12. Spisal partituro koncertne mazurke »Snežinke«. Začel pisati Divne li jesu za tamb. zbor in petje.
18. 12. Zvečer slišal na radiu vendar moj zagrebški koncert, sicer prav zelo slabo — nekaj je bilo vendar.
19. 12. Včeraj spoznal... Podoknico, Menuét, Korško in Slovo od doma, drugih nisem mogel razbrati... Ob 3 in pol umrl Vencel Belè... pri Sv. Justu. Kap in pozneje še pljučnica.
20. 12. Končal vse 4 tamb. skladbe s popravili vred in jih paketiral. Pisal Mutaku razglednico. Poslal Kamena djeva, Divne li su, Snežinke, Koncertno mazurko in Pomladno jutro, Intermezzo.
21. 12. Pregledal še enkrat tamb. skladbe in — pozabil sem napisati tekst za Divne li su.

Dobro, da sem pregledal še enkrat, to bi bila polomija. Poslal kompozicije in dolgo pismo Mutaku.

22. 12. Zložil Venec 550 za Vencelna. Pogreb danes zjutraj v Sempasu. Popoldne prišla kanalska duhovščina in Solkanci.
23. 12. Spisal na čisto Venec 550 za »Vencelnu na grob« in poslal Pepitu. Danes porabil zadnje polo velikega paketa notnega papirja, ki sem ga dobil lani za 60-letnico.
24. 12. Si znesel vso literaturo za februarski koncert skupaj.
27. 12. Začel pisariti za februarski koncert. Spisal samospesve »Dekle oj... in Ujetega ptiča tožba deloma. Dobil Cerkv. glasbenik.
28. 12. Pisarim dalje. Končal samospesve. Spisal Studentovsko zdravico, Moje gosli...
29. 12. Spisal vse orlovске. Torej je za februarski rompopom vse končano. Dobil Piccolo s polnim imenom.
30. 12. Paketiral za Lojzeta vse za februarski rompopom. Tudi za Terčelja priložil klavirsko spremljanje... Poslal vse po pošti, zraven tudi pismo za Lojzeta. Začel Vesele tamburice, morda jih do jutri opoldne končam.
31. 12. Končal koračnico Vesele tamburice in za paketiral. Spisal tudi dopisnico Mutaku. Odposlal oboje po pošti, namreč paket Mutaku in razglednico.

ALEKSIJ JOŽE MARKUŽA

Jesenska idila

Narava
polna
oranžno-zelenih
rdeče-rumenih
pramenov —
sonce
v zatonu
modro-rdečih
srebrno-zelenih
valov —
človek
ob poti
življenja
azurno-svetlih
temnih tokov.

Zaključki manjšinskega kongresa v Trstu

TRST 10.-14. JULIJ 1974
TRIESTE 10-14 LUGLIO 1974
TRIEST 10-14 JULY 1974

SLOVENSKA SKUPNOST

v državi Furlaniji-Juljski Krajini

POZDRAVLJA udeležence mednarodne konference o manjšinah

ŽELI da bi na konferenci temeljito proučili problematiko slovenske narodne skupnosti in tako pripomogli k uresničevanju njenih narodnostnih pravic

ZAHTEVA naj oblasti dokončno rešijo vsa odprta vprašanja Slovencev v Italiji

UNIONE SLOVENA

nella Regione Friuli-Venezia Giulia

SALUTA i partecipanti alla Conferenza internazionale sulle minoranze

AUSPICA che i partecipanti alla Conferenza esaminino a fondo i problemi della minoranza slovena e con ciò contribuiscano alla realizzazione dei suoi diritti

CHIEDE alle Autorità competenti la soluzione definitiva di tutti i problemi degli Sloveni in Italia

SLOVENE UNION

the Slovene political party in the region Friuli-Venezia Giulia

GREETES all the participants of the International Conference on Minorities

WISHES them a very successful work in examining the problems of the Slovene national community thoroughly and in helping it to obtain its national rights

REQUIRES the authorities to solve all the unsettled problems of the Slovene in Italy

V vročem juliju 1974 se je v Trstu zbralo okrog tisoč ljudi iz vseh držav Zahodne Evrope in raznih krajev ZDA; iz socialističnega tabora vzhodnih držav je bila prisotna le Jugoslavija. Če hočemo biti povsem natančni, potem moramo povedati, da so se za to mednarodno konferenco o manjšinah vpisale 904 osebe, in sicer predstavniki raznih narodnih, jezikovnih, etničnih skupin, strokovnjaki na teh področjih, časniki, opazovalci, ljubitelji narodnih in drugih manjšin, pa najbrž tudi lepo število policijskih agentov, poizvedovalnih prisluškovalcev, ki so jih razne države pač iz raznih razlogov poslale v Trst na mirno, a aktivno opazovanje in prisluškovanje. Na zaseda-

nju, ki se je že po uvodnem obredu ločilo v tri različne delovne komisije (vsak udeleženec se je moral odločiti za eno komisijo), je bilo kar 1.200 predavanj, referatov, intervencij ali navadnih diskusijskih posegov v natanko 60 delovnih urah treh komisij; to je jezikovno-kulturne, socialno-ekonomske in pravno-politične.

Na govorniškem odru se je zvrstila domala vsa Evropa s svojimi glavnimi jeziki, s katerimi so imeli tolmači nemalo truda; prek mikrofona pa so bili dovoljeni naslednji jeziki: italijanščina, slovenščina, srbohrvaščina, angleščina, nemščina in francoščina, to je šest jezikov, tako imenovanih uradnih jezikov, ki so se jih posluževali, med drugimi, prisotni Slovenci iz Slovenije, Italije in Avstrije, Italijani iz Jugoslavije, Baski, ladinski Furlani, Katalonci, Okcitanzi, Nemci iz Južne Tirolske, Bretonci; pa Madžari, Rusini, Bolgari, Romuni, Slovaki iz Jugoslavije, Francozi iz Doline Aoste, Sardinci, Grki iz Kalabrije, Iraški Kurdi, Romi itd. Bilo je prisotnih skoro 50 narodnih, jezikovnih ali etničnih grupacij.

Ko je babilonska množica zapuščala 14. julija naravnost afriško vroče prostore tržaške pomorske postaje, je opazovalec težko ugotovil, ali je po štirih dneh poslušanja in govorjenja ta množica bogatejša in zadovoljnejša zapuščala kongresno dvorano. Je bilo to mednarodno zborovanje kaj globlje od navadnih kongresov, na katerih večina vleče iz svojega že oguljenega besednega nahrbtnika že običajne in zastarele fraze ali pa je pomenilo neki razčiščevalni, globlji proces, ki ima še veliko poti pred seboj?

Je bila prva mednarodna konferenca o manjšinah — poudarimo prva! — to, kar so si predvsem narodne manj-

šine želele, ali je bilo to le plehko srečanje predstavnikov raznih manjšin in strokovnjakov, na katerega se bo že čez kak mesec povsem pozabilo?

In še: smo Slovenci iz Italije in Avstrije zadovoljni s tem mednarodnim simpozijem, kako smo se nanj pripravili in kako smo se na njem obnašali? Zakaj ni bilo na njem tudi Slovencev, ki živijo na Madžarskem, tako da bi bili res polno zastopani?

Pa še: kakšen odmev je imela konferenca v Italiji in v Jugoslaviji, ki sta bili glavni protagonistki in ki imata skrb za življenje ali smrt slovenske narodne skupnosti v Italiji in italijanske v Jugoslaviji?

In še: se bo v eni ali drugi obliki njena misel nadaljevala?

In končno: je imela tržaška konferenca kak odmev v Vzhodni Evropi, v Ameriki, konkretnije v Washingtonu in Moskvi, kjer se kuje usoda marsikatero manjšinske grupacije?

Ne vem, če bo mogoče in če bo lahko odgovoriti na vsa ta vprašanja.

Na nekatera bom skušal, tako kot bom skušal soočiti nekatere ugotovitve, ki so izšle iz konference, in jih primerjati sedanji problematiki slovenske narodne skupnosti, predvsem na Primorskem in Koroškem.

Prej moram seveda skozi nujnostno kronologijo, ki naj vsaj tistim, ki so bolj od daleč sledili pripravam na konferenco, osvetlijo nekatere strani ali odpravijo nekatere dvome.

V Trstu in Gorici sodelujeta Slovenska skupnost in Slovenska demokratska zveza (SDZ) že deset let s strankami leve sredine, to je z DC, PSI, PSDI in PRI. V teh letih je bilo mnogo kriz zaradi soočenj s slovenskimi vprašanji. V ospredju slovenskih strank so pač vedno slovenska vprašanja.

Leta 1970, to je pred štirimi leti, pade prva misel glede organiziranja mednarodne konference o manjšinskem vprašanju.

Bil je razgovor strank leve sredine in Slovenske skupnosti za obnovo tržaškega pokrajinskega odbora. Predlogi Slovenske skupnosti: dvojezične table,

poimenovanje ulic, razlaščenje, dvojezično uradovanje itd.

V določenem trenutku napetosti so padle čudne besede: kaj hočemo pravzaprav Slovenci? To je lahko vprašanje, a odgovor je zapleten.

Italijanska mentaliteta namreč ni napravila zaznavnih korakov v narodnostnih vprašanjih!

Južnotirolsko vprašanje je nekoliko vplivalo nanjo, a samo glede Nemcev.

Miselnost ene države in enega jezika je še vedno zelo močna v Italiji!

Značilen je primer prepovedi pošolskega pouka v slovenščini v Terski dolini! Preprečiti danes pouk materinega jezika nekemu ljudstvu, je srednjeveško dejanje! Pomeni ustvariti umetno nevednost pri ljudeh, pomeni predvsem genocid.

Na sestankih z levosredinskimi strankami smo vztrajali na svojih stališčih. Nekdo vrže idejo: skličimo strokovnjake, ki naj ugotovijo, kaj vam Slovincem manjka, da bo enkrat mir s tem.

Misel je dobila obliko in tržaška pokrajina si je prevzela skrb za organizacijo.

Kasneje so se zamisli pridružile tudi druge stranke, to je PCI in PLI.

1. aprila 1971 tržaški pokrajinski svet (24 članov) razpravlja o organizaciji konference v zvezi z narodnostnimi vprašanji Slovencev v Italiji in sprejme v tem smislu obvezujočo resolucijo.

Resolucija govori le o slovenski narodni skupnosti in predlaga: pripraviti je treba dokument oziroma smernice in instrumente za rešitev odprtih vprašanj slovenske narodne skupnosti v tržaški pokrajini in deželi.

Slovenska skupnost izrazi svoje zadovoljstvo!

Izoblikuje se kmalu pripravljalni odbor, kateremu načeluje predsednik pokrajine dr. Zanetti, ki skrbno in pošteno vodi delo in odbor. V njem je po en predstavnik vsake stranke ter nekaj strokovnjakov, italijanskih in slovenskih. Slovenci v odboru smo štirje: dva izvedenca: Lokar in Šiško-

vič ter dva predstavnika političnih strank: Slovenska skupnost (Štoka) in PSI (Volk).

Od ustoličenja odbora leta 1971 pa do konference same julija 1974, smo morali premostiti celo vrsto težav, nesporazumov, preprirov, zapletljajev. Bilo jih je za cel register: od osebnih do mednarodnih!

Med prvimi nesporazumi: govoriti samo o Slovencih ali tudi o Slovincih?

Teorije za: Odločeno je bilo, da bo govor *samo* o Slovincih, ker moramo biti konkretni, rešiti vprašanja, ki delajo slabo kri med slovensko manjšino.

Teorije proti: Razširiti in poglobiti vprašanje, soočiti se z drugimi narodi in narodnostmi, da bomo znali dobiti ustrezne prijeme. Konferenca samo za Slovence ne bo pripeljala v Trst nobenega evropskega strokovnjaka, niti italijanskega ne. Konferenca o vseh evropskih manjšinah bo v Trstu zbrala slavna imena. Prevladal je ta predlog.

Tržaški pokrajinski svet ratificira 18. oktobra 1973 tako zamišljeno mednarodno konferenco. Zanetti poroča, da je odbor po več kot dvoletnem delu prešel s pripravami v zaključno fazo. Predlaga za november istega leta predkonferenco v sedelovanju z najbolj reprezentativnimi italijanskimi izvedenci, ki naj pripravijo pot in smerne tržaški konferenci. Bilo je to potrebno iz štirih razlogov:

1. ker se je s to predkonferenco pritegnilo k aktivnemu sodelovanju tudi goriško pokrajino in se je torej šlo iz ožjega tržaškega kroga; žal je videnska pokrajina ostala ob strani;

2. ker se je zavrglo teorijo o preštevanju pripadnikov manjšin (Valussi);

3. ker se je na predkonferenci, ki je bila novembra 1973 v Nabrežini, dokončno razčistilo vprašanje o tematiki tržaške konference: v ospredju mora biti narodnostna tematika, dostop bi imela tudi socialna tematika ter z njo verska, ne bo pa govora o raznih manjšinah, ki nimajo s temi nobenega opravka;

4. ker se je izčistila problematika političnega in javnega zastopstva in de-

lovanja manjšin. Že v pripravljalnem odboru so nekateri silili na dan z zahtevu, naj se razpravlja o tem, ali je prav, da manjšina politično sama nastopa ali pa naj se vključuje v večinski politični sistem. V Nabrežini pride vprašanje na dan: kako naj manjšina javno politično nastopa, sama ali v drugih večinskih strankah? Mnogim je pri srcu slednja rešitev; posebno levičarske, pa tudi vladne stranke se zavzemajo za tako rešitev. Nekdo prerokuje za Južno Tirolsko pot korakanja v vsedržavne stranke.

Vendar se na to zanko Slovenci, ki že vso povojno dobo nastopamo politično samostojno, nismo dali ujeti. Odločno smo govorili o nujnosti, da je manjšina tudi politično svobodna, saj je svobodno politično delovanje pogoj za kulturno, versko in ekonomsko življenje narodne skupnosti.

Dvodnevna intenzivna diskusija na predkonferenci v Nabrežini je izčistila poglede v tem smislu, tako da se tržaška konferenca niti ni dotaknila teh vprašanih: tako imenovanih socialnih ali moralnih manjšin (hipijev, nudistov itd.) ter umestnosti ali ne samostojne politične poti narodne manjšine. To je pozitivna plat tržaške konference, ker zamejski Slovenci vemo, kako bi ta šla sicer na stranske tire: namesto konference o narodnih manjšinah bi nastala neka bolj ali manj anarhistična tribuna, na kateri bi imeli širokoustneži, bahachi in predrzneži izredno priliko (seveda na veliko veselje prisotnih častnikov), da bi se naklepetali o raznih psevdozahtevah modernega sveta in razlagali prisotnim nujnost svobode seksualnosti, homoseksualnosti, nudizma, jemanja mamil itd. Do tega pa ni prišlo; zato smo kot pripadniki neke narodnostne skupnosti res lahko zadovoljni, da se nam je posrečilo zadušiti v kali takšne namere.

Na nabrežinsko predkonferenco je bila vabljen tudi goriška pokrajina, ki se je je aktivno udeležila. V pripravljalni odbor je goriška pokrajina poslala kmalu nato še svoja dva zastopnika dr. Sfiligoja (SDZ) in dr. Bukovca

(PSI) in tako polnopravno pristopila k pripravam za tržaško konferenco. Še več: 18. maja 1974 je goriška pokrajina tudi sama pripravila predkonferenco, po zgledu nabrežinske, na kateri so bila dobro obdelana skoro vsa vprašanja Slovencev, ki bivajo v goriški pokrajini.

Žal pa videmska pokrajina ni hotela o tej mednarodni manifestaciji niti slišati. Na tržaško konferenco je uradno baje poslala le svojega opazovalca, na nabrežinsko in goriško predkonferenco pa niti tega ne!

To je slab zgled nedemokratičnosti videmske pokrajine, njene ozkosti. Ima Slovence v svojih mejah, furlansko etnično grupacijo, nemške jezikovne otoke! Omejila se je nato (mislim na vladne stranke, posebej na DC, ki je absolutni politični gospodar v Benečiji), da je poslala na tržaško konferenco deželnega svetovalca Specogna, ki ni mogel imeti pač drugega kot neko predavanje, ki ni v bistvu zadelo niti od daleč globokega, naravnost dramatičnega problema Benečanov.

Tu je prav, da se sedaj ustavim pri zadržanju Jugoslavije, oziroma Slovenije do mednarodne tržaške konference, saj so jugoslovanski predstavniki ves čas priprav, nato v Nabrežini, končno pa še v Trstu le igrali eno važnejših in vplivnejših vlog, in sicer zaradi:

1. svoje narodnostne pestrosti (primer Vojvodine);

2. teoretično zadovoljive rešitve narodnostnega vprašanja;

3. italijanske manjšine v svojih mejah, kar je Italijo posebej zanimalo.

V zvezi z rešitvijo narodnih vprašanj je bila Jugoslavija gotovo v nadrejenem položaju napram Italiji, saj se lahko pohvali, da ima recimo Koper povsod dvojezične napise, medtem ko ni v Italiji, npr. na Opčinah skoro niti enega uradnega dvojezičnega napisa. Vendar se je Italija znala ogniti direktni bilateralni konfrontaciji v teh vprašanih, najbrž po diplomatski liniji. Jugoslovani so sicer tako v Nabrežini kot posebej v Trstu poudarjali važnost pravične rešitve odprtih manjšinskih vpra-

šanj, posebej slovenskih v Italiji, govorili o mednarodnem državnem shodu v Ohridu, vendar pa niso postavili načelno odločne zahteve, da morajo biti vsa odprta vprašanja Slovencev v Italiji rešena vsaj tako, kakor so rešena vprašanja Italijanov v Jugoslaviji.

Do besednega spopada oziroma dialoga v tem smislu med Italijo in Jugoslavijo ni prišlo; govorilo se je bolj o zahtevah mostov in vlog med državami in manjšinami v njenih mejah.

Zaradi tega tržaška konferenca ni bila nikjer temperamentna, dinamična: potekala je po enostranskem tiru: Jugoslavija je pozitivno vrednotila svoje dosedanje izkušnje na narodnostnem področju, Italija pa je konferenco spremljala, kot bi šlo za neko bolj postransko zadevo. Bila je to igra brez glavnih protagonistov, ki sta dogajanje na odru sicer pazljivo spremljala izza kulis. Podoben odmev je imela tržaška konferenca v italijanskem, kot tudi v jugoslovanskem časopisju, kjer njena tematika skoro ni prišla na prve strani časopisov, temveč se je izgubila nekje med ostalimi novicami.

Razumljivo pa nam je, da ni moglo priti do soočenja v narodnostnem vprašanju med Italijo in Jugoslavijo, kot bi si ga sicer kot pripadniki slovenske narodne skupnosti želeli, saj je bila tržaška konferenca stalno na nitki, kamor jo je spravilo ponovno odprtje vprašanja meje med Jugoslavijo in Italijo. Teza, da suverenost Italije nikoli ni prenehala nad bivšo cono B, je dobila svoje odkrite zagovornike tudi v vladnih krogih in tako je po dvajsetih letih po londonskem sporazumu prvič italijanska vlada spomladi 1974 izjavila, da njena suverenost nad cono B ni prenehala. To je bil odgovor italijanske vlade na nove jugoslovanske table tik ob meji, na katerih piše, da se tam začena SRS, oziroma SFRJ, in te table so postavljene pri Škofijskem mejnem bloku, na Pesku in drugod. Na italijansko noto je Jugoslavija razumljivo ostro reagirala, saj je danes nepojmljivo, da bi se kje v Evropi spreminjale meje, ki jih je postavila krvava druga

svetovna vojna. Posebej odločno je reagirala Slovenija, saj gre za njeno ozemlje. Slovenci v zamejstvu so bili v večini na strani Jugoslavije, saj so videli v italijanskih zahtevah novo obliko starih teženj. Jugoslavija je zahtevala, da Italija prekliče svojo noto, česar pa slednja ni storila; vse italijanske stranke, tudi opozicijske, so se v eni ali drugi obliki pridružile italijanski noti in tako dokazale predvsem svojo narodno ali državljansko pripadnost.

V vsem tem času medsebojnega spora je bila tržaška konferenca v nevarnosti. Morala bi se vršiti v maju, pa so jo odložili najprej na junij, potem pa na julij v pričakovanju pomiritve, do katere je sicer nekje prišlo, vendar je to bolj premirje kot prava mirovna pogodba. Jugoslavija je uradno izjavila, da je sedanja meja zanjo dokončna, Italija pa ni na to dala nikake izjave. Tako so se vode v juniju pomirile in konferenca se je lahko nemoteno vršila; značilno pa je, da na njej ni bilo nobenega uradnega italijanskega predstavništva, niti enega člana, oziroma ministra osrednje vlade, niti enega parlamentarca vladnih strank, razen Belcija; od opozicijskih parlamentarcev pa so bili le Škerk, Lizzero in Sema. Vse drugo, ki se sicer pred vsakimi volitvami pripelje v naše kraje in skoro v vsako vas ter moleduje za slovenske glasove, pa ni imelo za potrebno priti na mednarodno konferenco in se vsaj nekoliko seznaniti s problematiko narodnih manjšin, slovenske pa še posebej. Jasno, da se v parlamentu skoro nikdar ne govori o narodnostnih vprašanjih, saj je za večino parlamentarcev ta tematika — španska vas! Kako bomo Slovenci prišli kdaj do zadovoljive rešitve naših vprašanj, če so predstavniki vlade in parlamenta nasploh tako malo občutljivi do naših narodnih, socialnih in ekonomskih vprašanj?

V zvezi z jugoslovanskim sodelovanjem na tržaški konferenci (na katero je prišlo okrog 60 predstavnikov), moramo reči še to, da se je v pripravljalni fazi Jugoslavija zavzemala za

to, da bi na konferenco prišli tudi zastopniki manjšin, ki živijo v vzhodnih, to je socialističnih državah. Pripravljalni odbor se je s tem predlogom strinjal, ker bi to bila gotovo zanimiva obogatitev tržaške konference, prav tako se je strinjal Zanetti, ki je v svojih tiskovnih konferencah, ki jih je imel pred tržaško konferenco v Bruslju, v Londonu, na Dunaju, v Zürichu, v Parizu, v Beogradu izražal željo po prisotnosti tudi vzhodnih držav; vendar pa do te ni prišlo. Za nas Slovence je to škoda, ker bi tako bil naš narod na konferenci polno zastopan, tako pa so manjkali Slovenci iz Madžarske, katerih vprašanja so tako težka, da tam pravzaprav naš narod umira. Če se ne bo kaj spremenilo, bo ta smrt, lahko bi ji rekli tudi genocid, kmalu zarezala novo rano v naše narodno telo. In to kljub ustavnim normam, ki jih predvideva madžarska ustava. Eno je teorija, drugo pa praksa!

In tako smo prišli v jedro vprašanja koristnosti konference po tem bežnem spreletu kronoloških beležk okrog mednarodnega tržaškega zborovanja, katerega je sicer v izbranih besedah otvoril predsednik odbora dežele Furlanija-Juljska krajina odv. Comelli, ki se pa ni dotaknil bistvenih vprašanj, ki so dovedla do konference in ki so se med pripravami nanjo ostro pojavljala. Tudi tržaški župan Spaccini je v lepih besedah zaželel gostom uspešno zasedanje in poudaril odprtost tržaškega mesta. Morda najbolj odkrit govor je od italijanskih predstavnikov imel na začetku zasedanja predsednik tržaške pokrajine dr. Zanetti, ki mu moramo priznati, da je vložil v to konferenco veliko truda, politične tveganosti, pa tudi odkrite želje po rešitvi vprašanj slovenske narodnostne skupnosti, ki se jih kot predsednik tržaške pokrajine gotovo vsak dan znova zaveda. Njegovo dobro voljo je nacionalni Trst takoj začel rezati, kar pa mu ni uspelo, saj je konferenca končno le bila v Trstu! Zato so se ti krogi, ki se vrtijo predvsem okrog tržaškega italijanske-

ga dnevnika, začeli proti njemu kampa-njo, celo s plakati.

Če skušamo potegniti nekaj značilnejših zaključnih misli o tržaški julij-ski mednarodni konferenci o manjši-nah moramo najprej ugotoviti tole:

1. V vsem povojnem času, pa tudi predvojnem je bila to edina manife-stacija te vrste. Prvič, morda celo v zgodovini, je v Evropi neko upravno telo, to je pokrajina, prevzela tovrst-no pobudo, ki je bila doslej le v ro-kah raznih mednarodnih organizacij: FUEV, AIDLCM, vendar le za svoje čla-nice. Priznati je treba tržaški pokraji-ni in deželi Furlaniji-Julijski krajini, da je dala finančno pomoč, da je lahko prišlo do takega mednarodnega sreča-nja, ki je vsaj pet dni v juliju osredo-točilo dobršno italijansko, pa tudi ev-ropsko in delno tudi svetovno javnost na problem narodnostnih, etničnih in jezikovnih skupin. Škoda bi bilo, da bi bila to muha enodnevnica, na katero bi odgovorne oblasti že pozabile.

2. Moderni čas, čas poglobljanja v ekonomske in socialne probleme, čas močnih generacijskih spopadov, ostrih ideoloških konfrontacij, močno si na-sprotujočih moralnih vrednotenj, je ne-hote spravil narodnostno tematiko v kot, vsaj tak vtis smo imeli. Tržaška konferenca nam je dokazala, da temu ni tako: narodnostno vprašanje, vprašanje jezika, svobode, samostojnosti narodov, vprašanje narodnostne tlake je še vedno v ospredju našega in sve-tovnega zanimanja. Dovolj je bilo pri-sluhniti besedi Baskov, ki so bili pri-sotni na konferenci, pa Kurdov, in vi-deti je bilo, kako človek, mlad ali star, še vedno vztrepeče ob besedi: moj na-rod, moj jezik! To je presenečenje, nad-vse prijetno odkritje mednarodne kon-ference.

3. Vzporedno z narodnostno temati-ko, smo presenečeni ugotovili, da je tudi verska tematika živa, aktualna, bo-leča. Tudi nad tem smo bili zadovolj-ni. Opazili smo, da je verska tematika v ospredju zanimanja mladih in ne sa-mo starih, kot bi se danes komu zdelo. Čeprav ni bila verska problematika ne

v ospredju in niti ne v drugi vrsti za-nimanja konference, temveč neke bolj obrobne značaja, so posegi verskega značaja pustili zaznavne posledice. Uradnih predstavnikov Cerkve ni bilo, ki bi sicer imeli veliko priložnosti spre-govoriti o aplikaciji raznih papeških enciklik glede narodnostnih vprašanj, pa tudi o tem, zakaj ni npr. Cerkev povsod vesoljna, recimo pri nas v Be-neški Sloveniji. So pa zato živo segli v debato na konferenci duhovniki (Slo-venca dr. Humar in Jakomin, Furlan dr. Placereani), ki so pokazali s prstom na boleče rane, katere mora Cerkev ozdraviti. Žal ni bilo prisotnih uradnih škofijskih predstavnikov Trsta, Gorice in Vidma, za katere bi bila konferenca gotovo lepa »vzpodbuda, da posvetijo večjo pozornost reševanju odnosov med verniki različnih narodnosti znotraj Cerkve same v vseh obmejnih pokra-jinah« (Katoliški glas št. 29/1974).

4. Konferenca je bila zdrava in po-trebna predvsem za Italijo. Njena kon-cepcija ene države - enega jezika je na konferenci začela videvati svoj končni zaton. Potrebna pa je bila tudi zaradi silne površnosti, nepoznanja narodnost-ne tematike skoro vseh Italijanov. Nji-hova bahavost, da so v stoletjih rim-ske dobe in srednjega veka absorbirali ogromno narodov, drugače bi se itali-janski jezik danes ne ohranil v tej ob-liki in v taki razsežnosti v Italiji, je nekaj že bolečega. Na ta zgodovinski anahronizem bi danes ne smel nihče pomisliti, in vendar je celotna birokra-cija uglasena na to struno, drugače ne moremo razumeti boja in truda, da smo lahko v letu 1970 spravili v dežel-ne zakone Furlanije-Julijske krajine be-sedico »slovenski«. Za vsem tem se skriva velika bojazen pred lastno trh-lostjo in šibkostjo in nemočjo, drugače si res ne bi mogli razložiti teh pojavov, ki gredo proti vsem zgodovinskim to-kovom sedanjega časa.

Upati je, da bodo pričevanja, inter-vencije, ki so se zvrstile na konferenci, le imele določen vpliv na italijansko življenje, na italijanske odgovorne ob-

lasti in na njih zadržanje do vprašanj narodnostne narave.

To pojmovanje in boj z lastno vestjo je bilo občutiti predvsem v dopisih na konferenci prisotnih časnikov. Morda so se dopisniki dnevnikov La Stampa, Corriere della Sera, Il Giornale, Avanti, Gazzettino itd. prvič resneje spoprijeli s to tematiko in obenem zvedeli za obstoj Slovencev v Italiji. To je tudi zasluga mednarodne konferenca, kakor tudi skupna izjava vseh strank ustavnega loka in Slovenske skupnosti za globalno zaščito Slovencev v Italiji.

V tem smislu lahko odgovorim pri-trdilno na vprašanje, ki sem si ga zastavil na začetku in lahko rečem, da predstavlja tržaška konferenca gotovo neki globlji razčiščevalni preobrat, ki je morda stopil šele na začetno pot razvoja. Evropski strokovnjaki, razni opazovalci so lahko dodobra spoznali, da je narod nekaj močno živečega, ki ga ne more zatreti nobeno orožje, ne naklonjena zgodovina; to so Baski, Katalonci, pa tudi Kurdi dokazali v najbolj tragičnih notah.

V tem smislu bo narodnostno vprašanje v nekaterih državah še ostreje stopilo na dan, v drugih pa se bo izboljšalo razmerje do njega. Lahko pa rečemo, da je konferenca imela odmev, tudi če še neodločno zaznaven, ne samo v Italiji, Jugoslaviji, ampak sploh v Evropi in tudi v svetu.

5. Slovenska prisotnost na konferenci je bila nadvse zadovoljiva. Dokazali smo svojo zrelost in precejšnjo dinamičnost. Skoro 50 koroških in primorskih Slovencev je sodelovalo z referati, intervencijami, posegi. Na razpolago smo imeli vsak le 10 minut; smo pa lahko predložili pisane tekste v širši obliki. Dejansko smo obdelali, in to globoko, vse videze našega manjšinskega življenja: od narodnostne, politične, socialne, ekonomske in verske tematike globalne zaščite. Bili smo ves čas konference v ospredju zanimanja in tako rekoč glavni faktorji in tako seznanili prisotne s celotno našo problematiko. Ob koncu konference smo

vsi prisotni Slovenci, ne glede na politično prepričanje, podpisali skupno vlogo na predsedstvo mednarodne konference, v kateri se ponovno zavzema-mo za rešitev vseh naših vprašanj.

Žal je na mednarodni konferenci padla tudi neumestna polemika. Poslanec v rimskem parlamentu A. Škerk se je javno obregnil ob mašo na radijski tržaški slovenski postaji in nekatere sodelavce tržaškega radia označil za bivše naciste, ne da bi pri tem prišel z imeni na dan. Ljubljanska »Družina« je v svoji številki z dne 4. avgusta 1974 na ta nastop takole odgovorila: »Poročevalci so pripadali različnim veram in svetovnim nazorom. Vsi so se trudili za medsebojno strpnost. Zato je izzvenela kot neumestna ocena delovanja slovenske radijske postaje v Trstu, ki jo je prebral poslanec komunistične partije Italije v rimskem parlamentu Albin Škerk. Menimo, da ni mogel trditi, da ta radijska postaja »oddaja na konfesionalni (tj. katoliški) podlagi« samo zato, ker za slovenske poslušalce ob nedeljah in praznikih prenaša mašo iz te ali one slovenske cerkve. Domače perilo bi morda lahko oprali doma, ne pa pred tako uglednim mednarodnim avditorijem.«

Na koncu pa moram na kratko omeniti še dve značilnosti, ki sta izšli iz tržaške konference, ali ki sta se vsaj meni zdeli taki:

1. Velik odpor, da ne rečem napad, prisotnih, na vsakršne vrste asimilacije, očitne ali tihe, torej tudi fratelančnega pojava in z vsem, kar je s tem v zvezi.

2. Velik odklon fašizmu in vsaki diktaturi, ki hoče spreminjati narodnostno lice svojih državljanov.

O obeh točkah bi lahko imeli posebno predavanje.

O fratelančnih oblikah, ki nam danes v zamejstvu, tako na Primorskem kot na Koroškem žrejo kri, bi se dalo dosti govoriti. O vsepogostejših dvojezičnih, fratelančnih veselicah, praznikih, ki nas peljejo v asimilacijo in narodno smrt ni prijetno govoriti. Vse bolj smo priča prireditvam, kvazikul-

turnim prireditvam, posebej na Tržaškem in Goriškem, v povsem slovenskih krajih, na katerih je glavna beseda, glavni govor v italijanščini, nato ena pesem v slovenščini pa ena v italijanščini, ena deklamacija v slovenščini, pa spet pesem v italijanščini, vse skupaj pa zabeljeno s čevapčiči in ražnjiči, katerih značilni in dušeci duh se bohota nad celotnim prireditvenim prostorom. Čisto slovenskih prireditev je vedno manj; bomo polagoma prišli do tega, da bomo le mašo imeli v svojem jeziku? Kam gre naš narod s takimi zgolj zabavnimi prireditvami, na katerih se peče, pije in klepeta o fratelanci, o tem, da smo vsi eno: to seveda le v Sovodnjah ali Štandrežu ali Opčinah! Zakaj pa ni enakih dvojezičnih prireditev nikjer in nikdar v Tržiču, v centru Gorice, centru Trsta ali celo na periferiji Trsta in Gorice?

V takih dimenzijah imajo te prireditve nedvomno asimilacijsko vlogo; kot take so jih v eni ali drugi obliki intervencije in posegi na mednarodni konferenci seveda obsodili. Bo kaj pomagalo? O antifašizmu je danes veliko govora. Slovencem v Italiji dosti govorijo o njem predvsem tiste ali tudi tiste sile, ki so bile vse do razpada fašizma seveda fašistične. To poudarjanje antifašizma s take strani nas Slovence skoro žali, saj smo bili Slovenci antifašisti vse od začetkov fašizma, takrat res sami, zato so nam umirali Bidovci, Bratuži, Kosi, Tomažiči in drugi.

Slovenci smo taki antifašisti, da je skoro težko povedati, zato vemo, da ima stalno poudarjanje antifašizma v določenih krogih drugačne cilje; jezik udarja po zobu, ki boli: hoteli bi nas spraviti, vse antifašiste, v isti koš, da bi v tem antifašističnem in samo antifašističnem košu počasi zgubljali svojo narodnostno pripadnost, svoje narodnostno lice, svoje ideološko prepričanje in se tako izgubili v morju italijanskega antifašizma, nato asimilacije...

Tudi o tem je izrekla konferenca svoje zaključke, po katerih je pripadnik vsake manjšine, ki je zatirana,

nujno antifašist in antitotalitarist. Ob zaključku konference pa je predsednik Zanetti dejal, da so narodnostni problemi možni poglobitve in rešitve le v svobodi.

Zadovoljni smo, da je mednarodna tržaška konferenca, ki je sicer imela tudi nekaj negativnih plati, a ki za nas niso tako zaznavne, znala vendarle pokazati vsaki narodni manjšini v Evropi pravo pot: to je pot vsestranske samostojnosti, pot ljubezni do svojega jezika, pot spoštovanja narodnih in verskih tradicij ter izročil, pot bratstva, enakopravnosti in enakovrednosti med sosednimi in soživečimi narodi.

Mednarodna konferenca je dokazala, da je resničen in ves človek tisti, ki zna svojemu narodu ostati vedno in povsod zvest, ne pa tisti, ki se, slabič ali oportunist, poda ob prvi priložnosti v asimilacijski proces, čemur se reče tudi odpadništvo.

Mednarodna konferenca je tudi dokazala, da se danes prav nikomur ni treba sramovati svoje narodne pripadnosti, pa naj pripada narodnostno obširni ali maloštevilni jezikovni, oziroma etnični skupnosti. Vsakdo ima pravico neovirano živeti na svoji zemlji, pa naj je pripadnik še tako maloštevilne skupnosti ali mladega naroda, to je naroda brez posebne zgodovine.

Morda pa je bodočnost lahko prav v rokah teh mladih narodov, narodov brez posebne zgodovine in lastnih trdnih držav.

To bo zgodovina povedala!

ALEKSIJ JOŽE MARKUŽA

VZLET

*Proti luni,
zvezdam, planetom
in soncu,
izven zemlje
v prostranstvo
brez dalj in časa,
v nove zarje,
v lepšo prihodnost
človeka!*

70 let župnije v Ricmanjih

1905
1975

KAJ NAM POMENI ŽUPNIJA

Če priznamo, da je Kristusova Cerkev živ čeprav skrivnosten organizem, bomo morali nekje poiskati tudi osnovne celice tega organizma, nosilke življenja. Ne bo nam težko najti, da je prav župnija, oziroma župnijska skupnost vernikov, tista osnovna življenjska celica, ki daje rast in moč celotnemu telesu Cerkve. Po župniji prihajajo namreč v Cerkev novi člani, ko se po krstu porajajo k novemu nadnaravnemu življenju. V župnijski skupnosti ti otroci Cerkve rastejo in se oblikujejo »do vse polnosti Kristusove«. Po župniji se novi kristjani vključujejo v Kristusov vsečloveški odrešitveni načrt in po zakramentih Cerkve zaživijo v vsej pristnosti njeno do osrčja Sv. Trojice segajoče notranje življenje. Zato povsem upravičeno imenujemo župnijo — cerkev v malem ali njeno miniaturno izdajo.

To edinstveno važnost župnije so verniki zaslutili že od prvih časov krščanstva. Že Pavlove krščanske skup-

nosti, raztresene širom sveta ob Sredozemlju, so imele nedvomen značaj župnije, ker so med seboj tvorile čudovito enoto v Boga usmerjene družine človeških otrok. Vendar je do pravne uzakonitve družine kot nove cerkvene edinice prišlo veliko pozneje, na Tridentinskem cerkvenem zboru, v 16. stoletju. In ta razvoj še ni zaključen. Pojmovanje župnije se danes oblikuje ne toliko v smeri teritorialne obsežnosti kolikor v smeri človeške razsežnosti različnih skupin vernikov, ki čutijo potrebo po neki združitvi sredstev na poti do končnega cilja. Verjetno bodo ljudje v bodočnosti ravno po župnijski skupnosti stopali v svetišče Cerkve in po njej v božje kraljestvo.

Kar zadeva sam ustroj župnije kot dušnopastirskega sredstva, so bila v Cerkvi tudi v preteklosti različna gledanja in različni prijem. Klasične župnijske skupnosti so bile tiste, ki so se zbirale okrog mestnega škofa in njegovega prezbiterija ali duhovnikov. Tudi sv. Avguštin je v Afriki na podoben

način organiziral dušno pastirstvo v svoji škofiji in ustanovil v ta namen duhovnike-»kanonike«, ki so namreč vztrajali v skupnosti in živeli po nekih »kanonih« ali pravilih. Pozneje je taka oblika župnijskega življenja postala marsikje nemogoča, ker so se župnije številčno pomnožile in razširile. Vendar je ostala vse do danes težnja po skupnem življenju in delovanju duhovnikov na župniji.

PRVA PRIZADEVANJA PO SAMOSTOJNOSTI

Če ta splošna načela ter izkušnje celotne Cerkve razširimo na delovanje Cerkve na Tržaškem in še posebno v tržaškem Bregu, bomo ugotovili, da so obstajale v preteklosti tudi pri nas velike in močne župnijske skupnosti. V Bregu namreč in v širši okolici je skoraj vse do konca 19. stoletja bila le ena sama župnija, ki je štela kar 24 vasi in 34 podružnih cerkva. Vernikov pa je štela nekaj nad pet tisoč. To je bila župnija v Dolini. V samem župnijskem središču je stoloval župnik, ki je bil navadno velik »gospod«. Bil je pravi cerkveni dostojanstvenik ali »prošt«, zato pa tesno povezan s tržaško kurijo. Včasih je bil celo tržaški škof, ki je po svojem vikarju upravljal tudi dolinsko župnijo. Pri sebi je imel stalno nekaj duhovnikov, kaplanov, ki so oskrbovali razne podružnice. Pozneje so se nekateri stalno namestili na bolj oddaljenih postojankah, kakor na Gročani, v Klancu, v Lokvi, pozneje tudi v Lipici, Bazovici in na Katinari.

Razumljivo, da oskrbovanje toliko podružnic ni bilo lahko. Kmalu so si tudi ljudje želeli več samostojnosti, zlasti če so že prišli do svojega stalnega duhovnika. To je postalo jasno še posebno v Ricmanjih, kjer so že davno imeli Bratovščino sv. Jožefa, ki jo je papež Inocenc XII. potrdil leta 1693, in je že takrat štela številne člane tudi iz bolj oddaljenih krajev. Še bolj znane so postale Ricmanje po čudovitih dogodkih s sv. Lučjo leta 1749, ko je

tudi nastala božja pot sv. Jožefa, kamor so vedno v večjem številu romali naši ljudje celo iz kranjske dežele ter iz Istre. Kmalu je bila dograjena nova prostorna cerkev, ki je lahko sprejela tisoče romarjev. Za cerkev in bratovščino se je pozanimal sam dunajski dvor ter številni svetni in cerkveni dostojanstveniki.

Tako so v Ricmanjih dosegli leta 1788 svojo duhovnijo, ko so dobili stalnega duhovnika v osebi Ivana Gabranja. To pa še ni pomenilo popolne neodvisnosti od dolinske župnije. Vse listine so to odvisnost še naprej poudarjale. Vendar ni bilo nikoli prav jasno, kakšne naj bi bile pravice in dolžnosti novo osnovane duhovnije. Iz nekega pisma škofijskega ordinariata dolinskega župniku iz leta 1788, se zdi, da je ta odvisnost od dolinske župnije le formalnega značaja. Pozneje so to popustljivost škofa Inzaghija v korist ricmanjske duhovnije razlagali tako, da je to storil, ker je bil takrat tržaški škof obenem tudi dolinski župnik, ki je imel v Dolini svojega vikarja, in je v takih okoliščinah smel ricmanjski cerkveni skupnosti priznati večjo avtonomijo. Navadno je prišlo do težav in nesporazumov pri raznih procesijah in blagoslovih, ki naj bi ohranili župnijski značaj. Take so bile procesije sv. Rešnjega Telesa, sv. Marka in križevega tedna pa tudi blagoslovitev sveč na Svečnico. Nekajkrat se je razpravljalo o odpustkih, ki naj bi jih verniki smeli prejeti samo v župnijski cerkvi. Tudi novoporočenci naj bi morali na nauk pred poroko ali vsaj na izpraševanje iz nauka v Dolino. Torej precej preproste zadeve so motile mirne odnose med matično cerkvijo in njeno podružnico. V Ricmanjih je bila še ta okoliščina, da so imeli vedno več besede, tudi v cerkvi, domači župani in cerkveni ključarji. Ni pa iz nobene listine razvidno, da bi se Ricmanjci branili dajati dolinski duhovščini svoj redni letni prispevek ali pober. Zlasti so se odnosi z dolinsko župnijo poostрили v letih 1826 in 1834, ko je škof Matej Ravnikar bolj natančno določil župnij-

ske pravice dolinske cerkve do svojih podružnic in ekspozitur in tako za nekaj desetletij zavrl težnjo ricmanjskih vernikov v smeri bolj samostojne cerkvene skupnosti.

DOZORELA JE ŽELJA PO LASTNI ŽUPNIJI

Vsekakor je značilno dejstvo, da ljudje v Ricmanjih niso nikoli izrecno prosili za samostojno župnijo vse do konca 19. stoletja. Morda niso imeli pravega upanja, da bodo to tudi dosegli. Prva taka želja je javno izražena v nekem aktu iz leta 1866, ki govori v glavnem le o pravilni razdelitvi kongrue ali državnih prispevkov med dolinsko duhovščino. Pa tudi ta pobuda, se zdi, je kmalu zamrla. Morda zato, ker je ravno takrat nastopil svojo novo župnijsko službo v Dolini Jurij Jan, ki je bil znan kot dosleden zagovornik župnijskih pravic svoje matične cerkve. Pa tudi tokrat se odnosi ricmanjske cerkvene skupnosti do dolinske cerkve niso nikakor skalili vse do pri-

hoda v Ricmanje leta 1898 novega kaplana, dr. Antona Požarja, ki je na povsem radikalen način obudil ricmanjske želje po lastni župniji.

Sicer je v tem času tudi škofijski ordinariat mislil na ustanovitev nove župnije v Ricmanjih in prosil za odobrenje c. k. ministrstvo za uk in bogočastje na Dunaju, ki je leta 1900 (3. septembra) z odlokom št. 2638 dalo svoj pristanek za ustanovitev rimskokatoliških župnij v Klancu, v Podgorju in v Ricmanjih. Vendar je za to zadnjo duhovnijo ves nadaljnji postopek nekje obtičal zaradi nastalih nerednosti v verskem življenju v Ricmanjih. Državno namestništvo je namreč s svojim dopisom z dne 22. decembra 1900 sporočilo škofijskemu ordinariatu naj se pospeši postopek za ustanovitev župnij Klanec in Podgorje, ki sta bili prav tako pod dolinsko župnijo. Glede Ricmanj želi Namestništvo imeti na razpolago »podrobne podatke o razmerah, ki tam vladajo z ozirom na to, kar pišejo časopisi o nekem prestopu na drugi obred.«

Prva prošnja ricmanjskih občanov za samostojno župnijo sega torej v leto 1899. Škofija je namreč novembra istega leta pisala župniku v Dolino in zahtevala njegovo mnenje o tej zadevi. Odgovor župnika Jurija Jana je izražen v sledečem pismu:

Št. 508

Prečastiti Skof. Ordinariat!

Na poziv Prečastitega Istega s' dne 24. Novembra t. l. št. 2812 v zadevi priložene prošnje občanarjev iz Ricmanj predloži udano podpisani sledečo izjavo:

Ze prvi stavek v prošnji, da so občinarji iz Ricmanj nameravali napraviti potrebne korake za samostalnost in popolno neodvisnost od župnije v Dolini, se menda opira le na agitacijo sedanjega duhovna v Ricmanjih. Kmalu potem, ko je ta nastopil službo v Ricmanjih, so začeli pripovedovati ljudje iz Ricmanj: naš gospod bodo napravili faro pri nas, ne bomo več spadali pod Dolino. Podpisani je v 27 letih službovanja v Dolini v arhivu vse

Vaška ulica z značilno »kolono«

akte pregledal in prebiral in ni najšel ne prošnje, ne želje od strani Ricmanjcev za neodvisnost ondotne kaplanije. Najšel pa je v nekim faščíkelnu med drugimi pismi prošnjo Ricmanjcev, ki prosijo okoli leta 1780, da naj se jim da Kaplan, da bodo potem vse enako plačevali Dolinskim duhovnom, kakor do zdaj njih navadno plačilo in njim pustili vse njihove pravice.

Da jim Dolinski župniki niso naprotovali, poterdí se s tem, da so v onih letih dobili Kaplana, in ko so v poznejših letih vbožali in v dolgove zabredli, ter niso zamogli Kaplana plačevati, jim je cerkev z dovoljenjem škofijstva in dekana s polovico plačila g. Kaplanu s 150 fl. ali 157 f. 50 kr. na pomoč prišla, in to vsoto dobiva Kaplan še dandanašnji.

22/12/1899

Jurij Jan m. p.

Ta prošnja za župnijo ni naletela na takojšen odziv ne pri cerkvenih oblasteh in še manj pri vladnih na Dunaju, ker so se medtem razvijale v Ricmanjih vse drugačne težnje. Da bi namreč prestopili v grško-katoliški obred in postali podložni uniatskemu škofu Drohobeckemu iz Križevcev ter tako smeli opravljati bogoslužje v staroslovenskem jeziku. Vendar se zdi, da niti sam Požar ni imel o tem jasnih pojmov. Saj je dvignil 16. decembra 1901 na škofiji stari glagolski misal iz leta 1483, ki je bil last ricmanjske cerkve, in je tako na lastno roko uvedel v ricmanjsko cerkev glagolico, ki pa nima nobene zveze z uniatskim obredom. V ta svoj namen je izrabil predvsem prilžnost, ko je 17. septembra 1901 umrl v Trstu škof Šterk in je tržaška škofija do konca avgusta prihodnjega leta ostala brez lastnega škofa. Novi škof Frančišek Nagl je takoj po svojem prihodu hotel zadevo razčistiti, ker mu ni bilo marsikaj jasno v postopanju dr. Požarja.

Sledila so najtežja leta v zgodovini cerkvene skupnosti v Ricmanjih. Dr. Požar se je moral že v novembru 1902 umakniti iz Ricmanj. Nasledil mu je Jožef Krančič, ki je pa dolgo odlašal

s svojim prihodom v Ricmanje (10. februarja 1903). Vztrajal je komaj dva meseca, ker je že 4. aprila 1903 dal odpoved na duhovnijo. Na noben način ni mogel opravljati svoje službe. Ljudje so bili do njega silno neprijazni. Začel se je že pravi razkol, ki se je iz leta v leto stopnjeval.

Škof Nagl se je vsekakor trudil, da bi še naprej ohranil stike z ricmanjskimi verniki ter jim je v kratkem času poslal kar tri pastirska pisma, v katerih jih vabi in spodbuja na zvestobo Cerkvi. Istočasno pa je potekal tudi postopek za ustanovitev župnije v Ricmanjih. Da je bilo v tem času nekaj upanja, da se ricmanjska zadeva kmalu uredi, je razvidno tudi iz pisma, ki ga je konec leta 1904 škofijski ordinariat v Trstu naslovil Sv. Sedežu v Rim, odnosno Sveti Penitencijariji, s prošnjo, naj se »sanirajo« to je proglasijo za veljavne vse poroke, ki so bile sklenjene v letih 1899-1902. Torej v času, ko je v Ricmanjih služboval dr. Požar in brez pooblaščenja župnika iz Doline blagoslavljal zakonske zveze. Sv. Sedež

Ulica z glavnim vhodom v cerkev

je tej prošnji tudi ugodil z odlokom z dne 21. decembra 1904, potem ko je vsestransko proučil pravni položaj določenih zakonskih zvez.

Končno je prišel dan, ko je smel škof nasloviti v Ricmanje pismo ter jim oznaniti veselo novico. Pismo se glasi:

Št. 283/905

Frančišek Ksav. Nagl
po Božji in Apostolskega Sedeža milosti
Škof Tržaški in Koperski

Pozdrav čitajočim.

Že mnogo let sem so prebivalci Ricmanj in Loga Tržaško-Koperskemu škofijskemu Ordinarijatu ponovno predložili prošnjo, naj bi se njih vas izločila iz župnije Dolinske, kamor je bila od l. 1778 podložna in povzdignila v samostojno župnijo. Zaradi raznih izrokov se je spolnitev te želje odlagalo a nikar povsema ne odložilo. Timveč predniki naši so se z vso vnemo, s katero so se odlikovali, več časa prizadevali, da bi odstranili obstoječe zapreke, da bi se v vsem ugodilo željam Ricmanjcev.

Ko se je slednič vse ovršilo, kar zahteva Avstrijsko in cerkveno pravo, je Vis. c. k. Ministerstvo za uk in bogočastje na Dunaju v pospeh dane obljube z odlokom od dne 2. novembra 1904 št. 33999, objavljenim po c. k. Namestništvu dne 18. novembra istega leta št. 32.279 sprejemši prošnje naznanilo, da se Ricmanje z Logom more povzdigniti v župnijo.

Zato Mi, dobro znajoč, da moramo biti vsemu, kar pospešuje službo Božjo ugodno naklonjeni, vsem in vsakemu, ki čita Naše pismo, naznanjamo, da s Svojo škofovsko oblastjo imenovano vas Ricmanje skupaj z Logom izločimo od župnije Dolinske, kamor je bila dosedaj podložna, jo povzdignemo in ukažemo da je povzdignjena v popolno župnijo in cerkven beneficij in cerkev sv. Jožefa v Ricmanjih določujemo in imenujemo župnijsko cerkev.

Patronat in pravo predlagati Nam in Našim naslednikom župnika vsakikrat,

kadar bo izpraznjena župnija prepuščamo v obsegu veljavnih zakonov prebivalcem novo ustanovljene župnije, tako, da imajo pravico voliti župnika vsi gospodarji v Ricmanjih in Logu, ki imajo pravico voliti občinski zastop in so rimsko-katoliškega veroizpovedanja.

Kongruo bo plačeval verski zaklad v meri in na način, kakor se določi v teku časa.

Ricmanje postane župnija za vse pravne učinke dne 23. aprila 1905.

Župnik bo imel pravo prijemati pristojbine za javne izpise iz župnijskih matic po zdaj obstoječi navadi, prejemati navadno štolno pristojbino pri pogrebih in druge dajatve, ki so v tem kraju že več let vpeljane, vendar teh brez dopuščanja Ordinarijatovega nima oblasti preminjati.

Dolžnost župnikova je deliti sv. zakramente, v nedeljah in praznikih ozna-
njevali besedo božjo, učiti krščanski nauk odraščene in otroke v cerkvi in šoli, skrbeti za navadne molitve in procesije, objavljati odpustke, praznike, poste in od škofijstva poslane naredbe in oznanila in z vnemo vse oskrbovati, kar spada k javni službi Božji, za vboge in druge potrebne pa po očetovsko skrbeti. (Conc. Trid. Sess. XIII. cap. 1. de Ref.)

Vsako nedeljo in zapovedan praznik in druge zdaj opuščene praznike in na glavni praznik cerkvenga patrona, bo maševal za izročeno mu ljudstvo, kakor ukazuje pap. Urban VIII. l. 1642 v Konstituciji »Universa per orbem«, in bo maševal tudi vse maše, vpisane v Katapan, katere so dozdej maševali domači kaplan in Dolinski Duhovni. Za zvesto spolnjevanje tega ukazuje-
mo, da se izda pričujoča listina in od Nas podpisani dekret župnije, da se prijavi c. k. Namestništvu in v Naši pisarni skupno z zgor omenjenim ministerjalnim odlokom vpiše in shrani.

Tržaški in Koperski škofijski Ordinarijat - Trst, 10. aprila 1905.

† Frančišek, škof

PRIZNANJA IN NASPROTOVANJA

Ta dogodek ustanovitve župnije je moral vsekakor razveseliti vsaj del ricmanjskih vernikov, če se hrani v župnijskem uradu prepis pisma, ki so ga poslali škofijskemu ordinariatu v Trst. Pismo se glasi:

Preč. Škof. Ordinariat!

Mi podpisani ali podkrižani ricmanjski župljani izjavljamo, da zelo želimo, da bi se povrnilo k nam redno krščansko življenje, kakršno je bilo pred sedanjimi homatijami, ki so le na našo duševno in gmotno škodo.

Zato smo z zadovoljstvom zvedeli, da je bila že dne 19. aprila 1905 s št. 283 (in od Ministrstva dne 2. 11. 1904, št. 33999) naša občina Ricmanje in Log odtrgana za vselej od Doline in povzdignjena v samostojno župnijo ter obenem dana ricmanjskim župljanom pravica izbirati si župnika, kojega bo plačeval verski sklad.

Vsled tega prosimo, da preč. Škof. Ordinariat čimprej razpiše ricmanjsko župnijo, da si bomo izmed prosilcev lahko izbrali župnika. Za sedaj pa naj nam pošlje preč. Škof. Ordinariat župnega upravitelja in mi zagotovimo, da bomo šli radi v cerkev in vršili svoje krščanske dolžnosti. Če si pa hočejo drugi Ricmanjci izbirati druge obrede ali vere, mi jim tega ne branimo. To pa rečemo, da z njimi ne gremo, ker je duša več vredna kot vse drugo.

Resnici na ljubo pa moramo temu pismu takoj dostaviti drugo pismo iz Ricmanj, ki ga je podpisalo 20 gospodarjev, ki odločno odklanjajo novo župnijo. Pismo je naslovljeno župniku iz Katinare Josipu Stržinarju, ki je bil dne 23. aprila 1905 imenovan za župnijskega upravitelja v Ricmanjih, in se tako glasi:

Velečastitemu gospodu Josipu Stržinar, župniku na Katinari.

Iz ljubljanskega »Slovenca« od pretečene sobote smo zvedeli, da je bila na velikonočno nedeljo v Ricmanjih vstanovljena nova župnija in da ste Vi

imenovan začasnim vpraviteljem te župnije. Zvedeli smo od druge strani, da nameravate hoditi tudi v Ricmanje mašavat. Toliko proti vstanovitvi župnije od strani Tržaškega ordinariata kolikor proti Vašemu imenovanju niže podpisani v imenu vseh Ricmanjskih gospodarjev najodločneje protestujemo ter Vas s tem prosimo, da se radi miru ne mešate v naše razmere in da ne prihajate v Ricmanje. Odposlali smo proteste tudi drugim kompetentnim oblastnijam. Odličnim spoštovanjem.

Ricmanje, 2. maja 1905.

Torej tudi g. Stržinarju ni bilo dano, da bi v miru opravljal svojo novo službo. Bil je popolnoma osamljen, ko je prihajal iz Katinare v Ricmanje. Ljudje so šli svojo pot. Začel se je čas civilnih pogrebov in porok. Tuji elementi iz Trsta in Ljubljane so v vasi netili odpor in širili proticerkveni duh. Prvi župnijski upravitelj je mogel v veliki stiski vztrajati le 18 mesecev, nar kar je dal ostavko.

Vendar se je še vedno našel tudi v Ricmanjih nekdo, ki si je želel, da bi se zadeva uredila in je v tem smislu napravil tudi prve korake na škofiji. V nekem pismu dekana Josipa Kompare iz Ospa z dne 4. februarja 1906, ki je bilo naslovljeno župniku Stržinarju na Katinaro, je omenjen neki Ivan Žuljan iz Ricmanj, ki je prosil škofa »v interesu miru in reda« sledeče:

1. da bi se zvonilo, kadar se kristjana pokoplje ali tudi kadar umrje;

2. da se pismeno zagotovi, da je duhovnija Ricmanje popolnoma ločena od Doline, samostalna župnija, da se izroči v oskrbnništvo redovito blagajno, knjige etc.;

3. konečno zagotavlja: »Ako Vis. Ord. ugoti tim našim željam in prošnjam smo podpisani pripravljeni spolnovati svoje verske dolžnosti in delati na to, da se nam tudi drugi pridružijo.«

Dekan Kompare k pismu pristavlja, da je sicer podpisan samo Ivan Žuljan, vendar je iz pisma razvidno, da jih je več, ki žele normalnih odnošajev...

O tem Ivanu Žuljanu imamo še drugo poročilo. Z njim se je namreč srečal na škofiji tudi stolni kanonik Franc Kosec, ki o tem srečanju z ricmanjskim zastopnikom tako piše župniku Stržinarju na Katinaro dne 14. februarja 1906:

Od njega nisem mogel zvedeti ne koliko, ne kateri so, ki si žele vravnati ricmanjske zadeve v smislu katoliške Cerkve. Razložil sem mu pa jaz, kar sicer vsak zna, kdor hoče znati,

— da je Ricmanjska župnija povsem neodvisna od Dolinske;

— da cerkveno oskrbnništvo upravlja s cerkvenim premoženjem;

— da bo vsa zadeva mogla priti v pravi tok, naj se pokažejo pogumno tisti, ki žele cerkvenega miru s tem, da v nedeljo pridejo v domačo cerkev, k maši, naj od župnega administratorja dajo krstiti nekrščene otroke, naj v slučaju bolezni pokličejo (Vas) administratorja in tako tudi za pogreb... Treba bo otroke pripraviti za svete zakramente (birmo, spoved, obhajilo). A začetek vsega tega mora biti, da se ljudje pokažejo — in sicer dejansko — ne samo skriti za hrbtom enega samega. Naj bodo prepričani Ricmanjci, da ga ni, ki bi bolj želel verski mir in zveličanje njih duš, kakor ravno Eksce-lenca, presvetli g. škof, ki bodo tudi srčno radi prišli v Ricmanje, kadar bodo Ricmanjci od svoje strani storili, kar prav lahko store, če jih je volja, pomiriti se z Bogom in z Božjo cerkvijo. V ostalem pa treba Ricmanjsko zadevo priporočiti Bogu, Materi božji in sv. Jožefu.

NOVE TEŽAVE ZA ŽUPNIJO

Vendar je kmalu postalo jasno, da sama dobra volja posameznih vernikov ne bo mogla spraviti razmer v Ricmanjih na pravi tir. Župnijsko življenje je kakor ohromelo, oziroma ni nikoli začelo niti prav delovati. Cerkevni razkol je postajal vse globlji. Nekateri družinski poglavarji so uradno izstopili iz katoliške Cerkve. Neka delegacija je

iskala stikov s pravoslavnim škofom v Dalmaciji.

Po odstopu prvega župnijskega upravitelja Josipa Stržinarja je škofija imenovala naslednika v osebi dr. Jakoba Ukmarja, ki je že nekaj let deloval kot kaplan v Rojanu. Novi upravitelj je z velikim pogumom prišel v Ricmanje in se nastanil v župnišču, čeprav je bilo to v velikem neredu. Dobrih pet mesecev je vztrajal v župniji. Svoje spomine nam je zapustil v dnevniku, ki se še hrani v župnijskem arhivu. Nastopal je z veliko ljubeznijo in potrpljenjem in gojil tiho željo, da se bodo srca le omehčala in odprla božji milosti. Zato ga je neprijetno prizadelo, ko je moral že v aprilu 1907 na novo kaplansko mesto k Staremu sv. Antonu v Trst. Vendar tako, da je lahko še naprej ostal župnijski upravitelj v Ricmanjih. To svoje slovo od Ricmanj tako opisuje v svojem dnevniku:

20. aprila 1907. - Danes se je peljal prevz. g. škof tod mimo na kanonično vizitacijo v Istro. Ricmanjski župni upravitelj ga je prišel na postajico pozdravit in ga spremil do Hrpelj. V kupeju mu je g. škof povedal, da je baš danes podpisal odlok premestitve iz Ricmanj v Trst k župniji sv. Antona Starega. Sv. oče da mu je v zadnji audijenci sam tako naročil, naj pusti Ricmanjce brez duhovnika. To je za župnega upravitelja hud udarec in velika žrtev. Rad bi bil še v Ricmanjih, ker se mu nesrečneži zelo smilijo. S potrpljenjem bi se dalo morda počasi vendar kaj doseči. Zdaj pa je treba vse zapustiti in se preseliti v Trst. Presvetli je rekel, da naj se preseli ob enem tudi ves župni urad v mesto, odkoder bo župni upravitelj lahko oskrboval ricmanjsko župnijo poleg svoje kaplanske službe.

Tako se je zgodilo. 30. aprila 1907 je dr. Ukmar odpotoval iz Ricmanj na novo službeno mesto in s seboj peljal tudi vse matične knjige in župnijski arhiv. Svojo upraviteljsko službo je iz Trsta upravljal še dobra tri leta. Mor-da ta škofova odločitev ni bila ravno

zgrešena, ker je prinesla tudi nekaj duhovnih koristi ricmanjskim vernikom. Marsikateri je namreč na poti v Trst zavlil k Staremu sv. Antonu pa čeprav skrivaj. Nekaj otrok iz Ricmanj se je v tej tržaški cerkvi tudi krstilo. Tako je župnijski upravitelj ohranil vsaj rahel stik s svojimi župljani in tiho pripravljaval končno spravo s Cerkvijo. O svojem odhodu iz Ricmanj tudi sam piše v že omenjenem dnevniku:

30. aprila. - Zjutraj je župni upravitelj použil Najsvetejše iz tabernaklja in po sv. maši cerkev zaprl. Krog pol dne je odšel iz Ricmanj skozi Log na svojo novo službo v Trst. Popeljal je s seboj tudi glavne zapisnike župnega urada. Ko je tržaško podjetje nakladalo pohištvo se je zbralo precej ljudi pred župniščem, vendar ni nihče izustil žaljive besede. Po cesti je odhajajoči ž. upravitelj ljudi pozdravljaj, nekateri so odzdravljali, nekateri molčali, nekateri so bili očitno ganjeni in zamišljeni v skrbi za bodočnost.

NOVA USTANOVNA LISTINA ŽUPNIJE

V naslednjih letih je končno dozel čas za postopno ureditev cerkvenih razmer v Ricmanjih. Ljudi se je lotevala neka splošna utrujenost nad tem nenormalnim stanjem in vedno bolj je dozorevala neka jasna odprtost za pogajanja z zakonito cerkveno oblastjo. Podobno pripravljenost za pravilno rešitev ricmanjskega vprašanja sta pokazala škofijski ordinariat v Trstu in vlada na Dunaju. Kot posredovalca so izbrali istrskega odvetnika in državnega poslanca dr. Matka Laginja. Ricmanjci so ponovno zahtevali slovensko bogoslužje, a obljubljena jim je bila le samostojna župnija, ki je sicer že obstajala. In s tem so se v Ricmanjih tudi kmalu sprijaznili. Zdi se, da jim je v tem smislu svetoval in nanje vplival tudi sam dr. Anton Požar, katerega je zastopstvo iz Ricmanj obiskalo v Koprivi na Krasu, kamor se je bil medtem preselil.

Steber sv. Družine iz leta 1816

Zgodovinski dan sprave je bil dne 1. aprila 1909, ko so domači zastopniki na županstvu v Dolini sprejeli in potrdili ustanovno listino ricmanjske župnije. Listino je podpisal občinski glavar in župan Josip Pangerc in za ricmanjsko župnijsko občino občinski svetovalci in odborniki Jakob Žuljan, Ivan Berdon in Ivan Žuljan. C. k. ministrstvo za uk in bogočastje je listino potrdilo dne 12. maja 1909 z odlokom št. 18532. Od svoje strani pa je škofijski ordinariat ustanovno listino ricmanjske župnije potrdil dne 5. julija istega leta z odlokom št. 54/08-Pr.

Iz samega besedila listine je razvidno, da so glavne točke sporazuma sledeče:

1. Ricmanje postanejo samostojna župnija po rimsko-katoliškem obredu.
2. Za župnikovo kongruo bo poskrbljeno iz verskega sklada, župnijska skupnost pa k temu doda še 315 K.
3. Patronat nad župnijo ima srenja,

oz. cerkvena občina Ricmanje z Logom, ki tudi plačuje cerkovnika.

Sicer pa pogledjmo celotno besedilo listine:

Listina

*o ustanovitvi, oziroma ureditvi
in dotaciji
rimsko-katoliške župnije Ricmanje.*

Ker je c. k. ministerstvo za uk in bogočastje z odloki od 3. septembra 1900. št. 24606, od 10. januarja 1904. št. 43438. in od 5. novembra 1908. št. 42080 odobrilo ustanovitev oziroma ureditev rimsko-katoliške župnije s sedežem v Ricmanjih, zbral se je občinski odbor v Dolini, koji je po ministerjalni naredbi od 31. decembra 1877. drž. zak. 1 št. 5 ex 1878, pozvan preiskrbovati opravila rimsko-katoliških občin, k redni seji.

Na podlagi dotičnega sklepa izdaje občinski zastop v Dolini v imenu župnijske občine Ricmanje sledečo listino:

1. Bivša kapelanija Ricmanje je izločena iz njene prejšnje zveze v župniji Dolina in je samostojna rimo-katoliška župnija s sedežem v Ricmanjih.

Vsled tega je prenehala dolžnost cerkve sv. Josipa v Ricmanjih in prebivalcev vasi Ricmanje-Log plačevati župniku oziroma kooperatorjem v Dolini prispevke h kongruji, nagrade, štolnine ali koje si bodi dajatve v denarju ali v naravi.

2. Ta nova župnija obsega vse rimsko-katoliške prebivalce stanujoče v mejah prejšnje kaplanije Ricmanje s Logom in one koji bi se morda v bodoče v teh naselili ter so rimsko-katoliškega veroizpovedanja.

3. Da se pripravi zakonito kongruo župnika v Ricmanjih, doprinala bode cerkev Ricmanjska od svojih lastnih dohodkov kron 315 (tristopetnajst) vsako leto, plačljivih po naprej v mesečnih obrokih. Ta znesek, za slučaj, da bi bilo prehodno izpražnjeno mesto župnika, se plačeval drugemu, na to mesto ostopivšemu opravičencu.

Primanjkujoči znesek h kongruji doprinala bode verski zaklad.

Ako bi se pa kedaj kasneje zakonitim potom zvišala kongrua, se ne more cerkev ni cerkveno občino Ricmanjsko zavezati plačevati dotičnega večjega zneska.

4. Patronat nove župnije v Ricmanjih prevzame cerkvena občina Ricmanje z Logom z vsemi pravicami in bremenimi z patronatom združenimi.

Pravico voliti župnika imajo vsi polnoletni rimo-katoliški župljani moškega spola, bivajoči v župniji, koji imajo občinsko volilno pravico.

Volitev se vrši v cerkvi v Ricmanjih. Ako je od poslednjih občinskih volitev preteklo več ko tri mesece od dneva razpisa župnije nazaj računanih, ima občinsko županstvo popraviti volilne listine kakor da bi se za Ricmanje z Logom imela vršiti volitev novega občinskega odbora.

5. Istodobno so dolžni prebivalci župnije Ricmanje dajati plačo jednemu cerkovniku v Ricmanjih v znesku K 576.— (petsto šest in sedemdeset) in jednemu cerkovniku v Logu v znesku K 24.— (štiri in dvajset) vsako leto.

Ta plača se nabavi in izterja kot doklada k državnim izravnim davkom, ali ako to nebi šlo, plačuje vsaka posamezna družina razmerni znesek. Zastanke se izterja potom politične izvršbe.

6. Listina o ustanovitvi in dotaciji župnije ima obvezno moč za župljane za cerkev in državo še le tedaj, ko jo cerkev in država odobrita.

7. Ta listina se izdaja v petih enakih izvodih, od kojih je prvi za škofijski ordinariat, drugi za c. k. namestništvo v Trstu, tretji za župnijo Dolina, četrti za župni urad v Ricmanjih, peti za občino Dolina.

Vlada na Dunaju je nase sprejela tudi stroške za popravilo cerkvene stavbe, ki je bila popolnoma prenovljena. Prepleskana je bila od znotraj in od zunaj. Prekrili so tudi streho in nanjo postavili štiri nove strelovode. Celotnih stroškov je bilo za 26.000 K. Prav tako je država poravnala vse stroške v zvezi z orožniško postajo, ki

je bila nekaj let nastanjena v Ricmanjih in skrbela za javni red. V začetku je bilo rečeno, da bodo stroški na račun vaščanov, kar bi v precejšnji meri obremenilo njih finančne zmožnosti in morda še bolj zavrlo delo za ureditev cerkvenih razmer v Ricmanjih.

ISČE SE NOVI ŽUPNIK ZA RICMANJE

S tem da je bila sprejeta in podpisana nova ustanovna listina se je vsaj na zunaj zaključil ricmanjski cerkveni spor. Sedaj je nastopil čas, da se za novo župnijo najde tudi primerna oseba, ki naj bi sprejela težko dediščino preteklosti in se krepko spoprijela z nalogo verske obnove župljanov. V ta namen je bila župnija tudi kmalu razpisana. Zanj sta prosila le dva duhovnika. Prvi je bil dr. Jakob Ukmar, ki so ga Ricmanjci že poznali kot župnijskega upravitelja in je želel nadaljevati delo, ki ga je bil začel pred leti. Drugi kandidat je bil povsem nova in nepoznana osebnost, g. Jedrejčič, župnik v Gračišču v Hrvaški Istri. Med tema dvema naj bi izbirali ricmanjski občani.

Volitve so se vršile v ricmanjski cerkvi in jih je tudi širša javnost spremljala z velikim zanimanjem. Izid je bil presenetljiv: za župnika je bil izbran g. Jedrejčič. En sam glas je šel g. Ukmarju, ki se je tako za vselej poslovil od ricmanjske župnije. Morda bi šel cerkveno-verski razvoj v Ricmanjih v drugačno smer, če bi se duhovna obnova župnije po tako težkih preizkušnjah zaupala tako gorečemu in učnemu duhovniku.

Novoizvoljeni župnik se je iz Istre pripeljal v Ricmanje na sam praznik sv. Jožefa, 19. marca 1910, in tu pred veliko množico ljudi opravil slovesno sv. mašo. Vendar je bilo kmalu jasno, da vse težave še niso bile odstranjene. Zataknilo se je že pri prvem srečanju novega župnika z nekaterimi domačini iz Ricmanj. Zahtevali so namreč od župnika, naj se vse petje pri slovesni latinski maši vrši v slovenskem jeziku.

Novi župnik najbrž ni bil pripravljen na podobne zahteve in se je znašel v veliki zadregi. Zaman se je trudil, da bi svojim sobesednikom razložil, kako je peta maša vsa latinska in da se mora tudi petje prilagoditi tej zahtevi. Ker so ljudje vztrajali pri svojem in se g. Jedrejčič nikakor ni mogel obvezati brez pristanka višjih cerkvenih oblasti, da bo mogel tudi v bodoče ugoditi njihov prošnjam, se je še istega dne globoko razočaran napotil proti Borštu in se odpeljal v svojo dosedanjo župnijo Gračišče. Ricmanjski župniji se je tudi res takoj odpovedal. V Ricmanjih so bili torej spet brez župnika.

Razmere so se tako ponovno zapletle. Župnija je bila spet razpisana. Vendar se tokrat ni javil noben duhovnik. Ostala je torej možnost, da škofija sama poišče primerne duhovnika, ki bi vsaj začasno sprejel skrb za novo župnijo. Vendar je tudi to bilo brezuspešno, ker nobeden od povabljenih duhovnikov ni hotel sprejeti te odgovornosti. Med drugimi so službo v Ricmanjih ponudili Alojziju Kraševcu, župniku v Brezovici, in Avguštinu Zlobcu, župniku v Pomjanu pri Kopru. Sedaj so tudi Ricmanjci prihajali na škofijski ordinariat in prosili za pomoč. Tudi pri bližnjih duhovnikih so se oglašili in upali, da se jih bo kdo usmilil.

Ko so bila vsa prizadevanja zaman, se je škofijski ordinariat odločil, da sam nekoga poišče za to službo. Novo osebnost so poiskali v Gradini v Istri, kjer je bil kaplan-ekspozit Ivan Zega. Ta je dekret za Ricmanje sprejel, vendar s pogojem, da sam pride poprej na razgovor z domačini in se osebno prepriča o njih dobri volji. To se je tudi zgodilo dne 31. avgusta 1910.

Na razgovor so se javili že omenjeni občinski odborniki, ki so bili prejšnje leto podpisali ustanovno listino župnije, nato cerkveni ključarji in še nekateri gospodarji. Vprašanja ali predlogi g. Zega so bili sledeči:

- ali bodo Ricmanjci dali krstiti svoje otroke,
- ali se bodo dali cerkveno pokopati,

Stari vaški studenec s kapelico

— ali se bodo odpravila priležništva in se cerkveno-pravno uredili vsi civilno sklenjeni zakoni,

— ali ljudje pristanejo na to, da se bogoslužje opravlja po rimsko-katoliškem obredu, kakor je to bilo v Ricmanjih pred razkolom.

Možje so na vse te predloge pozitivno odgovorili in pristali tudi v imenu ostalih župljanov. Nakar je g. Ivan Zega že naslednji dan (1. septembra 1910) sprejel službo župnijskega upravitelja v Ricmanjih.

OBNOVITEV ŽUPNIJSKEGA ŽIVLJENJA IN ZNAKI VERSKE OBNOVE V RICMANJIH

Uradni sprejem novega župnijskega upravitelja je bil določen za 16. septembra ob 5. uri popoldne. Sprejem je bil nadvse slovesen. Velika množica ljudstva je pričakala g. Ivana Zega na domači železniški postaji. Sam vaški župan Ivan Berdon je imel pozdravni nagovor. Nato se je množica med slovesnim pritrkavanjem zvonov napotila

v cerkev, kjer je imel župnijski upravitelj kratek govor, v katerem se je zahvalil za lepi sprejem in prosil za nadaljnje sodelovanje v korist župnije. Zvečer se je praznovanje nadaljevalo v veselem razpoloženju v domačem narodnem domu. Vse je kazalo, da so za Ricmanje nastopili novi lepši časi.

S prihodom stalnega duhovnika v Ricmanje so bili tudi postavljeni temelji za duhovno obnovo župnije, ki je v zadnjih dvanajstih letih prestala tako močne pretese. Že naslednji mesec, v oktobru, so se začeli oglašati fantje in dekleta za pouk v krščanskem nauku kot pripravo na prvo spoved in prvo obhajilo. Bilo jih je nad sto od 18. do 21. leta starosti. Poročilo, ki ga je napisal sam župnijski upravitelj, pravi, da je bil nadvse ganljiv prizor, ko so fantje, od katerih so bili nekatere že poklicani na vojaški nabor, pristopali z gorečimi svečami v roki prvič k obhajilni mizi. Spremljale so jih matere, katerim so igrale solze srčnega veselja v očeh.

Istočasno se je vršila priprava na sv. krst. Nedeljo za nedeljo so se vrstili čudoviti prizori, ko so tudi večji otroci, v spremstvu botrov in staršev, peš prihajali v cerkev h krstnemu kamnu, da bi postali kristjani.

Vendar je bilo še najlepše v nedeljo 20. novembra 1910, ko so se v Ricmanjih po mnogih letih pripravljali na sv. birmo. Škofa Frančiška Nagla že ni bilo več v Trstu, ker je takrat kot kardinal že zasedel dunajsko nadškofijo. Zato je prišel na to izredno slovesnost v Ricmanje mladi goriški nadškof dr. Frančišek Borgia Sedej, ki je začasno upravljal tudi tržaško škofijo v pričakovanju prihoda v Trst novega škofa dr. Andreja Karlina.

Poročilo o tem dogodku pravi, da je bil to res krasen dan. Ljudi se je v Ricmanjih zbralo do trideset tisoč iz raznih krajev od blizu in daleč. Veliko več kot na sam praznik sv. Jožefa. Kakor bi vsi hoteli čestitati Ricmanjem k novim časom, ko so se pripravljali za župnijo z današnjim dnem. Nadškof se je pripeljal z vlakom. Na postaji ga

je pozdravil najprej zastopnik ricmanjske cerkvene skupnosti, nato še šolski otroci. Ob 10. uri zjutraj je bila škofova maša s pridigo. Sledilo je birmovanje otrok: bilo jih je 156. Isti dan je bilo krščenih tudi 20 otrok, od katerih so nekateri prejeli tudi sv. birmo. Pomagalo je 17 duhovnikov.

Vse ljudstvo je popoldne ob 3. uri spremljalo nadškofa spet na železniško postajo in ga navdušeno pozdravljalo. Nadškof se je vidno ganjen s solznimi očmi poslavljaj od Ricmanj ter še iz vlaka blagoslavljal množico, medtem ko so zvonovi veselo naznanjali, da se je za župnijo sv. Jožefa v Ricmanjih začela nova doba in da je preteklost pozabljena.

Poznejša desetletja so pokazala, da globoke rane na telesu župnije še dolgo ne bodo zaceljene. Vendar je prav, da nam ta svetli dogodek v zgodovini ricmanjske cerkve ob tej 70-letnici zopet zažari pred očmi in nam kaže pot v lepšo bodočnost te cerkvene skupnosti na Tržaškem. Ker pa sovpada ta visoka obletnica s svetim letom, je to nova priložnost za vse, da razmišljamo o spravi in duhovni obnovi pa tudi o zahvali za velike dobrote, ki prihajajo našim ljudem po tej čudoviti ustanovi, ki se imenuje — župnija.

OPOMBA. - Gornji članek pomeni le skromen prispevek k zgodovini ricmanjske župnije. Tako imenovane »ricmanjske afere« se dotakne le toliko, kolikor je potrebno za osvetlitev prizadevanj za ustanovitev župnije. Zadeva bi zaslužila bolj temeljitega študija. Razne listine in pisma so tudi v članku ohranila prvotno obliko.

SEZNAM DUHOVNIKOV, KI SO DELOVALI V RICMANJIH

1. **Ivan Gabranja**, rojen v Dolini, služboval v Ricmanjih od 1788 do 1826; umrl v Ricmanjih 20. marca 1827 in tu pokopan.

2. **Francišek Julijan**, se mudil v Ricmanjih le malo časa.

3. **Josip Sirotić**, doma iz Buzeta v Istri; v Ricmanjih od 1827 do 1830.

4. **Ivan Kavčič**, doma iz Skrbine na Krasu; v Ricmanjih od 1830 do 1834. Umrl 18. oktobra 1842 in pokopan v Ricmanjih.

5) **Pavel Zlobec**, doma iz Krajne vasi pri Skopem na Krasu; služboval v Ricmanjih od 1834 do 1844. Umrl 6. januarja 1883. Pokopan v Skopem.

6) **Francišek Zadnikar**, doma iz Ljubljane. Služboval v Ricmanjih od 1844 do 1854. Umrl in pokopan v Radomljah na Gorenjskem.

7. **Tomaž Soklič**, doma iz Kranja. Služboval v Ricmanjih od 1854 do 1857. Pokopan v Skofji Loki na Gorenjskem.

8. **Jurij Kacin**, doma iz Idrije. V Ricmanjih od 1857 do 1867. Umrl v Vipavi.

9. **Ivan Šega**, Tržačan po rodu. V Ricmanjih od 1867 do 1868. Umrl v Trstu 1894.

10. **Ivan Okorn**, doma iz Senčura pri Kranju. V Ricmanjih od 1868 do 1871. Umrl 23. junija 1891 v Hrašah.

11. **Josip Sancin**, doma iz Doline, kjer se je rodil 8. marca 1842. Služboval v Ricmanjih od 1871 do 1877. Nato postal župnik v Predloki. Se vrnil v Ricmanje kot upokojenec od 1918 do 1927. Umrl v Ricmanjih 7. decembra 1927 in tu pokopan.

12. **Anton Kuhn**, doma iz Novega mesta na Dolenjskem. Služboval v Ricmanjih od 1877 do 1885. Nato odšel v Dutovlje, kjer je umrl. Bil je velik častilec sv. Jožefa. Leta 1877 je obnovil Bratovščino sv. Jožefa v Ricmanjih, ki jo je bil zatrl konec prejšnjega stoletja cesar Jožef II. Nabral je veliko članov ter mnogo prispeval k pozitivni češčenju sv. Jožefa.

13. **Ivan Svet**, doma iz Višnje gore na Dolenjskem. V Ricmanjih le dve leti (1885-1886). Umrl 2. avgusta 1886 od kolere, katere se je bil nalezal, ko je stregel bolnikom. Pokopan v Ricmanjih. Tistega leta je umrlo v Ricmanjih 82 oseb, večinoma od kolere.

14. **Anton Koželj**, rojen v Tuhinjah pri Kamniku 21. junija 1831. Služboval v Ricmanjih od 1.3.1887 do 28.3.1893. Odšel v Trebče, kjer je umrl 12. februarja 1906.

15. **Jožef Velharticky**, doma iz Češke (iz Blovic pri Plznu). V Ricmanjih v letih 1893-1894. Nato šel za župnika v Jelšane.

16. **Francišek Kramberger**, doma iz kraja Nussdorfer na Gornjem Štajerskem. Služboval v Ricmanjih od 12.12.1894 do 1.4.1897. Pozneje postal kurat v kaznilnici v Kopru. Umrl v Gorici 17. septembra 1913.

17. **Andrej Ščitar**, doma iz Reke, prej župnik

v Klani. Služboval v Ricmanjih od 5.6.1897 do 20.3.1898. Umrl na Pregari v Istri in je tam pokopan.

18. **Anton Požar**, doma iz Goč na Vipavskem. Prej župnik v Pazu v Istri, nato kaplan v Pregarjah v Berkinih. Od tam šel študirat pravo v Innsbruck, kjer je tudi dosegel doktorat in bil 4. septembra 1898 imenovan za kaplana v Ricmanjih. Tu je ostal do novembra 1902. Umrl je v Koprivi na Krasu 17. oktobra 1933.

19. **Jožef Krančič**, doma iz Rečice na Štajerskem. Služboval v Ricmanjih od 10.2.1903 do 20.4.1903, ko je postal župnik na Repentabru.

20. **Jožef Stržinar**, doma iz Bistre pri Vrhniki. Kot župnik na Katinari je upravljal novoustanovljeno župnijo v Ricmanjih od 23.4.1905 do 23.11.1906.

21. **Jakob Ukmar**, rojen na Opčinah 13. julija 1878, po rodu iz Sežane. Bil štiri leta kaplan v Rojanu. Od 23.11.1906 do 1.9.1910 župnijski upravitelj v Ricmanjih. Vendar bival v Ricmanjih le do 30. aprila 1907, ko se je preselil v Trst in poleg svoje kaplanske službe pri Starem sv. Antonu še naprej upravljal ricmanjsko župnijo. Svoje doživljanje v Ricmanjih je redno zapisoval v svoj dnevnik-kroniko.

22. **Ivan Zega**, rojen 8. sept. 1866 v Smihelu pri Novem mestu. Prej služboval v Gradini v Istri. Od 1.9.1910 do 31.1.1915 bil župnijski upravitelj v Ricmanjih in po svojih močeh prispeval k urejanju verskih razmer v župniji. Pustil zapisano kroniko o zadnjih dogodkih v Ricmanjih.

23. **Anton Križman**, doma iz Sv. Ivana v Trstu. Upravljal duhovnijo v Boljuncu in začasnou tudi župnijo v Ricmanjih od 1.2.1915 do 15.3.1915. Umrl v Borštu kot upokojenec leta 1916.

24. **Frančišek Cvejn**, češki duhovnik, dolgotletni župnik v Borštu. Je skoraj 13 let upravljal tudi župnijo v Ricmanjih (od 16.3.1915 do svoje smrti 27.10.1927). Pokopan je v Borštu. Bil je svetniška duša in mirnega značaja, ki se ga ljudje še vedno hvaležno spominjajo.

25. **Frančišek Vranjac**, prvi župnik v Ricmanjih po dolgi vrsti župnijskih upraviteljev. Rodil se je v Vranjcih pri Oprtlju v Hrvaški Istri. Bil prej župnijski upravitelj v Završju v Istri, kjer so ga fašisti hudo preganjali, ki so ga tudi fizično obdelali in mu dali piti ricinusovega olja, da je nosil trajne posledice na preostalo življenje. Služboval je v Ricmanjih od 3. februarja

Notranjščina cerkve sv. Jožefa v Ricmanjih

1928 do septembra 1941, ko je bilo zaradi hude bolezni njegovo delo povsem onemogočeno, čeprav je še nekaj časa bival v Ricmanjih. Umrl je v Trstu 25. januarja 1946. Pokopan v Ricmanjih.

26. **Franč Malalan**, doma z Opčin, vojaški kaplan v avstrijski armadi, nato kaplan v Sežani, župnik in dekan v Ospu. Tu so ga fašistične oblasti aretirale in konfinirale nekaj let v srednjo Italijo (Abruzzi). Po prestani kazni, ker se ni smel vrtniti v Osp, je postal župnik v Borštu. Kmalu zatem (septembra 1941) je sprejel v upravo tudi župnijo v Ricmanjih zaradi bolezni župnika Vranjca. To službo je vršil do 1. oktobra 1950. Umrl je zadet od možganske kapi 11. novembra 1960 v Trstu. Pokopan v Borštu.

27. **Stanislav Žerjal**, profesor na obnovljenih slovenskih srednjih šolah v Trstu je od 1958 do 1960 bival v Ricmanjih in bil v pomoč žup.

upravitelju Francu Malalanu, ki je bival v Borštu. Sedaj župnik v Sempolaju pri Nabrežini v goriški nadškofiji.

28. **Albin Germek**, rojen v Tomaju na Krasu 2. avgusta 1925. Bil najprej kaplan na Opčinah. Imenovan za župnijskega upravitelja v Ricmanjih 1. oktobra 1950. Postal župnik leta 1956 in to službo ohranil do 17. januarja 1960. Nato župnijo upravljal iz Doline do 1. septembra 1960. Sedaj župnik v Dolini.

29. Sedaj župnikuje v Ricmanjih pisec tega članka, **dr. Angel Kosmač** (od 1. septembra 1960).

Med duhovniki, ki tudi počivajo na pokopališču v Ricmanjih, lahko omenimo še stolnega kanonika iz Trsta in župnika novega Terezijanskega dela mesta msgr. Jožefa Tognana, ki je umrl 19. novembra 1831 star 78 let in je želel biti pokopan v Ricmanjih.

Fervidus - I. z.

Voda s Podklena

1

*Dekleta, jo nesete mrzlo s studenca,
na glavci škaf puhen, da pljuske čerez
kot pljuska, vzkipi čez breg srčni jez,
da zgibaj životki, se strasej kolenca
po hribcu prestrmem... počak'te 'no malo,
sred klanca od zmirom je tu počivalo.
Zajemamo s korcem, se vode napijmo,
a mi, ha, še druge si žeje gasimo.
Tantava — poskočimo — kaj, če ste bose.
Je sonce popilo vse jutranje rose.
Zaplaš'mo, ej, tam pod orehom,
oj, tam na tej gmajni —
ker mi petošolske ljubezni smo žajni,
smo žajni.*

2

*Joj, zdaj vodovod, vodovod
tekoč skoz vsa letna vremena
romance prelepe s Podklena
pregnal je za vedno odtod.
Kje voda s Podklena pod zemljo je tiha?
Kje stara ljubezen v spominih presiha?
Ni vaških deklet več, oj tam pod orehom...
oj, tam na tej gmajni?
Kaj nismo, kaj nismo ljubezni več žajni?*

POJASNILO: Do nedavnega so ženske nosile v škafih na glavi pitno vodo iz bližnjih bolj kalnih studencev pod vasjo, ki so poleti tudi usahnili, vse to, dokler ni bil leta 1953 speljan briški vodovod.

Škofovska sinoda o evangelizaciji

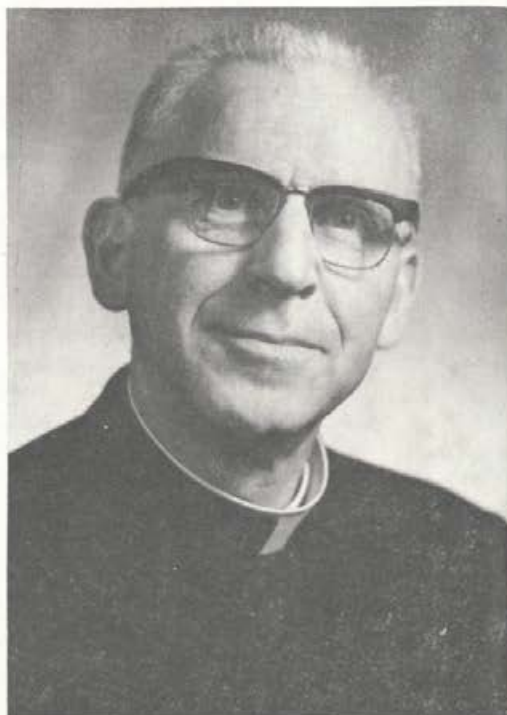
Težko je podati kratko a temeljito poročilo o delu označene sinode, da se zadenejo bistvene stvari, ostalo pa pusti pri miru.

Škofovska sinoda je sorazmerno mlada ustanova v Cerkvi, stara komaj deset let. Doslej je štirikrat zasedala. Njen namen je povezovati središče Cerkve s periferijo, papeža s škofi po širnem svetu. Ti naj prek svojih izvoljenih delegatov na škofovskih konferencah, ki jih je trenutno 97, obveščajo cerkveno središče o verskem življenju, se o določenih vprašanih posvetujejo in stavijo papežu svoje predloge.

Organizacija Tajništva te sinode je dobro izpeljana, metoda dela na sinodi sami pa se bo gotovo še izboljšala, da bi bili uspehi še večji. Svoje prostore je imela sinoda v prvem nadstropju prednjega dela velike nove zgradbe za splošne papeške avdiience. Sinodalna dvorana je opremljena z vso potrebno aparaturo za istočasno prevajanje, ozvočenjem in televizijo.

Na letošnjem zasedanju, ki je trajalo od 27. septembra do 26. oktobra, je bil glavni predmet razpravljanja evangelizacija v sodobnem svetu. Beseda evangelizacija je vzeta v zelo širokem pomenu, ki obsega ne samo razne vrste oznanjevanja, ampak deloma tudi ostali apostolat.

V prvem delu obravnavanega predmeta je šlo, da dobimo kolikor toliko splošen pregled izkušenj o oznanjevanju iz vsega sveta. Skoraj na 80 straneh je napisano, kar nam je podalo pet zastopnikov nekakih pet kontinentov: Afrike, Latinske Amerike, Azije, Severne Amerike in Avstralije ter končno Evrope. Zadnje poročilo o Evropi je podal nadškof Etchegaray iz Marseilla. Njegova sodba je, da se v Evropi močno širi sekularizem in odpad od krščanstva. Politično je Evropa razdeljena na

škof in ap. administrator Slovenskega Primorja

zapadni in socialistični blok. V njej je močno preseljevanje, in sicer delavcev iz juga na sever, turistov predvsem od severa na jug, tretjo vrsto preseljevanja pa predstavljajo kulturne in športne skupine, ki se zbirajo zdaj tu zdaj tam.

Drugi del pa obsega teološko razpravljanje o evangelizaciji v sodobnem svetu. Tukaj se odpira cela pahljača raznih pogledov. Kristus nalaga apostolom dolžnost oznanjevanja. Sveti Duh je glavna gibalna sila vse evangelizacije, vsi kristjani pa so poklicani, da z njim pri tem sodelujejo. Evangelij, ki ga ljudje po veri sprejmejo, vodi v spreobrnjenje ter prinaša duhovno življenje in zagotavlja večno srečo v nebesih, pa tudi mnoge zemeljske koristi. Z največjo zapovedjo ljubezni in

z milostjo odrešuje celega človeka, tudi v tostranskem življenju. Ne zado-
stuje samo oznanjati evangelij, treba
ga je tudi živeti, samo tako smo pred
poslušavci zares prepričevalni. Kristus
je oznanil nauk, ki ga je prejel od Očeta.
Ta nauk se ne spreminja in Cerkev
ga ob pomoči Svetega Duha nezmotno
ohranja do konca sveta. Spreminjajo
se pa razmere na svetu, različni so
narodi in njihov način mišljenja, zato
se mora prilagajati jezik, govorica
evangelija, da bodo vsi ljudje evangelij
razumeli in sprejeli. Zato lahko govorimo
o pluralizmu v teologiji in evangelizaciji,
ki se pa nanaša na postranske obrobne
stvari, dočim morajo bistvene stvari
ostati enotne, nespremenljive. Vzhodnjaki
se drugače izražajo in govorijo kot mi
Evropejci, zato je razumljivo, da so njihovi
verski učbeniki drugačni. V poganskih
krajih z visoko kulturo morajo oznanje-
valci paziti, da ne zametajo dobre in
plemenite sestavine njihove kulture,
kajti evangelij ne uničuje narave, ampak
jo samo spopolnjuje.

Današnji svet se ponaša z velikim
tehničnim in znanstvenim napredkom.
Ljudje so si v marsičem podvrgli in
zagospodarili čez naravo. Cerkev se tega
veseli in priznava svetnemu področju
njegovo avtonomijo, neko samostojnost
na svetnem področju. Nikakor pa ne
more priznati popolne neodvisnosti
sveta od Boga, ki je vendarle ves svet
ustvaril, ga ohranja in skrbi zanj. Dober
kristjan se povsod zaveda, da je v božjih
rokah in naj tako kot svetniki vsak
trenutek z vsakim delom slavi Boga.
Vsak kristjan je poklican k oznanjevanju.
Žene so bile posebej naglašene. Glavno
breme oznanjevanja evangelija seveda
leži na službenem duhovništvu. Tisti,
ki so prejeli polnost mašniškega posvečenja:
škofje s papežem na čelu, so nositelji
cerkvenega učiteljstva in oni imajo
glavno nalogo evangelizacije.

OBČUTLJIVEJŠA VPRAŠANJA

Med celotno razpravo o evangelizaciji
v sodobnem svetu so nekatera vpra-

šanja močnejše in vidnejše stopala v
ospredje. S tem ni rečeno, da so bile
predlagane enake rešitve. Mirne duše
morem reči, da so se mišljenja križala,
odnosno dopolnjevala. Dejansko življenje
je z ene strani enostavno, z druge
zapleteno. Naši pogledi na prvo roko
so redno enostranski; če hočemo biti
bližje stvarnosti, jih moramo stalno
popravlјati ali dopolnjevati.

Včasih smo govorili o delu za cerkveno
edinost. Po koncilu je prišlo v navado,
da govorimo o ekumenizmu. Tukaj je
mišljeno delo, da bi se kristjani, ki
pripadajo različnim veram, bolje spoznali,
se ljubili, si pomagali v raznih akcijah,
tudi pri misijonskem delu ter da bi se
končno vzpostavila verska edinost. To
delo je hvalevredno, saj je v skladu z
božjo voljo in priporočili Cerkev. Seveda
pa ne smemo iz želje, da bi se priljubili
drugovercem, tajiti ali omalovaževati
resnice naše svete vere. Kočljivo je tudi
vprašanje skupnega ekumenskega bogo-
služja. V tem pogledu veljajo točni cerkveni
predpisi, ki se jih je treba držati, drugače
lahko zabredemo v pravo malikovanje.

Večkrat je prišlo na vrsto vprašanje
delnih ali krajevnih Cerkev in njihove
avtonomije, ki naj se pokaže v liturgiji,
v upoštevanju posebnega načina mišljenja
in govorjenja, zlasti ko gre za narode
vzhodne Azije in Afrike. Te naravne
posebnosti je vsekakor potrebno upošte-
vati. Težje pa je, če gre za stvari, ki
sežejo v temeljna moralna načela, ko
gre za neločljivost in enotnost krščanskega
zakona, ali za zelo važne disciplinske
predpise, kakor je celibat. Če bi papež
eni pokrajini dovolil izjemo, bi se takoj
oglasili na drugem koncu sveta in zahtevali
isto. Svet je danes po družbenih občilih
ves povezan. Lepo je na koncu sinode
dejal papež sam, da ni vrhovni poglavar
samo za izredne razmere, ampak za stalno,
vsak trenutek in na vsakem mestu.

Močno so nekateri poudarjali potrebo,
da mora evangelizacija obseči potrebe
celega človeka. Tukaj so predstavniki
Latinske Amerike in Afrike

krepko nastopali proti izrabljanju njihovih dežel s strani razvitih bogatih industrijskih držav. Preroki stare zaveze so oznanjali Mesijo kot Odrešenika tudi iz teh zemeljskih težav in nadlog. Z druge strani je bilo rečeno, da Kristus ni podprl judovskih gorečnejšev, ki so se borili proti rimski okupaciji njegove domovine, pa tudi apostol Pavel ni nastopil proti suženjstvu, pod katerim so vendarle milijoni trpeli. Prav je bilo poudarjeno: če bo uspela Cerkev rešiti ljudi sužnosti greha in strasti in ljudem vcepiti temeljni zakon krščanstva, ki je zakon ljubezni do Boga in bližnjega, bo rešeno tudi vprašanje političnega, socialnega in gospodarskega zla. Že papež Leon XIII. je izgovoril močne besede: Cerkev ima v prvi vrsti nadnaravno poslanstvo pripeljati ljudi h Kristusu in v nebesa, ali stori prav toliko dobrega na svetnem področju, kakor če bi bila ustanovljena samo za reševanje zemeljskih potreb.

Mnogi so govorili tudi o mladini, saj predstavlja čez polovico človeštva. V zapadnem svetu je mladina precej kritična in je nerazpoložena nasproti avtoriteti, doslej veljavnim strukturam, se pa navdušuje za svobodo, iskrenost, pravičnost, enakopravnost, a pripravljena je tudi na velike žrtve za svoje ideale. Seveda ni mogoče tajiti tudi žalostnih pojavov moralnega propadanja. Vendar je bilo izraženo upanje, da more biti mladina tudi močna pomoč pri evangelizaciji, zlasti svojih vrstnikov.

V Evropi stalno raste število mlačnih, nezainteresiranih, obrobnihi vernikov. Vprašanje je bilo, kako se jim približati. Rešitev se je iskala v okrepitvi katoliškega tiska, večjem deležu Cerkve na radiu in televiziji. So še vedno trenutki, ko so tudi taki obrobnihi pristopnejši za evangelij: priprava na poroko, krst, prvo obhajilo, birmo. Ob takih priložnostih naj se uvaja nekakšen katehumenat odraslih. Pomembni so tudi hišni obiski, ki pa morajo biti dogovorjeni.

Nadvse važno vlogo imajo starši pri vzgoji svojih otrok. V Litvi recimo, mo-

rajo starši svoje otroke sami pripraviti na prvo obhajilo. Duhovniku je dovoljeno otroka samo izprašati, če je res pripravljen. Vsa teža krščanske vzgoje leži na družini odnosno starših.

Ponovno je bilo na sinodi naglašeno, da ima Cerkev pravico nemoteno oznanjati Kristusov evangelij vsem narodom. Vsak človek ima naravno pravico do svobode vesti in vere; kar pomeni da ga nobena zemeljska oblast nima pravice ovirati v izpovedovanju njegove vere ter da se ravna po svoji vesti. Ni naloga države, je dejal kardinal Wišinski, da širi ateizem. Pomanjkanje verske svobode je po besedah dunajskega nadškofa kardinala Königa težek madež na sodobnem svetu, ki ga je treba odstraniti.

Sinoda ni prinesla kakšnih epohalnih sklepov, ali je vendar dragocen kamenček v velikem mozaiku cerkvene zgodovine. Ponovno se je potrdilo, da v Cerkvi vlada demokracija, svoboda govorjenja, domačnost, edinost, česar bi zaman iskali v toliki meri pri svetnih mednarodnih forumih. Čutili smo se bratje, člani ene, velike katoliške družine, ki je zbrana okoli svojega očeta, Petrovega naslednika, Kristusovega vidnega namestnika na zemlji.

Govor škofa Jenka 8. oktobra 1974 na splošnem zasedanju sinode

1. *K uspešnosti oznanjevanja veliko doprinese tudi osebna svetost oznanjevalca. Evangelij se namreč ne oznanja samo z besedo, ampak tudi posredno z zgledom in življenjem. Če zija med besedo in življenjem oznanjevalca velik prepad, se poslušavci pohujšujejo in ne jemljejo tega, kar so slišali, resno. Če duhovnik sam ni trden v veri, če njegovo srce visi na svetnih stvareh in je versko mlačen, ne bo mogel vernikov utrjevati v veri. V njegovih govorih ne bodo našli potrebne hrane ne mladi ne odrasli. Sv. Janez Marija Vianney ni bil kakšen veleum, pa je vendar delal čudeže in nešteto ljudi v spovednici spreobrnili.*

2. *Oznanjevalec mora imeti pred oč-*

mi celega človeka. Vera sama je res neposredno pristanek razuma na razode resnice zaradi verodostojnosti Boga, ki se razodeva, toda pri tem dejanju sodelujejo tudi druge človeške sposobnosti hkrati z božjo milostjo, ki dejanju pa tudi utrjevanju vere predhodi, ga spremlja in dopolnjuje. Morda smo večkrat pridigarji prevelik pomen polagali na razumsko stran in zamenjali voljo in srce. Z vero se ves človek popolnoma preda Bogu, mu podredi svoj razum in voljo. Vsega človeka je zato treba za Kristusa ogreti, da ne vidi v njem samo najvišjo resnico, ampak tudi največjo dobrino, največjo dobroto, čuti največjo privlačnost. Iskustvo nas namreč uči, da se ljudje večinoma ne odločajo samo po razumu, ampak da tudi toliko drugega iracionalnega odločilno vpliva na njihove odločitve.

3. Družba ima izredno moč nad posameznim človekom. Človek je družabno bitje. Starši in drugi člani družine so prvi otrokovi učitelji ter imajo velik vpliv na njegov umski, naravni in družabni razvoj. Solarji, odraščajoča mladina se odpira mnogim drugim vplivom. Ljudje, ki ostajajo po vaseh, navadno zadržijo mišljenje in navade domačega kraja. Tisti pa, ki se izselijo, naj bodo izobraženci ali delavci, navadno opustijo vaško miselnost in več ali manj vse stare navade ter se prepustijo svetnemu vplivu nove okolice. Dušni pastirji morajo poznati te zakonitosti človeškega sožitja in jih upoštevati. Se vedno velja pregovor: Povej mi, s kom občuješ, in ti povem, kdo si. Tukaj v sinodalni dvorani so se pritoževali mnogi afriški škofje, da tudi krščanski možje slabo držijo božjo zapoved glede svetosti zakonskega življenja in enoženstva. Tudi mi evropski škofje bi mogli reči, da se mnogi naši mladinci ne menijo dovolj za krepost čistosti. Javno mnenje, ki ga ustvarja zlasti družbena občila, kvarno vpliva na nravno življenje in je vzrok takih pojavov.

4. O zdravem nauku. Precejkrat so se že tukaj slišale pritožbe, da je danes

v Cerkvi precej verske in npravne zmede, ki škoduje verskemu življenju. Kaj je treba storiti? Bog nas uči: postopajmo krepko in stanovitno, pa tudi blago. Zdrav pluralizem je nujno potreben, različnost izražanja, jezika mora ostati. Tako se resnica popolneje in jasneje osvetljuje, pa tudi dopolnjuje. Kristus je vedno isti, včeraj, danes in vekomaj. Verske in npravne resnice so nespremenljive, spreminjajo se življenjske okoliščine, nastajajo nova vprašanja, ki se pa rešujejo po večnostnih načelih. Izjave so lahko različne, samo dejansko se ne smejo izključevati, načelno nasprotovati. Cerkveno učiteljstvo se mora spoštovati in upoštevati. Pokorščina je sicer težka, a potrebna krepost. Učiteljska oblast naj se izvaža na blag prijateljski način z razgovorom. Ko govorimo preprostu ljudstvu, moramo podajati verske nauke in npravne resnice jasno v razumljivem jeziku, nikakor se ne smejo iznašati dvomljiva mišljenja nekaterih teologov, ki žalijo pobožna ušesa in vzbujajo dvome. Teologi sami med seboj morejo imeti več svobode, podobno kakor v farmacevtskih laboratorijih. Ali na trg v prodajo se smejo spustiti samo preskušena in odobrena zdravila.

Sv. Gregorij Veliki v uri bogoslužnega branja na 27. nedeljo spodbuja pastirje, naj bodo previdni v molčanju in koristni v govorjenju, nemodro govorjenje zavaža v zmoto, neprevidno molčanje lahko pusti v zmoti tiste, ki bi jih bilo mogoče poučiti. Zelo dober nasvet.

Pridružujem se predlogu msgr. Delhaye, tajnika mednarodne teološke komisije, naj bi ta sinoda potrdila odgovornost in oblast papeža in škofov v vprašanju vere in verskega učenja.

5. Vloga družbenih občil pri oznanjevanju. Oznanjevanje v sodobnem svetu mora biti prilagojeno potrebam sedanjega časa. Na znanstvenem in tehničnem področju je zabeležen izreden napredek. Danes so svetu na razpolago velika sredstva družbenih občil. V psalmu beremo: Nebesa oznanjajo božjo slavo in dela njegovih rok razodeva

nebeški svod. Zakaj ne bi oznanjala božje slave tudi dela človeških rok? Tudi na področju televizije je manj zabavljati nad umazanijo, več pa delati na produkciji krščanske umetnosti. Zabeleženo je tudi, da bi kompjutorji in elektronski stroji mogli biti bolj uporabljeni pri teološkem raziskovanju in zbiranju podatkov ter vesti iz katoliškega in znanstvenega sveta, kar bi nam zelo dobro služilo pri oznanjevanju evangelija.

Izjava sinodalnih očetov potrjena na zaključku sinode 1974

1. V Svetem Duhu se veselimo tega, kar je Gospod z nami storil na tej sinodi. To veselje hočemo deliti z vsem božjih ljudstvom, najprej z brati v škofovstvu, kateremu sami pripadamo, pa tudi z vsemi tistimi, ki so se čutili kakor koli pritegnjene po Kristusovem evangeliju.

2. V medsebojni bratski izmenjavi naših izkušenj, ki smo jo imeli tesno združeni hkrati s Pavlom VI., Petrovim naslednikom, smo doživeli intimno močno povezanost (edinost), ki stalno prihaja od Svetega Duha v mnogovrstnosti okoliščin, s katero se bogati življenje Cerkve. Hkrati smo izkusili plodno pestrost, ki se izraža v različnih naših poskusih, da se celotni evangelij krepko utrdi v različnih kulturah narodov. Tako se na neki način nadaljuje tisto učlovečenje, ki ga je Bog po Kristusu v delu odrešenja hotel imeti. Tako se dobro oznanilo Odrešenikovo pokaže v lepši luči.

3. Obilno bogastvo, ki smo ga v taki medsebojni izmenjavi izkusili, ni bilo lahko strniti v eno, da se ne bi njegova polnost izgubila. Ko smo se že sami obogatili, smo hoteli tudi vrhovnemu poglavarju podati one sadove izmenjav v celoti z velikim zaupanjem in preprostostjo, pa tudi v pričakovanju novih spodbud. Hkrati želimo, da se plodna izkušnja, ki smo jo na sinodi sami doživeli, še nadaljuje v naših delnih Cerkvah, v duhu dialoga, predvsem z duhovniki, redovnimi osebami obo-

jega spola, poklicnimi teologi in z ostalimi našimi verniki. Sedaj pa s to našo izjavo hočemo podati samo nekatera temeljna priporočila in važnejše smernice, da bi se delo, ki smo ga sedaj začeli, dalje in temeljiteje nadaljevalo.

4. Oprti na našo vero v Kristusa, ki je zaradi našega zveličanja umrl in vstal od mrtvih in okrepci s svojim velikonočnim izkustvom v krilu Cerkve, hočemo ponovno potrditi, da služba oznanjati evangelij vsem ljudem pomeni bistveno poslanstvo Cerkve. Še več, kolikor globlje in obširneje se nam pokažejo sodobne spremembe, tako v religijah in ideologijah kot v kulturah in načinih življenja, toliko jasneje in nujneje se odkriva potreba oznanjati evangelij vsem narodom in posameznim ljudem, zlasti še tistim, do katerih blaga Kristusova vest še ni prispela, pa naj se nahajajo kjerkoli na svetu, da se bo tako izvršila evangelizacija ali ukoreninjenje Cerkve pri narodih in skupnostih, med katerimi še ni bila zasajena.

5. Kristusova ljubezen in njegovo naročilo priganjata čisto vse vernike, naj delijo tudi drugim njegovo bogastvo, ki so ga zastonj prejeli. Zato leži dolžnost oznanjati evangelij na vsem božjem ljudstvu, ki ga je Kristusov Duh po božji besedi in Evharistiji združil v Cerkvi, tako da noben resničen kristjan ni izvzet iz te službe, čeprav jo vsak vrši na sebi odgovarjajoči način in v skupnosti z njihovimi dušnimi pastirji. Upamo, da je ta sinoda hkrati s ponovljeno spodbudo svetega očeta za svetovni misijonski dan popolnoma vsem sinovom Cerkve dala novo priložnost obnoviti globoko in dejavno zavest, da sami sodelujejo v službi evangelizacije. Na poseben način se obračamo k mladim, ki jih nikakor nečemo imeti samo za potrebne oznanjevanja, ampak tudi za zelo sposobne, da sami drugim, zlasti svojim vrstnikom, oznanjajo Kristusa. Še več, prepričani smo, da morejo mladi, ki preiskujejo temeljne vrednote evangelija in zahtevajo resnično iskrenost v razumevanju vere in v pričevanju zanjo,

nas odrasle spodbuditi in pripraviti do tega, da se tudi mi v službi oznanjevanja obnavljamo.

6. Hkrati smo globoko prepričani, da smo tudi mi sami popolnoma nesposobni brez Kristusove milosti, ki jo je Oče po Svetem Duhu vlil v naša srca, pravilno opravljati službo oznanjevanja (prim. Rimlj 5, 5). Tovrstno delo namreč zahteva stalno notranje spreobračanje posameznikov, kakor tudi stalno obnovo naših skupnosti in ustanov. Tako postaja naša vera trdnjša, čistejša, globlja, mi pa postajamo sposobnejši in prepričevalnejše priče za vero po skladnosti celotnega našega osebnega in družbenega življenja z evangelijem, ki ga moramo oznanjati. Tako moremo pravilneje in lažje presojati in razlikovati »znamenja časa«, pa tudi odkriti in zvesto nadaljevati delovanje Kristusovega Duha, ki neprestano deluje v življenju same Cerkve in v celotni človeški zgodovini, da bi vsi imeli življenje v izobilju.

7. Iz tega je razvidna potreba tesne povezanosti z Bogom, ki jo vzdržuje in krepi trajna molitev, premišljevanje božje besede in kontemplacija, kakor tudi pogosto prejetje zakramentov, da bi namreč božje ljudstvo uspešneje pričevalo za resnično bratsko skupnost, ki pripravljeno odgovarja pričakovanju ljudi dobre volje in je z evangeljsko solidarnostjo najtesneje povezano z njihovimi stiskami in vprašanji. Tako postaja Cerkev prepričljivejša priča blage vesti Odrešenika človeškemu rodu in pripravnejše orodje Svetega Duha v službi oznanjevanja Kristusovega evangelija.

8. V svojih razpravah nikakor nismo zaprli oči pred težavami in ovirami, starimi in novimi, ki po vsem videzu nasprotujejo evangelizaciji. Še več, podvrgli smo zelo natančnemu preiskovanju nekatere stvari in dogodke našega časa: kakor npr. sekularizacija; čeprav ima sama po sebi pozitivne vidike, vendar pogosto vodi do ideologije sekularizma, ki popolnoma izključuje Boga iz področja človeškega

življenja in tako tudi zadnji smisel njegovega bivanja.

Prav tako smo razmišljali o ateizmu v številnih oblikah, ki se v raznih pokrajinah sveta na široko širi. Vse te stvari je treba pazljivo pretehtati in njihove vzroke temeljiteje preiskati, tako da bi se tudi v tem mogel odkriti Gospodov klic, ki danes zahteva od nas čistejšo vero, ki jo je treba izpovedovati in zanjo pričevati. Tudi nismo šli mimo velikih težav, ki prihajajo iz naklepov in načrtov tistih, ki včasih prikrito, neredko pa nasilno omejujejo svobodo vere in življenje Cerkve, kakor tudi to, da bi jo prisilili k molku. Dalje nismo pozabili tistih, ki jih stiskajo nadloge, zlasti ne tistih, ki zaradi evangelija trpe preganjanje: ko nosijo na sebi blago oznanilo križa, vršijo prekrasno delo oznanjevanja in prinašajo odličnejšo pomoč vsej Cerkvi v izpolnjevanju njene naloge.

9. Zavedamo se težav, ki nastajajo iz tako hitro in korenito se spreminjajočih razmer našega časa, ko je treba napraviti evangeljsko oznanilo razumljivejše sodobnim ljudem. Toda vemo tudi, da je priobčevanje evangelija dinamičen postopek. Priobčevanje se vrši z besedo, delom in življenjem, kar vse je med seboj tesno povezano, in se opredeljuje z različnimi sestavinami, ki nekako sestavljajo poslušalce božje besede: namreč njihove potrebe in želje, način govorjenja in čutenja, mišljenja in presojanja, kako stopajo v stik z drugimi. Vsi ti sestavni pogoji, z ozirom na različnost časov in krajev med seboj tako različni, silijo delne Cerkve, da primerno prevedejo evangeljsko oznanilo ter po načelu učlovečenja poiščejo vedno nove pa vendar pravilne rešitve. Razen tega napredek družbenih občil odpira nova pota evangelizaciji, ki odgovarjajo načinu mišljenja in delovanja ljudi tega časa.

Hkrati tudi trdno verujemo, da Sveti Duh neprestano deluje v Cerkvi na izvedbi te preнове in da se zavaruje s pomočjo vseh, ki dajejo pričevanje svetega življenja in po pastoralni izkušnji onih, ki jih je Bog postavil, da

vodijo Cerkev, in ostalih njihovih sodelavcev in služabnikov Cerkve, po svojih darovih, ki so bogato razliti med vernike, po plodnem sodelovanju med pastirji in teologi.

10. Da bi se vse to izvršilo, goreče želimo sodelovati z našimi krščanskimi brati, s katerimi še nismo povezani v popolni skupnosti, in z njihovimi Cerkvami in cerkvenimi skupnostmi, oprti na temelj krsta in dediščino tiste vere, ki nam je skupna, s tem namenom, da bi mogli že sedaj pred svetom dati neko skupno pričevanje pri samem oznanjevanju Kristusovega evangelija, ko se še trudimo, da bi si izprosili od Gospoda popolno edinost. K temu nas priganja Kristusova zapoved; to zahteva samo delo oznanjevanja in pričevanja za evangelij.

11. Zaupamo delovanju Svetega Duha. On presega meje krščanske skupnosti. Nadaljevati hočemo razgovor z drugimi nekrščanskimi verami, da bi mogli bolj globoko spoznati izvirnost evangelija in polnost razodetja. Tako jim bomo lahko bolje pokazali odrešitjsko resnico božje ljubezni, ki se dopolnjuje v Kristusu.

Želimo tudi preiskati sodelovanje z vsemi ljudmi dobre volje, ki vsekakor iz drugačnih nagibov ali vendar z iskrenim srcem težijo za višjim pomenom človeškega življenja ali pa si prizadevajo, da bi svojim bratom preskrbeli bolj človeške pogoje življenja.

12. Med mnogimi stvarmi, ki smo jih na sinodi obravnavali, smo posebno pozornost posvetili medsebojnemu odnosu med evangelizacijo in med popolnim odrešenjem ljudi ali narodov, njihovo popolno osvoboditvijo. Pri tem tako pomembnem vprašanju smo se našli popolnoma edini, da ponovno naglasimo tesno povezanost dela evangelizacije in tovrstne osvoboditve. K temu nas ni nagnilo samo to, da živimo tesno povezani z našimi verniki in drugimi ljudmi, ampak predvsem evangelij sam, ki nam je iz usmiljenja zupan. Ta je veselo oznanilo odrešenja celega človeka in vse človeške družbe, ki se začena in pokaže že sedaj na

zemlji, čeprav more doseči svojo polnost šele onstran meja sedanjega življenja.

Kristusova ljubezen nas sili in luč evangelija nas razsvetljuje, da trdno zaupamo, da Cerkev z zvestim oznanjevanjem evangelija naznanja popolno odrešenje človeka ali njegovo popolno osvoboditev in da jo že sedaj začena uresničevati. Cerkev namreč kot skupnost, ki je vsa zavzeta za evangelizacijo, se nujno oblikuje po Kristusu, ki je svoje poslanstvo izrazil s temi besedami: »Duh Gospodov je nad menoj; zato me je mazilil. Poslal me je, da ubogim oznanim blagovest, da naznanim jetnikom oproščanje in slepim pogled« (Lk 4, 18).

Cerkev, zvesta svoji službi evangelizacije, molitvena bratska skupnost, more mnogo doprinesti za integralno odrešenje ali popolno osvoboditev ljudi. Kajti sama more črpati globlje razloge in vedno nove spodbude iz samega evangelija. Tako se lahko plemenito preda službi vseh ljudi, zlasti pa siromakom, slabotnim in stiskanim, in da odstranjuje socialne posledice greha v krivičnih socialnih in političnih strukturah. Da, Cerkev, ki se opira na Kristusov evangelij in je okrepljena z njegovo milostjo, more tudi poskuse za osvoboditev obvarovati (rešiti) krivih poti. Tako sama ne ostane v zgolj političnih, socialnih in ekonomskih okvirih, ki jih sicer mora upoštevati, ampak vodi ljudi k popolni svobodi od greha, od osebne in kolektivne sebičnosti in k presežnosti polne skupnosti z Bogom in ljudmi kot brati. Tako Cerkev na svoj evangeljski način dela za resnično in polno osvoboditev vseh ljudi, skupin in narodov.

V tem duhu človečanske in evangeljske solidarnosti smo hoteli v teh dneh poslati poslanico o človečanskih pravicah in o spravi.

13. K našemu poslanstvu spada, da živimo z ljudmi današnjega časa in jim odkrivamo navzočnost Kristusa, učlovečene Besede. Ko se obračamo k našim delnim Cerkvam, zapažamo tudi mi kakor nekoč učenci, okrepečani

po doživetju vstalega Kristusa, nove možnosti za uspešnejšo evangelizacijo vsega sveta in za pravo osvoboditev. Zavedamo se premnogih težav, ki nas ovirajo. Vendar stopamo v bližnjo bodočnost z velikim zaupanjem, ki izvira iz naše tesne skupnosti s križanim Kristusom, ki nas uspešno vodi k udeležbi na njegovem vstajenju. Tako se bo zgodilo, da vstajajo novi časi evangelizacije za Cerkev, ki je bolj ukoreninjena sili in moči neminljivih binokosti. Ko skuša biti zvestejša v svoji službi svetu tega časa, se vsa Cerkev popolnoma posveča koristim sveta prihodnjega veka. Čeprav nam je neznana bodoča usoda našega časa, vendar nas Kristus, Gospod in središče človeške zgodovine, priganja, da gremo naprej. Čas med Gospodovim vstajenjem in njegovim drugim prihodom je čas napetosti in teženja k prihodnjemu cilju. V tem razdobju ima Cerkev naloge, da vnaprej oblikuje in pripravlja dokončno dopolnitev božjega kraljestva. Vemo, da je Gospod stalno s svojo Cerkvijo in nas spremlja na našem romanju. Z nami bo vse dni (prim. Mt 28, 20); krepča nas z darovi svoje milosti. Po svojem Duhu nas postopoma vodi k polni resnici (prim. Jan 16, 13) in potrjuje naše besede z znamenji (prim. Mr 16, 20), dokler priznavamo, da je Jezus Kristus Gospod v slavo Boga Očeta (prim. Filp 2, 11).

V tej pripravi na sveto leto, ki se bo obhajalo v Rimu, trdno zaupamo, da bo vse božje ljudstvo doseglo to izredno milostno priložnost za spreobrnjenje srca in popolno prenovitev in globoko spravo, in bo moglo uspešneje opravljati službo evangelizacije. Cerkev sama se bo mogla jasneje pokazati, da je od Boga poslana k narodom in je vesoljni zakrament odrešenja.

Ko na sinodi končujemo svoje delo, dvigamo oči in srca k blaženi Devici Mariji, Materi Cerkve, da bi po njenem zgledu sprejemali božjo besedo z odprto dušo in učljivostjo, jo premišljevali, sveto varovali in jo podajali svetu.

V Vatikanu, dne 25. oktobra 1974.

LEOPOLD JURCA

Cerkvena slovenščina v slovenski Istri pred 220 leti

Nekdanja koprška škofija, ki jo je papež Leon XII. leta 1828 združil s tržaško, je obsegala ne samo obmorska mesteca Koper, Izolo in Piran, ampak tudi precejšnji predel notranjega slovensko-hrvaškega ozemlja. Škofijske meje so na severu vključevale Milje in Mačkolje, proti vzhodu področji dekanij Osp in Krkavče, na jugu pa Kaštel in Savudrijo. Pod osapsko dekanijo so bile tudi duhovnije Tinjan, Kubed in Sočerga.

Leta 1755 je ovdovela duhovnija Kubed. Škof v Kopru je duhovnijo razpisal. Zanj sta se potegovala dva duhovnika: Matija Čupin, rojak iz Tinjana in prav tam kaplan, ter Anton Palčič, rojak iz Sočerge in tedaj stolni vikar v Kopru. Določenega dne sta tekmeča prišla v škofijsko pisarno v Kopru, da bi opravila župnijski izpit. Izpitom so predsedovali sinodalni izpraševalci, in sicer trije stolni kanoniki ter slovenska sinodalca župnika iz Koštabone ter Krkavč. Ko je izpitna komisija preverila njune listine, jima je predložila naloge, ki naj jih pismeno rešita: dve vprašanji iz teološke vede, dva primera iz moralne teologije ter slovensko pisano pridigo na evangeljske besede: »Ko je Jezus zagledal mesto, se je nad njim razjokal.« Kandidata sta se tedaj umaknila v sobo, ki so jo za njima dobro zaklenili. Ob določenem času sta izstopila in izročila izdelane naloge.

V škofijskem listu »Curia Episcopalis« (škofijska kurija) združenih škofij Trst in Koper za september 1869 (str. 143-145) sta objavljena oba slovenska cerkvena nagovora s pripombo: »Priobčujemo natančno in celotno obojni go-

vor, saj služita za vzorec slovenskega jezika kot so ga uporabljali pred sto leti (danes: pred 220 leti) v Tinjanu in v Sočergji.« Sledi naslednje besedilo:

1. Videns Jesus civitatem, flevit super illam (Ko je Jezus zagledal mesto, se je nad njim razjokal).

De Cristus Sjn Boshj je persou iskat inu isvelizat kar je sgublenu bilu, na tem nei zuiblat, dokler venit iesus quaerere et salvum quod perierat. Nei sparou terplenja, nei sparou muie, dopernasou je miracule, je hodi is eniga mesta u tu drugu, is ene desele u to drugo samu de bi doperneseu volo svoiga ozheta. Kadar pak je vidiu te ludi terdovratne, de neiso hodeli dopernest niegoviga svetiga povejla, se ie sjiokou. Ali od kod pride, o moi do-brutlivi Jesus, de danasgne dan ste vi tulikain jokou, dokler usi volno in s vesseion so vas u mestu preieli. Sdei sposnam od kod pride vassa salost! Sakaj vi ste dobro veidu, de taisti kateri tulikain vessenja so vam iskasali, potler vas bodo pregagnali, topli, krisali inu spotlivu na svetim krisi per-biali. Zhe od tod enu maihinu h temu se perblisamo, kar pomeni tu mestu, tudi ussidagnim zhassi nas usmileni jesus se joka. Tu mestu pomeni nasso Dusho, kateri veliku milosti inu dobru-te ie iskasou dokle: io ie h pervimu stvaru po svojim Pildi, faciamus homi-nem ad imaginem et similitudinem no-stram, ie nio oprou inu ozhistiu od greha, io ie slekou s kramplin hudizha poklenska, u tem kir sa nio ie preliu usso niegovo sveto Reshno kri. Videjoz tedai pruti leti dobru inu nesgrun-tani milosti nehvalesen se iskase, dokler ne mestu hodit po njegovim nauku, se blise h temu ferdamanim, se milu jo-zhe, videns Jesus civitatem flevit super illam. Amen.

D. Mattio Zupin m. p.

2. Videns Jesus civitatem, flevit super illam.

Viduchi Jesus grad od Jerusalema somise prolile susce; — moi predra-

gi, grad so dusse nasse, sgora oveh on gioce, cadar mi drughi pademo u grih, tadai on gioce, sacai duse nase on ne-gleda ves cacor pervo, cadar sgubi-mo negovo, tadai on gioce; no co mi drugi nechiemo da Jesus ioce, re-cimo largo od griha, pustimo crivigne, pustimo svaco slo, i oslismo negove sapovedi, taco chiamo resveselit Isusa, i en dan chiamo miloschio negovo do-segnit nebesco. Uni grad anbēt ie bil nel lepci, taco duse nase so nel lepce cadar so u milosti od Boga, on ih gleda cacor negove ma cadar sa naso nesrecho ih od nega odverse-mo, tadai on dela vidi s ovo priligo od grada, da mie velico milo, ino da on se dela sacai se poverni chiemu. Amen.

P. Antonio Palcich m. p.

Iz dosedaj znanih virov ni mogoče razbrati, kateri od obeh je postal župnik v Kubedu.

LJUBKA ŠORLI

Svete Višarje v maju

*Teloh, teloh, črni teloh
po bregovih in poteh...
Saj je gora zacvetela
skozi zapozneli sneg!*

*Sonce biserov posipa
v zasneženo to prelest:
lepša od neba je gora,
lepši teloh je od zvezd.*

*In iz cerkvice Marija
gleda v ta prebeli kras;
kakor teloh bel in snežen
njen deviški je obraz.*

*K sinku skloni se: »Moj sinek,
na Višarjah je lepo...
Glej, po snegu razcvetelem
k nama romarji gredo!«*

Božična večerja v Karpatih

Pisatelj je to zgodbo napisal za svoje spomine »Svetovni popotnik pripoveduje«. Ker pa je pisana v širšem, podrobnejšem slogu kot ostala knjiga, jo je vzel ven in jo namenil za kalendar. Dogodek je resničen, osebe tudi, le imena so drugačna in razgovori so podani le približno. Kdo pa naj ve, kaj je točno rekel pred več kot pol stoletjem Janez ali Zvan?

V tej zgodbi je nekoliko orisan tudi značaj tržaškega 97. polka v letu 1917. Pri njem so služili predvsem Slovenci, tržaški Italijani, goriški Furlani in kak istrski Hrvat. Pri korakanju so poleg »Regiment po cesti gre« peli tudi tržaške poskočnice, npr.:

*Partenza de Trieste, diretto su Lubiana;
che scriverò a mia mamma...*

*Partenza de Lubiana diretti sui Carpazi
'sti poveri ragazzi...*

»V Karpate, ubogi fantje!« se je glasila precej primerna koračnica regimenta. V svojem osemnajstem letu je bilo »ubogih dečkov«, še ne mož, cel bataljon. Predstavljali smo ostanek cesarskega vojaštva. Bitke v Srbiji, porazi v Galiciji in obramba na Soči, vse to je povzročilo take velikanske izgube, da je cesar moral poklicati fante v osemnajstem letu.

Od daleč so ti mladeniči delali dokaj vojaški vtis. Korakali so v ravnih vrstah. Bajoneti na puškah Manlicher so se svetili. Vrste so bile lepe, štirje in štirje skupaj, štirideset v vsakem vodu. Gledati jih od bliže pa ni bilo nič kaj prijetno. Brezbarvne in razcapane uniforme, raztrgana obuvala in na glavah težke čelade, ki so napol skrivale blede lica. Tornistri in nahrbtniki so bili različni; bilo je, kot da ima vsak vojak drugačnega, iz blaga ali usnja in različnih barv. Vsi so bili umazani. Vrh nahrbtnika pa je bil lepo, prav po predpisu zviti koc, spodaj pa vodoravno pripeta ročna lopata.

Uniforme častnikov in podčastnikov so bile za spoznanje boljše in ob pasu

so visele sablje ali samokresi. Prideljeni bataljonu dečkov, da jih učijo in vadijo, ti starejši niso nikoli govorili, v katerih bitkah so že bili. Dovolj pa se je videlo na zaceljenih ranah, manjkajočih prstih ali na delni pohabljenosti; zato mladim ni bilo treba nič izpraševati. Vojaki v avstrijski armadi itak niso nikoli veliko izpraševali. Disciplina je bila stroga in njihov naloga je bila ubogati ne izpraševati. Če so imeli kako misel o vojaškem življenju ali o častnikih, so se porazgovorili med seboj. Pritožbe na jutranjem raportu so se smatrale za upornost in ne kot del dnevnega reda. Navadno so vojaka, ki se je pritožil, pokarali ali pa ga poslali v kompanijski zapor z zmanjšano porcijo hrane. Vsak se je bal, da bi ga častnik pri jutranjem pregledu pozval, naj pove mnenje o zadostnosti hrane in drugih potrebščin. Povedati resnico bi bilo nevarno, zamolčati jo pa bi povzročilo jezo in zaničevanje tovarišev.

Samo enkrat se je zgodilo, da je stotnik F. po pregledu svoje stotnije, ki je bila prva v bataljonu, slišal pritožbo zaradi nezadostne hrane in neužitnega komisa. Neki hrvaški fant iz Istre, nepismen, toda brez strahu in pomislekov, je glasno rekel »Ja!« ko je narednik ukazal, naj se oglasi, kdor ima kako pritožbo. Vsa kompanija je bila presenečena, ko je Istran na ves glas izjavil, da hoče govoriti. Narednik mu je ukazal, naj stopi naprej. Fant se je odzval po vojaško in salutiral.

»Govori!« je ukazal narednik.

»Lačen sem,« se je razlegel kratek odgovor.

»Ali nisi dobil sinoči četrt komisa?« je vprašal narednik.

»Malo sem ga pojedel, ostalo sem vrgel proč.«

Kompanija je napeto pozorno poslušala, ko je kapetan pristopil k vojaku in vprašal: »Zakaj si vrgel kruh proč?«

Istran se je bil že navadil vojaških običajev: »Herr Hauptmann, ich melde gehorsamst,« (Gospod stotnik, najpoko-rneje javljam), je dejal po nemško. Potem pa je nadaljeval v svoji hrvaščini in zraven stoječi korporal je stotniku sproti prevajal. »Komis sem vrgel proč, ker ni bil zanič niti za vojaka niti za koga drugega. Kruh, plesniv kot zmerom, je to pot vseboval pesek in kamenčke; prav na sredi pa je bil cel črn krompir.« Ko je Istran končal, se je obrnil proti kapetanu in po nemško skoraj zavpil: »Hungrig!« (Lačen!). Z roko je zamahnil proti celemu vodu in zakričal: »Alle immer hungrig!« (Vsi vedno lačni!)

Stotnik je zardel, a ne morda iz jeze, pač pa zaradi nerodnega položaja. V civilnem življenju je bil odvetnik v tirolskem mestu Trento. Mobiliziran je bil že v začetku vojne; dve leti je služil v Galiciji; od tam so ga poslali k nam. Kljub številnim ranam in odlikovanjem se ni navadil strogosti, ki bi se pričakovala od vsakega oficirja v razgovoru s podrejenimi. In vpijoči protest, ki ga je zdaj slišal, ni prišel od zrelega vojaka, temveč od mladeniča, ki je jasno govoril za vse vrstnike. Kapetanu ni bilo treba praviti, da so lačni, saj so ga njih obrazi vsako jutro boleče spominjali na to. Če bi bilo v njegovi moči, bi jih hranil kot svojo družino, kajti bil je dober človek, ki je ljubil otroke. Sam je večkrat izkusil glad, posebno odkar je bil prišel na romunsko fronto. Ker so bili bataljoni in stotnije razkropljeni po dolinah gornjega Mureša in pritokov, ni bilo polkovne menze za oficirje. Kompanijski kuhar je pripravljaval njegove jedi posebej, a iz iste zaloge kot za kompanijo in v enako majhni količini. Kapetanu sicer ni bilo mar, ker je moral živeti v pomanjkanju; je vsaj izgubil nekaj teže, ki ga je v civilnem življenju nemalo nadlegovala.

Mar pa mu je bilo gladovanje mladih še rastočih vojakov. Kadarkoli je šel na polkovno komando v Tîrgu Mureş, je prosil za izboljšanje, a skoraj vselej brez uspeha. Zaloge cesarstva so

bile prazne. Ob neki priložnosti je izdal skoraj celo mesečno plačo, ko je kupil od ciganov divjega prašiča. Tri dni je imela cela kompanija za hrano neke vrste masten golaž. Kapetan je naročil kuharju, naj daje neprevelike porcije, kajti nenadna preobilica mastne jedi bi zanemarjenim želodcem lahko povzročila več škode kot koristi. Ob teh priložnostih je dobri kapetan jedel skupaj s kompanijo. Ko je gledal vesele obraze, si je mislil, da bi ne bilo napačno, če bi sami poskusili lov na divjega prašiča. Če je to mogoče ciganom, zakaj bi ne bilo njegovi kompaniji? Naredniki so vodili kompanijo v bojni vrsti po deset korakov od moža do moža navzgor skozi bukove gozdove na planjavo. Mladi vojaki so z zanimanjem poslušali, kako se lovi divji prašič, in kakšne so nevarnosti; v kakšnih ležiščih se zver po navadi skriva; kako napade lovca; kako je treba streljati ali pa uporabiti bajonet.

Takoj po prvem lovu je stotnija imela velikega in rejenega divjega prašiča. Nekaj časa smo pri hrani dobivali tečen prašičji golaž. Potem je bil nadaljnji lov prepovedan in v gričevju je zapadel sneg.

Ko so vse take dobre pošle, se je prve dni decembra hrana znatno poslabšala. Vojak je dobil dnevno četrte kile komisa; a to ni bil več redilni vojaški kruh. Vseboval je razne primesi, tudi kose nezmečkanega krompirja. Kruh je bil razdeljen pri večerji; dobili smo kislo zelje, narezan fižol v stročju ali repo in košček govedine ali kuhanega ovčjega mesa. Črna kava ali bolj nadomestna kava je s komisom od prejšnjega dne služila za zajtrk. Tedaj so dali tudi v papir zavit prepečenec, namenjen za kosilo; navadno pa smo ga zaužili že s toplo »kavo«.

Zavreči kruh ali druga jedila je bil resen prestop. Kapetan je moral kaznovati Istrana, ki je takoj šel v samotno ječo. Kapetanu tega ni nobeden zameril. Tudi je bil kaznovani kmalu potem izpuščen, ker so ga menda potrebovali za neko nujno nalogo. Toda pri jutranjem pregledu se v naši stot-

niji nihče več ni pritožil zaradi pomanjkanja hrane.

Prva stotnija je bila nastanjena v vasi Bere, ki je bila raztresena brez konca ob cesti po dolini pritoka reke Mureš. Druga in tretja sta zasedli podobni vasi v isti dolini. Bere je pravzaprav sestajalo iz štirih vasi s stotinami majhnih hiš vzdolž ceste ob reki. V enem teh štirih delov, in sicer v spodnji četrti so živeli cigani, v drugi Romuni, potem Madžari in v zadnji Švabi; vsi so bili ostro ločeni drug od drugega, čeprav vsi podaniki Habsburgovcev; vsaka narodnost je imela svoje običaje; navadno so poznali edino svoj jezik. Imeli so pa vsi eno skupno navado, da so namreč vsi zaloputnili vrata, če je potrkal vojak in vprašal, ali mu lahko prodajo kos kruha, jajce ali mleko. Čeprav so kmetovalci s precej obsežnimi polji v dolini imeli vsega v zadostni meri, da bi lahko kaj prodali ali darovali, tega niso storili. Ali jim je vojna uničila človekoljubne lastnosti? Morda pa bi se bili obnašali drugače, če bi vojaki govorili kak njihov jezik. Toda ti zanemarjenci v uniformah iz daljnih strani cesarstva so govorili samo tuje jezike.

Ko je kompanija zasedla Bere, je vojaštvo našlo streho po kmečkih domovih; prenočevalo je po hlevih, senikih in v stranskih delih hiš. Romunski del je služil prvemu vodu, madžarski in švabski drugim. Kapetan in drugi oficirji so prevzeli šolsko poslopje v romunskem delu. Civilisti se niso mogli upirati, a vojaki niso bili nič bolj srečni. Vsi so pravili, da jim civilisti krajejo. Iz nahrbtnikov je vsakemu kaj zmanjkalo, majhni spominki od doma, predvsem pa cigarete in tobak. Tega je Avstrija imela še vedno precej. Mnogi mladeniči niso kadili, vendar so vsi varčevali s tobakom. Za tobak se je namreč lahko kaj kupilo, kajti trgovine po vasi ga niso več prodajale. Tobak je postal nekako menjalno sredstvo. Za sedem ogrskih cigaret, ki so bile najcenejše, se je dobila včasih posoda mleka ali celo dve jajci ali košček

slanine. Paketek cigaretnega tobaka je bil vreden dvakrat toliko.

Kapetan je menil, da bo kompanija ostala v Bere vso zimo, in sicer največ zaradi javne varnosti, kajti romunsko prebivalstvo je vidno želelo, da se združi z romunsko kraljevino. Zaradi nevolje vojaštva in stalnih pritožb, ki bi lahko vodile v resne spore s civilisti, se je odločil, da zgradi barake. Rezanega lesa vseh vrst je ležalo dosti po žagah v dolini. V enem dnevu smo nanesli lesa dovolj za tri zimske barake. Kapetan je šel k polkovni komandi in prejel potrebno orodje, že izdelana okna, žeblice, ključavnice, zapone in drugo. Za opremo so bile v kratkem zgrajene prične in mize. Posteljnino je kapetan preskrbel od regimenta. Dne 15. decembra, en dan preden je gosto zapadel sneg, se je kompanija preselila v barake.

V prvi vrsti so korakali štirje Janezi. Imenovali so se vsak po svoje, ker so pripadali štirim različnim narodnostim primorske dežele. Giovanni je bil Italijan iz Trsta, Janko Slovenec, Žvanut Furlan iz Krmina, Ivo pa istrski Hrvat. Vsi so bili postavni in vitki kot rakle in vsi so imeli močne in prijetne glasove. Pri maršu so začeli in vodili petje za cel vod in za ostalo kompanijo v ozadju.

Partenza de Trieste, diretti sui Carpazi...

Petje se je začelo, ko so se približali prvemu, ciganskemu delu vasi. Vračali so se s streljšča zgodaj popoldne, ko je nizko decembrsko sonce svetlo odsevalo v snegu. Mladi glasovi so se razlegali čisto in zveneče. Narednik Sterner pred prvim vodom, pobožen avstrijski rodoljub iz Gradca, ni rad poslušal take koračnice, ne samo zato, ker ni bila nemška, temveč tudi zaradi nespodobnih besed o uboštvi in nesreči cesarskih vojakov. Zapovedati jim, kaj naj pojejo, pa bi tudi ne bilo prav, vsaj dokler bi stotnik sam te ali one pesmi ne prepovedal.

Ciganski naselniki vasi so vedno prihiteli iz koč in delavnic poslušat petje, kadar je kompanija marširala

mimo. Romuni in drugi so se pa navadno skrili. Cigani so bili povečini kovači, izdelovalci orodja, loncev in drugih posod. Vse delo je prenehalo in stopili so k cesti; njih dečad pa je posnemala korake in poskakovala ob kompaniji. Ob ciganski naselbini so vojniki navadno peli glasneje in mogoče tudi lepše kot v drugih delih vasi. Mladenci so občutili nenavadno prazne želodce. Vse od jutra so bili na strelišču v svežem zraku; streljali so leže, kleče in stoje. Zjutraj so pojedli samo nekaj koščkov prepečenca in sedaj so bili lačni.

»Slišiš, kako godrnja moj želodec?« je vprašal Žvanut po petju.

»Moj je glasnejši od tvojega,« je dejal Giovanni.

»Če bi bilo mogoče harmonizirati želodce, bi nam ne bilo treba peti,« je pristavil Janko. Ivo pa je dejal, da bi jedel slamo.

Služili so skupaj; bili so prijatelji že kot rekruti. Zaradi enako visoke postave so bili prvi v vrsti, kar je bil vod sestavljen. Tako so ostali na Štajerskem, Slovaškem, Ogrskem in v Karpatih. Kljub različni govorici niso imeli nobene težave pri razgovorih. Giovanni je obvladal ulično slovenščino Trsta, Janku je šla italijanščina še dosti dobro, Žvanutova furlanščina je bila pomešana z italijanščino in Hrvata Ivana iz Istre je vsaj Janko dobro razumel. Tudi je bilo znano, da je 97. polk razvil nekaj mednarodni primorski jezik. Italijani so mu rekli »parlanza del no-vantasette«.

Tedaj je zadonelo skozi ozračje glasno gaganje jate gosi, ki so bile na cesti ob začetku romunske vasi. Ko je prikorakala kompanija, so gosi utihnile in odkoracale s ceste. Nedaleč je na cesti čakala druga jata, ki se je obnašala kot prva. Gosi so odhitele proti staji domovanja, ki je sestajalo iz prostorne hiše, hlevov in kurnikov. V tej hiši sta stanovala Janko in Žvanut z nekaj drugimi vojaki, preden so se preselili v barake.

»Glej no tisti Viribus unitis!« (ime največje avstrijske vojne ladje) je

vzkliknil Janko. »Gospodinja mi je vsak dan kradla tobak. Enkrat sem jo zasačil, ko si je ravno basala pipo s tobakom iz moje torbe.«

»Zakaj ji ne bi vrnili milo za drago?« je rekel Giovanni. »Poglej no njene pitane gosi! Gotovo tehta vsaka kakih deset kil.«

»Prav rad,« je odvrnil Janko. »Bom poizkusil. Glej tisto stajo za gosi s kurnikom pri potoku za žago. Dovolj je daleč od hiše. Pečena gos za božič, to bi bilo nekaj!«

Ostali trije Janezi spredaj so postali pozorni; vrsta za njimi je tudi poslušala. Narednik Sterner jih je posvaril, naj ne zijajo s ceste ter naj gledajo naprej. Umolknili so zamišljeni. Dospeli so sredi romunskega dela. Tam je narednik odvedel prvi vod v barako, drugi pa so korakali naprej.

Barake so bile zgrajene vse enako, vsaka v dveh delih. Srednje velika soba je bila za narednika in korporala; imela je dovolj prostora za nekaj dodatnih pogradov. Večji prostor je bil za moštvo. Sterner je dejal štirim Janezom, da imajo lahko ležišča v njej, to je prednji sobi. Sterner je bil majhne postave, srednje starosti, brez-pogojno strog pri vežbanju, drugače pa prijazen. Kar nekam ponosen je bil na štiri dolge Janeze, ki so bili priznani kot vodilni pevci ne samo voda, temveč cele kompanije. Vzeti jih v sobo je bil tako rekoč privilegij. Vsaka prična zase je bila kot postelja, ne pa kaka spodnja ali gornja polica kot v sobi za moštvo. Razumel ni nobenega njih jezikov, pa to v cesarjevi armadi skoraj ni bilo potrebno, ker se je vse ukazovalo v nemškem jeziku.

Janezom se je zdelo dobro, da jih narednik ni razumel, ko so se vneto pogovarjali o goseh. Dobro so vedeli, da bi se protivil.

Ivo, iz najubožnejših krajev Istre, kjer je katekizem bil edino šolanje mladine, se je po kratkem premisleku uprl tatvini. Tudi Žvanut je omenil sedmo božjo zapoved. Giovanni in Janko z mestno vzgojo pa nista imela takih pomislekov. Le na dober grižljaj sta

mislila. Janko je pomislil na kuhanje in potrebnosti. Peč v njih sobi je imela dovolj prostora vrh za dva lonca, toda lonce je bilo treba preskrbeti. Mogoče bi jih vzeli skrivaj na posodo iz kompanijske kuhinje. Sama gos bi tudi ne bila najboljša večerja. Dobiti bi morali koruzne moke za lonce polente. Vedeli so, da je pri Romunih polenta najvažnejša kmečka jed. Pravijo ji »mama-liga« ali nekaj podobnega. Ena kila koruzne moke bi se mogoče dobila za cigarete.

Ivo in Žvanut sta premagala pomisleke, da bi prelomila sedmo božjo zapoved prav v božičnih dneh. Predno so se torej odpravili v kompanijsko kuhinjo po večerjo, je bilo sklenjeno, da bodo na božični večer imeli pojedino z gosjo in polento. Giovanni in Žvanut, ki sta romunsko bolj razumela, bi šla od hiše do hiše, da zamenjata cigarete za moko. Glede gosi jezikovna sposobnost ni bila potrebna, se je šalil Janko. To odgovornost bi prevzela on in Ivo, in sicer na božični večer, kakor hitro bi se zmrabilo. Kako naj bi drugače skrili gos? Kmetje bi prav gotovo takoj izvedeli in se prišli pritožiti h kapetanu. Velika ptica bi morala biti takoj očiščena in v loncu. Giovanni, katerega je imel kompanijski kuhar rad, bi preskrbel sol, papriko in kako čebulo.

* * *

Romunski del vasi je imel dve trgovini, v katerih sta Giovanni in Žvanut mislila, da bosta lahko kupila moko. Vprašala sta po »farini« za »mama-ligo« in pokazala denar. Denarja bi trgovec niti ne pogledal. Neobrit in neprijazen se je začel zanimati šele, ko sta iz žepov potegnili nekaj zavojev tobaka in cigaret. Ponudil jima je denar, moke pa ne. Nato sta poizkusila pri treh kmetih, a tudi tukaj brez uspeha. V prvi hiši so jima zaloputnili vrata prav pred nosom. V drugi hiši je odprla ženska s tremi otroki. Ni bila neprijazna, le rekla je, da tobaka ne potrebuje in da moke ne more dati. V tretji hiši tudi ni bilo moke, a vredna je bila obiska. Odprl ni nihče, le glasen

moški odgovor na trkanje je dovolil vstop. Skromna soba skoraj brez pohištva in slik je bila vsa lepo počiščena. Za rumeno javorjevo mizo je sedel mlad mož, obrat in z gladko počesanimi lasmi. Na klopi poleg njega je bil klobuk. Na pozdrav vojakov se je odzval s širokim nasmehom in si pogladil za prst dolge črne brke. V desni je držal zeleno čašo, poleg katere je stal bokal iste barve. Sredino mize je krasil »sveti Duh«, naprava, kakršno sta oba vojaka videla v romunski hiši, kjer sta bila nastanjena pred selitvijo v barako. Naprava v obliki steklene poloble, približno čevljev v premeru, je pokrivala krožnik z umetno izdelanimi šmarnicami; nad njimi je visel na nevidni niti golobček z razprostrtimi belimi peruti. Vojaka sta vedela, da to predstavlja Svetega Duha v znak blagoslova pri jedilni mizi. Vsaka dostojna hiša transilvanskih Romunov je morala imeti tak verski okras.

Mladi mož se je ves srečen smejal; bil je za spoznanje vinjen. »Vino?« je prijazno ponudil. Izročil je bokal Giovanni, ki je rad sprejel, začuden nad nepričakovano prijaznostjo. Pokusil je in to je zadostovalo, da mu je do stopal pretreslo vse telo. Nikoli prej ni okusil tako kisle, grenke, plehke in smrdeče pijače. Manira pa mu je narekovala, da mora požreti tudi to kapljico. Žvanut, doma iz krajev rebule in refoška, vajen v pokušanju vin, se je obvladal z isto lepo maniro in popil. Pozneje sta izvedela, da je bila tekočina v alkohol prevret sok kislega zelja, običajna opojna pijača karpatskih kmetov.

Giovanni je vprašal, kakšen praznik obhajajo. Premikanje rok je pomagalo k razumevanju razgovora. Blaženi Romun je pokazal pod strop na drugi strani sobe. Od stropa je visela nekakšna postelja in na njej je počivala mlada žena z novorojenčkom.

Giovanni je glasno čestital v italijanskem jeziku, kar je Romun vsaj deloma gotovo razumel. Giovanni je vedel tudi izraz za srečen božič. »Crecium placut!« je veselo vzkliknil materi in otroku ter pristopil k mlademu očetu,

da mu seže v roko. Žvanut je rekel nekaj podobnega po furlansko. Giovanni je ponudil mlademu možu cigareto. Ta je navdušen pripovedoval, da je otrok njegov prvenec, fantek kot on.

Predno je vprašal za koruzno moko, je Giovanni izročil še več cigaret. Ko je omenil »mamaligo«, je mladi mož mislil, da vprašuje po jedi. Brez besede je vstal, stopil v kuhinjo in se vrnil z velikim hlebom, kosom slanine s papriko in nožem. Odrezala sta si vsak svoj kos in jedla. Ko sta mu končno le dala razumeti, da bi rada kupila koruzno moko, jima je pokazal skozi okno mlin ob potoku; zagotavljal jima je, da bosta tam lahko kupila kakršno koli moko.

»Crecium placut!« sta ponovila pri odhodu in mož in žena sta odgovorila enako. Vojaka sta bila vesela, čeprav nista uspela.

Naslednjega dne je Giovanni izdelal načrt, predno sta šla v mlin. On bi barantal in če bi se mlinar pokazal trmastega, hoteč več tobaka, kot sta ga imela, bi se Žvanut delal, kot da se noče več pogajati in bi kar šel, češ, naj se prepirata onadva. Pri izhodu pa bi pograbil kako majhno vrečo in izginil.

Vse je šlo gladko po načrtu. Vojaka sta vljudno pozdravila neprijaznega mlinarja, ki ju je hotel kar napoditi. Oba sta vzela iz žepov tobak in cigarete; mlinar je kar iztegnil roko, da bi vzel. Giovanni pa je pokazal na vreče koruzne moke blizu vhoda.

Giovanni je prav kmalu začel občudovati vrteče se mlinske kamne. Govoril je glasno, da bi ga mlinar dobro slišal, stopal ob kamnih ter se zanimal, kako se moka usiplje skozi sito v lesene zaboje pri tleh. Ves čas do zadnjega kamna je govoril mlinarju. Potem je spet začel barantati z nepotrpežljivim mlinarjem. Za dva kilograma moke mu je ponudil dva paketa tobaka in Žvanut prav toliko. Ponudil je še dva paketa, dasi je vedel, da je ponujeno vredno več kot dva kilograma moke. Mlinar je zvito zahteval še več, misleč, da bo dobil. Žvanut je nekaj prav glasno vzkliknil, da bi mlinar videl, da

mu je vse odveč; obrnil se je in odšel vidno jezen. Ker se je Giovanni obrnil tako, da mlinar ni mogel videti vrat, je Žvanut mimogrede vzel majhno vrečo koruzne moke. Čez nekaj časa je tudi Giovanni jezen odšel, dasi je videl, da bi bil mlinar rad sklenil kupčijo.

V baraki sta bila zopet skupaj. Skrbelo ju je, kam skriti toliko koruzne moke. Bilo je je okoli dvanajst kilogramov, več kot je bilo potrebno za ves vod, ne samo za štiri ljudi. Vsaka pritožba o tatvini pa bi povzročila preiskavo. Zaenkrat sta skrila meh kar pod posteljo.

* * *

Dan pred božičem je bil meglen in zmračilo se je zgodaj. Večerja je bila razdeljena že ob štirih — redka ribja juha, postna juha, kot je bilo zapovedano v cesarjevi armadi pred velikimi prazniki.

Ko se je že skoraj popolnoma stemnilo, sta Janko in Ivo dospela do romunskega domovanja. Janko je dobro poznal okolico. Iz prve gimnazije se je dobro spominjal zgodbe, kako gosi lahko izdajo tatu, kako so nekoč rešile Rim, ko se je približal sovražnik. Staro zgodbo je povedal Ivanu; opominjal ga je, da morata odpreti vrata v stajo in kurnik brez vsakega šuma. Da gosi ne bodo mogle niti zagagati, morata planiti nanje, da bodo bežale iz kurnika. Pograbititi jih morata pri vratih. Janko je zrasel v mestu in ni imel nikoli opravka z gosmi, vendar je pravilno uganil, da na begu gosi ne gago.

Približala sta se od vodne strani, počasi, par korakov in sta postala, spet par korakov in čakala. Odprla sta vrata staje, ne da bi kaj zaškripalo, in vstopila. Gosi so morale trdno spat. Janko je tiho odpahnil vrata kurnika. Nato je s šumom pihnil, da so gosi v trenutku zafrfotale proti vratom. Razen zamolklega šuma s perutmi ni bilo glasu. Janko je že držal eno za peruti, pa se mu je izmuznila, druga ravno tako. Zadnja, morda najpočasnejša, a gotovo najtežja je bila njegova. Čvrsto

jo je stisnil pod pazduho in držal kljun, da ja ne bo nobenega glasu.

Ivo je imel težave pri vratih v stajo, skozi katera so gosi bežale. Misli je, da ima eno in potem drugo, toda vse je bilo tako hitro, da mu je izpodletelo. Skočil je za jato do toka, ki vodi k mlinu, a tam je izgubil ravnotežje in padel. Vse se je zgodilo tako bliskovito naglo, da ni mogel niti pomisliti. V plitkem potoku se je znašel vrhu gosi, ki niso mogle odplovati izpod njega in mu uteči. Ko je padel, je z vsako razprostrto roko zadel po eno gos s tako silo, da se ptici nista mogli rešiti. Obe je pograbil za vrat, se ves moker izvlekel iz potoka in bežal na vso moč v krogu okoli hiše do ceste in preko polja. Janko ga je že čakal s svojo nad njivami. Razlegalo se je lajanje vseh vaških psov, a fanta sta se počutila na varnem.

Bila sta pa v skrbeh. Nameravala sta ukrasti eno, ne pa treh. Kaj storiti? Izpustiti dve, da bi našli pot do kurnika, bi bilo nespametno. Hitro sta jih zadavila in populila perje, kolikor se je v temi dalo.

Giovanni in Žvanut sta nepotrpežljivo čakala in že skoraj obupavala. Imela sta lonce in tudi naredniku in korporalu sta že povedala, da bo pripravljena božična večerja.

Tresoč se od mraza se je Ivan moral sleči; pokril se je in se nekaj časa držal peči. Ostali so čistili gosi, ki so bile lepo pitane. Pojesti bi jih morali še isto noč, da bi nikjer nič ne ostalo. Bili so prepričani, da se bodo kmetice takoj pritožile in da bo takoj nato sledila preiskava. Videli so pa, da izposojeni lonci niso dovolj veliki. Giovanni je šel h kuharju, mu vse povedal in si izposodil dva velika kotla.

»Saj mesa je dovolj za večerjo za cel vod,« je rekel Žvanut. Vsi so si hkrati domislili, da bi bilo najbolje pripraviti večerjo za cel vod.

Kuhar Manfredi je pripravil vse potrebno: kotla, čebulo, dišave, kanto neke rdeče paste, sol, kuhalnice in drugo.

Manfredi je bil postaren vojak, kuhar v civilnem življenju v Trstu. Ogle-

dal je meso; kje in kako so ga dobili, pa ni nič vprašal. Z obraza mu je žarelo zadovoljstvo.

»Kje je koruzna moka?« je vprašal. Žvanut je potegnil izpod prične meh in ga odvezal. »Izvrstna, prav za polento,« je vzkliknil kuhar. Tudi sam si je zaželel po dolgem času nekaj drugega, čeprav kot kuhar ni trpel lakote. Ves srečen se je sukal okoli peči in jo ogledoval. Velika je res bila, a ne dovolj, da bi držala dva kotla, posebno tistega za polento z obsežnim okroglim dnom ne.

Takoj je začel z delom. Ukazal je, naj prinesejo sveže vode do dveh tretjin kotla. Vsak kos mesa je očistil, kjer je bilo treba, in vse skupaj zložil v posodo, da se umije in stoji v vodi kake pol ure. Mast je razrezal, jo del v večji lonci in postavil na peč, da se stopi. Dejal je, da je masti preveč in da jo bo vzel v kompanijsko kuhinjo za zabelo zelenjavnih jedi.

Fantje v baraki so zavriskali od veselja, ko so slišali, da dobijo opolnoči polento. Vsi so hoteli pomagati, da se napravi v peči močan ogenj, ko sta Ivo in Žvanut prinesla bakreni kotel. Naročila sta, da morajo nalagati, kolikor premore peč, da bo voda zavrela. »Kaj pa se kuha v vaši sobi?« so hoteli vedeti.

»Čebula se cvre,« je odgovoril Žvanut. »Suha polenta ni dovolj za božično večerjo, kapiši!« je dodal v govorici 97. polka.

Navdušenje je rastlo, ko je vstopil Manfredi in za njim Žvanut, ki je nesel meh moke. Manfredi je osolil kipečo vodo in začel počasi stresati moko v krop, pest za pestjo, dokler ni izpraznil skoraj pol meha. Kuhar je preložil ogenj, odstranil goreča drva in premočno žerjavico.

Potem je določil dva: »Zdaj pa bosta odgovorna za kotel vidva, ti, Bertl, in ti, Felice. Mešati je treba neprestano in spodaj ne sme vzplamteti, ker bo sicer polenta zasmojena. Ti poskušaj prvi, Bertl!« Manfredi ga je gledal in odobril. »Ni lahko. Mešanje pa bo vedno težje, ko se polenta zgosti. Pre-

nehati pa ne smeta niti za pet sekund. Menjavajta se in dobro skuhajta!»

Vrnil se je v sprednjo sobo gledat, kako Giovanni napreduje s svojim kotlom, ki je bil do vrha poln. Vrelo je zelo počasi. Manfredi je bil zadovoljen. Pokusil je in pohvalil. Dodal je še prasek te ali one dišave in končno prisedel na klop k Ivanu, ki je na vso moč ribal svojo menažko, da se je svetila.

»Zakaj je treba, da se jedilna posoda tako sveti? Saj bo vse okusno, pa naj se pleh sveti ali ne,« je menil Manfredi.

»Vem!« Istran se je obotavljal. »Toda jaz bi rad ponesel porcijo našemu kapetanu.«

»Kapetanu?« Vsi v sobi so se spogledali.

»Ja! Dobro vem, da bo rad sprejel, če mu prinesem. In jaz bi to rad storil zanj. Ali se ne spomnite,« je Ivan nadaljeval, »tisti dan, ko sem se pritožil, me je dal v keho, ampak s celo štruco komisa. In dobro veste, da me ni kaznoval. Prav srečni moramo biti, da imamo tako dobrega kapetana.«

Vsi so za trenutek pomislili, nato pa so pritrdili, naj Ivo ponese kapetanu obilno porcijo dobrega mesa s polento.

Pomislil je tudi kuhar. Moral se je držati pravil o razdelitvi hrane in pijače, vsega, kar je prejel od provianture. Pred dnevi je dobil srednji sod ogrskega vina z naročilom, naj bo polovica za božič. Vse, kar bi vzel iz soda, bi šlo na račun cele kompanije. Ostale pa so štiri kile najboljše gosje masti, ki bi več kot odtehtale vrednost vina, porabljenega za ta večer. Tudi preostala koruzna moka v mehu bo dobrodošla za celo kompanijo. Vzeti kakih petindvajset litrov vina iz soda v zameno za mast in moko se mu je videlo pravilno. Manfredi je rekel Giovanniju, naj pazi na ogenj. Sam pa je vzel s seboj Žvanuta. Vrnila sta se čez pol ure. Furlan je prinesel na glavi lesen čeber in ga položil na tla. Vojaki v sobi so brž vedeli, kaj je, ker so poznali dobrosrčnega kuharja.

Narednik in korporal sta se vrnila pozno zvečer. Prijetni duh iz barake

sta začutila že od daleč in sta veselo vstopila. Kuhar in vojaki so skušali pojasniti, pa je bilo čisto nepotrebno, ko sta ugledala kotel na peči. Samo vprašala sta: »Kdaj bomo jedli?«

Predno je rekel fantom, naj nesejo kotel v sobo za moštvo, je Manfredi vzel iz njega lep kos gosjih prsi in jih del v Ivanovo svetlo posodo. Dodal je kos polente, na vrh pa omako, pričvrstil pokrov in vse lepo zavil v čisto brisačo. Ivan je odhitel iz barake in se vrnil s prazno posodo, še predno so se vojaki postavili v vrsto za razdelitev. Vsak je dobil lepo porcijo, pa je še ostalo v kotlu. Nekateri so se pokrižali, drugi so potihom molili in začeli polnočno večerjo. Vsi so utihnili, slišati je bilo samo nože in vilice. Nekateri so končali, ko so drugi šele začeli. Prišli so spet h kotlu. Kuhar pa je velel, naj počakajo.

»Pripravite si čaše!« je ukazal in namignil Žvanutu, naj prinese čeber. Furlan je prinesel vino, odmaknil pokrov in začel nalivati. Žvanut, ki je bil sicer bolj tihe narave, je prvi zaklical prazniško voščilo, ko je pogledal narednikovo uro: »Polnoč! Bon Natal!« Vsi so dvignili čaše in klicali iste lepe besede po slovensko, italijansko, furlansko in hrvatsko, v vseh jezikih v baraki, narednik Sterner pa po nemško.

Kdor je želel, je dobil še eno porcijo, ker je bilo dovolj za vse. Pogovor je tekel o imenitni božični večerji. Vsi so rekli, da zlepa niso jedli kaj boljšega. Ob močnem tokajcu so začeli govoriti o domu, starših in dekletih. Kmalu so se zaslišale orglice, ki so spremljale petje. Narednik sam je našel priliko in vse je umolknilo, ko je zapel: »Stille Nacht!« (Tiha noč!) Božično petje se je ponavljalo vso noč.

* * *

Kot so pričakovali in se malce bali, je prišlo do obračuna že opoldne na božični dan. Ivan je ravno pravil, kako se mu je kapetan zahvaljeval in da ni nič vpraševal. Bil je še v uniformi, ko mu je sluga odprl vrata in pustil Ivana v stanovanje. Kapetan je naročil slugu, naj dene jed takoj na krožnik,

da se Ivanu vrne posoda. Ta je salutiral in nerodno izrekel: »Herr Hauptmann (gospod stotnik), sretan božič!« Hotel je hitro oditi, a kapetan ga je ustavil in mu dal dve steklenici vina, rekoč da je zanj in za tri druge pevce ter za narednika. Ivan ni vsega razumel. Mislil je, da so le besede z božičnim voščilom.

Fantje so ogledovali steklenici; tedaj jih je presenetilo glasno govorjenje pred barako. Skozi okno so videli kapetana z narednikom in skupino romunskih civilistov ter kmetico, pri kateri je prej stanoval Janko. Kmetica, je, kot je bilo videti, brž tekla k županu, kakor hitro je opazila, da ji manjkajo tri gosi. Župan pa je s pomočnikom šel h kapetanu s pritožbo.

Vojaki so gledali skozi okno in poslušali vpitje ženske. Tolmač je prevajal. Ženska je stopila bliže k vhodu v njih sobo in začela s tal pobirati drobce gosjega perja, katero je najbrž veter odnesel iz sobe na sneg. Kar zavpila je, ko je imela v roki dokaz.

Vsi so se bali. Vedeli so, da jih bo kapetan poklical na odgovor. Janko pa se je hitro domislil. Vzel je paketek tobaka, kakršnega je ženska nekoč ukradla iz njegove torbe ter ga basala v pipo, ko jo je zasačil. Spomnil se je, kako je bila tedaj preplašena; on pa je ni zatožil. Mogoče jo sedaj lahko spomni na njegovo tatvino.

Kapetan je poklical iz barake vse moštvo. Vojaki so koj spoznali, da bo na njih strani in da ne bo nikogar kaznoval. Kapetan ni ukazal običajnega nastopa za obtožbo in izpraševanje, to pa morda zaradi praznika, pa tudi, da se nihče ne bi razburil vpričo kričeče ženske. Ko so bili vsi pred barako, je po tolmaču naročil ženi, naj pokaže tistega ali tiste, ki so ji ukradli gosi. Seveda ni mogla pokazati na nikogar, ko je gledala od vojaka do vojaka. Tedaj se ji je oko ustavilo na Janku in nenadno je nehala vpiti. Opazila je, kako je stoječ skoraj pred njo malomarno vzel iz žepa paketek, odtrgal ovitek in delal, kakor da si baše pipo. Ženska je utihnila, ga gledala in njen od jeze

rdeči obraz je vidno prebledel. Razumela je Jankovo igro s tobakom. Mogoče je uganila, da je on tat, a spregovorila ni niti besedice. Kapetan ji je dejal, naj pokaže na krivca, a slišati je bilo le kratko mrmranje, ki ga tolmač ni prevedel.

»Žal mi je, a jaz ne morem kaznovati celega voda, če je vmes res tat,« je zaključil kapetan. Župan ni odgovoril in ženska tudi ne, ko ji je bilo raztolmačeno. Stala je nema, spet pogledala Janka, ki je nadaljeval s svojo igro. Nekaj je rekla županu, župan pa kapetanu in ta je razpustil vod, naj se vrne v barako.

Kapetan je malo časa postopal pred barako, ko so civilisti odšli. Nekaj je dejal naredniku, česar pa vojaki niso razumeli.

Ob dveh popoldne, ko so po jedi praznili dve steklenici tokajca, ki jim ga je podaril kapetan, je narednik Sterner dejal Janku, da je kapetan opazoval njegovo igro s tobakom in da je takoj uganil, zakaj je ženska umolknila.

ALEKSIJ JOŽE MARKUZA

Zaznamovani

*Mi — zamejci,
poslednji borci,
smo zaznamovani
s slovenstvom.*

*Iz oči,
globokih in temnih,
nam sije
slovenstvo.*

*Iz srca
in duše
nam diha
slovenstvo.*

*Vsi — zamejci
smo zaznamovani
v svojo bit
od rojstva do smrti.*

Otvoritev Zavoda sv. Družine

Šolske sestre v Gorici so kronale svoj trud in prizadevnost za zidavo novega zavoda z uspešno otvoritveno svečanostjo, s katero je bilo poslopje uradno izročeno svojemu namenu.

Skupina zavodovih prijateljev se je ponovno sestala, izdelala program in si zagotovila sodelovanje pevskih zborov in mladine. Medtem so se v neposredni zavodovi okolici zaključila še zadnja dela: asfaltirali so dostope in parkirne prostore, uredili gredice in nasade dreves ter okrasnega grmičja, postavili novo ograjo ob ulici Campi. S tem pa je ob novem poslopju nastalo prijetno obrobje, tako da bo nudil zavod s svojo okolico kaj prijetno bivališče.

Otvoritvena svečanost je bila dodelna: uradna otvoritev v soboto 15. junija ob 19. uri in ljudska proslava v nedeljo 16. junija ob 16. uri.

Sobotno uradno odprtje zavoda je veljalo predvsem predstavnikom cerkvenih, civilnih in šolskih oblasti, političnim in kulturnim delavcem, zastopnikom raznih društev in ustanov. Po

pozdravnih besedah, ki so jih ob vhodu izrekli gojenci v italijanskem in slovenskem jeziku, je nadškof Peter Cololin blagoslovil novi zavod, goriški župan De Simone pa prerezal trak, nakar so prisotni vstopili v dvorano k slavnostni akademiji. Najprej je mešani zbor »Lojze Bratuž« pod vodstvom prof. Stanka Jericija zapel vrsto pesmi. Nato je s. Gabrijela Koncilja v imenu šolskih sester v obeh jezikih pozdravila goste, se zahvalila dobrotnikom, predvsem arhitektu dr. Viljemu Riavisu in gradbenemu podjetju Stignano iz Tržiča ter deželni upravi, ki je s posojilom omogočila sezidanje zavoda.

Osrednja točka je bil govor, v katerem je dr. Rudolf Klinec v italijanščini in slovenščini orisal ustanovitev, razvoj, pomen in težke preizkušnje, ki jih je preстал zavod Slovensko sirotišče, ki velja za življenjsko delo msgr. Andreja Pavlice. Ker je staro poslopje odslužilo, so šolske sestre, ki so medtem postale lastnice imovine, dale zgraditi ta novi sedež Zavoda sv. Družine, ki naj nadaljuje s poslanstvom nekdanjega

Slovenskega sirotišča. Novo poslopje docela odgovarja po svoji moderni gradbeni tehniki sodobnim vzgojnim zahtevam. Zatem je goriški otroški zbor »Kekec« pod vodstvom učitelja Ivana Bolčine zaključil slanje z venčkom pesmi. Gostje so si nato ogledali zavodove prostore in se pomudili ob prigrizku v prijetnem razgovoru.

Nedeljska svečanost je pritegnila slovensko prebivalstvo iz Gorice in okolice k prosvetni prireditvi in družabnemu srečanju v hiši, ki hoče biti nekak skupen slovenski dom v Gorici. Vsi veseli in nasmejani so prihiteli prijatelji, dobrotniki in podporniki zavoda s svojimi družinami, bivši gojenci in gojenke, odrasli in mladina. Dvorana je bila nabito polna in dobro zasedena notranja veža, ob oknih in še drugod so stale številne gruče. Naval slovenskih ljudi je zgovorno pričal, kako se vsi zavedajo pomembnosti Zavoda sv. Družine.

Pri prosvetni prireditvi so nastopili: cerkveni otroški pevski zbor iz Štandreža, ki je pod vodstvom gdč. Elvire Chiabai zapel štiri pesmi, podgorski otroci in mladina, ki so podali več točk, med temi izredno posrečen »trio deklic«; zavodovi gojenci s prizorom »Krivci za klobukom«; »Veseli števerjanski fantje«, ki so s svojimi popevkami in instrumenti razgibali že itak

Nadškof msgr. Cocolin blagoslavlja novi Zavod

radostno razpoloženje, ter moški zbor »Mirko Filej«, ki je pod vodstvom Z. Klanjščka mogočno zaključil prireditev. Hišni duhovnik Jože Jurak je napovedoval in zelo posrečeno povezoval razne točke. Msgr. Franc Močnik je v

Pogled
s severne
strani

Nastop
»Veselih
Števerjancev«

govoru prikazal pomen Zavoda sv. Družine za goriške Slovence, ki naj bo vzgojevališče najmlajših rodov v lepem vedenju in nramnosti ter v zdravi narodni in verski zavesti. Najlepša dota in priprava na življenje, ki jo je mogoče dati mlademu človeku, je krščanska vzgoja, ki odpira svet resničnih vrednot in ki oblikuje v krepostih.

* * *

Čeprav uradno odprt komaj junija 1974 je zavod v resnici posloval od avgusta 1973, ko so se vanj vselile šolske sestre.

V šolskem letu 1973/74 je številna skupina notranjih gojencev in gojenk obiskovala slovenske šole v Gorici; najmlajši so zahajali v otroški vrtec v ul. Torriani, šoloobvezni v osnovno šolo v ul. Croce ali v nižjo srednjo v ul. Randaccio, nekatera dekleta na učiteljske.

Okoliškim vernikom je na voljo vstop v zavodovo kapelo. K nedeljski maši prihajajo v lepem številu. Nadvse prisrčna je bila polnočnica za božič 1973. Po slovesnosti v cerkvi so se vsi zbrali ob jaslicah, postavljenih ob glav-

Rajanje
deklic

Nastop gojencev
s prizorom
»Krivci za
klobukom«

nem vhodu, si segali v roke in »po domače« voščili.

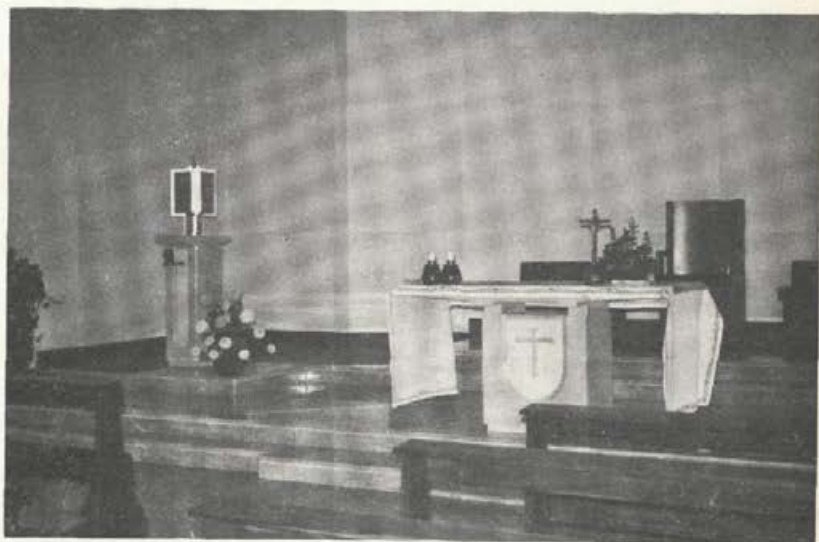
Zavod je nudil gostoljubno streho ob raznih skupinskih srečanjih: slovenskim duhovnikom za pogostna dušnopastirska snidenja in za katehetski tečaj; šolskim sestram za duhovne vaje; slovenskim dekletom in materam za duhovne obnove; skavtom za njihova srečanja, posebno ob desetletnici. Med počitnicami so v zavodovi jedilnici sedle k mizam skupine priložnostnih obiskovalcev, npr. koroški zbor »J. Gallus«. Tu so imeli svoje srečanje tu-

di »goriški bolniki« in tečaj ustanove CIF (Centro Femminile Italiano).

Zavod sv. Družine je ustanova, ki hoče živeti. Življenje pa je v vzgajanju otrok in mladine; v tem, da nudi svoje prostore na razpolago združenjem in skupinam; da zbira v svoji knjižnici arhivalije, knjige in revije, ki bodo na voljo znanstvenim delavcem; zlasti pa marsikomu, ki je v resni potrebi.

Zavod bo živel, če bo vršil veliko dobrega, kajti storjena dobrota bo gnila srca, da bodo dobre z dobrotami poplačane.

Kapela
novega
Zavoda

OBNOVITEV SLOVENSКИH ŠOL PO PADCU FAŠIZMA

Ko je papež Leon XIII. prvič odprl vatikanske arhive znanstvenikom vsega sveta, je proglasil vrhunsko pravilo resničnih zgodovinarjev: nikdar ne napiši, kar ni resnično, nikdar nič ne zamolči, kar je resnično. Resni znanstvenik iskreno išče resnico in jo izpriča, naj bo ljuba ali nezaželena. Ko človek pregleduje zgodovinske spise, ima često vtis, da ni zgodovina, ki z govorico stvarnih dogodkov sporoča objektivno resnico, pač pa da so »zgodovinarji«, ki s tem, da potvarjajo zgodovinska dejstva in zavestno zatajujejo ali z molkom zabrisujejo še tako važne podatke, razglasaajo potvorbo za resnico, kakor jim pač narekujejo politični ali ideološki razlogi.

V knjigi *Prispevki k zgodovini obnove slov. šolstva na Primorskem 1943-1945*, ki jo je Drago Pahor pravkar izdal v Trstu, je naglašeno v uvodu, da bo mogoče napisati *objektivno zgodovino* obnove slovenskega šolstva po padcu fašizma ne le na osnovi ohranjenih arhivov, temveč tudi »na osnovi pričevanj vseh tedanjih šolskih delavcev«. Zato predlaga, naj se zbere *spominsko gradivo*, da bo mogoče znanstveno proučiti vzpostavitev šolstva »na osnovi nasprotujočih si poročil in pričevanj. V križni osvetlitvi problema si bomo lažje ustvarjali objektivnejšo sodbo o takratnih dogajanjih«. Zato vabi sodelavce in bralce, da z napisom svojih spominov dopolnijo vsebino njegove knjižice.

Vabilu se rad odzivam. Opis, kako so se obnovile slovenske šole 1943, velja za Vipavsko dolino, ker sem tedaj tam živel in neposredno sodeloval; sodim pa, da so se tudi drugod po Primorskem v veliki meri prav na isti način odprle šole. Osebna pričevanja podpiram z izpiski iz kronik dveh župnij, Velikih Zabelj in Črnič. Da bo opis

prepričljiv, si vsaj v bežnih obrisih oglejmo vlogo primorskih duhovnikov na šolskem področju.

Šola otrok Cerkve

Zgodovinski prikaz slovenskega šolstva na Primorskem je še v povojih. Malo je napisanega in še to je nepopolno. Zgodovinski viri ležijo neraziskani, resnica nerazčiščena, prikazi okrnjeni. Često je okrnjenost namerna, zlasti v odnosu do zgodovinske vloge, ki jo je odigrala Cerkev pri ustanavljanju in ohranjanju slovenskih šol. Toda prav Cerkev je mati slovenskega šolstva.

Slovenska kultura dolguje Cerkvi svoje temelje: najvažnejši slovenski kulturni spomeniki (brižinski spomeniki, celovski rokopis, starogorski spomenik) so nastali v Cerkvi kot uradna molitev in so dragoceni biseri slovenskega srednjeveškega bogoslužnega jezika. Prve slovenske tiskane knjige so izšle iz rok duhovnikov, pa naj so pripadali katoliški ali luteranski veroizpovedi. Prve šole na Primorskem — in podobno v vsej Sloveniji — so nastale v senci cerkva in samostanov in prvi učitelji so bili duhovniki, redovniki in redovnice.

Preteklo je že dobrih 370 let, odkar je oglejski patriarh Franc Barbaro odredil, naj se tudi med Slovenci v vseh duhovnijah odpro nedeljske šole v slovenskem jeziku. Leta 1602 je namreč patriarh sklical na sinodo v Gorici duhovščino avstrijskega dela oglejske škofije. V posebni sinodalni odredbi je zaukazal: *Vsako nedeljo naj duhovniki razlagajo (med mašo v cerkvi) krščanski nauk v domači govorici. Vsako nedeljo popoldne pa naj zbirajo v cerkvi otroke ter jih poučujejo, razdeljeje v razrede, v verskih in nraavnih resnicah. Kjer še ni takšnih šol, naj jih*

kurati po trezni presoji nemudoma ustanovijo! Ker je tedaj spadalo pod oglejski patriarhat skoro celotno slovensko ozemlje, tudi precejšnja področja Koroške in Stajerske tja do Drave z izjemo ožjih predelov, ki so kot ozemeljski otoki sredi oglejske škofije pripadali oblasti drugih škofov, je ta uredba dejansko pomenila ustanovitev vsega slovenskega nedeljskega šolstva. (1)

Avstrijska šolska zakona z dne 6. decembra 1774 in 11. avgusta 1805, ki sta urejala šolstvo v Avstriji tja do leta 1869, sta poddržavila šolo, ki jo je prej vzdrževala Cerkev, in uvedla vanjo pouk v nemškem jeziku. Res je, da je šolski zakon iz leta 1805 poveril župnikom nadzorstvo v ljudskih šolah, dekanom nadzorstvo nad šolstvom v okrožjih (dekanijah) ter škofijskemu nadzorniku (višji šolski ogleda) nadzorstvo nad vsem šolstvom v posameznih škofijah, toda to ni bila nikaka milost, ki jo je država dala Cerkvi, temveč le priznanje stvarnega stanja, da je namreč vse šolstvo do tedaj slo-nelo na ramenih duhovnikov. Duhovniki so se z nevoljo uklonili tem zakonom, ki so poleg drugega uvajali nemščino v šole. Na vaseh, kjer so se lahko izognili državnemu nadzoru, so še naprej vodili svoje slovenske »nedeljske« ali »male« ljudske šole.

Ustanovitelji slovenskega šolstva na Goriškem

Valentin Stanič, poznejši »višji šolski ogleda« na Goriškem, ni bil ne prvi in še manj edini, ki je odprl šolo v slovenskem podeželju. Ob strani mu stoji vrsta pionirjev slovenskega šolstva, zlasti črniški in kasneje ločniški dekan Jožef Stibel ter vipavski dekan Jurij Grabrijan: prvi je odprl več šol na Spodnjem Vipavskem in v Brdih, drugi pa na Gornjem Vipavskem. Medtem pa je Štefan Kociančič izdal več šolskih priročnikov: Abecednik za šole po mestih (1846), Povestice za prvo začetno šolo (1846), Šestindvajset pove-sti za mlade ljudi (1847), Pismenost za

prve šole (1847) itd. Ti možje so dejanski ustanovitelji slovenskega šolstva na Goriškem in to v prvi polovici 19. stoletja!

Posebna Šolska komisija je leta 1848 na Dunaju pripravila načrt za preosnovo šolstva v Avstriji. V načrt so vnesli načelo o narodni enakopravnosti in torej pouk v materinskem jeziku v vseh osnovnih in srednjih šolah. Goriški nadškof Franc Ks. Luschin je z odredbo 2. septembra 1848 zaukazal, naj se ta načela izvedejo v šolah v nadškofiji. In da to ni ostalo le na papirju, priča mladi zgodovinar France Blažič, ki pravi, da se šolski pouk — razen v Gorici — vrši skoro povsod na podeželju v materinem jeziku: v slovensščini v 10 dekanijah in v italijanščini v 5 dekanijah. (2)

Tudi po letu 1848 so duhovniki nosili glavno težo pri ustanavljanju in vzdrževanju šol po vaseh, saj ni bilo na voljo svetnih učiteljev in primanjkovalo je učnih prostorov. Težave, s katerimi so se morali spoprijemati duhovniki, so se še posebno zaostri-le, ko je bilo treba na osnovi novih šolskih zakonov zgraditi celotni slovenski šolski sestav. Predvsem na zahtevo duhovščine je šolska oblast odprla leta 1870 na učiteljišču v Gorici slovenski oddelek, ki naj bi strokovno usposobil številne učitelje. In prav tako so stali slovenski duhovniki v prvih borbenih vrstah, ko je šlo za uvedbo slovenskih osnovnih in srednjih šol v Gorici. Omenjamo samo dr. Antona Gregorčiča, »očeta slovenskega šolstva v Gorici«, ter društvo »Šolski dom«, ki je v Gorici zgradilo kar štiri šolske domove.

Slovenski duhovniki na Primorskem so si nabrali spet novih zaslug za slovensko šolstvo med prvo svetovno vojno: pri odprtju slovenskih šol v raznih begunskih taboriščih po Avstriji in še zlasti pri obnovitvi slovenskega šolstva na Goriškem, ko se je po polomu pri Kobaridu vojna fronta pomaknila na Piavo. Bili so prav duhovniki, ki so v porušenih vaseh Posočja in Brd, v goriški okolici, na Vipavskem in na Kra-su krepili v ljudstvu voljo do življenja

in obnove, nastopali pri oblasteh za izplačilo vojne škode, invalidnin in pokojnin za padlimi. Komaj so si za silo uredili cerkvene prostore za bogoslužne potrebe, so vse svoje napore posvetili obnovi šolstva. Tudi te častne strani v knjigi šolske dejavnosti primorske duhovščine ni še nihče napisal!

A če je bila zaslužna in nadvse pomembna večstoletna vloga slovenskih duhovnikov na Primorskem pri ustanavljanju in vzdrževanju slovenskih šol — od skromnih nedeljskih veroučnih tečajev do strokovno izpeljanega šolstva v drugi polovici 19. stoletja — nič manj veličasten in znamenit ni bil dvajsetletni boj, ki ga je vodila pod fašizmom slovenska duhovščina, da bi svojemu ljudstvu v Italiji ohranila pravico do šolstva v lastnem jeziku. Borba za krščanski nauk v materinem jeziku je bila v resnici borba za slovensko šolo, borba za veljavnost načela, da ima vsak narod naravno pravico do šolskega pouka v svojem jeziku. S tem da so slovenski duhovniki uspeli ohraniti verski pouk v slovenščini, so rešili načelo o šolskem pouku v materinščini, a rešili so v resnici tudi sam dejanski obstoj slovenskega pouka med našo manjšino v Italiji. Kajti slovenska šola na Primorskem ni niti pod fašizmom docela umrla.

V času agonije slovenske šole pod fašizmom

Po še vedno veljavni avstrijski zakonodaji so po prvi svetovni vojni dodelili verskemu pouku v Julijski krajini po dve uri na teden. Ministrska odredba z dne 21. decembra 1920 je potrdila dotedanji šolski red na Primorskem in izrecno izjavila, da se verski pouk vrši »v poprejšnji meri in obliki«. A že oktobra 1922 je prišlo do kršitve te odredbe. Nekateri okrožni civilni komisarji so skrčili verouk na eno tedensko uro, češ da zaradi uvedbe dodatnih ur za pouk italijanščine ni dovolj učilnic. Nadškof Sedej je ostro protestiral pri Generalnem civilnem komisarjatu za Julijsko krajino v Trstu in do-

segel, da se je verouk spet povsod počel po dve uri na teden.

Smrtna obsodba nad slovenskim šolstvom v Italiji je bila izrečena oktobra 1923 s šolskim zakonom prosvetnega ministra Giovannija Gentilija (Kr. odlok št. 2185 z dne 1. oktobra 1923). Člen 17. je odredil:

S šolskim letom 1923/24 bo v prvih razredih tujejezičnih osnovnih šol italijanščina učni jezik. V šolskem letu 1924/25 se bo raztegnil pouk v italijanščini na drugi razred. V naslednjih letih bo ista določba veljala za nadaljnje razrede in tako postopoma dalje leto za letom, dokler ne bo samo italijanščina učni jezik na vseh osnovnih šolah. Poskrbljeno bo pa za pouk drugega jezika v dodatnih urah.

Leto za letom je bil tako poitalijančen nadaljnji razred. Leto za letom se je krčilo število slovenskih učiteljev, ki so bili ali predčasno upokojeni ali premeščeni v notranjost države. Dokončno izrinjenje slovenščine iz šol bi moralo nastopiti v šolskem letu 1928/29, v resnici pa so se šole v celoti poitalijančile že dosti poprej.

Tisti pa, ki so celih pet let ohranili pouk v slovenščini v vseh razredih, tudi v sicer že poitalijančenih, so bili duhovniki. Po Gentilijevem šolskem zakonu bi se moral tudi verouk podobno kakor drugi šolski predmeti postopoma poitalijančevati. Toda škofje goriške in tridentinske cerkvene pokrajine so naslovili na vlado zahtevo, naj bo krščanski nauk še nadalje v vseh razredih v materinem jeziku. Briksenški knezoškof Johannes Raffl je osebno nastopil pri papežu. Vlada je pod pritiskom Sv. sedeža 17. decembra 1923 le pristala na verouk v materinem jeziku. (*)

Nadškof Sedej je medtem s krogom katehetskih izvedencev preučil Gentilijev šolski zakon in imenoval poseben *nadškofijski katehetski svet*, ki naj ščiti verouk v materinščini in sestavi seznam svetnih šolskih učiteljev, ki bi bili po teološki izobrazbi, verskem prepričanju in krščanskem življenju primerni, da jih nadškof v skrajni sili predloži šol-

skemu skrbništvu za prevzem verskega pouka v šolah.

Fašistične oblasti so pa kar brž začele privijati zatiralni vijak, ki naj bi na »zakonit način« izgnal iz šole duhovnike, ker so predavali še vedno verski nauk v slovenskem jeziku. Prosветno ministrstvo je z odlokom 10. januarja 1924 omejilo uporabo slovenskega in hrvaškega jezika pri verskem pouku samo na tri najnižje razrede. Ker pa je bil v višjih razredih šolski pouk še vedno v slovenščini, so katehetje v vseh razredih učili krščanski nauk v materinščini. Zbor svečnikov sv. Pavla je tedaj poslal Mussoliniju posebno spomenico, v kateri je med drugim postavljajl zahtevo: *»Krščanski nauk na ljudskih šolah naj poučujejo edinole dušni pastirji in sicer v materinem jeziku!«* Na to spomenico ni nikdar dospel nikak odgovor. ⁽⁴⁾

Verske učne knjige

Po prvi svetovni vojni so imeli primorski Slovenci na voljo štiri veroučne priročnike: Veliki, Srednji in Mali katekizem ter Krščanski nauk za prvence. Pozneje je Goriška Mohorjeva družba izdala še Zgodbe sv. pisma stare zaveze (1927) in Zgodbe sv. pisma nove zaveze (1928). V zakulisni borbi, da bi čimprej izrinili iz šol krščanski nauk v slovenskem jeziku, so fašistične oblasti hotele preprečiti uporabo teh veroučnih knjig.

Prosветno ministrstvo je 15. januarja 1925 odredilo, da mora posebna ministrska komisija potrditi besedila vseh učnih knjig. Učbeniki, ki ne dosežejo potrditve, se morajo umakniti iz šol. Slovenski duhovniki v Gorici so brž 27. aprila 1925 poslali ministrstvu po tri izvode Malega katekizma, Nauka za prvence in Malih zgodb sv. pisma. Ker ni ministrstvo tudi na to pošiljko nikoli nič odgovorilo, je Virgil Šček predlagal, naj bi prevedli v slovenščino že odobreno italijansko versko knjigo, učbenik *»Dottrina Cristiana«*, ki jo je bil spisal škof Ridolfi v Vicenzi. Da bi si s tem prevodom ne delali zaman

stroškov, so naslovili na razne šolske oblasti in na samega Mussolinija prošnjo, naj zagotovijo, da se bo še nadalje poučevalo verstvo v slovenskem jeziku. Tudi na te prošnje ni nihče nikdar odgovoril.

Avgusta 1927 je ministrstvo izdalo uredbo, naj se uporablja v osnovnih šolah, kjer se vrši verouk v slovenščini, dvojezični katekizem, ki naj ima na »častnem mestu«, to je na čelni strani vsakega lista besedilo v italijanščini, zadaj pa v slovenščini. Ker seveda takih dvojezičnih katekizmov nikjer ni bilo, je tržaški šolski skrbnik A. Mondino na pritožbo škofa Fogarja izposloval v Rimu, da so se smeje tudi v šolskem letu 1927/28 uporabljati samo slovenske veroučne knjige. ⁽⁵⁾

V naslednjih letih, ko se je verouk poučeval v cerkvi ali zakristiji, so služile kot veroučne knjige: Mali katekizem (Gorica 1928), Katoliški katekizem ali krščanski nauk (Trst 1921), Krščanske resnice (Gorica 1933), Katekizem za prvence ter Zgodbe stare in nove zaveze. ⁽⁶⁾

Izrinjeni iz osnovnih šol

Slovenski duhovniki so z nezlomljivo odločnostjo vztrajali, naj se verski pouk vrši v materinščini, ki edina more posredovati otrokom versko-nravne vrednote in trdno osnovo za njihovo poznejše versko življenje. Če je celotni šolski pouk v materinem jeziku zahteva naravnega prava, naravna pravica, ki pogojuje obstoj samega naroda in razcvet njegove kulture, je pouk verstva v materinščini zahteva božjega prava, ukaz samega božjega Zveličarja: *»Pojdite in učite vse narode!«* Od verskega pouka v materinščini niso mogli odstopiti, saj bi bilo to zoper naravno pravo, zoper pozitivno božjo postavo kakor tudi zoper najbolj osnovna pedagoška pravila.

Borba za slovenski verski pouk v osnovnih šolah se je močno zaostрила oktobra 1926, na začetku šolskega leta 1926/27, ko je najvišja šolska oblast v deželi, sklicujoč se na odredbo 10.

januarja 1924, ki je dovoljevala verski pouk v slovenščini v treh nižjih razredih, zahtevala, naj se uči v četrtem razredu, tedaj že poitalijančenem, tudi krščanski nauk v italijanščini. Številni šolski ravnatelji pa tudi nestrpnejši italijanski učitelji so odurno prepovedovali slovenskim duhovnikom vstop v četrte razrede. Časopisje je botrovalo s strupenimi napadi in zasmehovanjem duhovnikov. Spor, ki je vzplamtel med najvišjo cerkveno oblastjo in ministrstvom, se je začasno rešil tako, da so dovolili duhovnikom, ki »niso docela obvladovali italijanščine«, še naprej slovensko poučevati v četrtyh razredih. (7)

Zadnje bitke za slovenski verouk v šoli pa so se izbojevale v šolskem letu 1927/28. Končni naskok na to zadnjo postojanko slovenskega pouka v osnovnih šolah so sprožili fašistični federalni tajniki na proslulem zborovanju v Trstu dne 12. junija 1927 s tem, da so vnesli med resolucije o dokončnem uničenju slovenstva v Italiji tudi sklep, naj se vrši verski pouk v šoli izključno v italijanskem jeziku. Kot na namig je fašistično časopisje pojačilo napade na duhovnike, krajevni fašistični tajniki so izrekli grožnje, prišlo je do strahovanja in nasilja. Katehetje so sicer spet stopili v šole, naleteli pa so na sto ovir. Ponižanja, ki so jih morali doživljati, so bila pekoča. Nekateri so začeli s krščanskim naukom v cerkvi. Ker pa so se množile pretnje, da bodo fašisti vdrli v cerkve, so goriški nadškof Sedaj, tržaški škof Fogar in poreško-puljski škof Pederzollari dne 16. januarja 1928 poslali vladnemu načelniku Musoliniju obširno spomenico, proseč ga, naj zaščiti znotraj svetišč pastoralno dejavnost in še zlasti verski pouk otrok in odraslih, in to v jeziku, ki zagotavlja učinkovitost, tj. v materinščini. »Iz božjih svetišč naj se izključi vsak sovražni vpad in vsak nasilni ukaz s strani onih, ki nimajo nikake pravice!« (8)

Nadškof Sedej je spet svetoval duhovnikom, naj krščanski nauk poučujejo tudi v cerkvah in naj v vseh duhovnijah ustanovijo bratovščino krščanskega nauka.

Fašistično strahovanje na Goriškem se je viharo razbesnelo po 21. avgustu 1928, ko je Lojze Bregant iz Podgore ustrelil v Gorici fašističnega zaupnika Viktorja Kogea in poročnika fašistične milice Tea Ventina. Na sestanku federalnih tajnikov 16. septembra v Gorici so sprejeli še podrobnejše sklepe zoper duhovnike. Tedaj je postalo vsem jasno, da bo duhovnikom zabranjen vstop v šolo. V ozračju skrajnega razburjenja, strahovanja, groženj so slovenski duhovniki sprejeli zares junaški sklep, ki je našim otrokom in mladini ohranil krščanski nauk, a ki je tudi rešil dušo slovenskega šolstva v fašistični Italiji, tako da se je slovenski »šolski« pouk nadaljeval še celih 15 let v tišini cerkvá, dokler se ni v najtežjem in najbolj krvavem trenutku zgodovine primorskih Slovencev spet vrnil v — šole!

Avgusta 1928 se je zbrala slovenska in hrvaška duhovščina na dekanijskih konferencah. Enoglasno so sprejeli sklep, da ne bodo slovenskih otrok potujčevali s krščanskim naukom v tujem jeziku. Svojim škofom so poslali jasne resolucije. Kot primer prinašamo resolucijo dekanijske konference v Črničah:

Prevzvišeni g. knez in nadškof! Ker je bilo potom šolskega oskrbnitva javljeno ordinarijem na Južnem Tirolskem, da se bo odslej naprej v šoli poučeval krščanski nauk edinole v italijanskem jeziku in ker je pričakovati isto tudi v naših krajih, izjavljamo: da pod nobenim pogojem ne pojdemo v šolo učiti slovenske otroke krščanski nauk v italijanskem jeziku in sicer zato, ker bi bilo to proti božjemu in naravnemu pravu, proti vsej dosednji praksi sv. Cerkve, proti določbam kodeksa in proti temeljnemu pravilu pedagogike, ki zahteva, naj se otrok poučuje v materinem jeziku. Dekanijski urad v Črničah dne 22. avgusta 1928. Alojzij Novak, dekan. (Sledi devet podpisov ostalih župnikov.)

Dne 21. septembra 1928 je šolski skrbnik v Trstu sporočil, da se bo v novem šolskem letu tudi verouk v šolah podajal v italijanskem jeziku: pouk bo

poverjen svetnim učiteljem in le v izrednih primerih duhovnikom, če pristanejo na pouk v italijanščini. In tako se je šolsko leto 1928/29 začelo v znamenju zmede, napetosti in ogorčenja. Duhovnikom je bil zabranjen vstop v šole, pouk krščanskega nauka so prevzeli svetni učitelji v italijanščini.

Nadškof Sedej je čez nekaj dni razposlal duhovnom kratek ukaz: ker je šolska oblast prepovedala duhovnikom učiti v ljudskih šolah verouk, dokler ne bo najvišja oblast drugače odločila, *odrejamo, naj se dečki in deklice medtem poučujejo v katekizmu v cerkvah. Pozneje bomo izdali še posebne določbe vsem duhovnikom.* ⁽⁹⁾

Nadškof Sedej je posređoval pri samem prosvetnem ministrstvu, naj šolska oblast prekliče tako krivične uredbe. Kot v odgovor je šolski skrbnik Mondino v Trstu dne 25. oktobra 1928 razposlal vsem šolskim nadzornikom v Julijski krajini in v Zadru odredbo, po kateri je bil s šolskim letom 1928/29 raztegnjen na vso Julijsko krajino šolski red, že veljaven v starih pokrajinah v državi. Odrejal pa je: 1. verski pouk se bo vršil v vseh razredih osnovnih šol izključno v italijanskem jeziku; 2. poverjen bo, na splošno, razrednim učiteljem; 3. če cerkvena oblast odkloni odobritev kakega svetnega učitelja, češ da nima zakonito predpisane usposobljenosti, ga lahko nadomesti z duhovnikom, ki pa bo moral učiti v italijanskem jeziku. Prosvetni minister Belluzzo je nekaj tednov pozneje dopolnil odredbo šolskega skrbnika s ponovnim ukazom, da je izključena katera si bodi izjema glede verskega pouka v italijanščini ter da mora duhovnik, ki bi bil pripuščen k pouku v šoli, nuditi *polno poročstvo, da bo vršil svojo nalogo s čustvi italijanstva in s spoštovanjem do državnih ustanov.* ⁽¹⁰⁾

Nadškof Sedej in verski pouk v materinščini

Nadškof Sedej je bil neuklonljiv, ko je šlo za osnovne pravice duš, Cerkve in naroda. Pred Bogom in zgodo-

vino se je čutil odgovornega za krščansko usodo svojega ljudstva. Nikakor ni smel dopustiti, da bi bili celi rodovi slovenske mladine oropani krščanske vzgoje in pouka v materinem jeziku in niti ne, da bi državna oblast poniževala verski pouk v sredstvo potujčevanja in italijanizacije.

Kot odgovorni cerkveni knez je sprejel vrsto ukrepov: duhovni naj poučujejo krščanski nauk v cerkvi ali zakristiji; v vseh župnijah naj se ustanovi bratovščina krščanskega nauka; vsi starši so po vesti in po cerkvenih predpisih dolžni pošiljati otroke k verouku, sicer naj se jim pri svedovi odkloni odveza. Dekani naj poverijo pouk krščanskega nauka v ljudskih šolah *samo takim laičnim učiteljem, ki so za to znanstveno in moralno usposobljeni*; če takih učiteljev in učiteljic ni, naj predlagajo šolski oblasti duhovnika, *ki pa naj to službo sprejme le pod pogojem, da se kakor doslej verouk uči v materinem jeziku.* ⁽¹¹⁾

Tudi furlanska duhovščina, pa čeprav je učila verouk v italijanščini, je bila izrinjena iz šole. Verouk so prevzeli učitelji. Šolski nadzorniki so predložili dekanom sezname učiteljev in učiteljic, da bi dosegli cerkveno potrditev ter kanonično poslanstvo. Med vsemi predloženimi cerkveni oblasti je bil v vsej škofiji — en edini duhovnik! Številni učitelji so bili odklonjeni, ker se je nadškof držal navodil Sv. stolice, ki je zahtevala v veroučitelju didaktično usposobljenost, moralno neoporečnost in versko prepričanje.

Ti nadškofovi ukrepi so izzvali težke napade vsedržavnega in krajevnega časopisja, češ da nadškof vrši protidržavno delovanje, ker je ustanovil bratovščino krščanskega nauka, odredil, naj duhovniki učijo krščanski nauk v cerkvi ter odklonil številnim učiteljem odobrenje za pouk verstva, vse to pa z namenom, da bi preprečil izvajanje ministrskih odlokov glede verskega pouka v ljudskih šolah. Časnikar Gayda je v »Giornale d'Italia« objavil nekaj zelo strupenih člankov proti nadškofu Sedeju, proti vzgoji v bogoslov-

nem semenišču in še zlasti proti ravnateljstvu in profesorjem ter sploh zoper vso slovensko duhovščino. ⁽¹²⁾

O zadevi je nadškof sporočil Sv. stolici. Prav tedaj so se vršila pogajanja med Sv. sedežem in Italijo glede *konkordata*. Sv. sedež je skušal zaščititi verski pouk v materinščini, saj je predlagal naslednje besedilo: »V ljudskih šolah novih provinc se bo vršil verski pouk v materinem jeziku,« toda italijanska vlada je ta člen v celoti odklonila. Slovenska in hrvaška narodna manjšina v Italiji sta doživeli grenkobo, da sta prav v trenutku, ko je bil odvzet krščanski nauk v šoli njunim duhovnikom, brali v 36. členu *konkordata*: *Italija smatra krščanski nauk v obliki katoliške tradicije za osnovo in krono vsega javnega šolskega pouka!*

Medtem ko je časopisje blatilo slovenske duhovnike, so številni fašistični tajniki in župani, kot npr. v Garžonu pri Kopru, sklicali družinske očete in jim ukazali, naj zahtevajo od župnikov, naj vpeljejo za njihove otroke verouk v italijanščini. Drugod so šolski ravnatelji in učitelji zahtevali od otrok, naj ne zahajajo k slovenskemu verouku v cerkvi, grozeč jim, da bodo sicer njihovi starši ob službo ali celo internirani. Nič ni bolj žgalo v dno duše slovenskega duhovnika in ga poniževalo, kot če mu je politični tajnik ali učitelj posmehljivo prečital pismeno izjavo slovenskih staršev, ki so zahtevali za svoje otroke verouk v italijanščini.

V duhovno oporo duhovnikom in v jasno vodilo vernikov je nadškof Sedej izdal svoj *sloviti pastirski list* z dne 18. januarja 1929 o krščanskem nauku v materinščini:

Ob začetku tekočega šolskega leta je našo čestito duhovščino in verno ljudstvo brez razlike narodnosti nemalo razburilo vprašanje o poduku krščanskega nauka v ljudskih šolah. Kakor znano, je višja šolska oblast nenadno raztegnila šolsko postavo, tičočo se poduka krščanskega nauka, tudi na nove pokrajine. V smislu te postave se mora tudi verouk v vseh javnih šolah učiti

le v italijanskem jeziku in sicer po svetnih učiteljih ali drugih osebah, katere šolska oblast sporazumno s cerkveno oblastjo spozna za sposobne. S to odredbo so drugorodci v obmejnih pokrajinah izgubili tisto pravico, ki so jo doslej uživali, namreč podučevati v šoli krščanski nauk v domačem jeziku...

Od dobrega verskega pouka je odvisna časna in večna sreča človekova. Verouk je najpotrebnejše znanje, ker nas uči, kaj moramo verovati in storiti, da služimo Bogu in se večno zveličamo... Vprašam, ali je mogoče učiti tako vzvišene resnice otroke, katerih razum je zelo šibak, v tujem jeziku? Kako bi mogli razumeti verske znanstvene izraze v tujem jeziku, ki jih niti v domačem ne razumejo brez razlage? Ali je mogoče vplivati na njih srce in čustvo drugače kakor le v materinem jeziku?...

Saj otroci, ki se niso učili kršč. nauka, ne poznajo svojih dolžnosti ne do Boga ne do staršev ne do soobčanov: taki se pri današnjih žalostnih razmerah kmalu skvarijo in postanejo uporniki zoper človeško družbo, zoper Cerkve in državo.

Tisti starši, ki bodo zanemarjali to sveto dolžnost v časno in večno škodo svojih otrok, niso vredni, da jim duhovnik blagoslavlja hiše; niso vredni biti botri pri krstu in birmi, za pričo pri sklepanju sv. zakona. In če bi bili večkrat opominjani po dušnem pastirju ali spovedniku in se niso poboljšali, tudi niso vredni sv. odveze pri spovedi...

Dušni pastirji imajo odslej nalogo, učiti otroke krščanskega nauka po oddelkih in sicer v materinem jeziku ob urah, ko ti niso zadržani v državni ljudski šoli. Da kak učenec prestopi iz nižjega oddelka v višji, mora prej prestat skušnjo. Kdor ob koncu poduka prestatne izpit iz celega katekizma, dobi odpustno spričevalo...

Od vas, dragi krščanski starši, bo odvisen uspeh f a r n i h š o l, ako bode otroke vanje pošiljali, jim oskrbovali katekizme in jim pri učenju pomagali...

Nadškof Sedej pa ni bil le nadpastir, ki je vernikom in zlasti otrokom ter mladini nudil duhovne hrane, bil je prerok, ki je zrl v bodočnost, bil je videc, ki je napovedoval narodno razsulo v primeru, da se slovenske družine skvariijo. Takole je prerokoval:

Današnji časi so hudi. Dasi smo prestali zadnji bojni vihar, smo še vedno v vojnem stanju. Sicer je mir v Evropi, ali to je mir pred nevihto. Zaradi slabih gospodarskih, socialnih in mednarodnih razmer je legla črna mora na dušo ljudstva. Nekateri stokajo in obupujejo, drugi se izseljujejo, tretji žalostni molče, le malo jih je, ki vdano prenašajo svojo osodo. Bratje moji v Kristusu! Žalost in obupavanje ni še nobenega rešilo iz stiske, ampak molitev in delo, združeno s trdnim zaupanjem na božjo pomoč... Moderni duh se že vriva v naše družine in začenja zastrupljati njene korenike. Če pa se še naše katoliške družine pokvariijo, potem bo neizogibna posledica, da se naš dobri narod versko in narodno sčasoma razsuje!

Med cerkvene stene presajeno slovensko šolstvo

Moralna veličina in duhovna oblast vladike dr. Sedeja se je pokazala prav pri obrambi verskega pouka v materinščini. Po stoletjih je v njem oživelo dostojanstvo nekdanjih oglejskih patriarhov, cerkvenih in svetnih knezov, ter ugled prvih goriških nadškofov, ki jih je cesarica Marija Terezija počastila z naslovom in izjemnimi pravicami knezov svetorimskega cesarstva. Mož, ki se je v svoji cerkvenosti izogibal vsaki politiki in v svoji skromnosti narodnega voditeljstva, je pod fašizmom postal edina slovenska avtoriteta, ki sta jo priznavala Sv. sedež in italijanska država in kateri se je prostovoljno podrejal sleherni slovenski in hrvaški človek v Julijski krajini. Goriški metropolit dr. Sedej je namreč s svojima sufraganomoma, s tržaško-koprskim škofom A. Fogarjem in poreško-puljskim škofom T. Pederzollijem odredil vrsto

cerkvenopravnih predpisov, ki so kasneje v dobri meri odločali o verskem in narodnem življenju slovenske in hrvaške manjšine v Italiji.

Pastirsko pismo januarja 1929 je prava *ustanovna listina slovenskega šolstva pod fašizmom*. Z avtoriteto svoje metropolitne oblasti je nadškof Sedej ustanovil *farne šole* in proglasil obveznost otrok, da hodijo vanje in dolžnost staršev, da otroke pošiljajo vanje. Nastopil je kot nadpastir in vladika, ki je vezan po službeni dolžnosti, da zaščiti otrokom in mladini verski pouk v najbolj učinkoviti obliki, v narodnem jeziku; a hkrati je s tem oblastveno izjavil, da imajo verniki pravico do evangelizacije in do kateheze v rodnem jeziku, učenci in dijaki pa pravico do vzgoje in izobrazbe tudi v okviru farnih šol. Nadškof Sedej je kot najvišji priznani slovenski cerkveni in narodni dostojanstvenik preselil slovenski krščanski nauk, srčiko vsega slovenskega šolstva, iz šolskih stavb v sama božja svetišča, v cerkve, kjer sta si pred enim in istim oltarjem podali roko slovenska vernost in narodnost, verska izobrazba in narodna kulturna rast.

Farne šole, kot jih je ustanovil nadškof Sedej, so bile v letih 1928-1943 edine slovenske in hrvaške šole, posejane po vsej Julijski krajini od Trbiža do Pulja, od Postojne do Savudrije. Pouk se je vršil v cerkvi ali zakristiji, v odmaknjenih krajih tudi v župniščih in ponekod (Šturje, Velike Žablje) v župnijskih dvoranah, ki so jim župniki izposlovali pravico napol javnih oratorijev, z oltarčkom ali kipom Matere božje, da bi tako veljale za »posvečene prostore«, odvisne edinole od cerkvene oblasti. Pouka so se udeleževali vsi šoloobvezni otroci, razdeljeni po razredih. Vsak razred je imel vsaj po dve uri pouka na teden, več ur pa ob pripravi na prvo spoved, prvo sv. obhajilo in birmo. Glavni predmet je bil krščanski nauk, potreba in primernost pa sta čisto nalagala poseg še na druga učna področja. Poleg katekizmov in zgodb sv. pisma so se po potrebi uporabljali še drugi učni pripomočki. Otroci so

se tako naučili slovensko čitati, pisati, saj so morali delati domače naloge, risati itd. »Corriere della Sera« je 7. aprila 1929 takole napadel farne šole: »Duhovni zbirajo otroke v cerkvi ali v zakristiji, ni samo da učijo verouk v slovenščini, ampak tudi imajo manjše tečaje slovenskega jezika, nudeč učencem celo abecednike in slovnice.«

Nadškof Sedej je mogel ukrepati s takšno odločnostjo, ker je vedel, da mu zvesto stoji ob strani tržaški škof Fogar in da je okoli njiju strnjena vsa slovensko-hrvaška duhovščina. Pod okriljem Zbora svečenikov sv. Pavla je že dolga leta neutrudno deloval *katehetski odsek*, ki mu je bil duša agilni Zborov tajnik šturski župnik Srečko Gregorec. Decembra 1928 je fašistična oblast zatrla duhovniško glasilo *Zbornik svečenikov sv. Pavla*, s čimer je bilo duhovniško združenje obglavljeno. Zborovo vodstvo je tedaj nasvetovalo škofu, naj oblastveno osnuje poseben škofijski organ, ki bo poslej vodil vso slovensko katehetsko dejavnost. In tako je nadškof 2. septembra 1929 ustanovil *katehetski urad* za vso škofijo in 2. novembra 1929 *Nadškofijski odbor za pouk krščanskega nauka* v slovenskem delu škofije. Odbor so sestavljali: kanonik Anton Berlot, župniki Jože Abram, Alfonz Berbuč, Srečko Gregorec, Josip Kosovel, Albin Martinčič in prof. Filip Terčelj. Poverjena jim je bila naloga: spopolniti na dekanijски osnovi vseškofijsko omrežje farnih šol, skrbeti za veroučne knjige in učne programe, zbirati statistične podatke in s pomočjo dekanov nadzorovati verski pouk.⁽¹³⁾

Za ceno žrtev in nepopisnega trpljenja

Verski pouk v župnijskih šolah se je vršil z odličnimi uspehi, ker je ljudstvo sodelovalo in ker so se ga otroci navdušeno udeleževali, saj so tu smeli svobodno govoriti v svojem jeziku, čitati in pisati, moliti in prepevati. A to se je vršilo za ceno nepopisnega trpljenja nadškofa, duhovnikov in nešteti družinskih očetov in mater. Bes, ki je

ob pogledu na slovensko šolstvo v deželi razjedal fašistične nasilnike, se je razlival predvsem na nadškofa: časopisje je z jedkimi napadi na nadškofa ustvarilo okoli njega ozračje mrzlot, nezaupanja in sovražnosti; civilne in politične oblasti so mu vidno nagajale in ga ovirale pri izvrševanju nadpastirskih dolžnosti: odbijale so predlagana imenovanja župnikov, zahtevale takojšnje premestitve in predčasne upokojitve duhovnikov, pošiljale neštete pritožbe in obtožbe.

Duhovniki so bili izpostavljeni vsem mogočim pritiskom, poniževanju in krivicam. Nad njimi so se znašali podeštati in strankini politični tajniki; pozivali so jih na kvesturo na zaslišanja in grožnje; obsojali so jih na svarila, opomine, zapore in konfinacije. Za policijske ukrepe ni manjkalo pretvez, v ozadju sta se redno skrivali dve glavni obtožbi: v cerkvi imaš vse po slovensko, otroke poučuješ verouk v slovenščini, s tem pa vršiš protidržavno delovanje, ker rušiš italijanizacijo, ki jo mi izvajamo. Kot primer veljaj obisk, ki ga je 30. septembra 1929 izvršil politični tajnik Ettore Gabrielli pri Leopoldu Jurci, župniku v Trvižu pri Pazinu: uči otroke verouk v italijanščini, sicer boš sam odgovoren za gorje, ki bo padlo nate. Škof Fogar, obveščen o grožnjah, je pisal duhovniku: »Vaša dolžnost je, da vztrajate v verskem pouku otrok v materinem jeziku kakor tudi pri oznanjevanju božje besede v cerkvi.«

Pritisk na starše, zlasti na one, ki so bili gospodarsko odvisni od državnih ustanov, naj zahtevajo verouk v italijanščini, se je povečal. O tem pritisku poroča Čermelj:

V raznih župnijah na Goriškem, zlasti v Vipavski dolini, so morali družinski očetje, posebno trgovci, obrtniki in javni uslužbenci, podpisati spomenico, s katero se je zahteval za otroke verouk v italijanskem jeziku. S takimi izsiljenimi izjavami so fašisti nato pritiskali na župnike, da prevzamejo verouk v italijanščini.»⁽¹⁴⁾

Dogodilo se je celo, da ni še v župnijskem uradu politični tajnik v spremstvu dveh slovenskih mož prečital župniku tako spomenico, ko je že stopilo v kuhinjo odposlanstvo mater, njim na čelu ženi obeh tajnikovih spremljevalcev, da bi pred župnikom preklicale, kar so možaki podpisali, in zahtevale za svoje otroke verouk v slovenščini.

Borba zoper duhovnike je v letih 1930-1931 zajela nove razsežnosti. Zoper nje je deževalo na škofijo vse polno pritožb in obtožb, češ da nočejo zvoniti ob civilnih in državnih praznovanjih; da odklanjajo blagoslov zastav in bojovniških praporov; protivijo se, da bi »balile in avantgardisti« (člani otroških in mladinskih fašističnih organizacij) po vojaško ostali pokriti med mašo v cerkvi; ne udeležujejo se državnih in strankinih proslav, npr. pohoda na Rim, dneva zmage. Fašistični poslanec Coselchi je novembra 1930 zahteval od Mussolinija, naj izžene iz države vse slovanske duhovnike in jih nadomesti z italijanskimi. Državni podtajnik Arpinati je kar zagotovil, da bo fašistična vlada »strla kači glavo«. Tržaški »Il Popolo di Trieste« pa je obžaloval, da niso že poprej »pometli z vso višjo in nižjo neitalijansko duhovščino.«⁽¹⁵⁾ Položaj je bil kritičen posebno v Trstu: marca 1931 so zahtevali od škofa Fogarja, naj odstrani kar 11 duhovnikov; oboroženi fašisti so vdirali v cerkve in prekinjali mašo s slovensko pridigo. Ob sklepu šmarnic 31. maja 1931 je dr. Jakob Ukmar v štedenjski cerkvi dvignil svoj svareči glas v sloviti pridigi o »krščanskem sožitju med narodi«.

Cerkveni zakonik manjšinskega prava

Nadškof Sedej ni smel dopuščati, da bi duhovniki še nadalje trpeli in tem manj, da bi mladina zaradi fašistične asimilacijske politike ostala brez učinkovite versko-nravnne vzgoje, in še najmanj, da bi se pod pritiskov političnih tajnikov in orožnikov vnašala

nesoglasja med zakonce in prepiri v družine. V nevarnosti je bilo vse krščansko življenje. Cerkev ni smela več molčati, episkopat goriške cerkvene pokrajine je moral spregovoriti.

Nadškof Sedej je sklical škofovsko konferenco. Dne 14. julija 1931 sta prišla v Gorico škofa sufragana: poreško-puljski Trifon Pederzolli in tržaški Alojzij Fogar. Pretresli so verski položaj cerkvene pokrajine in izglasovali odredbe, znane pod imenom »*Normae ad instructionem Cleri curati - Vodila dušnim pastirjem*«. V latinščini so izšla 4. septembra in nosijo podpis metropolita Sedeja.

Te »*Normae - Vodila*« niso bila neka navodila ali smernice, brez obvezne moči, temveč pravi kanonski odloki, pravi cerkveni zakoni, veljavni za ozemlje vseh treh škofij. V bistvu je šlo za dejanski zakonik manjšinskega prava, ki je proglašal temeljne naravne pravice narodnih manjšin: pravico do šolskega pouka v materinem jeziku, pravico staršev, da se svobodno odločajo za jezik, v katerem se vrši šolski pouk, pravico Cerkve, da določa in uporablja veroučne knjige pri verskem pouku ter da širi tudi druge knjige in tisk, ki služijo za moralno vzgojo ljudskih množic, kot npr. knjige Mohorjevih družb. Te cerkvene odredbe so posredno bile nadvse žgoča obsodba fašistične ideologije in fašističnih zatiralnih postopkov, prevar in laži, ki so poniževale dostojanstvo oseb, družin in Cerkve same.

Vodila so obsegala pet kratkih poglavij: v 1. so vsebovala predpise o jeziku pri (šolskem) pouku in še prav posebej pri verouku; v 2. predpise o uporabi narodnega jezika pri bogoslužju; v 3. o uporabi zvonov in o blagoslavljanju zastav; v 4. o vedenju »balil in avantgardistov« v cerkvi in v 5. o udeležbi duhovnikov pri civilnih, državnih in strankinih proslavah. Vsi ti predpisi niso bili sad kakšnega zgolj teoretičnega razmišljanja, ampak odgovor na konkretne težave in rešitev zapletenih primerov. Škofje namreč takole pravijo v uvodu:

Upoštevajoč zveržene primere in spore, ki mučijo dušne pastirje naše cerkvene pokrajine, ki zaradi pomanjkanja jasnih predpisov rešujejo iste primere na razne načine, kar često prinaša nemajhno škodo cerkveni disciplini in duhovniškemu dostojanstvu, smo na prošnjo slovenskih dekanov sprejeli naslednja vodila, ki jih predlagamo v Gospodu častitim duhovnikom v izvedbo. Namen teh vodil je, da se z enakim načinom reševanja posameznih primerov preprečijo sporna navzkrižja s civilnimi oblastmi.

V zvezi z učenim jezikom pri (šolskem) pouku in še zlasti pri verouku so škofje izdali naslednje pravne predpise:

O jeziku pri krščanskem pouku v cerkvi in zakristiji:

1. Kakor učijo in zahtevajo cerkveni kanoni, naravno pravo, pedagoška načela in cerkveni običaji od nepomljivih časov, naj se verniki katere koli starosti, spola, stanu in jezika poučujejo v materinem jeziku ali v jeziku njihovih družin, razven v primeru, da se prostovoljno odločijo drugače; to velja še zlasti za razlago krščanskega nauka, ki za otroško razumevanje nikakor ni lahak.

2. Ako oče ali varuh otrokov zahteva od dušnega pastirja, naj se otrok poučuje v jeziku, ki ni materni, naj dušni pastir ugotovi, ali ima otrok zadostno jezikovno znanje, da bo s pridom sledil pouku v tujem jeziku. Vpraša naj tudi očeta ali varuha, ako to zahteva iz lastnega nagiba ali pod prisilo in iz strahu. Če se izkaže, da otrok ne obvlada tujega jezika ali da očetova ali varuhova zahteva ni nikakor prostovoljna, dušni pastir naj zahtevo zavrne. Razvidno je namreč, da je družina, v kateri otroci molijo v enem jeziku in starši v drugem, ogrožena in da se versko življenje in družinska sloga postopoma rušita, pri tem pa trpi celotna krščanska vzgoja otrok, ki se začenja prav v okrilju družine. Verski nauk ne sme biti sredstvo za učenje drugega jezika in še manj služiti v na-

cionalne in politične namene, da se ne bodo vera in njeni služabniki preklinjali.

3. Pravica določiti jezik, v katerem naj se podaja krščanski nauk, pripada izključno staršem, varuhom in cerkveni oblasti. Starši ali njihovi namestniki namreč izročajo otroke Cerkvi, da jih pouči v isti veri in v istem jeziku, ki je njim lasten. Da pa ima Cerkev pravico učiti otroke v jeziku, ki ga poznajo, izhaja iz zahtev naravnega prava in iz pozitivne božje postave, saj je Kristus rekel: »Pustite male, naj pridejo k meni!«

4. Starši ali njih namestniki morajo na začetku šolskega leta osebno predložiti dušnemu pastirju ustrezno prošnjo in sicer ali pisмено ali ustmeno v prisotnosti dveh prič, da se zahteva v spornih primerih lahko preveri.

5. Pri verskem pouku se uporabljajo knjige, ki jih je potrdila cerkvena oblast za različne jezike, ki so v rabi v škofiji. Katehetje in učenci imajo svobodno uporabo teh knjig, ki jih civilna oblast ne sme prepovedavati. Pa tudi druge knjige in listi verske vsebine, kot so nabožna dela in molitveniki ter knjige, ki jih izdaja Goriška Mohorjeva bratovščina — saj spadajo k nravni vzgoji ljudstva in so dovoljene od cerkvene oblasti — naj se svobodno delijo in berejo, kajpak skladno s predpisi zakona o javni varnosti.

Te odredbe škofovske konference goriške metropolije so po svoji odločnosti in pravni utemeljitvi presenetile vso italijansko javnost. Fašistično časopisje ni o zadevi niti črhnilo. »Normae«, tako piše dr. Ivo Juvančič, »so klasičen primer nadškofa Sedeja kot verskega učitelja, ki se pa zaveda, da mora braniti in to z vso energijo naravne pravice ljudstva.«⁽¹⁶⁾

Kar ni uspel doseči od Italije Sv. sedež v konkordatu, so dosegli škofje goriške metropolije: tiho priznanje »farnih šol« in pravice staršev in Cerkev, da odločajo o učenem jeziku pri verouku. »Vladni načelnik,« tako piše škof Fogar februarja 1932, »je takoj

po moji avdijenci pozval v Rim prefekte Julijske krajine in jim dal točne predpise o politiki napram Slovencem. Na poseben način jim je priporočal, naj ne silijo staršev, da bi za svoje otroke zahtevali verouk v cerkvi v italijanščini.«⁽¹⁷⁾

Vsemogočni fašistični vodja je klonil pred duhovno veličino in moralno silo nadškofa Sedeja in dejansko priznal obstoj in delovanje »farnih šol« v Julijski krajini.

Sedejeve farne šole so preživele fašizem

Težka borba za nemoteno poučevanje verskega nauka v slovenskem jeziku se je uspešno končala z nastopom škofov goriške cerkvene pokrajine le nekaj mesecev pred smrtjo nadškofa Sedeja (28. 11. 1931). Bila je ta borba eno njegovih najbolj veličastnih dejanj, borba zaščitnika na smrt obsojenega naroda pred fašističnim državnim totalitarizmom. V naslednjih letih vse do padca fašizma in razsula Italije se je verski pouk v slovenščini vršil več ali manj nemoteno v vseh slovenskih krajih. Državne in fašistične oblasti so ga dopuščale kot nujno dejstvo, ni jim pa zbežala nobena priložnost, da bi ga ne skušale ovirati ali tudi zatreti. V italijanskem delu obmejnih škofij so se italijanski duhovniki vrnili v javne šole brž po sklenitvi konkordata.

Goriški apostolski administrator Giovanni Sirotti (1931-1934), ki je krepko podpiral italijanizacijo dežele, je mrzil »farne šole«, saj jih je smatral za sredstvo pri ohranjanju slovenstva. Zoper nje ni sicer podvzel nikakih ukrepov, a v kraje, kamor se je doselilo kaj italijanskega življa, je pošiljal italijanske duhovnike, da so prevzeli v šolah italijanski verouk, uvajali italijansko bogoslužje in silili slovenske otroke, naj se spovedujejo v italijanščini in obiskujejo italijansko božjo službo. S tem pa so že posegali v pastoralno področje župnikov in sprožili vrsto sporov in nevšečnosti, ki so se običajno končavale kaj tragično za slo-

venske duhovnike: policijski opomini, ukori, konfinacije, premestitve in upokojitve.⁽¹⁸⁾

Nadškof Carlo Margotti je sprva izdal nekaj odlokov, ki so spravili slovenske duhovnike v težke zagate: ukazal je, naj se učenci in učenke vseh župnijskih katehetskih šol nauče na pamet vse molitve v latinskem in v rodnem jeziku; duhovnikom je predlagal, naj gredo v šole učiti verouk v italijanščini. A kaj kmalu je moral preklicati ta predlog. Krajevne oblasti in orožniki so pričeli siliti duhovnike, naj gredo v šole, zaradi česar je nadškof ukazal, naj nihče ne stopi v šolo brez njegovega izrecnega pooblastila, kajti nihče nima pravice vmešavati se v zadevo imenovanja katehetov.⁽¹⁹⁾

Po smrti nadškofa Sedeja je tržaški škof Fogar ostal edini zaščitnik slovenskih duhovnikov in seveda tudi slovenskega verouka. Tudi zato je moral zapustiti škofijo. Pred njegovim odhodom je prišlo na Tržaškem do številnih sovražnih nastopov proti verskemu pouku v slovenščini. Avgusta 1935 je Sv. stolica, kamor so dohajali obupni klici nedolžnih žrtev, zahtevala, naj ji škof pošlje seznam vseh primerov, v katerih so civilne oblasti nastopile zoper duhovnike zaradi verouka v materinščini.⁽²⁰⁾

Razburjenje in preplah je povzročil ukaz, ki ga je 13. septembra 1937 razposlal duhovnikom škofijski ordinariat v Poreču, naj s prihodnjim šolskim letom gredo v šole učiti krščanski nauk v italijanščini. Župnik v Trvižu Leopold Jurca je brž sestavil temeljito razpravo (17 strani) »Pouk krščanskega nauka in materni jezik« in jo poslal škofijskima ordinariatoma v Poreču in Trstu. Odgovora ni dobil nobenega, a slovenskim duhovnikom ni nihče več prigovarjal, naj gredo v poitalijančene šole. Avgusta 1938 sta bivši poslanec Virgil Šček in župnik Leopold Jurca izročila skupno z drugimi spomenicami tudi to razpravo na državnem tajništvu v Vatikanu v roke msgr. Tardinija, ki je začuden vzkliknil: »Kako? Po 20 letih se vaše ljudstvo še ni nau-

čilo italijanskega jezika!« Duhovnika sta žalostno sklonila glavo ob spoznanju, da tudi tu ni še pravega razumevanja.

Ko je Italija 10. junija 1940 stopila v vojno, se je pritisk in policijski nadzor nad duhovniki spet pojačil: mučna zasliševanja na kvesturi, zapori, konfinacije. Kljub vsem grožnjam in sovražnim ukrepom, se je pouk krščanskega nauka nadaljeval, dokler niso v Italiji strmoglavili fašizem, a to za ceno nepopisnega trpljenja duhovnikov, krivih samo onega, kar je papež Benedikt XV. leta 1921 nakazal tržaškemu škofu Angelu Bartolomasiu v pismu, s katerim je obsodil fašistično divjanje proti slovenskim in hrvaškim duhovnikom: *»Te pa je mogoče obtožiti samo enega zločina, da so iste narodnosti in istega jezika kot od cerkvene avtoritete jim izročeni verniki in da te ljubijo in ščitijo.«*

Iz cerkvenih prostorov v šolska poslopja

Po razsulu Italije 8. septembra 1943 so se umaknili iz slovenskega podežlja italijanski vojaki, orožniki, oblasti. Medtem ko je v mestih, v Gorici in v Trstu, ostala italijanska civilna oblast, dokler se je niso polastili Nemci, so v podeželju zavladali partizani. Na Vipavskem se je osnovala s središčem v Ajdovščini *svobodna vipavska republika*. V Ajdovščini je bila slovesno proglašena priključitev Primorske k Jugoslaviji. Toda po predoru *goriške fronte* so vso Vipavsko preplavile nemške tankovske edinice, ki so neusmiljeno požigale, streljale tudi neoboroženo prebivalstvo in ljudi odvajale v Nemčijo. Partizani so se umaknili v notranjost Trnovskega gozda in proti Nanosu. Zadnje dni septembra in skoro do konca oktobra je bil na Vipavskem edinstven zgodovinski trenutek; italijanska oblast se je bila zrušila, nemška ni še poprijela, narodnoosvobodilna se je razblinila: sredi brezglavega ljudstva je stal edinole — *duhovnik* kot simbol avtoritete. In prav v onih dneh brez-

vladja, ko je ljudstvo jokalo ob svežih grobovih — nemško vojno poročilo je navajalo, da je bilo do 25. septembra ubitih 878 partizanov in zajetih 1.744 civilistov⁽²¹⁾ — ob požganih domovih in je strahoma poizvedovalo o odpeljancih v Nemčijo in o razgnancih po gozdovih, so duhovniki spregovorili besedo vere v bodočnost in življenja, ki se mora nadaljevati v novih rodovih: *»Začnimo s šolo! Odprimo slovenske šole!«*

In zgodilo se je nekaj naravnega, preprostega, samo po sebi umevnega: oktobra 1943 je napočil čas, da duhovniki povzamejo s krščanskim naukom, kakor so to delali vso dobo fašizma in da dopolnijo svojo zgodovinsko nalogo, to je, da plamenico slovenskega šolstva, ki so jo dolgi petnajst let ljubeče negovali v tišini svetišč, vrnejo ljudstvu s tem, da mu zopetno vzpostavijo slovenske šole. Duhovniki so se domenili s starši, da prenesejo, kjer koli je bilo to mogoče, verski pouk iz cerkvenih prostorov v šolska poslopja, si poiščejo nekaj sodelavcev, bivših učiteljev ali učiteljic, pa tudi dijakov, in začnejo z rednim šolskim poukom. Odprtje slovenskih šol je bilo kot sončni žarek, ki je prebil temine tugovanja in obupavanja, vseljudo radostno doživetje ob zavesti, da se mora življenje nadaljevati v izobrazbi novih rodov.

Pri tej začetni obnovitvi slovenskih šol na Primorskem, ki je bila srčna zadeva vsega ljudstva, dejansko izpeljana po duhovnikih, niso imeli najmanjšega deleža ne Nemci ne domobranci in ne partizani. Nè Nemci, od vseh do konca osovraženi, ker so se tedaj brigali edinole za povezavo svojih edinic in za varnost cest, ob katerih so stale njihove postojanke: Gorica, Ajdovščina, Vipava, Postojna itd. in ker jim, vsaj sprva, ni bilo mar za civilno upravo. Ne domobranci, ker jih tedaj na Primorskem sploh ni bilo, pa tudi ne partizani, ker se po toliki tragediji prve oktobrske tedne niso drznili javno nastopati po nižinski Vipavski in ker so že vrgli besedo: *»Nobenih šol!«*

To neizpodbitno zgodovinsko resnico zgovorno izpričujejo župnijske kronike, ki so dan za dnevno beležile poleg strahotnih vojnih dogodkov tudi svetla dejanja. V dokaz navajamo nekaj izpisov iz dveh župnijskih kronik.

Župnik iz Velikih Žabelj na Vipavskem je takole opisal obnovev tamkajšnje osnovne šole:

24. X. 1943 - Nedelja. Po evangeliju sem oznanil: »V imenu božjem! V sredo bo šolska sv. maša. Začeli bomo s slovensko šolo. Po dolgih letih. Pridejo naj vsi šoloobvezni otroci, a tudi bolj odrasli so je krvavo potrebni. Da bodo znali vsaj pisati in čitati v materinskem jeziku.«

V dogovoru sem bil z g. učiteljem (nadučitelj Karel Bratina) za Velike Žablje. Gospo V.V. sem pa snubil za Dobravlje. A ona nekam okleva: »Na eni strani ne pustijo partizani, na drugi, kaj porečejo Nemci in kaj Italijani?« - »Italijani, upajmo, so odigrali, Nemci se brigajo le za vojaške zadeve, drugo jim ni mar. Partizani pa — pod škvadrasti in fašisti smo imeli krščanski nauk in bi ga sedaj ne imeli? Saj trdijo, da nam prinašajo svobodo, pravice, narodne upravičenosti!« Odločil sem se, da bom kar sam učil, ako me še g. učitelj pusti na cedilu. Pa gospod je blag in tako požrtvovalen! Leta in leta je hrepenel, da bi smel naše otroke poučevati v slovenščini, zato ni dvoma, da bo sprejel...

27. X. - Šolska sv. maša. Radostnih obrazov so stali otročki. »Preljubite otroci!« sem jih nagovoril po sv. evangeliju, »otvarjamo slovensko šolo! Ne boste več tujci v lastnem domu! Ne bodo vas več učili sramovati se slovenskega porekla, sramovati se matere govornice! Ne boste več poslušali tujih ljudi, ne da bi jih razumeli, plačancev, ki so vam ubijali v glavo tuje modrosti in prezira vsega našega. Gospod učitelj, ki je izučil vaše starše, vam bo razkazal lepote našega jezika, zaklade naše kulture, bogastvo naše vzgoje. Ljubite ga, ubogajte! Šest let je bila župniku zaprta pot v šolo, dvaj-

set let smo bili izgnani iz učilišč: od danes dalje si bosta podala roke duhovnik in učitelj in skupno bogatila vaše razume. V tesnem sodelovanju s starši boste napredovali v rasti in modrosti in kreposti. Pojdite torej v vašo slovensko šolo z veseljem in ljubeznijo in s seboj nesite mnogo, mnogo dobre volje in močnih sklepov, da boste pridni, marljivi. Jezus naj blagoslovi g. učitelja, vas, vaše učenje in delo!«

Po sv. maši je g. učitelj imel v šoli prisrčen nagovor na učence in starše. Izpolnila se mu je želja, da more po 12 letih pregnanstva učiti slovenske otroke v slovenskem jeziku. Vrnjene so otrokom naravne pravice poduka v materinščini. S pridnostjo hočemo zamašiti vrzeli.

Nato smo določili naslednje: učenci IV.-VI. razreda bodo imeli pouk od 8.30 do 10.30; učenci I.-III. razreda pa od 10.30 do 12. ure. Ob četrtkih ne bo šole; ob torkih in petkih bo le krščanski nauk. Nato smo odpustili radostno deco.

Črniški dekan msgr. Lojze Novak takole poroča o odprtju slovenske osnovne šole v Črničah:

24. oktobra 1943. - ... Sklenili smo zopet odpreti ljudske šole — seveda bo to le krparija, ker ni ne učnih moči ne učnih sredstev. Kak študent bo moral učiti, če ne bo šel sam v šole. Jaz mislim naše poslati, če bo tudi en trimeser študij, dobro bo!

29. oktobra 1943. - Jaz pripravljam te dni vse potrebno, da odpremo ljudsko šolo. Za danes popoldne sem sklical bodoči »profesorski zbor« te šole, enega dijaka — mežnarjevega Mirkota — in tri absolvirane učenke trgovske šole v Gorici, da napravijo načrt za učenje. Knjig nimamo slovenskih — to bo največja ovira poduka: bo treba le vsi pisati, kar se bodo učili. Za enkrat imam v načrtu le čitanje, pisanje, računstvo.

15. novembra 1943. - Danes smo imeli šolsko mašo za začetek šolskega leta, pa ne vem, kako bo šlo s poukom, ako

bo začelo spet vojaštvo hoditi po deželi.

19. novembra 1943. - Danes sem po štirinajstih letih spet prvič šel v šolo učiti krščanski nauk. Iz šole so nas duhovnike pgnali Lahi v letu 1929. Pozneje so nas spet vabili z obljubami in grožnjami, naj stopimo spet v šolo učiti po laško nauk, a smo se vsi odločno uprli. Danes sem pa učil slovensko brez dovoljenja enih in drugih oblasti.

Pokrajinski narodnoosvobodilni svet za Primorsko Slovenijo prevzame slovenske šole

Zaradi skrajno vihnih časov in neurejenih razmer se obnovitev slovenskih šol ni izpeljala v vseh krajih na isti način. Vsekakor so bile Sedejeve »farne šole« s svojo že izgrajeno organizacijo in petnajstletno tradicijo trdna osnova pri vzpostavljenju novih narodnih šol. Bili so poleg duhovnikov seveda še drugi pobudniki, toda le komu so starši z lažjim srcem izročali svoje otroke, če ne duhovnikom, ki so edini že dolga leta pod najtežjim fašističnim zatiranjem zbirali k pouku slovensko mladež?

Poziv, ki ga je Pokrajinski narodnoosvobodilni svet za Primorsko Slovenijo (NOS za PS) izdal 22. oktobra 1943 glede odpiranja šol je bil prej odjek že ustanovljenih šol kot ukaz za njih ustanovitev. Predstavniki Osvobodilne fronte so do obnovljenih narodnih šol sprva zavzeli odklonilno stališče, kasneje so šole priznali in jim vsiljevali svoje nadzorstvo in končno so jih smatrali za svoje. Učne moči, in tudi duhovnike, ki so v šolah poučevali, so vabili na »učiteljske konference«. Pokrajinski NOS za PS je sprva upošteval delo duhovnikov in je v okrožnici z dne 31. oktobra 1943 celo ukazal, naj se v vse šole uvedeta tedensko dve uri verouka. (22).

Izpisi iz župnijskih kronik so v zavedi zelo jasni. Velikožabeljski župnik namreč poroča:

18. novembra 1943. - Sinoči je Zdrav-

ko imenoval nov odbor OF: trije moški in tri dekleta... Prišel je k meni predsednik in rekel, da so pri sinočnji seji odločili dvoje: 1. za sv. Miklavž se obdarijo ubožni otroci in vaški reveži; 2. vršila se bo kontrola nad šolo, da se bo učilo v partizanskem duhu. Nadzorovala bo tovarišica M. Ž. - Imenitno! Šestnajstletna deklica, ki sem jo še lani učil krščanski nauk, ki sploh ne zna slovensko pisati! Vsa Slovenija bo kmalu ena sama norišnica!

Enaka nevolja diha iz zapisa črnškega dekana:

5. novembra 1943. - Tudi glede otvoritve šol so prišli v Batuje in Kamnje župnikoma namignit, naj se v to ne vti-kata, da bo že »sovjet« za to poskrbel. Meni tega niso rekli, menda sem prestar župljan, in se me ne upajo kar tako na kratko zapoditi v kot. Saj se tudi ne dam. Neumni pa so ravno zadosti s temi njihovimi prepovedmi!

Razvoj šolstva na Vipavskem ni malo skrbel duhovnikov, ki so odločno odklanjali vsako politično vmešavanje v šolska svetišča. Ta bolesta in razočaranja polna zaskrbljenost diha iz naslednjega zapisa msgr. Novaka:

Črniče, 26. novembra 1943. - Danes sem pa zadovoljen in mirnejše bom od sedaj naprej presojal našo bodočnost narodno in katoliško. Bil sem v šoli učiti krščanski nauk in tam mi je ena izmed deklet-učiteljic dala okrožnico O. F. glede šol in šolskega poduka. Okrožni odbor piše: »V šolah (okrožnica NOS z dne 31. oktobra t. l.) se začne tudi z verskim poukom in sicer za vsako šolsko leto po dve uri na teden.

Verouk poučujejo duhovniki dotičnih krajev, izvzeti so le oni, ki so nasprotniki O. F. slovenskega naroda in jim je NOS za PS to izrecno prepovedal. Kaj te kratice NOS in PS pomenijo, ne vem za enkrat, a vendar sem zadovoljen, da je sprejet princip, naj se v šolah ustanovljenih od O. F. podučuje kršč. nauk od domačega duhovnika. Ker mi ni mogoče — dokler ne bom imel kaplana — povsod učiti kr-

ščanski nauk, sem si na Ravnah in v Malovšah našel katehetinjo, domačo šolo bom pa sam oskrboval.

Glede udeležbe duhovnikov na učiteljskih konferencah pa piše velikožabljški župnik:

26. februarja 1944. - Učitelji so bili vabljeni na sestanek v Gabrje. Sinoči je prišlo tudi meni vabilo: javka na Vrtovcāh. Za Gabrje se ni vedelo. Saj bom nezaželen gost: zato sem ostal doma. O vsebini nagovorov ni dvoma: v dostavljenem letaku »Odkrita beseda primorskemu učiteljstvu« je jasno nakazano: ukiniti je treba vse »nemške« šole in vse »šole dvoživke«; učiti je treba tudi za ceno žrtev v odločno novem duhu. Iz šole mora partizanstvo pronicati v družine.

Drugi učitelji, namenjeni na Vrtovcē, so šli skozi vas. Ko so se bližali cilju, je prišlo letalo in spustilo okoli 20 bomb na Gabrje. Dve osebi ubiti, več ranjenih. Učitelji so se vrnili kar s poti. Sestanka ni bilo.

* * *

Slovenske osnovne šole, ki so bile oktobra 1943 obnovljene na Vipavskem, so povečini vztrajale vso vojno. Njihova nadaljnja medvojna usoda presega okvir tega sestavka.

Lepo bi bilo, če bi še kdo drugi opisal, kako je prišlo do obnovitve slovenskega šolstva še v drugih predelih nekdanje Julijske krajine in še posebno v mestih, da bo zgodovinski mozaik, sestavljen iz vrste ustreznih prispevkov, dal čimbolj zgodovinsko točno podobo med vojno obnovljenega slovenskega šolstva.

VIRI

¹ Primorski slovenski biografski leksikon (PSBL), I, 36. - ² France Blažič, Kratka povestnica goriške nadškofije, Celovec 1853, 68. - ³ Alfonz Gruber, Südtirol unter dem Faschismus, Bozen 1974, 24. - ⁴ Zbornik svečnikov sv. Pavla (ZbsvP) 1924, 95. - ⁵ ZbsvP 1926, 128; 1927, 103 in 185. - ⁶ Folium ecclesiasticum Archidioecesis Goritensis (FoliumGor) 1930, 72. - ⁷ ZbsvP 1926, 157 in 178. - ⁸ Danilo Klen (Klen), Neki dokumenti o svečenstvu u Istri izmedju dva rata. Zagreb 1935, 73. - ⁹ FoliumGor 1928, 80. - ¹⁰ R. Provvedi-

torato agli Studi della Venezia Giulia e di Zara dd. 25. X. 1928/VI, n. 9430; odlok ministra Belluzza z dne 21. XII. 1928, št. 4027. - ¹¹ Okrožnica dekanom št. 3483/28 z dne 13. XI. 1928. - ¹² Rudolf Klinec, Zgodovina Goriške Mohorjeve družbe (Klinec, GMD), Gorica 1967, 55. - ¹³ FoliumGor 1929, 71 in 88. - ¹⁴ Lavo Čermelj, Slovenci in Hrvatje pod Italijo (Čermelj, Slovenci), Ljubljana 1965, 207). - ¹⁵ Il Popolo di Trieste, 11.3.1931. - ¹⁶ Dr. Ivo Juvancić, Dr. Frančišek B. Sedej in fašizem, Goriški letnik, Nova Gorica 1974, str. 106. - ¹⁷ Klen 51 in 83; R. Klinec, Nadškof Alojzij Fogar, KolGMD 1972, 46. - ¹⁸ Prim. Klinec GMD, 116-125. - ¹⁹ FoliumGor, odloka z dne 17.6. in 24.11.1935. - ²⁰ Okrožnica tržaškega ordinariata dekanom z dne 6.8.1935. - ²¹ M. Mikuž, Zgodovina slov. osvobodilnega boja, Ljubljana 1920, 168. - ²² Drago Pahor, Prispevki k zgodovini obnovitve slov. šolstva, Trst 1974, str. 10.

JOŽKO KRAGELJ

Prvo zaslišanje

Odlomek iz povesti

Vsakdo, ki pride prvič v ječo, se zgrozi. Zdi se mu nemogoče, da bo moral tu preživeti dolgo časa. Če bi mu kdo prvi dan povedal, da bo v tem kraju tedne in mesece, bi ponorel.

Tudi Simon je to čutil, čeprav je bil le nekaj ur v tej samoti. V prvih urah ječe je spoznal, kaj je prostost. Zadovoljil bi se z brlogom v rutarskih gozdovih in s sladkimi koreninicami, da bi bil le svoboden in bi mogel prosto hoditi naokrog.

Dopoldanske ure so lezle počasi kot velika umazana reka. Nihče se ni zmenil zanj.

Slišal je korake po hodniku. Nekdo je hodil mimo njegove celice. Zadovoljen je bil že s tem, da je čutil življenje blizu sebe.

V daljavi je zaslišal zvon, ki je oznanjal poldne. Spomnil se je domačih, zlasti očeta. Videl ga je, kako se odkriva in počasi moli angelovo češčenje.

Zažvenkljali so ključi. Paznik je odprl. Neka roka mu je pomolila skozi linico menažko makaronov. Bil je lačen. Vse je pojedel. Zdelo se mu je zelo okusno.

Popoldne je začel razmišljati. Kaj neki nameravajo? Kaj čakajo? Verjetno zaslišujejo le zvečer in ponoči. Kako se bo začelo? Morda so že koga zaprli. Je kaj izdal? Vedel je, da je Mladec zbežal čez mejo. O Buciku pa so šušljali, da so ga zaprli. Ta dva sta vedela za njegove skrivnosti. Bila sta pri njem v Rutu. Videla sta, kje je skrito orožje. Če je izdano, bo gorje!

Zaslišal je trkanje. Nekdo ga je klical. S prstnimi členki je udarjal po steni. Nekaj mu je hotel povedati. Simon ni razumel, ker še ni poznal govorice jetnikov in njihovega telefoniranja. Bil je začetnik.

Bližal se je mrak. V celici je bilo temačno. Večerje niso delili. Nekdo je spraševal od celice do celice, če želijo kaj kupiti. Pri njem pa se ni oglasil. Morda je imel prepovedano, ali pa je vedel, da nima denarja.

Nastala je tišina. Tista moreča tišina brez življenja; za jetnika je neznosna, ker se mu zdi, da se utaplja v njenih mirnih vodah.

Nenadoma so se oglasili koraki. Čevlji so trdo udarjali po tlaku. Pred njegovo celico so se stresli ključi. V ključavnici je zaškrtalo in vrata so se odprla.

»Simon Kos!« je zaklical paznik. »Ali ste vi Simon Kos?»

»Da!« je kratko odgovoril Simon.

»Pojdimo! Hitro!« je ukazal paznik.

Kam se tako mudi? si je mislil Simon. Dan se po polževo vleče, zdaj pa nenadoma taka naglica. Tudi včeraj so mi ponavljali: Hitro, hitro!

Ni vedel, da so možje postave podvrženi boleznim, ki ji pravimo naglica. Bojijo se svojih predstojnikov, želijo napredovati v službi, lačni so pohvale in odlikovanj, zato hitijo in še druge priganjajo. Ne zavedajo se, da postajajo priganjači, biriči, ki uničujejo ljudem živce in jim kradejo svobodo.

Simon je stopil na hodnik in čakal, da je paznik zaprl vrata.

»Naprej! Desno! Levo!« so deževali ukazi in že sta bila v dežurni sobi. Tam je čakal kvesturin. Na mizi so ležale lisice. Pripravljene so bile, da ga ukle-

nejo. Paznik mu jih je z mojstrsko spretnostjo nataknil na roke.

»Naprej!« je zarohnel kvesturin.

Stopili so na dvorišče. Tam je čakala marica.

Kam zdaj? se je vprašal Simon.

Potisnili so ga v avto in kvesturin ga je odpeljal na policijo. Tam so zasliševali jetnike.

Po položnih stopnicah ga je kvesturin spremljal v drugo nadstropje. Stopila sta v sobo, ki je imela dvojna vrata. Kvesturin je pozdravil z dvignjeno roko, Simon pa je ostal pri vratih in čakal. Sam sebi se je smilil, ko je švignil z očmi po obleki in čevljih. Nalašč mu niso dovolili, da bi se preoblekel, ko so ga aretirali. Hoteli so, da bi bil bolj podoben razbojniku.

V sobi so ga čakali trije možje. Ni jih poznal. Danes jih je prvikrat videl. Ni vedel za njih imena.

Za pisalno mizo je sedel vodja oddelka Glavnega inšpektorata javne varnosti Gennaro Perla. Perla - biser! Bil je res biser OVRE! Sadist in zagrizen sovražnik slovenskega življa na Primorskem. Srednje, šibke postave, s črnimi lasmi — pristen tip južnjaka. Njegove oči so imele nekaj peklenškega na sebi. Iz njih je žarelo sovraštvo, maščevanje. Mrzle poteze njegovega obraza so izražale brezčutnost. Zdelo se je, da je v sebi zamoril vest.

Nad njegovo glavo je na steni visela Ducejeva slika. Z našobljenimi ustnicami in srepim pogledom je tem ljudem vlival pogum, da so divjali nad žrtvami, ki so prihajale v to sobo.

Perla je Simonu pomignil, naj vstopi.

V naslanjaču ob steni je s prekrižanimi rokami na trebuhu predel čas Fortunato Locastro, mož srednjih let, močan in visok. Z mrkim pogledom je premeril Simona od nog do glave.

Med obema je stal pri mizi tolmač Orsini. Majhne postave, čokat, z zavaljenim obrazom in surovim pogledom. Nekoč se je imenoval Medvešček. Ker pa je izdal in zatajil svoj narod, mu vest ni več dovolila, da bi nosil slovenski priimek, zato je zaprosil, naj mu ga

spremenijo. Postal je Orsini. Pravi medved, prava zver v človeški podobi. Pripravljen je bil, da muči in raztrga vsakega Slovenca. Bil je najzvestejši sluga teh dveh gospodarjev in najboljši učenec za pretepanje in mučenje.

Vsi trije so pohlepno požirali z očmi novo žrtev, ki je padla v njihove roke.

Kvesturin je odšel. Ostali so sami. Skupno so se hoteli srečati z jetnikom, ki so ga pripeljali, da si razdelijo vlogo in mučilno orodje.

Na Simona so gledali kot tri hijene, pripravljene, da raztrgajo svoj plen. Premerili so njegov obraz, njegovo glavo, vrat, pleča in roke. Vse se jim je zdelo zelo pripravno za klofute in za bikovko, ki bo pri zasliševanju izsiljevala njegova priznanja. Vedeli so, da je ta koža trda, kmečka, da več prenese in se ne vda vsakemu zamahu. Zato so bili trije, da se bodo vrstili, da pojde korobač iz roke v roko.

Tudi Simon jih je opazoval. Videl je njih srepe poglede. Na ustnicah je bral zaničljiv nasmešek. Ni pa slutil, da se v teh treh možeh skrivajo zveri v človeški podobi. Z uklenjenimi rokami je stal pred njimi brez moči. Nič bi mu ne pomagale močne mišice in krepka ramena, niti velike žuljave dlani. Njegove roke so bile v lisicah. Niso pa mogli ukleniti njegove volje, njegovega notranjega odpora, njegovega duha. To troje mu je vlivalo pogum in ga delalo junaka.

Prvi se je oglasil Perla. S kazalcem desne roke je otresel cigareto v pepelnik in ga gledal izpod čela.

»Vi ste Simon Kos?« je vprašal.

»Da!« je odgovoril Simon.

»Iz Ruta?«

»Da!«

»Rojen?«

»Dne 28. oktobra 1911.«

»Vaš poklic?«

»Kmet.«

»Pridite bliže in podpišite zaporno povelje!«

»Kako naj podpišem z lisicami na rokah?!« se je uprl Simon.

»Snemi mu lisice!« je ukazal Orsini.

Simon se je približal mizi. Z levo dlanjo si je podrgnil prste na desnici, ker mu je zastala kri zaradi stisnjenih lisic. Nato je vzel pero in podpisal. Perla je pogledal podpis in se začudil.

»Kmet in tak podpis?! Pozna se vam, da ste imeli večkrat pero v roki.«

»Saj sem hodil v šolo!«

»Prej ste bili analfabeti. Mi smo vam prinesli kulturo. Fašizem vam je zgradil šole!«

»Oprostite,« je rekel Simon, »najprej sem obiskoval slovensko šolo, nato ste jo ukinili in morali smo obiskovati samo italijansko.«

Perla je prikimal z glavo in požrl očitek.

»Kaj pomeni beseda "kos"?« je vprašal hudomušno.

»To je ptica. Po italijansko bi rekli "merlo",« mu je pojasnil Orsini.

»Torej smo ujeli "kosa"!« se je nasmešnil Perla. »In zdaj je v kletki, ne bo mogel več letati čez mejo! Kos, kolikokrat ste bili v Jugoslaviji?« je vpadel z vprašanjem, da bi ga zmedel.

Simon je ostal miren. V glavi pa mu je preblislila misel: Nekaj vedo!

»Saj nisem imel potnega lista!« se je otresel.

»Vam ni potreben potni list. Vi poznate vse steze in skrite poti, ki vodijo čez mejo!«

»Kako bi mogel čez mejo? Saj jo stražijo obmejni miličniki in financarji!« se je branil Simon.

»Koliko orožja ste prinesli iz Jugoslavije?« se je oglasil Locastro in ga nepremično gledal v oči.

»Kakšno orožje?!« se je začudil Simon. Trudil se je, da bi se ne zbegal. Ni vedel, ali je past ali že vse vedo.

»Kakšno orožje!?« je ponovil Orsini in nadaljeval v slovenščini: »Ali zaslišuješ ti nas ali mi tebe?! Če bi nič ne vedeli, bi te ne zaprli. Mi vemo vse, zdaj pa se hočemo prepričati, koliko si iskren.« Dvigal je glas in mahal z roko pred sabo.

Slovenec med temi zasliševalci! se je v srcu začudil Simon. Izdajalec, prodanec! Najraje bi mu pljunil v obraz.

Odmaknil je pogled. Ni ga maral gledati.

Nastala je tišina. Perla in Locastro sta se spogledala, kot bi razumela Simonove misli.

Vse dosedanje besede so bile le ti panje.

»Koga imate doma?« je Perla obrnil vprašanje na domače. Vedel je, da to vpliva na jetnika.

»Starše, brata in sestro,« je naštel Simon. »En brat ja pri vojaki.«

»Gotovo jim je težko,« je nadaljeval Locastro. »Mi nimamo namena uničiti vašo družino. Če pa ne boste govorili, bomo prisiljeni poiskati še druge priče. Tudi vaš brat ve marsikaj in drugi domači.«

Simon je stisnil zobe. Ličnice so mu trzale. Dobro je vedel, kako hudo je za domače. Brez slovesa so me odtrgali od doma, nikomur nisem stisnil roke in zdaj grozijo, da bodo tudi nje preganjali. Zakaj so mi nastavili tako naravnost to vprašanje o orožju? Nekaj vedo! Nekdo jim je izdal. Morda pa je le zvijača? Sumijo, ker je nekdo omenil moje ime? Take misli so mu švigale po glavi.

Perla je vstal od mize in se mu približal. Zvijal se je kot kača. Prijel ga je za brado, mu dvignil glavo in ga sre po pogledal.

»Simon Kos!« je začel z zvišanim glasom. Napel je ustnice in nadaljeval: »V naših rokah ste. Mi imamo zanesljive podatke o vas. Niste sami v tem zaporu. Čeprav ste kmet, dobro veste, da vsak nekaj pove. Nihče pa ne ve, kaj so drugi priznali. To vemo le mi. Hočemo pa se prepričati, če je to res. Nikogar nočemo obsoditi po nedolžnem. Vas hudo bremenijo. Premislite! Če boste govorili, se vam ne bo nič hudega zgodilo. Za tiste, ki nočejo govoriti ali tajijo, pa imamo drugačna sredstva. Prisilimo jih, da priznajo!«

Stopil je k mizi in vzel bikovko, ki je tam ležala. Zamahnil je z njo po zraku, da je zašvistelo. Zdelo se je, da komaj čaka, kdaj bo z njo mahnil po Simonovem vratu.

»To je eno izmed sredstev, ki po-

magajo govoriti,« je nadaljeval in tolkel z bikovko po dlani. »So pa še drugi pripomčki, ki naredijo človeka mehkega kot testo. Dobro premislite. Res ne bi marali na vas preizkusiti vsega tega. Prepričan sem, da boste govorili. Mi dobro vemo, da je teža krivde na drugih. Vi ste bili le njih desna roka. Pomagali ste jim. Zdaj pa pomagajte nam, da najdemo glavo, da odkrijemo pajka, ki je spredel vso to mrežo.«

Simon je s priprtimi očmi opazoval Perlov obraz, ki se je pri vsaki besedi spacial v hinavske poteze. Hladnokrvno je sprejemal vse, kar mu je govoril. Dobro je vedel, da je tudi zanj pripravljena bikovka, naj prizna ali ne. Če bo nekaj priznal, bodo zahtevali vedno več. Nobenega teh zasliševalcev še ni poznal po imenu. Dobro pa so se mu vtisnili v spomin že pri prvem srečanju. Niso še pokazali svoje prave barve. Trudili so se, da bi bili prijazni, večkrat pa je njihova govorica prešla v očitaneje in surovost.

Tudi Locastro se mu je približal. Stal je pred njim kot velikan. Skoračen in z rokami uprtimi v bok je gledal nanj kot na pritlikavca. Zavedal se je svoje moči. Ponosen je bil, da mu je zaupana ta naloga, da zaslišuje in muči vse tiste, ki so se drznili upreti sili fašizma.

Svojo lopatasto roko je z vso težo položil na Simonovo ramo.

ALEKSIJ JOŽE MARKUŽA

SEN KRESNE NOČI

*Na Matajurju
bomo prižgali
kres.
Zanetili požar.
Kot zlato
bo žarel naš dom
slavnostno odet
za praznik Vstajenja.
Drugi strmé
bodo onemeli
ko pesem svobode
mi bomo peli.*

»Kos! Dokler na boste priznali, ne pojdete od tod!« je rekel. »Priznali pa boste, ali tako ali tako! Zaprli bomo še druge. Tudi v Rut se bomo vrnili! Tudi orožje bomo poiskali! Simon Kos! Ali ste mislili, da policija spi? Čakali smo, da je vse dozorelo. In zdaj bomo želi!«

Tolmač Orsini je stal ob strani. Ni prišel več do besede.

»Kos! Premislite dobro!« je še enkrat poudaril Locastro. »Kmalu se bo mo zopet videli!«

Perla je zavrtel telefon in poklical kvesturina. Ukazal mu je, naj ga odpelje.

Simon se je vrnil v celico. Ostal je v temi. Vrgel se je na slamnico, prekrizal roke pod glavo in začel tuhtati. Živci so bili napeti kot strune. Misli so mu švigale kot iskre, če podrezaš v žerjavico. V nekaki bliskavici so stopali pred njega domači, Bucik, Perla, Locastro in tudi prodanec Orsini. Vsi so silili vanj. Zdaj ta zdaj drugi. Dolgo ni mogel zaspiti. Bikovka mu je švigala pred očmi. Vedel je, da je vse to le začetek, blago zaslišanje. Prepričan je bil, da se bodo grožnje kmalu uresničile in se bo usul po njem plaz udarcev. Sklenil je, da bo molčal. Nikogar ne bo izdal. Pri tem sklepu so se živci nekoliko umirili, da je zaspal. Sanjal je o modrasih in kačah, ki so se mu zapletali okrog nog. Z vso silo se jih je otepal. Z rokami jih je prijemal in metal od sebe.

ALEKSIJ JOZE MARKUZA

PRED IKONO

*Pred tvojo ikono
veliki plamen
gori
za brate
in sestre
brez cilja.
Tvoja podoba,
milostna Mati,
nade in miru
naj zedini
sinove in hčere
v ljubezni edini.*

Drugo jutro se je prebudil še bolj zmučen kot je bil po zaslišanju. Neštokrat je premeril celico gor in dol. Ustavljaj se je pri vratih, prisluškoval in čakal, da se bodo odprla, da pojde zopet na zaslišanje. Nikogar ni bilo. Le opoldne je paznik odprl linico, da mu je ponudil menažko.

Dva dni so ga pustili pri miru. Nihče se ni zmenil zanj. Ure so se vlekle kot lava. Vedno bolj se je poglabljal v svoje misli. Brezdelje ga je najbolj morilo. Ogledoval si je žuljave roke, ki si jih je v školjki za silo umil. Kako rad bi delal! Zdaj šele je razumel, kaj je svoboda. Svoboda daje življenje. Svoboden človek ustvarja s svojimi rokami, s svojim razumom. Svoboda ustvarja kulturo, poživlja, daje moč, prinaša tolažbo, budi veselje do dela. Ječa pa mori, tlači, stiska. Vse je le na ukaz, vse je prisiljeno. Človeka se polasča strah, živi pod vtisom, da mu visi nad glavo Damoklejev meč, preti mu bikovka.

V celici je bilo temačno. Njegove oči pa so se kmalu tudi temu privadile. Zenice so se razširile in radovedno potovale od predmeta do predmeta.

Jetnik vse vidi. Opazi tudi to, kar bi navadno oko spregledalo. Do podrobnosti si ogleda svoje stanovanje. Vsako znamenje, vsaka črtica mu govori, da so bili že drugi pred njim med temi stenami, da so že drugi občutili podobne bridkosti in nenadoma se mu zazdi, da se mu bližajo vsi sotrpini in mu v znakih, ki so jih tu zapustili, pripovedujejo, kaj so doživljali v svoji notranjosti.

Simon je bral napise, ki jih je zasledil po stenah, na vratih in na postelji: Pod nesrečno zvezdo smo rojeni! Živela svoboda! Že mesec dni sem v tem brlogu! Kdaj bo konec tega trpljenja! Dol s tiranijo! — Bili so vzdihni in tožbe jetnikov.

Naenkrat se mu je zazdelo, da se te težke misli, ki so jih drugi pustili, zdaj prebujajo v njem in mu govorijo.

Oglašalo se je trpljenje, ki ga je začel tudi sam doživljati.

Prosvetno delo na Tržaškem

Pregled prosvetnega dela na Tržaškem v preteklem letu 1974 bi bil precej obširen, če bi hoteli v njem obdelati vso razvejano dejavnost naših prosvetnih društev in krožkov v mestu in na podeželju. Nemogoče je zaobjeti v kratkem pregledu delavnost vseh krožkov, društev, domov in zborov, ki skozi vse leto pripravljajo vsaj enkrat na teden svojo prireditev, svoj kulturni večer s predavanji, nastopi zborov in gledaliških skupin, s skioptičnimi ilustriranimi predavanji itd. Vse to je bilo zabeleženo sproti v naših tednikih in revijah. Zato hoče ta pregled bralce Mohorjevega koledarja spomniti predvsem na osrednje ali skupne prireditve in na dejavnost tistih organizacij, ki

delujejo v centru za vse občinstvo, torej ne samo v okviru ene same župnije. Za tak pregled smo se morali odločiti zato, ker bi sicer bil tako zajeten, da bi zajel vsaj polovico prostora v koledarju.

SLOVENSKA PROSVETA

Slovenska prosveta je kot krovna organizacija odgovorna predvsem za tiste pobude, ki zajemajo širši prostor in tudi zahtevajo večja finančna bremena in večje napore. Ona vsklajuje delo včlanjenih društev in prireja gostovanja.

Letos je ta organizacija imela kar dva občna zbora in sicer februarja obi-

študijski dnevi v Dragi. Prof. Peterlin pozdravlja goste

IX. študijski dnevi v Dragi. Govor akademika B. Krefta

čajni vsakoletni delovni občni zbor, poleti pa še izrednega, na katerem so sprejeli nov statut in izvolili nov ožji odbor. Z novim statutom se je organizacija razširila in postala prava zveza društev, v kateri ima vsako včlanjeno društvo večjo odgovornost kot doslej. V novem ožjem odboru, ki po statutu traja zdaj dve leti, so: predsednik Marij Maver, podpredsednik Edi Žerjal, tajnik Danilo Pertot, blagajnik Sergij Pahor ter člana Glavko Petaros in Saša Martelanc; v nadzornem odboru so Jože Peterlin, Franc Mljač in Zorko Harej; v razsodišču pa Peter Šorli, Maks Šah in Drago Štoka. Novi statut predvideva poleg tega še širši odbor, ki ga sestavljajo vsi člani ožjega odbora skupaj z delegati včlanjenih društev.

Lani je SP skupaj z Zvezo slovenske katoliške prosvete v Gorici razpisala za sezono 1974/75 natečaj za amaterske gledališke skupine, s katerim želi

spročiti zanimanje in vzpodbuditi k večji aktivnosti slovenske amaterske odre v naši deželi.

Najlepša prireditelj SP pa je lani bila nedvomno osrednja Prešernova proslava 11. februarja. Za to priložnost je Slovenski oder izvajal bralno predstavo Mrakove monotragedije »Spoved lučnim bratom«. Na prireditvi je bil tudi pisatelj Ivan Mrak, ki je imel priložnostni slavnostni govor. Pel pa je cerkveni mešani zbor od Sv. Ivana pri Trstu pod vodstvom Nade Žerjal. Med proslavo so razdelili nagrade natečaja za najboljšo novelo, ki ga je razpisala Mladika.

Med gostovanji, ki jih je SP organizirala, je treba predvsem omeniti dva nastopa Sentjakobskega gledališča iz Ljubljane s Popovičevo komedijo »Jara meščanka«; 30. in 31. marca v Finžgarjevem domu na Opčinah in v Marijinem domu v Rojanu in štiri predstave lutkovnega gledališča »Jože Pengov« iz

Slikarska razstava A. Černigoja. Govori kritik M. Bambič

Prof. Avgust Černigoj odgovarja na vprašanja občinstva

Med vajami
na tečaju Zveze
cerkvenih pevskih
zborov iz Trsta
v železničarskem
domu
na Pohorju

Ljubljane pri Sv. Jakobu, Sv. Ivanu, v Ricmanjih in Boljuncu dne 26. maja z igrico »Lutke strička Jurijak«.

SLOVENSKI ODER

V okviru Slovenske prosvete deluje že od vsega začetka Slovenski oder, ki je v dolgih letih od obnove slovenskega kulturnega in prosvetnega dela po vojni odigral že celo vrsto predstav na Repentabru, v tržaškem Avditoriju in na odrih naših domov v predmestju in okolici. Lani je Slovenski oder nastopal po naših odrih z igro Franca Jeze »Zadnji pogovor«, s katero je najprej nastopil v okviru proslave kmečkih puntov v Devinu. Igro so nato ponovili še v Bazovici, v Dolini, v Boljuncu, Borštu, na Opčinah, pri Sv. Ivanu, pri Sv. Jakobu, v Rojanu in Ricmanjah. Člani Slovenskega odra so z Radijskim odrom nastopili tudi ob drugih priložnostih tako na osrednji Prešernovi proslavi v dvorani Slovenske prosvete, na proslavi ob obletnici smrti pesnika Stanka Vuka, ob 70-letnici Srečka Kosovele, na prireditvah v Zgoniku, Rojanu in drugod.

MLADIKA

Čeprav izdaja Mladiko uredniški odbor, nosi zadnja leta glavno breme

stroškov za njeno izhajanje Slovenska prosveta, zato je prav, da tudi Mladiko omenimo v okviru dejavnosti in pobud, ki jih razvija Slovenska prosveta. Poleg rednih številk lanskega letnika je revija lani izdala dve knjigi: zbornik predavanj s študijskih dni v Dragi z naslovom »Draga '73« in knjigo črtic planinca Rafka Dolharja z naslovom »Pot s planin«. Poleg tega moramo omeniti še hvalevredno pobudo revije, ki je tretjič razpisala literarni natečaj za novelo. Na lanskem drugem natečaju so po vrsti bili nagrajeni Zora Tavčar-Rebula, Janko Messner, Irena Žerjal, Tine Soben (psevdonim) in Tončka Curk.

DRUŠTVO SLOVENSKIH IZOBRAŽENCEV

Najbolj razgibano dejavnost razvija v okviru Slovenske prosvete prav gotovo Društvo slovenskih izobražencev. To društvo prireja vsako leto v septembru tradicionalne študijske dneve v Dragi, v zimski sezoni pa razvija vso svojo dejavnost na sedežu v Donizettijevi ulici. V okviru lanskih IX. študijskih dni v Dragi so nastopili akademik Bratko Kreft iz Ljubljane, ki je govoril o Cankarju in slovenstvu danes, deželni poslanec dr. Drago Štoka, prof. Samo Pahor in časnikar Bogo

Skupina pevecv
ZCPZ iz Trsta
se je podala
na izlet
v Radgono

Samsa so govorili ob okrogli mizi o sadovih manjšinskih konferenc v Ohridu in v Trstu, dr. Valentin Inzko iz Celovca je govoril o Cerkvi in slovenstvu na Koroškem, dr. Janez Zdešar, izseljeniški duhovnik v Nemčiji je nastopil z referatom o slovenskih izseljencih v Nemčiji, dr. Peter Urbanc iz Kanade pa z referatom o življenju kanadskih Slovencev; končno je prof. Andrej Kobal iz ZDA sodeloval na tečaju z referatom o temi, kako se je srečaval s slovenstvom v svetu.

V zimski sezoni je Društvo imelo svoje večere vsak ponedeljek. Med važnejšimi večeri naj omenimo: razgovor o katoliškem tisku; dve predavanji o preporodu Slovencev in Hrvatov v Istri prošta Leopolda Jurce iz Kopra; okroglo mizo o razporoki; večer z Ireno Žerjalovo ob izidu njene knjige *Tragedijica na grobljah*; Kosovelov večer ob njegovi neizživeti 70-letnici (prof. Zora Tavčar in člani Slov. odra); ob stoletnici generala Rudolfa Maistra (prof. Jože Peterlin in Maks Šah); predavanje o najnovejših beneških rokopisih (prof. Pavle Merku); ob obletnici smrti francoskega filozofa J. J. Maritaina (prof. Alojz Rebula); Vukov večer ob 30-letnici njegove smrti (prof. Lino Legiša, Milko Matičetov in Boris Pahor); podelitev nagrade Vstajenje

koroškemu pesniku Valentinu Polanšku; večer ob 70-letnici Edvarda Kocbeka (prof. Alojz Rebula); večer ob 80-letnici briškega pesnika Ludvika Zorzuta (Saša Martelanc); okrogla miza o razlašcanju; Balantičev večer; itd.

Poleg tega prireja društvo v mali dvorani SP stalne umetniške razstave slovenskih ustvarjalcev. Lani so bile razstave Atilija Kralja, Avgusta Černigoja in Roberta Kozmana.

SLOVENSKI KULTURNI KLUB

V okviru SP razvija samostojno svojo dejavnost tudi mladinski Slovenski kulturni klub, ki združuje v glavnem študirajočo mladino pa tudi druge. Redni članski sestanki kluba so ob sobotah in se jih udeležuje lepo število mladih srednješolcev in akademikov. Tu so lani predavali dr. Rehar iz Portoroža o alkoholizmu in modernem zdravljenju, dr. Drago Legiša o politični organizaciji Slovenski skupnosti, dr. Marko Dvorak iz Pirana o materinščini, dr. Karel Bajc (Matematika je lahko tudi zanimiva), prof. Samo Pahor o Baskih, Aleksij Markuža iz Gorice, dr. Hektor Jogan o psihologiji, prof. Avgust Černigoj (s filmi Aljoše Žerjale in dr. Štruklja), Majda Musek o temeljnih človeške ljubezni in o spolni vzgo-

Prizor iz igre Franca Jeze »Poslednji pogovor«

ji, Ubald Vrabec o glasbi in zdravju in drugi. Poleg tega je klub pripravil več družabnih večerov, predvajali so filme, vrnili so obisk dijakom gimnazije v Kopru. Marjan Jevnikar je pokazal svoj kratki film o pisatelju Borisu Pahorju. Nastopili pa so še na samostojnih večerih člani sami z glasbenim sporedom, oktet zbora »Vinko Vodopivec« iz Ljubljane in ansambel Igo Radovič iz Nabrežine.

Zelo zanimiv in koristen je bil tudi študijski tečaj o marksizmu, ki ga je klub priredil v dneh od 10. do 12. septembra v Dragi pri Bazovici. Predaval je Franček Križnik, duhovnik, ki se pripravlja na doktorat iz filozofije v Nemčiji.

Vsekakor ima klub že skoraj dvajset let zelo važno in nenadomestljivo poslanstvo med slovensko mladino na Tržaškem, saj so iz njega tako ali drugače izšli skoraj vsi, ki danes stopajo po poti javnega, prosvetnega in kulturnega dela na tem delu slovenske zemlje.

ZVEZA CERKVENIH PEVSKIH ZBOROV

Delo zveze, ki združuje cerkvene zборе na Tržaškem, obstaja predvsem v koordiniranju tistih pobud, ki krijejo ves prostor tržaškega ozemlja. Rekli bi lahko, da je dejavnost zveze podobna delu, ki ga opravlja Slovenska prosveta, le da se zveza omejuje na glasbeno področje. Da je to res, dokazujejo akcije, ki jih zveza opravlja tako rekoč že vsako leto. Naj za leto 1974 omenimo predvsem tečaj za pevce, revijo zborov, božični koncert in mladinsko revijo Pesem mladih.

Tečaj za pevce je zveza priredila lani v Železničarskem domu na Pohorju. Lokacija je bila izbrana po posredovanju ZKPO Slovenije. Tečaj je trajal od 11. do 18. avgusta in se ga je udeležilo 80 pevcev skupaj z nekaterimi družinskimi člani, tako da je bilo vseh oseb na Pohorju preko 100. Tečaj sta vodila predsednik Zveze dr. Harej in prof. Trošt iz Ljubljane.

Vsakoletna revija zborov je bila la-

ni 24. novembra in se je udeležilo preko deset zborov. Se prej, in sicer 6. januarja je bil tudi že tradicionalni božični koncert pod vodstvom Zorka Hareja v cerkvi sv. Antona Novega. Pred tržaškim nastopom pa je zbor zveze z istim sporedom nastopil že v Žabnicah (30. decembra 1973).

10. marca je bila v Kulturnem domu v Trstu revija mladinskih zborov in ansamblov z naslovom Pesem mladih. Tudi ta revija je postala že tradicionalna in pomeni za doraščajočo mladino prvi preizkusni kamen, srečanje s publiko in ji nudi priložnost za nastopanje. Tako skuša zveza s to prireditvijo vzgajati naraščaj za svoje odrasle zборе.

V okviru dejavnosti, ki jih zveza razvija, moramo nujno spomniti še na tisk oziroma razmnoževanje not. Poleg običajnega razmnoževanja za tekoče potrebe je zveza lani nadaljevala s svojo založniško dejavnostjo: izdala je kar tri zbirke in sicer: peto mašo za zbor in enoglasno petje Ubalda Vrabca, ma-

šo Staneta Maliča in zbirko raznih zborov in solospevov Staneta Maliča ob njegovi 70-letnici.

SLOVENSKA GLASBENA ŠOLA

Slovenska glasbena šola na Tržaškem je mlada, saj deluje šele nekaj let. Vendar je v svojem kratkem življenju že pokazala svoje dragocene sadove. Po naših domovih nastajajo novi ansambli, mladina, ki bi sicer ostala brez vsake glasbene podlage, se uči tega ali onega inštrumenta, kar ji potem lahko služi v življenju, saj je splošno znano, kako je v sedanjem šolskem sistemu prav glasbena vzgoja zelo zane-marjena. Glasbena šola je imela svoj osrednji nastop maja v Kulturnem domu, razne domače produkcije pa so bile po domovih, kjer posamezne šole delujejo. Te pa so trenutno v Finžgarjevem domu na Opčinah, v Marijinem domu v Rojanu, v Slomškovem domu v Bazovici, v Krekovem domu v Borštu, v Baragovem domu v Ricmanjah, v Boljuncu in Sv. Križu.

Svetoivanski cerkveni pevski zbor pod vodstvom N. Žerjal na osrednji Prešernovi proslavi

Božo Milanović

v borbi za narodne pravice

Božo Milanović je 19. julija 1974 praznoval v Pazinu biserno mašo. Pred 60 leti, 7. julija 1914, tik pred prvo svetovno vojno, je v svojem rojstnem kraju, v istrski vasi Kringi, daroval svojo prvo mašo. Dne 10. oktobra 1975 bo pa slavil 85-letnico svojega plodnega in razburkanega življenja.

Tudi Slovenci se pridružujemo s čestitkami temu dvojnemu slavju velikega istrskega narodnega delavca, in še zlasti zato ker je Milanović preživel med Slovenci vrsto let: v osrednjem semenišču v Gorici v letih 1910-1914, in nato kar 24 let in osem mesecev v Trstu, kjer je opravljal službo slovenskih in hrvaških kaplanov v župniji pri Sv. Ivanu in zatem pri Sv. Antonu. Med nami je tako preživel nad 28 let.

Bila je to nadvse težka doba. Primorski Slovenci se z grozo spominjamo strašnih let fašističnih škvader in fašistične diktature, ki je slovensko manjšino obsodila na iztrebljenje. Toda v Istri je bilo še neprimerno hujše. Komaj je Italija leta 1918 vojaško zasedla Istro, je že planilo na dan sovražstvo italijanskih istrskih nacionalističnih krogov proti vsemu, kar je bilo v Istri hrvaškega in slovenskega. Cela Istra je v letih od 1920-1927 gorela: goreli so najprej narodni domovi, združne hiše in društveni prostori, zrušene so bile tiskarne. Ni bilo hrvaškega duhovnika, ki ga ne bi fašisti napadli, pretepli in sramotili in mu mor-

da še zažgali ali poškodovali župnišče. Fašisti v Istri pa niso napadali samo hrvaških narodnih voditeljev, duhovnikov in intelektualcev, marveč so se spravili nad vse zavedne Hrvate. Kazenske fašistične ekspedicije so delale po hrvaških vaseh, kar so hotele: zažigale hiše in hleve, pretepale kmete in jih mučile na vse načine. Zato pravi Božo Milanović v svoji zgodovinski knjigi »Hrvatski narodni preporod u Istri«, Pazin 1973, v posebnem XI. poglavju na straneh 566-578, kako so se Istrani zaradi »premnogih nasilij« z oboroženo silo upirali fašistom. To upiranje je doseglo vrhunec v organiziranem oboroženem uporu spomladi 1921 v labinskem rudniku, kjer so se rudarji uprli in proglasili »Labinsko republiko«, in v kmečkem uporu v vaseh južne Istre okoli Proštine. Oba upora je zadušila vojska, ker so fašisti zbežali pred združenimi rudarji in kmeti. Tretji, bolj znani organizirani odpor, je bil v Bermu, ko so Vladimir Gortan in njegovi vaščani pri političnih volitvah 24. marca 1927 hoteli preprečiti volitve za fašistični parlament. Vladimira Gortana so ujeli in ustrelili 17. okt. 1927.

Božo Milanović je kot vodilna osebnost med hrvaškimi istrskimi duhovniki preživel pod raznimi vladami ista preganjanja kot njegovi verniki. Avstrijske oblasti so ga ob začetku prve svetovne vojne, ko je bil kaplan v Pićnu, priprle 50 dni v pazinskem za-

poru; nekatere ugledne istrske župnike kot npr. Červarja so zaprle na ljubljanskem gradu. Obtoženi so bili, da se zavzemajo za ustanovitev jugoslovanske države.

Nekaj dni pred italijanskimi političnimi volitvami 7. maja 1921 je doživel tudi župnik Milanović fašistični napad na župnišče v Kringi. Vdrli so v vinsko klet in mu iztočili iz sodov 12 hl vina, mu razbili pohištvo, njega samega pretepli in ranili ter odpeljali v Pulj. Dr. Wilfan je iz Trsta poslal v Rim protestni telegram, nakar so ga izpustili. Že nekaj mesecev potem je bilo fašistom žal, da ga maja niso ubili in so tudi pripravljali, kakor sta mu dva karabinjerja iz Pazina javila, kazensko ekspedicijo iz sedemnajstih istrskih krajev. Če bi se vaščani Kringe uprli, tako so zagrozili, bi celo vas zažgali. Škof Bartolomasi ga je premestil v Trst, kjer je ostal do 26. novembra 1946, torej skoraj 25 let.

Za Istro je bilo to dobro, saj je v velikem tržaškem mestu lažje organiziral politično in prosvetno dela za istrsko hrvaško ljudstvo. Celo vrsto let je skrbel za izdajanje hrvaških istrskih listov »Pučkega prijatelja«, »Istre« in »Istarskega lista«, dokler niso fašistične oblasti prepovedale izdajanje katerega koli hrvaškega lista. Hkrati v listi je izdajal preko Tiskovnega društva v Pazinu žepni koledarček »Istranin«.

Po zgledu in s pomočjo goriških Slovencev, ki so ustanovili samostojno Goriško Mohorjevo družbo, je skupaj z drugimi istrskimi duhovniki zamislil podobno hrvaško društvo za izdajanje hrvatskih knjig za istrske Hrvate. Hrvati so bili navezani na Društvo sv. Hieronima, ki je izdajalo knjige v Zagrebu. V strahu, da bodo fašistične oblasti prepovedale vstop knjig iz Jugoslavije, so se odločili za samostojno Društvo sv. Mohorja, dasi ni ta svetnik užival tolikoga češčenja pri ljudstvu kot sv. Hieronim.

Celih 15 let je Milanović nosil glavno breme, da so redno izhajale hrvaške mohorjevke od 1924 do 1940. Takrat je stopila Italija v vojno na stra-

ni nacistične Nemčije in je vse vidne hrvaške javne delavce konfinirala. Istrski duhovniki so do takrat izdali 50 knjig v 80.000 izvodih.

Boža Milanovića so konfinirali med vojno v Bergamo. Ko je fašistična Italija propadla, se je na jesen 1943 Milanović vrnil v Trst in takoj pripravil za leto 1944 zidni »Kalendar« na 13 straneh in »Mali katekizem« v nakladi 10.000 izvodov. Posebno poglavje v branjno so odigrali v Istri molitveniki, zlasti Dobrilov »Oče budi volja Tvoja«, ki so ga v številnih ponatisih izdali v skupni nakladi 58.000 izvodov. Za otroke so izdali mali molitvenik »Oče naš«.

Božo Milanović je bil vedno mněnja, da morajo Istrani sami voditi svojo politiko, ker so istrski problemi drugačni od tržaških in goriških. Zato je podprl skupino goriških mladih krščansko-socialnih politikov: dr. Besednjaka, Virgila Ščeka, dr. Janka Kralja, dr. Biteznika in druge, ki so se osamosvojili od enotnega vodstva v političnem društvu »Edinost« v Trstu in ustanovili posebno politično gibanje v Gorici.

Preko skupnega Narodnega sveta naj bi nato vsa gibanja vodila svojo dejavnost v odnosu do italijanskih strank in italijanske države. Goriška krščansko-socialna skupina je pomagala Božu Milanoviću, da se je tudi istrski pododbor društva »Edinost« osamosvojil in sam izdajal svoje istrske liste in knjige. Fašistični režim pa je čedalje bolj stiskal vse slovenske in hrvaške politične skupine, tako da so odhajali v Jugoslavijo Edinjaši in del krščanskih socialcev. Ko so fašisti zaprli edinjaško istrsko skupino dr. Vratovića na več let zaporu in so le-ti po zaporu odšli v Jugoslavijo, je ostal za Istro edini Božo Milanović v Trstu. K njemu so zahajali na posvet hrvaški duhovniki, a tudi sam je naskrivaj odhajal v Istro, da je skupno s sobratii pretresal nastale položaje, ko so fašisti vedno ostreje pritiskali na duhovnike in na ljudstvo. Ko so npr. zaukazali, naj pridigajo samo v italijanskem jeziku, so ukinili vsako pridigo, tako da so se med mašo oglašale samo orgle.

V vsej tajnosti so oprezno delili hrvaške knjige in molitvenike. A tudi to je prenehalo leta 1940, ko so Milanovića in še nekaj drugih vodilnih duhovnikov internirali. Po Mussolinijevem padcu se je Milanović vrnil v Trst, da bi brž izdal »Kalendar« in »Mali katekizem«, toda fašisti republike v Salò so ga spet zaprli in odvedli v Brescia z grožnjo, da ga ustrelijo.

Milanović, ki je kljub vsemu nasilju ohranjeval hrvaško pisano in ustno besedo v cerkvi in s tiskom, se je brž znašel tudi v Brescii, kjer so streljali celo fašiste. Naročil je slovenskemu duhovniku, naj se preobleče v nemškega oficirja in mu omili usodo. Ta je res prišel tog in zadrt ter je samo po nemško kričal na fašistične hlapce, naj Milanovića nemudoma izpustijo. Izkaznica, ki so mu jo bili poprej izdali Nemci, je bila namreč še veljavna. Medtem je bilo konec vojne in na začetku maja so enote jugoslovanske vojske osvobodile tudi Istro. Oblastni odbor za Istro je tedaj poslal v Trst k dr. Milanoviću (16. julija 1945) dva člana. Po dvehurnih pogovorih so sklenili neke vrste »istrski konkordat«, po katerem so se jugoslovanske oblasti obvezale:

1. Vrniti istrskim duhovnikom semeniško poslopje v Pazinu, ki ga je dal zgraditi krški škof dr. Mahnič iz posebnega Feretičevega sklada za hrvaški »Djački dom«, a so si ga Italijani prisvojili.

2. V tej novi palači Milanović in istrski duhovniki odprejo semenišče in gimnazijo.

3. Osnuje se »Društvo svečenika«, ki se vknjiži kot lastnik semeniškega poslopja.

4. Odbor duhovniškega društva lahko izdaja verski list.

5. »Društvo sv. Mohora« za Istro se lahko preseli iz Trsta v Pazin, kjer bo naprej izdajalo svoje knjige v osvobojeni Istri.

Božo Milanović pa je privolil, da pride s hrvaškim duhovnikom Zvonimirjem Brumničem (ki ga je bil škof Santin leta 1938 prestavil iz koprskega

malega semenišča, kjer je bil prefekt in učitelj hrvaščine, v župnijo Zrenj) v Pazin na zborovanje istrskih duhovnikov, da sprejmejo resolucijo za priključitev Istre k Jugoslaviji.

Milanović in vsi njegovi istrski duhovni sobratje so toliko pretrpeli pod fašizmom, da so se upravičeno bali, da bo nova Italija še zmerom uporabljala preko nacionalističnega italijanskega prebivalstva pritisk na istrske Hrvate in da se bo raznarodovanje nadaljevalo. Zato so z veseljem šli 31. julija 1945 v Pazin, kjer so v frančiškanskem samostanu najprej izvolili odbor »Zbora svečenika sv. Pavla za Istru« in soglasno izglasovali resolucijo, ki se je glasila:

»Hrvatsko i slovensko svećenstvo Istre izjavljaju, da mora biti Istra iz etnoloških, geografskih i ekonomskih razloga definitivno priključena demokratskoj Federativnoj Jugoslaviji. Nakon dugotrajnog narodnog tlačenja i teške borbe za oslobođenje imaju istarski Hrvati i Slovenci pravo, da dodju do narodne i demokratske slobode u zajednici sa svojom istokrvnom braćom kako to odgovara stoletnoj narodni želji i borbi. U Pazinu, u franjevačkom samostanu, dne 31. srpnja 1945.«

Oblastni odbor za Istro je naprosil septembra 1945 duhovnika Simonića, naj gre v Zagreb, kjer naj napiše vse podatke in vse razloge, ki govore za to, da mora Istra pripasti Jugoslaviji. V štirih dneh je v hotelski sobi napisal Milanović vrsto razprav o nacionalnih, geografskih, zgodovinskih in ekonomskih razlogih, ki jih je odnesel 6. septembra 1945 z msgr. Ritigom iz Zagreba predsedniku hrvaške vlade Bakariću. V avdienci, ki je trajala tri ure, je Bakarić v navzočnosti notranjega ministra Krajačića odobril vse obljube, ki sta jih bila dala Diminić in Motika Milanoviću v Trstu.

Požrtvovalno delo dr. Milanovića je rodilo lepe sadove. Na proslavi 16-letnice smrti Vladimira Gortana, 21. oktobra 1945, sta spregovorila tudi duhovnika Simonić in Srečko Štifanić. Po

slavnostnem kosilu v Pazinu je Oblastni odbor za Istro s posebno listino slovesno izročil semeniško poslopje v Pazinu v last odboru Svečenikov sv. Pavla za Istro. Dne 11. novembra 1945 so semenišče odprli: dr. Milanović je prevzel upravo zavoda in klasične gimnazije, izbral odlične profesorje, sam pa predaval filozofijo, matematiko in stenografijo. Dne 1. aprila 1946 je Milanović skupno s prijatelji začel izdajati verski list »Gore srca«.

Dne 26. novembra 1946 se je Milanović preselil iz Trsta v Pazin, kamor je bilo hkrati preneseno tudi »Knjižno društvo sv. Mohora«, ki so ga duhovniki preimenovali v »Društvo sv. Cirila i Metoda«.

Dr. Milanović je ostal še naprej velik prijatelj Slovencev. Za pomoč, ki so jo Slovenci nudili njemu in Hrvatom v Istri, se je izkazal hvaležnega tudi s tem, da je v pazinsko semenišče več let sprejemal slovenske semenišnike ljubljanske in mariborske škofije, ki takrat niso imeli v Sloveniji ne strehe in ne šole.

Medtem je prišla v Pazin Mednarodna komisija za razmejitev, ki je bila sestavljena iz angleške, ameriške, francoske in ruske delegacije. Dne 19. marca 1946 je komisija sprejela tri duhovnike »Zbora svečenika sv. Pavla za Istru«, in sicer Toma Banka, župnega upravitelja v Tinjanu, Leopolda Jurca, ravnatelja semenišča v Pazinu in Boža Milanovića, ki je takrat stanoval v Trstu. Milanović je sestavil nalašč za Mednarodno komisijo statistiko župnij, iz katere je bilo na podlagi škofijskih šematizmov razvidno, da je v Istri bilo 75 % hrvaških in slovenskih župnij, 13 % mešanih in 12 % italijanskih.

Omenjeni trije duhovniki so se med seboj dogovorili, da bo razgovore vodil Milanović. Predsednik komisije je bil tisti večer Anglež, ki jim je prečital določbo o tajnosti izpraševanja. Milanović je izročil na prošnjo predsednika popise župnij v angleškem, ruskem in francoskem jeziku.

Milanović je v odgovorih na vprašanja raznih delegatov Mednarodne ko-

misije povedal, da je bilo pri ljudskem štetju leta 1921 pod Italijo v Istri 250.000 Hrvatov in Slovencev, kot to pričajo cerkvene statistike, da so italijanski uradniki hodili po hišah in napisali, kar so hoteli, da so učili hrvaški duhovniki verouk v cerkvah v hrvaščini, a da je bilo v Pulju in v mnogih hrvaških cerkvah prepovedano pridigati v hrvaškem jeziku; da je pravzaprav društvo sv. Mohora knjižno društvo, sicer pa cerkvena bratovščina, ker bi sicer italijanske oblasti ne potrdile društvenih pravil in dovolile izdajanje hrvaških knjig.

Ko je predsednik Mednarodne komisije vprašal, ali imajo duhovniki še kaj povedati, je dr. Milanović podal še naslednje izjave:

1. Naši ljudje so pod Italijo toliko pretrpeli, da bi zopetno vrnitev pod njo imeli za največjo nesrečo. 2. Najbolj naravna meja med Italijo in Jugoslavijo je Jadransko morje. Istra že spriča tega, da leži na vzhodni strani tega morja, spada po svojem prirodnem položaju k Jugoslaviji. Velik del reke Soče je že od davnih časov etnična meja med kompaktno naseljenimi Italijani in Slovenci. 3. Če bi bila zahodna Istra dodeljena Italiji, tako da bi vsak dan gledali na morje, a ne bi mogli priti do njega, bi tako mejo smatrali kot provokacijo. 4. Istra je prav tako geografsko in gospodarsko ena celota. Komisijo zato rotijo, naj ne razdelijo Istre.

Do pol dveh zjutraj so istrski hrvaški duhovniki odgovarjali na vprašanja angleških, ruskih, ameriških in francoskih delegatov.

Zjutraj sta na prošnjo Komisije duhovnika Banko in Jurca prinesla cerkveni popis župnij in duhovnikov (»Prospectus cleri...«). Jugoslovanski uradni krogi so kasneje potrdili, da je »odločno narodno pričevanje navedenih zastopnikov hrvaških duhovnikov v nad triinpolurnem zaslišanju imele takrat pred tujo komisijo kapitalističnih sil posebno težo in pomen.«

Dne 10. maja 1946 sta odšla v Pa-

riz z drugimi člani delegacije iz Julijske krajine še dva duhovnika: Anton Piščanec s Katinare in Božo Milano-
vič, ki sta dva meseca razlagala pomembnim osebnostim zlasti pa novinarjem Francije in Belgije, kakšna je narodnost Julijske krajine po cerkvenih statistikah.

Božo Milano-
vič je napisal in izdal leta 1973 dve knjigi o istrski zgodovini na tisoč straneh pod naslovom »Hrvatski narodni preporod u Istri«. Verjetno je s posebnim zadovoljstvom napisal zadnji stavek:

»Kot ladja po hudem viharju srečno zaplove v svojo luko, tako se je Istra po stoletnih bojih in mnogih stiskah konec koncev združila s svojo narodno republiko Hrvatsko odnosno z Jugoslavijo.«

Italija je med dvema vojnama od leta 1918 do 1945, in še prav po krivdi fašističnih nasilnikov, počenjala take strahote nad istrskim prebivalstvom in je tako zanemarjala gospodarstvo, da so bili vsi Slovenci in Hrvati ter del nefašističnih istrskih Italijanov proti zopetni vrnitvi pod italijansko upravo.

Zadnja leta prihajajo Božu Milano-
viču priznanja od vseh strani. Sveta stolica ga je odlikovala z naslovom papeškega častnega prelata; bogoslovna fakulteta v Zagrebu mu je podelila častni doktorat; predsednik Jugoslavije mu je podelil odlikovanje vsled zasluga za narod; glasilo katoliških Hrvatov »Glas Koncila« mu je ob njegovi biserni maši posvetilo celo stran; reški nadškof Josip Pavlišić je ob Milano-
vičevem bisernem slavu rekel:

*»Če je Dobrila bil velikan za Istro v 19. stoletju, je Božo Milano-
vič velikan za hrvaško in katoliško stvar v 20. stoletju — s to razliko, da je imel Dobrila ugled in oblast kot škof in da je užival naklonjenost dunajskega dvora, medtem ko je Božo Milano-
vič utiral pot narodni osvoboditvi in verski ter kulturni prosveti Istranov prav gotovo brez sleherne naklonjenosti od kogar koli.«*

Slovenci so dr. Božu Milano-
viču hvaležni za marsikaj: predvsem za njegovo dušnopastirsko delo med tržaškimi Slovenci; za njegove nastope v korist slovenskih vernikov tržaško-koprške in reške škofije; za sprejem slovenskega duhovniškega naraščaja v pazinsko semenišče; za njegovo modro državniško nastopanje pred Mednarodno komisijo za razmejitev marca 1946 v Pazinu in pozneje v Parizu.

Ob visokih življenjskih jubilejih slovenski goriški in tržaški katoličani iskreno čestitajo prijatelju Božu Milano-
viču in mu kličejo: »Še na mnoga leta!«

FRANC COTAR

Prosvetna dejavnost primorskih naselencev v Argentini

Slovenci so se začeli skupinsko vse-
ljevati v Južno Ameriko leta 1878, ko je Argentina naprosila Avstrijo, naj pošlje nekaj stotin družin, da se naselijo na severu države v Formozi in tako zaustavijo prodiranje Paragvajcev proti jugu. Odšlo je kakih 50 Slovencev, zvečine Primorcev, ki so se v Formozi dokaj uveljavili. Goričanka Pavlina je darovala župnijski cerkvi dva zvona, ki ju je dobila iz Gorice. Okoli leta 1900 je odšla v Argentino skupina strokovnjakov in delavcev iz podgorske predilnice, da bi zgradili sorodno podjetje v Argentini. Ob nastopu fašizma v Italiji, posebno v letih 1926 do 1929, je iz političnih in ekonomskih razlogov odšlo s Primorskega v Argentino od 20 do 25 tisoč ljudi, posebno fantov in deklet. Zbirali so se v mestnih četrtih Buenos Airesa na Paternalu in v Villa Devoto, kjer se je kasneje razvila največja naselbina primorskih Slovencev. Pridružili so se jim še Belokranjci in Prekmurci, ki so se naselili predvsem na Avellanedi ob Buenos Airesu.

Po prvi svetovni vojni je moralo

Primorsko zapustiti veliko slovenskih duhovnikov. Nadškof Sedej je zaradi pomanjkanja primorske duhovščine naprosil ljubljanskega škofa, naj pošlje v Argentino duhovnika, da vrši dušno pastirstvo med tamkajšnjimi Slovenci. Leta 1926 je prišel mednje le za kratek čas župnik Anton Merkun in ustanovil prvi list »Izseljenski glasnik«. Po naročilu ljubljanskega škofa Rožmana je v začetku leta 1933 dospel v Argentino Jože Kastelic in tri leta pozneje Janez Hladnik. Na jesen istega leta je prišel še goriški duhovnik David Doktorič, ki je kasneje deloval v Urugvaju. Kastelic in Hladnik sta izpeljala primerno duhovno oskrbo; na Paternalu in na Avellanedi sta vpeljala nedeljsko mašo, uvedla verouk na šolah, ki so jih vzdrževale slovenske šolske sestre. Kastelic je ustanovil revijo »Duhovno življenje« ter »Bratovščino živega rožnega venca«. Vsako leto sta vodila romanja v Lujan, Lourdes, San Antonio in Nueva Pompeya.

PROSVETNA DEJAVNOST

Dasi so bili ti slovenski »staronaseljenci« večinoma kmetje in delavci, je med njimi bilo tudi nekaj izobraženecv: dr. Viktor Kjuder, arhitekt Viktor Sulčič, učiteljica Emilija Bajt, skladatelj Ciril Kren in drugi. Primorski izseljenci so se z domotožjem spominjali cvetočega prosvetnega življenja, ki je bilo vzkliko doma po prvi svetovni vojni in so se zato tudi v tujini oprijeli prosvetno-kulturnega dela. Ustanovili so cerkvene in svetne pevske zборе, prosvetna društva, igralske družine, časopise in kulturne domove. Vzdrževali so dva slovenska šolska tečaja; pri slovenskih šolskih sestrah na Paternalu je tečaj vzdrževalo društvo »Tabor« v Villa Devoto pa »Gospodarsko podporno društvo«. Imeli so lastno tiskarno in izdali poleg časopisja vsaj 18 različnih publikacij. V samem osrednjem Buenos Airesu (Capital Federal) so imeli nekdanj kar pet prosvetnih društev, pa tudi v predmestjih je bila kaj razgibana kulturna dejavnost. Značilnejše ustanove so bile:

Že leta 1925 so ustanovili na Paternalu »Delavsko kulturno društvo *Ljudski oder*«. Poleg igralske družine in pevskega zbora je društvo imelo tudi godbo na pihala in tamburaški zbor. Kasneje se je društvo preselilo v Villa Devoto.

V okraju Villa Devoto so leta 1935 ustanovili »Slovensko podporno društvo *Naš dom*« (s prvotnim imenom »Gospodarsko podporno društvo Slovencev«). Društvo je zrastle iz potrebe zaščititi delavce, ki so bili tedaj brez vsake socialne zaščite, nuditi gospodarsko pomoč revnejšim članom in gojiti slovenski jezik ter prosvetno dejavnost.

V okraju Paternal je bilo že leta 1929 ustanovljeno »Slovensko prosvetno društvo«, ki se je leta 1932 ločilo v »Prosveto« in »Sokola«; ta slednji se je pozneje preimenoval v »Tabor«. Čez čas pa sta se društvi ponovno zlili v *Slovenski dom*. Društvo »Prosveta« je prevzelo list »Slovenski tednik« (nekateri trdijo, da se je imenoval »Slovenski list«), ki je bil dotedaj v zasebnih rokah. Pred nastankom mesečnika »Duhovno življenje« je ta tednik objavljaj tudi cerkveno kroniko. V list je dopisoval tudi g. Kastelic. Sploh pa sta »Slovenski dom« in njegov predhodnik »Prosveta« slonela na verski podlagi. Imela sta svoj cerkveni pevski zbor, ki je pozneje vstopil v »Zarjo« in bil društvena vodilna sila.

Po drugi svetovni vojni so ustanovili »Argentinsko slovensko društvo *Zarja*«, v katerega je vstopila večina članov bivšega društva »Slovenski dom« s Paternala, nekateri člani »Ljudskega odra« in nekaj ljudi, ki poprej niso bili v nobenem društvu.

Usodno za društva primorskih naseljencev je bilo, da so se po zadnji vojni združila v organizaciji »Slovenski svet«, ki se je včlanila v »Union eslava«, katero je vodila Moskva preko Montevidea (Urugvaj). Argentinske protikomunistične oblasti so leta 1950 ukinile »Union eslava« in z njo združena slovenska društva. Edinole društvo *Naš dom* se je še pravočasno od-

trgalo od »Slovenskega sveta«, oziroma od »Slovenskega ljudskega odra«, in se tako izognilo ukinitvi.

Leta 1958 so argentinske oblasti dovolile obnovo zatrtih društev. Zaradi nesporazumov in različnega gledanja se je povezava pod »Slovenskim svetom« dokončno razsula. V nekdanjih prostorih so obnovili »Ljudski oder«. Samo kakih 100 metrov od sedeža Ljudskega odra in približno 300 metrov od sedeža Našega doma si je še Zarja postavila svoj sedež. Tragična razklanost in needinost primorskih Slovencev se je pokazala v groteskni obliki teh treh društev v razdalji nekaj sto metrov. Ko bi se bili takoj ob prihodu v Argentino združili v enem samem krovnem društvu, bi vse lažje ohranili svojo enotnost in vse učinkoviteje ščitili koristi slovenskih naseljencev. Njihovi voditelji so bili ideološko razdeljeni, ne pa članstvo, ki teh razlik ni poznalo. Danes so si primorski naseljenci idejno bliže, skrajneži so pomrli ali tudi priznali svoje zmote, zato je v vseh prevladala volja, da bi se zedinili.

Nedavno je prišlo do sklepa, da se društva »Naš dom«, »Ljudski oder« in »Zarja« združijo v enotno organizacijo z imenom »Slovensko jugoslovansko podporno društvo Triglav«. V naslovu je izraz »jugoslovansko« zaradi Hrvatov iz Istre, članov hrvatskega društva »Bratstvo«, ki se je pred leti zlilo z Ljudskim odrom in ki so še vedno v organizaciji. Pravila bodo ista, kot jih je imelo društvo »Naš dom«, kajti le taka dosežejo državno priznanje.

Enotno društvo »Triglav« mora premagati vrsto težav: prodalo bo vse tri prejšnje domove in si sezidalo nov moderen dom. Novo zemljišče je že kupljeno, načrti izdelani. Društvo bo nepolitično in izključuje vsako ideološko trenje. V ospredje bo postavilo narodno in prosvetno delo, kajti v tem so vsi edini. Saj tudi v preteklosti so kljub nesoglasju vsa društva sodelovala pri večjih slovenskih proslavah, npr. pri skupni proslavi stoletnice rojstva pesnika Simona Gregorčiča leta

1944, ko je na odru nastopilo preko 150 pevcev; pri takratni izdaji Gregorčičevega zbornika; pri nekaterih večjih prireditvah in obletnicah.

BODOČE PROSVETNE NALOGE

Skupnost slovenskih primorskih naseljencev v Argentini, zdaj hudo razredčena in izpostavljena asimilaciji, noče narodno umreti. Zato hoče povezati vse svoje še razpoložljive sile na narodni in prosvetno-kulturni osnovi, kajti samo tako se bo narodno ohranila. Poudarja namreč kar združuje vse Slovence, spoštuje pa tudi druga, zlasti verska prepričanja in vse, kar služi blaginji naših družin in celotne skupnosti.

Društva Naš dom, Ljudski oder in Zarja so v preteklosti vršila važno prosvetno delo: imela so izvrstne moške in mešane, mladinske in otroške zборе; njihove igralske družine so postavljale na oder slovenske in argentinske igre; skrbela so za tisk in slovenske šole. Nastopili pa so težki časi, zagrešile so se zmote in napake, tako da je skupnost danes brez vsakega lista, ni predstav in pevski zbori, ki so živahno nastopali do leta 1970, hirajo, ker nimajo rednih vaj. Ljudski oder ima sicer še vedno tamburaško skupino ter skupino argentinske folklorne plesne seže. Vaje za slovenske folklorne plesne seže že vršijo skupno za člane vseh treh poprejšnjih društev. V načrtu je tudi zlitje treh otroških zborčkov, da bodo tudi najmlajši pritegnjeni v skupni dom.

S slovenskimi »novonaseljenci« po drugi svetovni vojni, ki so razvili občudovanja vredno versko, narodno in kulturno dejavnost ter strnjeno organizirano življenje, »staronaseljenci« niso še uspeli urediti odnosov. Tudi sami so bili predvsem politična emigracija, saj so se umaknili pred fašizmom, ki je obsodil na narodno smrt primorske Slovence, in gledali v Jugoslaviji rešilni pristan. Njihovo mišljenje, tradicije in življenjske zahteve so jim narekovale lastno pot. Sedanja pravila njihovih društev, ki slonijo na načelu nepolitičnosti, jim onemogočajo, da bi se orga-

nizirano po društvih vključili v društveni sklop, ki ima središče v Slovenski hiši, ker je ta ideološko in politično opredeljen. Pač pa se z njimi vedno bolj družijo izven društev: zahajajo na njihove prireditve in še posebej na romanja, ki so kaj živa priča njihove verske in narodne zavesti, tako da jih

vsaj javnost občuduje: velika udeležba, lepo petje, narodne noše. Snujejo pa se še tudi drugi stiki, ki jih življenje samo narekuje.

Vse pa vsekakor družijo ista skrb za usodo novih slovenskih rodov, ki naj bi ostali zvesti slovenski kulturi in slovenskemu narodu.

A. B.

„Mittleuropa“ 1974 - srečanje filozofov

Že več let se v Gorici vsako jesen srečujejo kulturniki različnih narodov in jezikov, da si izmenjajo misli in izkušnje s področij, v katerih delujejo. To pa niso navadna srečanja mednarodnega značaja, pač pa imajo čisto določeno geopolitično obeležje. V Attemsovi palači na Kornu se namreč zbirajo pripadniki narodov, ki so nekoč živeli v sklopu avstro-ogrske monarhije in jih je družila ne glede na različne jezikovne in kulturne posebnosti neka skupna miselnost. Zato tudi ne smemo jemati pojma »Mittleuropa« le kot dobeseden odraz habsburške državne zveze. Poleg nemških Avstrijcev, Čehov, Slovakov, Slovencev, Hrvatov, Poljakov, Madžarov, Romunov štejem sem lahko tudi Nemce (Bavarce); šteli bi lahko švicarske Nemce, štejemo pa tudi Italijane od Veneta in Lombardije do Piemonta. Sploh je zavzel pojem »Mittleuropa« neko širino in se danes ne ozira več toliko na nekdanje izključno podonavske narode, pač pa na tisto miselno vez, ki je družila — in še danes družijo — narode Srednje Evrope.

Goriška srečanja so že imela na svojem sporedu debate o poeziji, prozi, dramatik, urbanistik, folklori; na njih je bilo govora o sami ideji »Mittleurope«, letos pa so se odprla vrata filozofiji. Za kasnejša leta bi verjetno kazalo posvetiti pozornost glasbi in še drugim umetnostim.

Prej navedene discipline so lahko na primeren način orisale karakteristike posameznih srednjeevropskih narodov. V njih smo lahko gotovo zasledili

originalne zametke in ideje. Lahko je govoriti npr. o slovenski poeziji, o češki dramatik, o romunski folklori, o nemški urbanistik, o italijanski prozi itd. Ni pa tako lahko spregovoriti recimo o slovaški ali poljski filozofiji, niti o avstrijski ali madžarski miselni šoli. Zakaj pa ne?

S tem pa že pridemo na samo področje filozofije. Zgodovina filozofske misli (ki je sicer v Evropi začela z grško filozofijo) ne pozna narodnih meja in ne moremo npr. govoriti o kaki izrazito nacionalni filozofski šoli, kot se sicer lahko govori o ruski ali češki nacionalni glasbeni smeri. V tem smislu namreč že stopamo na področje univerzalnosti človeškega spoznavanja. Tu ni nemškega Kanta ali francoskega Descartesa ter »italijanskega« Tomaža Akvinca. In ali ni npr. Leibniz, verjetno Lubenec slovanskega porekla, štet med nemške filozofe, ki se je izražal v francoščini ter še pisal v latinščini?

Na goriškem srečanju so se predstavniki posameznih narodov spuščali v glavno v analize posameznih filozofskih produkcij, ki so pa vse težile k skupnim virom zlasti nemške filozofije 19. stoletja. Kant, Hegel, Herbart, Marx, Mach — okoli teh imen se je v glavnem vrtela diskusija filozofov, ki so tudi svoje posamezne teorije v glavnem zasnovali v luči omenjenih imen in naukov. Poleg njih je nato še največkrat padlo ime Madžara Lukácsa in njegovih estetskih teorij. Manj pa je na splošno prišla v poštev novoidealistična smer.

V okvir letošnje »Mitteleurope« se je tudi uvrstila počastitev spomina goriškega filozofa in pesnika Carla Michelstaedterja. Njegovo delo se je odražalo na raznih področjih, zajelo je tudi likovno umetnost. V filozofskem pogledu je nanj močno vplival Schopenhauerjev pesimizem, obenem pa v njegovi miselnosti zasledimo še sledove eksistencializma, zlasti Kierkegaardovega. Beda eksistence, nemožnost absolutnega posedovanja, nasprotovanje vsaki sistematiki — v tem je glavna eksistencialna poteza Michelstaedterjeve miselnosti, kot pravi Sergio Campailla v svojem monografskem delu o goriškem mislecu. O njem so priredili tudi posebno razstavo v Attemsovi palači.

K letošnji izdaji »Mitteleurope« bi

sicer lahko še kaj pripomnili. Predvsem to, da je tak način predstavljanja posameznih struj in šol sicer pozitiven, da pa manjka večja organska povezava in sinteza s primernimi zaključki. Dalje se nam zdi, da bi organizatorji (Incontri culturali mitteleuropei) lahko poskrbeli tudi za večjo slovensko prisotnost. Ne mislimo pri tem le na sodelovanja v samih pripravljalnih organih, pač pa npr. za letošnjo izdajo vsaj omembo deleža slovenskih filozofov z Goriške, ki so delovali zlasti med prejšnjim in našim stoletjem. Imena Mislej, Mahnič, Jug — da omenimo le najznačilnejša, bi znala marsikaj povedati. S tem bi tudi širša javnost lahko spoznala, da imamo na Goriškem že staro ustvarjalno tradicijo na vseh področjih duhovnega izživljanja.

I. z. FERVIDUS

Andrej Gabršček v galeriji znamenitih Goričanov

Kdo je ta Andrej Gabršček so spravevali naši mladinci in sploh mlajši ljudje, ko je Klub starih goriških štu-

dentov postavil in odkril v nedeljo 13. oktobra 1974 spomenik — doprsni kip Andreja Gabrščka (lepo umetniško delo akad. kiparja Zdenka Kalina) v Novi Gorici, v Erjavčevem drevoredu — v aleji velikih mož. Na podstavku spomenika je napis: »Andrej Gabršček 1864-1938 - časnikar, založnik, politik, bорец za pravice goriških Slovencev«.

Na goriški politični pozornici so bili v zadnjih treh desetletjih pred prvo svetovno vojno glavni predstavniki treh slovenskih političnih strank: dr. Anton Gregorčič od slovenske ljudske, Andrej Gabršček od narodnonapredne, in dr. Henrik Tuma od socialnodemokratske stranke. Okrog te politične trojice se je v tem obdobju prerivala politična zgodovina goriških Slovencev.

Andrej Gabršček - politik in bорец za pravice goriških Slovencev

Andrej Gabršček je bil edinstven, izreden pojav, razborit slovenski mešan narodno mešane Gorice, pogumen

krmar v razburkanem političnem valovju na brodu dveh silnih elementov ob Soči. Rodil se je 26. nov. 1864 v Kobaridu, starši so mu bili mali trgovci. Po štirih razredih osnovne šole v Kobaridu je izdelal dvoletno pripravnico za učiteljišče v Kopru, kjer je leta 1883 opravil učiteljišče kot prvak med dijaki. Že to leto je nastopil učiteljsko službo v Bovcu, se udejstvoval v čitalnici in pobijal nemškutarstvo, ki se je razpaslo s krošnjarjenjem po nemških deželah; bil leta 1885 premeščen v Kobarid, potem na Livek in spet v Kobarid. Leta 1889, poročen s Konjedičevo hčerko Rozino iz Plavi, se je preselil v Gorico, kamor ga je povabil dr. A. Gregorčič, lastnik in izdajatelj časopisa *Soča*, glasila političnega društva *Sloga*. Bilo je to takrat, ko se je Gorica že razvijala v politično in kulturno središče goriške dežele.

Andrej Gabršček, poln mladostnega ognja, je leta 1889 prevzel uredništvo in lastništvo *Soče*. V svoj program je kot glavno nalogo postavil gospodarsko osamosvojitve Slovencev od laške prevlade in enakovrednost meščanov ene in druge narodnosti. Za te pravice se je boril v *Soči* z vso vehementnostjo, vztrajnostjo in vedno brezkompromisno; posebno se je ubadal z italijanskim šovinističnim listom *Corriere di Gorizia*.

Nastajala pa so notranja politična trenja med Slovenci samimi. Začeli so se ostriti politični boji, ki so omajali tako imenovano goriško slogo v društvu *Sloga*. Dr. Anton Gregorčič se je znašel v precepju dveh strank. Pojavil se je neizprosni bogoslovni profesor dr. Anton Mahnič, ki je s katoliškimi načeli pobijal svobodomiselnost in breznačelnost *Soče*. Prišlo je do tako imenovanega goriškega razkola duhov. Andreju Gabrščku so odvzeli uredništvo in lastništvo *Soče*.

Na tem prehodnem političnem mejniku ni prekaljeni Andrej Gabršček izgubil ravnotežja; ustanovil je list *Nova Soča*. Dr. Mahnič je obdržal in urejeval staro *Sočo* in se v načelnih polemikah otepal z Gabrščkom. *Nova*

Soča, ki se je tiskala v tiskarni Obizzi, pa je od leta 1893 spet izhajala kot *Soča*.

Med obema taboroma so nastajale politične razpoke, nezaupanje, trenja, natolcevanja, obrekovanja, zlasti pa takrat, ko je stopil dr. Henrik Tuma v goriško politično areno in je razburkal duhove pri obeh taborih. Gabršček mu je bil še nadalje zvest sopotnik. *Sloga* je vodila svoje občne zборе in shode, toda počasi se je razkrajalo njeno edinstvo. Gregorčič in Gabršček sta se razšla. Gregorčič je začel izdajati nov list *Gorica*, ki se je pozneje združila z glasilom *Primorski list*. Nastala je »eo ipso« nova stranka (katoliška), kateri je predsedoval državni in deželni poslanec dr. A. Gregorčič. Ustanovil je *Narodno tiskarno* in *Centralno posojilnico*.

Ta nagla politična sprememba je nastala posebno takrat, ko je prišel v Gorico za nadškofa dr. Jakob Missia. Na drugi strani sta Gabrščkova *Soča* in z njo list *Primorec* vzdržala na novem položaju, in se je leta 1900 ustanovila narodno-napredna stranka z geslom »Vse za omiko, svobodo in napredek«. V tem okviru je že nekaj poprej začela poslovati njena *Goriška ljudska posojilnica*.

Nastopilo je daljše obdobje od goriškega razkola do izbruha prve svetovne vojne (1914). Kljub ostremu strankarstvu in nespodobnemu jeziku v časopisnih napadih, z ene in druge strani, prav do skrajnosti, je napredoval in rastel slovenski življenjski v mestu, v šolah, v gospodarskih zavodih, v državnih uradih, v društvih in prosveti. Osrednje gibalno v tem pokretu je bila revolucionarna *Soča* in njen gromovnik, neustrašeni bojevniki Andrej Gabršček. Dnevni boji za slovensko uradovanje, za slovenske srednje šole — tudi za obrtno šolo — za slovensko poroto, za slovensko trobojnico, za železnice, za slovenske napise, za enakopravnost sploh. Stalne interpelacije, pritožbe proti preiskavam, zaplembam časopisov, raznim krivicam, to je bilo glavno, dnevno gradivo, ki ga je dosledni, neutrudni ured-

nik Gabršček iznašal v Soči. Drugorodcem v Gorici je bil Gabršček največji trn v peti, najhujši protivnik, najnevarnejši sovražnik, panslavist. Goriški list *Corriere* je že nabiral podpise — šest tisoč bi jih morali zbrati — da bi ga politična oblast lahko izgnala iz Gorice. Ta absurdni predlog je propadel. Zato so se ga prenapeti izzivači lotevali z napadi in mu večkrat prizadejali telesne poškodbe. Pametni meščani so to obsojali.

Imel je Gabršček še srborite napade in tiskovne pravde z dr. Mahničem, vendar konec koncev le premaga modrost človeške hibe in nagle razsodnosti. Ko je bil dr. Mahnič imenovan za krškega nadškofa, in sicer leta 1896, se je Soča veselila tega dogodka, kot najboljšega pastirja v istrski raji, ko je zapisala: »Saj bil je bojevit za svoje prepričanje, za svoje pravo, dober Slovenec, ki si ne bo dal nikdar mazati svojega poštenega slovenskega imena. Mahnič je postavil svojega celega moža.«

Dalekovidni Gabršček se je rad ozrl tudi v zunanji svet. Leta 1895, ob vse-sokolskem izletu, je bila v Pragi narodopisna razstava. K temu je mnogo

pripomogel tudi Gabršček, za kar je prejel odlikovanje s častno diplomom. Leta 1897 je odšel na daljše potovanje po Balkanu; obiskal je tudi Cetinje, črnogorske pesnike in kralja samega, kateremu je podaril *Poezije Zamejskega*, ki so izšle v Gabrščkovih tiskarni. Poslan je bil tudi na Dunaj (1903) in tam posredoval in dosegel, da je naš veliki rojak arhitekt dr. Maks Fabiani izdelal načrt za gradnjo Trgovskega (narodnega) doma v Gorici in pridobil inž. Josipa Costaperaria za njegovo gradnjo, ki mu je bila lastnica Trgovska obrtna zadruga v Gorici. V spodnjih prostorih Trgovskega doma je odprl veliko knjigarno z domačimi in svetovnimi deli ter jo najmodernejše opremil. Mnogo je Gabršček doprinesel, da je bil hotel »Pri zlatem jelenu« v slovenskih rokah.

Leta 1907 se je Gabršček odpravil v Aleksandrijo in Kairo, kjer je preučil problem naših žena in deklet iz goriške okolice in iz Brd, doseljenih po egiptovskih mestih. Mnogo teh je zagrabil tuji vrtinec nemoralnih zločinov in propadanja. Temu zlu smo takrat rekli »aleksandrinarstvo«. Gabršček je posredoval in dosegel mnogo izboljšanja z organiziranjem društva in ustanovitve slovenske šole v Aleksandriji ter o uspehu poročal c. kr. namestniku Hohenloheju v Trst. Naš veliki protagonist je bil ustanovitelj Slovenskega časnikarskega in pisateljskega društva v Ljubljani in se je leta 1910 udeležil Vseslovenskega časnikarskega shoda v Sofiji, leta 1911 pa v Beogradu, povsod kot slovenski predstavnik.

Še pred izbruhom vojne z Italijo je bil nekaj časa z mnogimi goriškimi veljaki interniran na Goriškem gradu, po nekaj mesecih spet izpuščen. Ob italijanskem obleganju Gorice je kot begunec z družino iskal zavetja najprej v Ptuj; bil ponovno interniran v Lipnici blizu begunskega taborišča Wagana, a kmalu — na srečo — konfiniran na Dunaju. Tu je prevzel vodstvo v osrednjem odboru deželne komisije za vrnitev beguncev in obnovo Primorja in se posebno zanimal za obnovev Go-

LJUBKA SORLI

Večerna impresija

*Tone sonce v morje,
bori šelestijo;
ptički v temnih krošnjah
bajke si drobijo.*

*Sonce na obzorju
je zakrvavelo —
tisoč rož škrlatnih
je na morju vzcvelo.*

*Sonce je uto nilo,
ptički so zaspali;
murni serenado
v noč so zaigrali.*

riške. Ustanovili so dunajski »Jugoslovanski odbor« v povezavi z »Narodnim Viječem« in narodno vlado v Ljubljani, ki ga je imenovala za poverjenika SHS na Dunaju.

Andrej Gabršček - časnikar, založnik

Še študentje v avstrijski Gorici, smo se radi ustavljali pred poslopjem z napisom »Goriška tiskarna - A. Gabršček«, in poslušali ropotajoče tiskarske stroje na dvorišču. Živahni črnobradati podjetnik z očali, nam je pokazal vrsto slovenskih knjig iz bogate založbe. A. Gabršček je urejeval, zalagal in izdal vsakih 15 dni v mesecu: *Slovensko knjižnico* (prevode iz literature vseh slovanskih jezikov), *Salonsko knjižnico* (knjižna dela je prevajal tudi Ivan Cankar), *Svetovno knjižnico* (prevodi svetovnih romanov), *Knjižnico za mladino* (razne pripovedke, pravljice, basni, pesmi), *Venec slovenskih povesti*, *Talijo* (veseloigre, komedije), *Razne knjige* (kažipoti, slovarji, zemljevidi). *Kažipoti po Goriško-Gradiščanskem* imajo še danes veliko kulturno-zgodovinsko vrednost.

Posebna knjiga »*Goriški Slovenci*« (narodne, kulturne, politične in gospodarske črtice), je Gabrščkovsko veliko, dragoceno delo v dveh knjigah, za obdobje 1830-1900 in za obdobje 1901-1924, izdano v letih 1932 in 1934 v Ljubljani. Tu je zbrano bogato gradivo za politično zgodovino goriških Slo-

Doprnski kip A. Gabrščka

LJUBKA ŠORLI

ČEŠNJEVO CVETJE

*Belo cvetijo češnjevi gaji,
zrak je med njimi sladak;
v mehki belini misli zaspijo,
truden počije korak.*

*Kaj le premore češnjevo cvetje:
kot na skrivnost en ukaz
daleč od hrupa, v pravljicni sreči
tu se ustavi še čas...*

vencev. Prof. Avgust Pirjevec v reviji *Sodobnost* iz leta 1935, šte. 2, str. 82-86, kritično presoja to delo kot pomanjkljivo gradivo za zgodovino, nakopičeno le iz časopisnih virov, sicer pa ne odreka Gabrščku priznanja ob njegovem prodornem delu in njegovih dolgotrajnih in mučnih bojih za enakopravnost in slovenstvo.

Tudi mi, le priznajmo, zajemamo iz teh dveh zajetnih knjig, iz teh virov, dragocene podatke o politični zgodovini naših goriških rojakov.

Goriške Slovence je Andrej Gabršček napisal v Ljubljani, kjer je umrl leta 1938 in počiva na pokopališču na Viču.

Prispevek deželnih avtorjev k razvoju slovenske radijske igre

O tej ali o oni radijski igri, drami ali pripovedi, o tem ali o onem radijskem prizoru smo govorili, smo slišali govoriti, ali smo izjemoma celo kaj brali. Toda prav malo ali nič nismo slišali ali brali o radijski igri kot novi umetnostni zvrsti, ki pomeni pravo dramsko delo ali tudi slušno kompozicijo za več glasov. Ni namreč nujno, da ta obsega dramatično stopnjevanje, ki se odraža v dejanju, v napetih situacijah in razpoloženjih, teži k vrhu in se umiri z razpletom. Lahko je neprizadeta pripoved, podana večglasno, lahko razpoloženska kompozicija, ki ustvarja določeno duševno atmosfero. Radijska igra in drama, kadar gre za resnejšo snov, namreč obsegata nedramatsko vsebino. Sicer se je prvotni zamisli drame deloma izneverilo tudi novejša gledališča, saj pravimo, da so nekatera novejša dela avtorjev, kakor Samuel Beckett, Eugene Ionesco ali Arthur Adamov, antiteatralna, to se pravi, da ne prikazujejo razgibanih, napetih, najbolj vitalnih trenutkov življenja, temveč samo pasivne ter negibne, brez zunanega in notranjega dogajanja, ure vegetiranja, ko je človek po svojem duhovnem bistvu odsoten. V osvetlitev radiofonskega dramskega dela se nam ponuja še razlika med tem in gledališkim delom. V gledališču ima režiser na razpolago gibe, kretnje, oder, dekoracijo, razsvetlavo, kostume, glas ter zvočne in glasbene efekte. Izrazni elementi radijske igre so samo glas, zvok in glasba. Ta sredstva mora režiser čimbolj smiselno in umetniško oblikovati, da delo zaživi in doseže svoj namen pri poslušavcih. Vaje mora osredotočiti svojo skrb in svoje napore, da nadomesti vid, ki je mogočen človeški čut, da predstavi zna-

čaj nastopajočih oseb, akcijo, kjer in kadar je, pa tudi kraj dogajanja.

Nekateri mlajši avtorji radiofonskih del posvečajo svojo vnaprejo in napore predvsem tonsko-zvočnemu elementu. Na tej poti so prišli že tako daleč, da jim je človeški glas postal enakovreden zvoku; je brez osebnosti, brez psiholoških in socioloških vezi. Njihove stvari-tve slone na binomu dveh enakovrednih sestavin, na zvoku in človeškem glasu. V njih ne podajajo samo razpoloženja, temveč skušajo prikazati tudi globino prostora in njegove značilnosti. Na kongresu v Frankfurtu pred dvema letoma je npr. neki radiofonik skušal z zvoki in z glasbo opisati arhitekturo v notrini cerkve sv. Marka v Benetkah. Pred nekaj leti je japonski radio predstavil na natečaju za radijska in televizijska dela Premio Italia delo, ki ga je napisal Yukio Doi. Naslov bi se v prevodu lahko glasil: Nisem se bal gore. V njem je avtor prikazal otroka, ki se je izgubil v pragozdu in njegov strah, ko prodira v goščavo. Slišati je le otrokove vzdih, njegov jok, šumenje voda, vršanje drev in krike zveri. V zmešnjavi teh zvokov se odigrava drama petletnega otroka in so zvoki obenem njen izraz. Seveda je v takih primerih zaman iskati tradicionalno radijsko igro z osrednjo zgodbo, s premišljeno, na estetskih kriterijih zasnovano zgradbo.

Človeške govorice ne uporabljajo ti novatorji za sporazumevanje med ljudmi. Z njo ne razodevajo misli in opisujejo svet. Naša govorica je po sodbi teh drznih eksperimentatorjev izrabljena; postala je kliše; presiromašna je, s pretesnim izraznim lokom, da bi mogla zajeti vse človekovo bistvo. Treba je torej razširiti človeški izraz preko

besedne in glasbene izrazne zmogljivosti. Zagovorniki tradicionalne igre oporekajo tem novatorjem, da je pri takih poskusih škoda za denar; da je sicer zabava dovoljena vsakomur, toda to družbeno občilo mora upoštevati občinstvo, kateremu je namenjeno: mora ga vzgajati ali zabavati, kakor menijo drugi, ali oboje.

V širšem smislu obsegajo dramske oddaje tudi gledališka dela, ki so pa lahko samo nadomestek za igre, napisane za radio, čeprav so bile primerno prirejene. Pri njih manjka vidni element, ki ga slušni ni nadomestil, ker ni bil predviden. Na začetku so seveda radijske postaje v okviru dramske rubrike oddajale skoraj samo gledališka dela. Radijska igra se je začela šele porajati. Zadnja leta je vedno bolj opazna težnja po izločanju gledaliških del iz radijskih sporedov. Pretekli dramski sporedi so torej obsegali gledališka, dramatisirana in radiofonska dela: od velikih gledaliških del, kakršna so npr. *Faust* J. W. Goetheja, *Tragedija človeka* I. Madacha, *Marijino oznanjenje* P. Claudela ali *Prigoda ubogega kristjana* I. Siloneja; od dramatisacij romanov, povesti, novel in balad, kakršne predstavljajo npr. *Dolina meseca* J. Londona, *Zločin in kazen* F. M. Dostojevskega, *Pod svobodnim soncem* F. S. Finžgarja, *Georgesova maska* J. Kozaka, *Fausto in Anna* C. Cassola, *I promessi sposi* A. Manzoni, vse bolj znane slovenske balade; do kratkega radijskega prizora, kakršen je npr. *Pogled nazaj* Irca R. Wilkinsona, do zahtevne radijske drame, kot je npr. *Nepreklicni kolec maratonskega tekača*, ki ga je napisal Čeh Vilimek Iri.

V tem sestavku ne bom govoril o gledaliških delih, ki jih radio kot neprimeren sedež oddaja, tudi ne o dramatisacijah iz domačih in tujih literarnih del. V zvezi s temi bi bilo zanimivo vedeti, na katera dela se je usmerila slovenska radijska postaja v Trstu in katero pot izbirajo naši dramatisatorji: dramatisirajo dano besedilo tako, da mu od blizu sledijo, po poglavjih ali celo po straneh, napišejo igro po spo-

minu prebrane snovi ali ubirajo srednjo pot. Tudi ne bom govoril o bogati žetvi igrice, zgodbe in prizorov, ki so jih napisali deželni avtorji za otroke. Pobudo za širšo udeležbo deželnih avtorjev pri pisanju otrokom namenjenih dramskih del je dala sama radijska postaja s tem, da je razpisala natečaja za izvirno otroško igro v letih 1971 in 1974 ter da je vabila avtorje k sodelovanju.

Pomudil se bom pri radijskih igrah, ki so jih napisali slovenski avtorji iz naše dežele in jih je oddajala slovenska radijska postaja v Trstu od začetka svojega rednega poslovanja, to je od leta 1946 do danes. In res je škoda, da slovenski tisk ne posveča večje pozornosti izvirnim slovenskim radijskim igram, ne ocenjuje njihovih umetniških kakovosti in ne spremlja njihove izvedbe, ko posveča toliko pozornosti in prostora tudi neznatnim in nepomembnim literarnim delom. Zdi se, da celo dobra dela malokdaj bere toliko ljudi, kolikor jih posluša radijske igre. Literarna zgodovina bo tudi morala prej ali slej začeti obravnavati izvirno radijsko igro.

Po obravnavani tematiki moremo strniti radijske igre, ki so nastale v omenjenem obdobju, in so jih napisali avtorji, ki stalno živijo v naši deželi, in tisti, ki so se mudili pri nas le začasno, v naslednje skupine:

Priložnostne igre s prikazom naših ljudi in našega življenjskega ambienta, ki se nanašajo na običaje, delo, obletnice in praznike. Take so igre: *Martinovanje na Proseku*, *Bendima*, *Izlet osmošolcev v planine*, *Pri naših Benečanih*. Pisal jih je Jože Peterlin v letih 1946/47/51. Taka je iz leta 1956 igra Rada Lenčka *Po jerebico*. Taka sta v letu 1972 v tržaškem narečju napisana prizora šolskega ravnatelja Ferdinanda Ferluga *Vane jen Pepa* ter *Snubce*. Taka je iz leta 1969 *Iznajdba Lojzeta Cijaka*. Take so igre *Božični triptihon* (56), *Pastirica Uršika* (55), *Zgodba o Kurentu* (52). Napisal jih je znani slovenski etnograf Niko Kuret, ki je Tržičan po rodu in je do leta 1960 pogosto so-

deloval na slovenski tržaški radijski postaji. Kuret je naslonil svoja dela na slovensko folkloro in literaturo in je v tej smeri napisal še: *Trentarski študent* (55), *Zlatorog* (55), *Argonavti* (56), *Vrli Blatničani* (56), *Povsod poznan, nikjer doma* (56) in druge. Sem spadajo Mirka Javornika *Gospa na skali* in *Prerokbe o prihodu Kristusovem* (58), Draga Petkovška Sv. *Just* (55), Franca Jeza *Božična pravljica naših dni* (68), Jožeta Peterlina Sv. *Višarje ob 600-letnici* (60) in Tončke Curkove *Prvo popisovanje* (71).

V drugo skupino spadajo igre, ki obravnavajo znanstveno tematiko. To skupino imenujem na drugem mestu po kriteriju nastanka, kajti take igre so nastale v razdobju od 1952 do 1956. Nekaj naslovov: *Gregor Mendel, Od sončne ure do svetovne napovedi časa, 76 let gramofona, Martignoni - iznajditelj spiralnega svedra, Odkritje penicilina, Charles Parsons - izumitelj parne turbine, Rojstvo televizije, George Westinghouse, Emil Berliner odkrije mikrofona, Nastanek Wolfovega nemško-slovenskega slovarja*. Oddaje so med drugimi pisali: Tone Penko, Boris Sancin, Miran Pavlin, Rado Lenček, Janez Prepeluh in Martin Jevnikar. Ta veja radijskih oddaj je tudi v obdelovanju snovi zadobila bolj znanstven značaj in se je v letih 1958-1965 v bolj ali manj dramatizirani ali nedramatizirani obliki razvijala v samostojni rubriki Širimo obzorja.

V istem razdobju je Jože Peterlin pisal igre o slovenskih slikarjih Jakopiču, Gaspariju, Laverju in Langusu. Pod isto poglavje, čeprav je nastala veliko pozneje, spada tudi rubrika Iz življenja naših skladateljev. V letih 1972-1973 je namreč dramski spored predvidel tudi omenjeno rubriko, kjer so Miroslav Košuta, Ernest Adamič in Andrej Bratuž obdelali osebnosti, ki so mejniki v razvoju slovenske glasbe. Prikazani so bili: Jacobus Gallus, Janez Krstnik Novak, Gregor Rihar, Miroslav Vilhar, Anton Foerster, Emil Adamič, Anton Lajovic, Marij Kogoj in Slavko Osterc.

Za mlade poslušavce, ki radi poslušajo napete zgodbe, so uredniki na tržaški radijski postaji poskrbeli s tem, da so dajali na spored tudi kriminalne igre, ki jih imenujejo kriminalke ali detektivke, v začetku nenačrtno, od leta 1969 pa redno. Črpali so iz evropske in ameriške literature, predvsem iz angleškega sveta, ki je nekaka domovina tovrstne literature. Tudi naši avtorji so včasih zašli na to področje, čeprav izjemoma. Med take posrečene poskuse je treba uvrstiti Slavka Rebca kriminalko *Smrt na mesarskem mostu* (50). Pobudo za večje zanimanje v tej smeri je dala sama tržaška radijska postaja s tem, da je leta 1968 razpisala natečaj za kriminalno igro, čemur so sledila še časopisna in osebna vabila na sodelovanje. Poskus se ni povsem obnesel, ker kriminalka zahteva posebno tehniko, obstoječo v naglih in odločnih dejanjih ter v skopem dialogu in je treba veliko prakse, da kdo napiše dobro kriminalno igro; vendar je natečaj pomenil vzpodbudo za nekatere naše avtorje, da so se posvetili kriminalni zvrsti in postali spretni pisci kriminalk. Tile avtorji v naši deželi so med drugimi pisali kriminalke:

Franca Jeza: *Kam je izginila Ann-marie* (69), *Komisar Pollin ima dober nos* (69), *Peter je izginil* (72); Jožko Lukeš: *Deset minut pred dvanajsto* (69), *Srčna desetica* (71); Sergij Verč: *Rdeči gumb* (69), *Sadamichi Hirasawa* (71), *Nekega ponedeljka popoldne* (72); Neva Godnič: *Diana Haška* (69), *Skrivnost rumene sobe* (70), *Gospa in psi* (71); Zora Piščanc: *Zločin pod Poncami* (71); Zora Tavčar: *Primer Steiner* (68). Zora Saksida je napisala *Beauty-Case* (68) in dve drami s protagonistom komisarjem Tabernikom (71, 74). Posebno spreten pisec je Josip Tavčar, ki je napisal veliko kriminalk, npr. *Sence iz preteklosti* (60), *Nepozabni večer* (69), *Zagonetna smrt navadnega človeka* (70), *Koraki brez sledu* (71) in druge.

Igre kot dokument bi bil lahko naslov naslednje skupine. To so igre, ki imajo za osnovo važen dogodek v naši

deželi; tak, ki je ostal dolgo v spominu ljudi; je zapisan ali so o njem samo govorili ali še govorijo. Zamisel se zdi posrečena in koristna, ker nam te igre ali drame pomagajo raziskati in osvetliti našo preteklost. Rubrika je bila uvedena leta 1972, toda sem in tja naletimo na take ali podobne igre tudi v prejšnjih letih. Tak je npr. Tončke Curkove *Vitez Erazem Predjamski* (57); tako je Bednarikovo *Usodno leto* (63). Rubrika je na sporedu, sem rekel, od leta 1972. V njenem okviru so nastala dela: Rado Bednarik: *Novi orli plapolajo*; Lelja Rehar: *Kneginja Darinka*; J. Peterlin: *Povodenj v Ukvah*; J. Tavčar: *Povratek iz Amerike*; T. Curk: *Smrt Pavla Rostosa*. Vse so iz l. 1972. V letu 1973 so nastale: Jože Seražin: *Upor v Podragi*; J. Lukeš: *Mučeniki tržaške rižarne*; Miroslav Košuta: *Mreža in zvezde*; Aleksander Mužina: *Nastanek Gropade*; R. Bednarik: *Trubar na Goriškem*; J. Peterlin: *Landarska jama*; Z. Saksida: *Nastanek Kostanjevice*; T. Curk: *Pri sveti luči v Bregu*. V letu 1974 so bile napisane še: J. Seražin: *Kraška balada*; T. Penko: *Trentarški lovec Špik in medved in Scabiosa trenta*; Z. Saksida: *Kuga na Goriškem*; Desa Kraševc: *Južna železnica*; Marija Petaros: *Dogodek v Borštu*.

Poleg omenjenih razdelov, včasih nekoliko prisiljenih, zato da imamo jasnejši pregled nad snovjo, so bile še oddaje na slovenskem radiu v Trstu ki niso vezane na nobeno shemo, brez drugotnih namenov, vzrasle iz notranje izpovedne nuje. Ker bi celotno navajanje utrudilo, bom navedel samo nekaj primerkov, ki niso nujno najboljši. Tudi se moja navedba naslanja na spomin, ki včasih vara. Že na začetku povojne dobe, ki jo v tem sestavku obravnavam, je Slavko Rebec predstavil veseloigro *Mandrijske hlače* s prikazom tržaških okoličanskih navad. V letih 1955/56 sta se pogosto pojavljali imeni Mirka Javornika in Janeza Prepeluha, ki sta bila dobra pisca radijskih iger. Javornikovi so *Potni list*, *Ne-premagljivi* in *Rdeči mak*. Prepeluh pa je med drugim napisal tudi: *Premaga-*

no obzidje, *Velika noč 1833*, *Spis nezaključen*, *Dunajske povesti*. Sad kraške zemlje in modrosti njenih ljudi je *Kraška legenda* (57) Avgusta Želeta. In res škoda, da se ta nadarjeni pisatelj pozneje ni več javil. Bleščečo zamisel ter spretno in skladno izpeljavo kažejo radiofonska dela Saše Martelanca: *Neutralna prestolnica* (56), *Diktator za eno noč* (58), *Ujetnik med oblaki* (58), *Ob četrt na enajst* (60) in druga. Igra Marija Maverja *Zbogom Martina* (64) je poetično ožarjen spomin na boleče doživetje. Po izvirnem konceptu se odlikujejo radijske igre Josipa Tavčarja: *Ivan in Ivanka* (58), *Klinika za živčne čudeže* (62), *Dreta se je utrgala* (62), *Človek brez avtomobila* (71).

Zanimanje za radijsko igro je vzbudil natečaj za izvirno radijsko igro, ki ga je razpisala RAI - Italijanska radiotelevizija leta 1964. Nagrade so dobili: Franc Jeza za dramo *Zadeva je končana*, psihološko realistično delo z močno človečansko noto, kakor se je glasila obrazložitev nagrade; Alojz Rebula za dramo *Voda sprave*, ki je pesniško nadahnjena igra z velikim poudarkom humanosti in ljubezni do sočloveka; Jožko Lukeš za radiofonsko kompozicijo *Miramarski vodnjak želja*, ki je izvirna po zamisli, domača po motivih, tudi naslonjena na sočustvujočem človeku.

Po umetniških kvalitetah so na tem natečaju izstopale še drame: *Več kot bron in cimbal* Vinka Beličiča, Maverjev *Veter s pampe*, *Čarobni studenec* Edvarda Martinuzzijs, *Tretji plača* T. Curkove in *Gaber nad prepodom Zore Tavčarjeve*. Zabavna s pristno ljudsko motiviko je igra Ivana Artača *Pepče se ženi*. Težnjo po novih konceptih radiofonske igre kažejo dela Aleksija Pregarca: *Rudi, moj Rudi* (69), *Razpetost* (70), *Zelena vstaja* (71). Rebulove duhovne drame *Kratek preplah v mestu Arbeli* (67), *Pilatova žena* (71) in *Neznana zvezda* (72) rastejo iz osnovnega koncepta o skrivnostni duhovni sili, ki vodi niti človekovega življenja. V to zadnjo skupino spadajo tudi dela samotnega dramskega snovalca s Konto-

vela Lojzeta Cijaka. Tržaška radijska postaja je oddajala l. 1969 njegovo *Iz najdbo*, l. 1973 *Slano vodo* in l. 1971 njegovo *Neurje*. Slednje je daljša drama, ki je bila prvotno napisana za gledališče, a pozneje prirejena za radio. Delo sodi v antologijo boljših dramskih stvaritev v deželi.

Večidel avtorjev, ki sem jih navedel v sestavku o radijski igri, je znan naši kulturni sredini. Znani so kot pisatelji, publicisti, kritiki, igravci, dramaturgi. Nekateri pa so osredotočili svojo dejavnost skoraj izključno na radijsko področje in so tu dosegli tehtne uspehe. Mednje je treba prišteti predvsem Tončko Curk, ki je med oddajami za otroke in odrasle napisala nekaj deset dramatskih del. V omenjeni zadnji razdel se uvršča njena kmečka drama *Dota* (69).

Naj mi bo oproščeno, če morda nisem navedel vseh pomembnejših del in tudi ne citiral vseh avtorjev, ki so z dramskimi deli sodelovali na tržaškem radiu. Moj sestavek je delen prikaz naše radijske dramske dejavnosti, ki bi ga bilo treba dopolniti z razpravo o otroških in mladinskih igratih, o dramtizacijah in o prevajalcih na slovenski postaji tržaškega radia.

ZORKO HAREJ

Stane Malič sedemdesetletnik

30. oktobra 1974 je Stane Malič praznoval sedemdeseti rojstni dan. Zadnjo nedeljo, to je 27. oktobra popoldne so mu učenci, prijatelji in znanci priredili v Finžgarjevem domu na Opčinah akademijo s priložnostnim govorom, s čestitkami, z nastopi ansamblov Taims, Galebi, mladinske vokalne skupine in cerkvenega pevskega zbora. In je prav, da ga je to predstavništvo naše kulturne skupnosti počastilo in poveljčalo njegovo delo, ki ga je dolga leta opravljal kot slovenski glasbenik

med rojaki v Trstu in v okolici, kot vzgojitelj, pevovodja in kot skladatelj. Na svojih poteh je prehodil Trst in okolico kot učitelj violine in klavirja. Zbore je učil tudi v bolj oddaljenih Herpeljah in v Rodiku. Morda se je na teh prisiljenih sprehodih navzel nomadstva, da hodi še danes učiti na domove ter prinaša vanje kot pravi ljudski glasbenik bogastvo svojega znanja.

Malič se je rodil v Trstu 30. oktobra 1904. Med šolanjem — obiskoval je meščansko šolo pri Sv. Jakobu — je izbruhnila prva svetovna vojna. Že v tistih nežnih letih je čutil veliko nagnjenost do glasbe. Med njegovimi učitelji so bili tudi znani glasbeniki. Avgust Ivančič ga je učil violine in viole, Vasilij Mirk klavirja in harmonije, Viktor Šonc klavirja. Ti glasbeniki so učili na tržaški Glasbeni matici, kjer je bil vpisan Malič. Kot nadarjen dijak je Malič nastopal na rednih letnih produkcijah ustanove. Kot Ivančič sta se pod pritiskom fašizma tudi ostala dva morala umakniti iz Trsta. Odšli so v Jugoslavijo. Malič je zato polagal izpite na tržaškem konservatoriju in tam leta 1930 tudi diplomiral pri prof. Vezoliju za violino in pri prof. Leviju za kompozicijo.

Iz študijskih let na Glasbeni matici mu je najgloblje ostal v spominu požig Narodnega doma v Trstu 13. julija 1920. V Narodnem domu na Oberdanovem trgu v ul. Galatti je Glasbena matica imela svoje učne prostore. Tam je tistega nesrečnega dne Malič čakal na lekcijo prof. Mirka. Čakal je dolgo, a zaman. Na povratku proti domu je videl skupino zbesnelih črnosrajčnikov, ki se je po ulici Filzi podila proti Narodnemu domu. V veži svojega doma je slišal močno eksplozijo. Zažgali so Narodni dom, ki je gorel potem kar štiri dni, da je ogenj uničil, kar niso že prej odnesli fašisti. Zgorel je ves arhiv, zgoreli so trije klavirji, harmonij in precejšnje število raznih instrumentov. Ker Glasbena matica ni imela več svojih prostorov, je nadaljevala s poukom nekaterih predmetov v privatnih sobah, v gostilnah, v telovadnicah.

Tako je Malič hodil v Rojan, kjer je poučeval v društveni gostilni blizu tamkajšnje cerkve, ki so jo pozneje tudi zažgali fašisti; v Barkovlje k Pertotovim, iz katere družine je znana harfistka Jelica Pertot-Portograndi; k Sv. Ivanu, kjer je učil v otroškem vrtcu. Pri Sv. Jakobu je učil pri raznih družinah, tako tudi na stari policiji, kakor se je za šentjakobsko cerkvijo imenovala hiša, kjer sta se rodila pesnika Albert in Karel Sirok. Na Opčinah je učil pri družini Vidau.

Petnajst let je bil vodja zbora v srbski pravoslavni cerkvi v Trstu: do maja 1945, ko se je preselil na Opčine. Tu je postal organist in pevodnja v farni cerkvi ter vodja mešanega pevskega zbora Zvon. Malič je sodeloval tudi pri orkestru in dramski družini, ki sta nastala po vojni na Opčinah. Openci so tedaj uprizorili mladinsko igro Pavla Golie *Petrčkove poslednje sanje*, Sket-Špicarjevo romantično igro *Miklova Zala* ter Nušičevo veseloigro *Vozel*.

Po vojni je nekaj let učil na Glasbeni matici v Trstu violino, klavir in harmoniko, v Gorici pa violino. Zdaj uči na Slovenski glasbeni šoli, ki ima svojo podružnico na Opčinah in ima, kakor sem že povedal, privatne lekcije.

V obdobju fašistične strahovlade je bil Malič edini slovenski glasbenik v Trstu. Na svojem domu v ul. Cologna, blizu univerze, je imel tečaj za pevodnje. K njemu je prihajalo osem učenec od blizu in tudi od daleč. Od teh sta Drago Petaros in Just Lavrenčič vidnejša predstavnika tukajšnjega glasbenega življenja, prvi kot zborovodja in organist v Borštu, drugi na Katinari. Danilo Danev s Kontovela je postal operni dirigent v Splitu. Bili so težki časi, pravi Malič, ko pripoveduje o svoji preteklosti. Človek, ki jih ni doživel, si jih danes težko predstavlja. Ti dirigentski pripravniki so prihajali k svojemu učitelju naskrivaj, po eden, ker Maličevi sostanovalci so bili režimski ljudje.

Tudi sedaj Malič veliko poučuje, da mu ne preostaja časa za komponiranje.

Vedno je bil prezaposlen, da se ni mogla uresničiti njegova skladateljska darovitost. Na Maliča sem postal pozoren, ko je Glasbena matica v Trstu leta 1955 izdala zbirko pesmi za mešani in moški zbor in jo je uredil Vasilij Mirk. Maličeva pesem *Leži, leži meglica* na besedilo Ivana Resmana se odlikuje po mehkem liričnem občutju in mi je ostala v spominu. Svojo skladateljsko pot je začel v letih neposredno pred vojno, ko je napisal nekaj samospevov, ki so bili prvič izvedeni v krojačnici Josipa Kravosa, ki so ga v tistih nevarnih časih poznali pod imenom Jofež. Maličevo skladateljsko dejavnost svetnega značaja moremo strniti v tri obdobja: v zadnja leta pred vojno, ko je npr. napisal samospeva *Nagajivka* in *Ob Soči* (1939); v prva leta po vojni, ko sta nastala mešana zbora *Zori žito rumeno* (1947) in nagrobnica *Globoko pod zemljo* (1948) ter samospev *Moja mamica* (1949). Največ njegovih svetnih skladb je iz zadnjih petih let. To so mešani, moški in mladinski zbori.

Maličeva cerkvenoglasbena dejavnost je obilnejša kot svetna. L. 1958 je napisal latinsko mašo za zbor in orgle, nato pet slovenskih maš s stalnimi mašnjimi deli. Po zgodovinskem preobratu, ki ga je v cerkvene obrede vpe-ljal drugi vatikanski koncil s tem, da je uvedel v liturgijo nacionalne jezike, je napisal pet slovenskih maš s stalnimi mašnjimi deli. Leta 1972 je končal mašo *V ponižnosti klečimo*, ki obsega vstopno, darovanjsko pesem, Svet in Jagnje božje. Pri pobudi, ki jo je s sestankom glasbenikov, pesnikov in duhovnikov v Bazovici leta 1970 začela Zveza cerkvenih pevskih zborov v Trstu, da dobi nov besedni in glasbeni izraz sedanji cerkveni vokalni glasbi, je Malič sodeloval s tem, da je uglasbil mašna besedila, ki jih je v smeri tega prizadevanja napisal pesnik Stanko Janžič. Tem večjim delom je treba dodati nekaj posameznih cerkvenih pesmi.

Leta 1967 je Zveza cerkvenih pevskih zborov v Trstu razpisala natečaj za izvirno božično igro. Ocenjevalna

komisija, ki so jo sestavljali Matija Tomc, Alojzij Mav in Miša Kurajica, je dodelila prvo nagrado Stanetu Maliču za skladbo *Božično pričakovanje*, ki jo je zložil na tekst Ljubke Šorli. Pesem je izšla v založbi Zveze naslednje leto v zbirki božičnih pesmi *Sveta noč*.

Zveza slovenske katoliške prosvete v Gorici je razpisala leta 1969 natečaj za najboljšo pesem svetnega značaja. Tudi tokrat je ocenjevalna komisija (M. Tomc, P. Merku in S. Jericijo) dodelila prvo nagrado Maliču za mešani zbor *Mrak* na besedilo Frana Žgurja. Pesem je izšla v zbirki *Goriška pesmarica* in jo je izdala Zveza slovenske katoliške prosvete v Gorici leta 1969. V pesmarici sta objavljeni še dve njegovi pesmi *Cicifuj* na Žgurjevo besedilo za mešani in *Bela breza* na Gradnikovo besedilo za moški zbor.

Po predalih ima še marsikaj nedokončanega. Upa, tako mi je pravil na

mojem nedavnem obisku pri njem, da bo nekega dne ali neke noči vendarle prišlo do srečnega konca. Ena takih skladb je uspavanka Simona Gregorčiča *Pri zibeli*, ki si jo je zamislil za štiri-glasni ženski zbor.

Skladbe Staneta Maliča se odlikujejo po čvrsti zamisli, po dobri tehniki, po liricnem občutju in po neki slovan-skoatavični usedlini. Da ni več ustvaril, mu je bil na poti vsakdanji boj za kruh in morda tudi njegov tihi, plahi, obzirni značaj, ki mu brani v ospredje.

Kakor so mu prijatelji na akademiji na Opčinah voščili, tako mu ob tem važnem življenjskem mejniku iz srca želimo, da bi ostal še veliko let svež in mladosten, kakor je sedaj, da bi mogel še dolgo učiti glasbo našo mladino ter našim zborom in glasbenim ustanovam napisati še mnogo dobrih in lepih skladb.

STOJAN BRAJSA

Tomaž Akvinski

(ob 700-letnici smrti)

Ob 700-letnici smrti Tomaža Akvinskega se moramo tudi mi spomniti tega velikega filozofa, teologa in svetnika, ki ga angleški konvertit G. K. Chesterton (1874-1936) imenuje očeta zapadne kulture. Izvršil je ogromno delo na področju krščanske filozofije in teologije.

Poglejmo, kako je Tomaž rešil nekatere vprašanja, nekatere probleme, ki so zelo važni za naš čas, ker so še vedno sodobni. Ta vprašanja so: 1. vprašanje resnice, 2. duše, 3. morale in 4. Boga.

Najprej pa podajmo kratek življenjepis tega velikega misleca.

ŽIVLJENJE

Sv. Tomaž Akvinski se je rodil konec leta 1224 ali na začetku leta 1225 na gradu akvinskih grofov Roccasecca (rupes sicca = suha pečina) na Neapeljskem. Oče se je imenoval Landulf, mati pa Teodora, grofica Theate.

Petletnega dečka Tomažka so poslali v benediktinsko opatijo Montecassino, kjer je bil vzgojen pod nadzorstvom strica opata Sinibalda. Samostanska tišina tega svetega hriba, na katerem sta pokopana sv. Benedikt in njegova sestra sv. Sholastika, je vdihnila Tomažu globoko nagnjenje za razmišljanje, ki ga je spremljalo vse življenje.

Leta 1239 je zapustil Montecassino in študiral v Neaplju tako imenovane »artes liberales«, svobodne umetnosti, ki so oblikovale dušo svobodnega srednjeveškega človeka. Med te umetnosti so spadale: gramatika, retorika, dialektika, aritmetika, geometrija, muzika in astronomija.

Leta 1243 je stopil v dominikanski red in leto kasneje so ga redovni predstojniki poslali na višje študije v Pariz. Na poti v Pariz sta ga brata Rajnald in Landulf zajela in držala eno leto kot jetnika na očetovih gradovih. Brata namreč nista bila zadovoljna, da je šel Tomaž v samostan. Šele leta 1245 mu je uspelo priti v Pariz.

Tri leta (1245-1248) je Tomaž poslušal v Parizu predavanja znamenitega profesorja, dominikanca Alberta Velikega. Ko je Albert postal profesor v Kölnu, je šel za njim tudi Tomaž in študiral štiri leta v Kölnu.

Leta 1252 je bil Tomaž zopet v Parizu, kjer je postal profesor na vseučilišču in učil do leta 1259. Kot profesor je bil izviren, napreden in samostojen. Od leta 1261 do 1264 je bil teolog na papeških dvorih v Orvietu in Viterbu. Nato je poučeval v tistem samostanu sv. Sabine v Rimu in v Viterbu.

Leta 1269 je zopet postal profesor v Parizu, in od tam leta 1272 odšel v Neapelj. Papež Gregor X. ga je leta 1274 poslal na koncil za zedinjenje v Lyon na Francosko.

Tomaž je bil takrat zelo izčrpan. Preveč je delal in je telesno oslabil. Na poti v Lyon je smrtno zbolel. Hotel je umreti v samostanu. Prenesli so ga v cistercijski samostan v Fossanova pri Terracini. Tu je umrl kot svetnik 7. marca 1274.

Na smrtni postelji je pred sv. obhajilom med drugim izjavil: »Prejemem te kot odkupnino svoje duše. Iz ljubezni do tebe sem študiral, prebedel noči in se izčrpal, o tebi sem pridigal in učil.« Njegov sobrat, tajnik, prijatelj in spremljevalec, ki ga je pred smrtjo spovedal, je izjavil, da je bil čist in nedolžen kot petletni otrok. V sobi, kjer je umrl, stoji relief znamenitega umetnika Berninija. Relief predstavlja Tomaža, kako pobožnim menihom tolmači »Visoko pesem«.

Po raznih pripetljajih je bilo njegovo telo pokopano leta 1368 v dominikanski cerkvi v Toulousu, a od francoske revolucije počiva v istem mestu v cerkvi sv. Sernina (o življenju in filozofiji sv. Tomaža glej knjigo: Martin Grabmann »Thomas von Aquin. Persönlichkeit und Gedankenwelt«, 1949, Kösel Verlag München).

PROBLEM RESNICE

Prvi problem, ki ga mora rešiti filozofija, je vprašanje resnice. Pilat ni verjel v resnico, ni verjel, da človek more priti do resnice. Kristus je izjavil Pilatu: »Vsak, kdor je iz resnice, posluša moj glas!« Pilat pa mu je zaničljivo odgovoril: »Kaj je resnica!« (Jan 18, 37-38). Pilat je bil skeptik.

Moderni človek je tudi skeptik. Trdi, da ne moremo doseči resnice. Kako je to absurdno in nespametno. Če ne moremo priti do resnice, ne moremo priti niti do trditve, da je nemogoče priti do resnice. Skeptik sam sebe pobi. Skepticizem je samomor razuma. Če ne moremo priti do resnice, je vsaka znanost nemogoča.

Resnico zametuje tudi znani nemški pisatelj Lessing, ki pravi: »Če bi mi Bog ponujal v desnici vso resnico, v levici pa željo po resnici, zaletel bi se v njegovo levico in rekel: »Oče, daj, saj resnica je le zate.« Po Lessingu torej naj človek vse življenje samo išče resnico, ne da bi jo mogel kdaj doseči. Zakaj pa je Bog dal človeku razum, če ne zato, da ne samo išče resnico, ampak tudi da jo doseže.

Kaj pa uči Tomaž o resnici? Resnica mu je soglasje med spoznanjem in stvarjo, to je med spoznanjem in predmetom ali objektom izven nas (*Veritas est adaequatio intellectus rei* - Resnica je soglasje med razumom in stvarjo). Slika, ki jo ima naš razum o predmetu, o objektu izven nas, se mora skladati s predmetom izven nas. Ta slika mora odgovarjati predmetu, objektu, mora biti objektivna. Naše spoznanje je zato objektivno, stvarno, realno, resnično. Tako je Tomaž zgradil svojo veličastno filozofijo na stvarni, objektivni, resnični podlagi. Po pravici Chesterton naglaša: »Tomizem je filozofija zdravega razuma!«

PROBLEM DUŠE

Kaj misli Tomaž o duši? Po Tomažu je duša 1. duhovna, 2. nesmrtna.

1. **Duša je duhovna.** Do tega zaključka moramo priti, če premostrimo delovanje duše, na primer delovanje uma.

Vzemimo delovanje uma. Ideja, pojem je plod delovanja uma. Pojmujem človeka, če vem, da je človek razumna žival. Ta pojem pa ni nekaj materialnega, stvarnega. Vse, kar je materialno je vezano na prostor in čas. Znak materije je torej časovnost in prostornost. Splošni pojem človeka ni vezan na čas. Človek je bil razumna žival, je razumna žival in bo vedno razumna žival. Pojem človeka je torej nadčasoven. Nadalje ta pojem človeka velja za vse kraje sveta, za vsak prostor, je torej nadprostoren.

Vzemimo pa človeško telo. To telo je materialno. Vezano je na prostor in čas, kar je jasno in ni potrebno razlagati.

Če pa je pojem nematerialen, netvaren, mora biti tudi izvor pojma nematerialen, netvaren. Izvor pojma je pa duša. Duša je torej nematerialna, netvarna, je torej duhovna.

2. **Duša je nesmrtna.** Nesmrtnost duše je nujna posledica njene duhovnosti. Če je namreč duša duhovna, je neodvisna od materije, neodvisna od telesa. Če telo po smrti razpade, razpade telo, ne pa duša.

Nesmrtnost duše dokazuje Tomaž tudi z naravno težnjo naše duše po nesmrtnosti. Po naravi teži naša duša, pravi Tomaž, po nesmrtnosti. Nemo-goče je pa, da bi Bog vsadil v našo dušo težnjo, ki se ne bi mogla izpolniti (*v. Contra gent. II., 75*).

Če pa je duša nesmrtna, kaj se zgodi z dušo po smrti? Tomaž nam na to odgovarja: zadnji cilj človeka je neposredno gledanje Boga v onstranstvu. Duša bo neposredno gledala Boga in to bo za dušo najvišje blaženstvo.

Ruski fiziolog (fiziologija je nauk o delovanju zdravega telesa in njegovih organov) Ivan Petrovič Pavlov (1849-1936), Nobelov nagrajenec, se je zelo trudil, da bi se odtegnil vulgar-nemu problemu neznanstvenemu materializmu in da bi kljub temu ne priznal obstoja duše. Videl je, da je vsak poskus raztolmačiti duševne pojave brez duše brezuspešen, a zaradi komunizma ni smel priznati duše. Zato je skušal pojasniti te pojave na podlagi nekega višjega živčnega delovanja, a tudi to brez uspeha, ker je živčno delovanje materialno delovanje. Z materijo se pa duševni pojavi ne dajo raztolmačiti.

PROBLEM MORALE

Tomažu je vsa morala ali nrvnost gibanje človeka, tega razumnega bitja k Bogu (*motus rationalis creaturae ad Deum*). Cilj tega gibanja, cilj nrvnega človeškega delovanja je blaženstvo. To blaženstvo, ta končni cilj človeka je neposredno, direktno gledanje Boga na drugem svetu. Iz tega neposrednega gledanja Boga izvira za človeka neiz-rekljiva ljubezen in radost.

Sredstva, s katerimi lahko dosežemo to blaženstvo, so naša dobra dela. Naša dela so pa dobra, ako se strinjajo z božjimi zapovedmi. V teh zapovedih je izražena božja volja. Delamo torej dobro, če vršimo božjo voljo.

Nad človekom stoji Bog, ki dobro nagraja, a slabo kaznuje. Bog pa nas tudi podpira s svojo milostjo, da lahko izpolnjujemo njegov zakon.

Moralno živeti pomeni krepostno živeti. Tomaž omenja tri božje čednosti, te so vera, upanje in ljubezen ter štiri glavne ali kardinalne čednosti: modrost, pravičnost, srčnost in zmer-nost. Nad vsemi čednostmi stoji kot kraljica ljubezen do Boga in bližnjega.

Vse naše moralno delovanje je u-smerjeno na naš najvišji cilj, na Bo-ga. Božji moralni zakon urejuje in vo-di naše življenje. V Bogu je pravilo vsega dobrega, kakor je v njem vir vse resnice.

Tomaž ni spisal svojega življenje-pisa kakor Avguštin. Toda iz njegovega globokega nauka o morali moramo zaključiti, da je ta nauk izšel iz nje-gove svete duše. Pisal je o morali tako globoko, ker jo je globoko v svoji duši doživljal in ostvarjal.

Moderni misleci od Kanta naprej hočejo ločiti moralo od vere. Toda mo-rala brez vere je nemogoča. Prvič, mo-ralna načela imajo svoj najgloblji in neomajni temelj v božjem večnem za-konu. Drugič, človek je vsled izvirne-ga greha nagnjen k slabemu. Zato brez božje pomoči, brez milosti, ne more krepostno živeti. Brez Boga ni morale in ni moralnega življenja.

O tem, kako je Tomaž pravilno reš-il moralno vprašanje, piše znani nem-ški pravnik Rudolf Hering v svoji knji-gi »Zweck im Recht« (str. 161) nasled-nje: »Ta veliki duh (Tomaž) je že po-polnoma pravilno spoznal realno-prak-tični, družbeni in zgodovinski pomen morale. Z začudenjem se vprašujem, kako je bilo mogoče, da je naša prote-stantska znanost popolnoma pozabila te resnice, potem ko so bile enkrat iz-rečene. Koliko zablod bi si bila mogla prihraniti, če bi jih bila upoštevala! Jaz s svoje strani morda ne bi bil spi-sal te knjige, ako bi jih bil poznal, ker je temeljne misli, s katerimi sem se bavil, že izrekel popolnoma jasno in jedrnato ta silni mislec.«

PROBLEM BOGA

Tudi vprašanje, ali je Bog ali ga ni, je danes še kako aktualno, sodob-

no. Imamo mnogo, posebno praktičnih ateistov, brezbožcev, to je, imamo lju-di, ki živijo, kakor da bi Boga ne bilo.

Pri Tomažu je ideja, misel o Bogu središče njegovega mišljenja, da, kro-na njegovega umovanja.

Sv. Tomaž navaja pet poti, pet do-kazov, ki nas vodijo k Bogu. Vzemimo prvo in najbolj jasno pot, prvi dokaz. To je dokaz iz gibanja.

V svetu obstaja gibanje. Toda vse, kar se giba, se giba od drugega. Drugo se giba od tretjega in tako dalje. Mo-ramo pa vendar priti do prvega, ki gi-ba, a ga drugi ne giba. To je Bog. Bog je namreč sam od sebe. Bog je prvi vzročnik vsega gibanja. Brez Boga ne moremo raztolmačiti gibanja v svetu. Bog torej je. Zelo modro je vzkliknil kralj David v psalmu 53.: »Neumnež pravi v svojem srcu: Ni Boga!«

Živimo v času težke krize. Toda ne smemo biti pesimisti, ne smemo o živ-ljenju črno gledati. Kaj nas uči sv. Tomaž? Treba je nujno priznati, pra-vi, da obstaja božja Previdnost. Bog skrbi, da vsako bitje doseže svoj cilj. To zahteva modrost božja, pa tudi do-brota in ljubezen božja. Bog se po-sebno briga za razumna bitja, to je za človeka. Dobrota božja zahteva, da Bog dá vsakemu človeku tudi vsa sred-stva, ki so mu potrebna, da doseže svoj zadnji cilj, to je večno blaženstvo.

Iz teh razlogov je sleherni pesimi-zem, vsako črno gledanje na svet neo-pravičen. Če verujemo v Boga, ne mo-remo biti pesimisti.

Ta misel o božji Previdnosti nas mora voditi tudi pri delu za našo na-rodno manjšino. Saj gre za naše na-rodne pravice. Bog pa je zaščitnik vsa-ke pravice, torej tudi naših narodnih pravic.

Filozofija, ki uči brezupni pesimi-zem, jemlje človeku veselje do dela in življenja. Pesimizem vodi do samo-mora.

Žalosten primer za to nam je go-riški filozof in pesnik Karel Michel-städter, ki so ga nedavno tudi v Go-rici toliko slavili.

Karel Michelstädter, Jud, se je ro-

dil v Gorici 3. junija 1887. Študiral je filozofijo v Firencah. Njegova teza za doktorat je bila »La persuasione e la rettorica«. Poslal jo je vseučilišču 16. oktobra 1910. Drugi dan, to je 17. oktobra 1910 pa se je 23-letni mladenič ustrelil z revolverjem. Pokopan je na judovskem pokopališču v Rožni dolini (Nova Gorica, Jugoslavija).

V neki pesmi je pel: »Non ha sole la mia giovinezza, non conta gli anni il mio core, l'anima mia dolorosa non sa le primavere« (»Nima sonca moja mladost, ne šteje let srce, moja žalostna duša ne pozna spomladi« - Sergio Campailla »Pensiero e poesia di Carlo Michelstädter«, Bologna 1973, str. 11, 60 in 147).

Z vso pieteto, ki jo imamo do tega sočloveka, ne moremo sprejeti njegove obupne filozofije, ki ga je privedla do samomora.

TOMAŽ - SVETNIK

Tomaž je bil ne samo velik filozof in teolog, ampak tudi velik svetnik.

Učil je, da je za najvišje spoznanje resnice potrebna moralna, нравna čistost. To načelo je ne samo učil, po tem načelu je živel in delal. Bil je ne-sebičen, skromen in ponižen. Tomaž je bil učenjak, a najlepša čednost učenjaka je ponižnost.

V Parizu so javno razpravljali o nekem znanstvenem vprašanju. Prisostvovalo je odlično občinstvo. Med razpravljanjem je Tomaža strastno napadel frančiškan Janez Peckham. Tomaž je ostal popolnoma miren: kratko in ponižno je odgovoril na napad.

Ponižen je bil tudi v svojih spisih. Njegova oseba stoji vedno popolnoma v ozadju. Stvarno in mirno dokazuje trditve. Ko človek čita te spise, čuti, da njegove misli prihajajo iz duše, v kateri vlada notranja harmonija in čudovita skladnost.

Krasila ga je izredna pobožnost. Bil je velik častilec sv. Rešnjega Telesa. Za brevir (duhovniški molitvenik) je spisal molitve, ki jih duhovniki molijo na praznik sv. R. Telesa. Sestavil je himne: Pange lingua, Sacris solemniis,

Verbum perpetuum, Lauda Sion. Vsakdo pozna »Tantum ergo«, ki obsega zadnji dve kritici himne Pange lingua. Tomaž je bil mož molitve. Sestavil je molitev, ki jo je molil pred študijem. Z molitvijo je posvečeval svoje študije.

Ljudje večkrat mislijo, da pobožno življenje pomeni bežati pred svetom, da je življenje pobožnega človeka sama žalost, da je njegovo življenje dolgočasno. Tomaž pa naglaša, da pobožnost prinaša duhovno veselje. Pobožen človek dela veselo, kar zahteva božja volja.

Tudi Bogu vdanega človeka tepejo nadloge, toda nad njimi sije sonce božje dobrohotnosti. Pravičnika ščiti božja Previdnost. Zato je naša vera - vera veselja in zadovoljstva, vera upanja in ljubezni. Najboljše sredstvo, s katerim človek lahko premaga težave tega življenja je molitev. Tomaž je bil ne samo učenjak, ampak tudi mož molitve.

Sv. Tomaža imenujejo »doctor angelicus« zaradi ostrine uma, a tudi zaradi svete čistosti. Čistost, razlaga sv. Tomaž, daje duši bistrost. Oko nečistnika je fizično in duševno motno, bolno. Celo poganski filozof Aristotel je naglašal, da nečistost gasi luč razuma. To globoko moralno in psihološko resnico moramo jasno predočiti naši mladini, ki je v današnji seksualni razuzdanosti v nevarnosti, da se telesno in duševno uniči.

Sv. Tomaž nam je vzor, kako se lahko združuje učenost s svetostjo. Sama učenost napihuje, ustvarja puščobo in praznino v srcu. Ideal nam torej mora biti združiti študij s svetostjo. To združenje nam omogoča zdrava in resnična filozofija sv. Tomaža. Ljubezen je po tej filozofiji, po tej modrosti vez, ki nas veže z Bogom. Zakaj? Ker ljubezen, pravi sv. Tomaž, nekako veže vse druge čednosti v popolno enoto.

Ali nam je mogoče doseči ta ideal ljubezni do Boga in tudi do bližnjega? Ali se mu vsaj približati? Da. Volja ima čudovito moč. Rodna sestra je nek-daj Tomaža vprašala, kaj naj stori, da se zveliča. Tomaž ji je kratko odgovoril: »Hoteti moraš!«

Sv. Tomaž je dosegel ideal ljubezni do Boga in do bližnjega. Zato ga je njegov učitelj Albert Veliki po pravici imenoval »sijaj in cvet celega sveta«.

Zaključujem z živo željo, da bi se naši izobraženci zanimali za krščansko filozofijo, katere najodličnejši pred-

stavniki so sv. Tomaž Akvinski. Filozofija je voditeljica v življenju in učiteljica čednosti. Je pa to vsaka filozofija? Odgovarja nam že omenjeni Chesterton: »A danes prihaja visoki nauk sv. Tomaža večji in vzvišenejši kakor nikdar prej v vstajenju večne filozofije.«

Fervidus - I. z.

Na Sveti Genderci

Ne veste več, kako smo šli
gor od Plavi
napri čez Zamedveje
do Idrije, do laške meje,
potem na Sveto Genderco — nam vse odpustke je sprosila,
ko je pod nami valovila
briška brajda
in Alp Kaninskih, Karnskih, Dolomitskih
cela rajda
se rezala je na obzorju Benečije.
Kobálarji pod vrhom
kostanjev celo ponvo so nam spekli,
a mi se cividina smo navlekli,
ki dobro zdravje, dobro voljo vlije.
Potem dol čez Vrhuj na Kojsko, Hum
kakó navdahnjeni smo se razgibali,
kakó razkočni se po strmcih, klancih zibali.
Smo hvalili, preklinjali smo Brice
čez Steverjan, Oslavje
do Gorice.
Sveta Genderca, se smeješ nam s planin?
Mar bi ostali pri Kobálarju in pili cividin.

POJASNILO: Sveta Genderca, zemljepisno Korada, velja za najvišji vrh Brd (812 m), imenovan po svetnici Gertrudi, slovenski Jerici. Tik pod vrhom, na prehodu skozi Vrata iz Brd v Posočje, se še danes ponosno razkazuje velika domačija Veliščka-Kobálarja, nekoč tako razsežna na vseh koncih teh planin, senožeti, po katerih so se pasle črede krav, volov, konjev, ovac. Visokorodni Kobálar je bil »kralj — če ne na Betajnovi — pa na Genderci«. Sedanji samozavestni gospodar je Miha Velišček-Kobálar, ki nam pripoveduje zgodbo: »Biló je nekoč...« — Cividin je sorta belega hribovskega vina z zdravilno kislino, sedaj že opuščena v gorenjih Brdih. — Pod Sveto Genderco-Korado teče Idrija, obmejna rečica med Jugoslavijo in Italijo.

Jože Abram

Ob stoletnici rojstva

Na svečnico 1975 bo minilo sto let, odkar je Abram zagledal luč sveta v Kobdilju na Krasu. Kraška zemlja, stisnjena med kamnite ograde in žgoče sonce sta mu vtisnili lepe poteze na zagorelem obrazu, kraška burja pa je izbrusila v njem kremenit značaj, ki je vse življenje ostal trden in neomajen kot kraške skale.

O Abramu je bilo že veliko napisane po časnikih, koledarjih, zlasti pa v Planinskem vestniku. Naj omenim le na kratko njegovo življenjsko pot. Iz rodne kraja je odšel v Gorico v nižjo gimnazijo. Višjo gimnazijo je obiskoval v Ljubljani, kjer se je srečal z Janezom Ev. Krekom, ki je zbiral okrog sebe mladino. Dijake je navdušil za slovanske jezike, zlasti za ukrajinščino. Povezali so se v kazaško pobratimstvo. Večkrat so se shajali, zaradi česar je nastala na gimnaziji prava dijaška afera, tako da so mnogi dobili ukor in morali v »karcer«. O tej aferi nam poroča Krek v svojih zbranih spisih. Abram, ki je bil po svoji kraški naravi najbolj trdovraten, je dobil 9 ur karcerja.

Po končani gimnaziji je odšel v Gorico, kjer je študiral bogoslovje. Duhovniška pot ga je vodila najprej v Bovec za kaplana, nato v Trento za vikarja. Odtod je odšel v Novake, nato v Bilje, Obloke, k Sv. Luciji (Most na Soči) in nazadnje v Pevmo. Dne 22. junija 1938 je umrl pri Brecljevih v Ljubljani, kamor je prišel na obisk. Pokopan je zraven Kreka na Žalah.

Kot duhovnik je gledal v svojih vernikih ljudi z dušo in telesom, zato jim je skušal vsestransko pomagati. Njegovo srce je bilo polno ljubezni zlasti za trpeče in zatirane. Ljudstvo je hotel dvigniti iz zaostalosti. Povsod je ustanavljal izobraževalna društva, knjižnice, posojilnice, zadrage. Sodeloval je pri Zadrugi zvezi v Gorici in pri političnem društvu Edinost v Trstu. Z govorjenjem in pisano besedo je vzgajal, opominjal in bodril. S svojim orlovskim očesom je takoj zaslutil nevarnost, ki je pretila narodu. Znal je izrabi vsako priložnost, da je kot prerok opominjal ljudi k čuječnosti. Leta 1924, ko je fašizem že začel tlačiti in preganjati primorsko ljudstvo, je svojim vernikom pri Sv. Luciji takole voščil za veliko noč: »... Voščim vam veliko Kristusovo ljubezen, ki veže s sveto vezjo moža in ženo, starše in otroke, učitelje in učence, gospodarje in posle, predstojnike in podložnike, soseda s sosedom, žive z umrlimi. Voščim vam veliko ljubezen Kristusovo, ki naj veže sedanji rod s starimi že pokojnimi dedji, ljudstvo z rodno grudo.

Bili so časi, pred stoletji, ko se je našim dedom strašno slabo godilo. Dajali so sicer Bogu, kar je božjega in cesarju, kar je cesarjevega, toda stiskani od nečloveških, krutih grofov niso mogli ne živeti ne umreti. Vse njihove pritožbe so bile zastoj, celo do cesarja, ker so graščaki čez uboge trpinčene ljudi skrajno nesramno lagali in jih obrekovali kot upornike proti postavam in cesarju.

Preveč so ubogi trpini ljubili svoje

družine in svojo rodno grudo, da bi mogli molče prenašati še nadalje nečloveško zatiranje. Zato ni čudno, da so šli v velikih trumah celo v Gorico terjat svoje človeške pravice. A to so grofovski krivičniki smatrali za očiten punt. Z oboroženo silo so jih mnogo polovili in zaprli v goriške ječe. Strašno obsodbo so izrekli nad njimi! Prav na današnji dan 20. aprila je preteklo 210 let, kar so na Travniku v Gorici odsekali glave Ivanu Gradniku, Gregorju Kobalu, Lovrencu Kragulju in Martinu Munihu. Za glavo so jim odsekali še noge in roke ter jih v strašen opomin razobesili po mestu in okolici. 21. aprila so obglavili še štiri druge in 23. aprila zadnje tri. Okoli 150 Tolmincev so pa obsodili v dolgotrajno ječo, odkoder se je le redko kdo vrnil domov.

Hvala Bogu, teh časov ni več! To sem vam pa povedal, ker so bili ti mučeniki za pravično stvar tudi iz naše fare in da počastimo na obletnico njihovo ljubezen do družin, do uboga zatiranega ljudstva in rodne grude. Bili so mučeniki, ki so tudi za nas trpeli in zato ljubimo, kar so oni ljubili in ostanimo zvesti ljubezni do Boga, do bližnjega siromaka in do rodne grude. Voščim vam veliko Kristusovo ljubezen in njeno nebeško hčerko neomajno zvestobo do vsega, kar nam je svetega...

Med njegovo zapuščino je tudi predavanje, ki nosi naslov »Gregorčič - kmet poet«. Iz Gregorčičevih pesmi je povzel vse kitice in verze, ki se nanašajo na kmečki stan. O pesniku pa pravi: »Ta verni sin kmetske hiše je dobil od Boga bogatih darov uma in srca; Bog ga je izbral sebi za svečenika, narodu pa za učitelja, blažitelja in preroka. Učil, blažil in spodbujal naj bi svoj rod, zlasti preprosti kmetski rod z lepo, mično besedo pesmi. In naš Šimen se je dobro zavedal velikih darov, svojega zvanja in dolžnosti in izpolnil je svojo sveto nalogo docela.«

Prepričan sem, da bi te besede veljale tudi za Abrama samega. Od mladih let se je nesebično daroval za dru-

ge. Pisal je pesmi in članke, prevajal je Ševčenka, sodeloval je pri vseh takratnih kulturnih ustanovah in iz vseh njegovih spisov veje velika domovinska ljubezen, tista ljubezen, ki se razdaja in hoče še druge ogreti in navdušiti za vse, kar je dobrega in plemenitega.

Njegovi planinski spisi, ki jih je izdala GMD, so prežeti s tako ljubeznijo do naših gora, do naše zemlje, do vseh lepot narave, da morajo zdramiti vsakega bralca iz otopelosti in mlačnosti. In prav to je želel. Trpel je, ko je videl, da nekateri izgublajo narodno zavest, še bolj pa so ga bolele strankarske razprtije, ki so netile mržnjo in ob katerih se je sovražnik naslajal. Nas otroke je vzgajal v narodni zavesti tudi takrat, ko nam je fašizem zatrl slovenske šole. Pri verouku smo morali prepisovati cela poglavja iz katekizma in zgodb sv. pisma, da smo se naučili brati in pisati po slovensko. Pri nedeljskem popoldanskem bogoslužju pa smo morali v cerkvi glasno ponavljati, kdaj smo bili zadnjič pri sveti spovedi: Pred enim tednom, pred dvema tednoma, pred tremi tedni; pred enim mesecem, pred dvema mesecema, pred tremi meseci! Otroci smo zlogovali in kričali ter se nismo niti zavedali, da se učimo sklanjatve.

Abram je bil vesel vsakega uspeha in je bil nadvse hvaležen vsakomur, ki je pomagal našemu narodu, da se je kulturno dvigal. Izredno prijateljstvo ga je vezalo na Kugyja, ki je vsemu svetu zapel hvalospev naših gora. Ko je izšla knjiga »Pet stoletij Triglava«, v kateri je Kugy objavil tudi Abramov spis o triglavskih bajkah in pripovedkah, se mu je Abram z najlepšimi besedami zahvalil za to veliko delo. Ko je knjiga nastajala, mu je pomagal z nasveti in prispevki. Točno dva meseca pred smrtjo pa mu je med drugim pisal: »... Če smo majhni in šibki, lahko postanemo visoki in močni, ne moremo sicer tajiti in se delati, kakor da nismo bili nekoč majhni in šibki... Kaj bi zardevali in čemu bi se sramovali, če smo bili svojčas majhni, ne samo

v alpinističnem, marveč tudi sploh v kulturnem oziru. Tega nismo mi krivi, ampak nepravilne in skrajno neugodne zgodovinske razmere. Nasproti temu pa nam cel svet priznava visoko čast, da smo se v kratkem času tako visoko povzpeli, kakor hitro smo kot narod zadihali svobodni zrak in z velikanskimi koraki dosegli, kar smo zamudili... Vse svoje življenje ste s polno ljubeznijo posvetili našemu kulturnemu udejstvovanju in kulturni rasti, našo domovino in njene krasote nam samim in vsemu svetu odkrivali, opevali in slavili, nam pokazali pot in nas bodrili k nadaljnjemu podvigu v domoznanstvu, v plemenitem alpinizmu. Vi ste in ostanete naš, Vas ljubimo, izkazujemo Vam čast in hočemo tudi za vso prihodnost Vas imeti v časti, Vas ljubiti in vas kot našega sloven-

skega velikega kulturnega pobudnika slaviti pred vsem svetom!»

Abram je bil svojevrstna, klena osebnost, ki se je izoblikovala iz globoke vere. Prijatelj Kugy ga je najbolje poznal, zato je po njegovi smrti takole zapisal o njem: »Imel je odprto oko in široko odprto srce za naravne lepote; bil je poln toplega, dobrohotnega humorja in iskrenega duha, pri tem pa preprost in skromen, vedno dobre volje in vedno pripravljen pomagati vsem, ki so potrebovali njegove pomoči. Predvsem in nadvse pa je bil resnično izbran služabnik božji, res globokoveren, vero, ljubezen in mir razsipajoč duhovnik. Bil je eden najplemenitejših ljudi, kar sem jih poznal, in eden mojih najboljših prijateljev.«

KAZIMIR HUMAR

Goriški Slovenci in njih kulturno življenje

Zadnji vatikanski koncil je posvetil pažnjo tudi nekaterim problemom sodobne človeške družbe in se ni ustavil samo pri verskih resnicah, kot se je dogajalo na preteklih vesoljnih cerkvenih zborih. Cerkev se je na tem koncilu zavedela, da je tudi sama del svetovne zgodovine, postavljena sicer kot znamenje dvignjeno med narodi, vendar zmeraj vtopljen v svetno dogajanje. Zaradi tega je na omenjenem koncilu nekako stopila s svojega prestola med široki svet, da prisluhne njegovim potrebam in željam. Tako je nastal zadnji koncilski odlok, ki nosi naslov Cerkev v sedanjem svetu in se začneja z besedami *Gaudium et spes* (Veselite in upanje): »Veselite in upanje, žalost in zaskrbljenost današnjih ljudi, posebno ubogih in vseh kakorkoli trpečih, to je hkrati tudi veselje in upanje, žalost in zaskrbljenost Kristusovih učencev; in ničesar resnično človeškega ni, kar bi ne našlo odmeva v njihovih srcih« (GS 1, 1).

Med dobrinami, ki so »resnično človeške«, je tudi kultura. Zaradi tega je drugi vatikanski koncil posvetil svojo pozornost tudi človeški kulturi. O njej govori v 2. oddelku konstitucije *Gaudium et spes*. Tam najprej ugotavlja: »Kristjani morajo na svojem potovanju proti nebeški domovini to iskati in po tem hrepeneti, kar je zgoraj; s tem pa se ne zmanjša, temveč poveča važnost naloge, ki jo imajo, da se skupaj z vsemi ljudmi trudijo za zgraditev bolj človeškega sveta.« Kultura je pa ravno v tem, da si človek prizadeva ustvariti bolj človeške medsebojne odnose, izboljšati svoje bivanje na zemlji, gojiti tiste vrednote, ki naredijo človeka zares človeka, to so vrednote duha in srca. Pri tem koncil opozarja, da je kristjan prav zato, ker je kristjan, poklican, da pri tem sodeluje skupaj z ostalimi kristjani. S tem Cerkev poziva vse svoje otroke, da se trudijo za oblikovanje ljudi, ki ne bodo samo boljši kristjani, temveč tudi boljši ljudje.

Rajanje
deklic
na »prazniku
štrukljev«
v Podgori

Kulturno-prosvetno delo, ki ga kristjani opravljamo, ni torej daleč od kristjanove poklicanosti, ampak je del nje same.

Ob teh ugotovitvah smemo z mirno dušo pribiti, da je kulturno-prosvetno delo slovenskih kristjanov v zamejstvu njihova dolžnost v sedanjem času. Kako so to dolžnost opravljali v preteklem letu?

ZAKAJ KULTURNO-PROSVETNO DELO

V tem poročilu se ne bomo ustavljali v podrobnostih, temveč bomo podali splošen prerez o kulturno-prosvetnih dejavnostih tistih goriških Slovencev, ki se zbirajo v krščansko orientiranih skupnostih, ki torej njih kulturno-prosvetno prizadevanje raste iz krščanskega svetovnega in življenjskega naziranja.

Skrb za kulturno-prosvetno delo нареkuje našim krščanskim rojakom predvsem narodna in verska zavest. V pluralistični družbi, v kateri živimo, je moralni ukaz slehernemu slovenskemu človeku, da se bori za obstoj in rast svoje narodne skupnosti. Narodne manjšine so namreč zmeraj izpostavljene naravnemu ali tudi nasilnemu

asimilacijskemu procesu. Pod fašizmom je bil ta proces nasilen, danes je naraven, to se pravi, da prihaja sam po sebi zaradi narodno mešanih zakonov, zaradi skupnega življenja in dela z drugorodci, tudi zaradi prijateljstva z njimi; potem zaradi vsakdanjega vdiranja tuje kulture in miselnosti po radiu, televiziji, filmih, časopisih. In ne nazadnje tudi zaradi fratelančne politike, ki jo določene stranke vodijo do Slovencev in s tem svoje pristaše nekako uspavajo, da jim postane narodnost le nepotrebna nadzgradba in ne več moralna vrednota. Katoličani se zavedamo te vsakdanje nevarnosti, zavedamo se pa tudi, da je narodnost z vsem, kar pomeni, za človeka velika moralna in človečanska vrednota, neko duhovno bogastvo, ki se mu ne smemo odpovedati, če nočemo okrniti svoje osebnosti in osiromašiti svojega duhovnega življenja.

Toda tudi verski razlogi nas k temu spodbujajo. Tisočletna izkušnja uči, da je evangelij pognal trdne korenine tam, kjer se je organsko spojil z ljudsko kulturo, in da so versko okrnjene osebnosti tisti kristjani, ki so se iz egoističnih razlogov odpovedali svoji narodnosti. Ne moreš namreč resnično gojiti verskih in moralnih vrednot, če

Vesela mladina
nastopa
na »prazniku
štrukljev«
v Podgori

si zavrgel duhovne in človečanske vrednote svojega ljudstva. Kristus je bil Bog, toda bil je tudi Jud. Sv. Pavel je sicer zaradi Kristusa postal vsem vse, toda s tem ni prenehal biti Jud in se je s svojim judovstvom tudi ponašal, kadar je bilo potrebno.

Ta dejstva je končno spoznala in priznala tudi sodobna Cerkev in jih potrdila tako na koncilu kot na sinodi škofov v Rimu oktobra 1974. Evangeljske resnice ne smemo obleči v neko določeno kulturo in jezik. »Cerkev ni izključno in neločljivo vezana na nobeno pleme ali narod, na noben poseben način življenja, na noben stari ali novi običaj...« (GS 58, 3). Toda kjer se evangelij razraste z neko ljudsko kulturo in ustvari potrebni človečanski humus, tam more pognati resnično trdno in prepričano krščanstvo. Zato pravi koncil: »Cerkev more stopiti v zvezo z različnimi oblikami kulture, iz česar se izvrši tako obogatitev Cerkve same kakor tudi raznih kultur.« Obogatitev Cerkve, to je kristjanov, obogatitev kultur, to je narodnih skupnosti v njih kulturnem življenju.

To so danes dognana dejstva. Zato človeka kar strese, ko sliši izjave nekaterih kristjanov, ki izjavljajo, da zanje narodnost ni vrednota. V takih pri-

merih se človek upravičeno vprašuje, ali je pri takih kristjanih njih vera resnična vrednota. Ali niso to le vase

Samatorca - Procesija z umetniškim križem

Goriški nadškof
msgr. Cocolin
pri obisku
šolske mladine
v Zgoniku

in v svoje medle ideje zaljubljeni fanatiki?

PEVSKA IN GLASBENA DEJAVNOST

Nič čudnega zato, če je kulturno delovanje naših slovenskih katoličanov povezano s Cerkvijo in z župnijskimi dvoranami. Te slednje, ki so nastale po prizadevanju župnikov in vernikov v Gorici, Steverjanu, Štandrežu, Podgori in Doberdobi so postale ognjišča naše slovenske in krščanske kulture.

V teh domovih se zbira mladina k pevskim vajah, dramskim nastopom, kulturnim večerom. Tu večkrat najde tudi zdravo in primerno zabavo v športu in tudi drugače v prostem času.

Značilno je, da se je v zadnjih letih najbolj razmahnilo pevsko in glasbeno delovanje. Petje je bilo in je še zmeraj karakteristika našega izživljanja tako v cerkvi pri bogoslužju kakor zunaj cerkve v prosvetnih domovih in tudi sicer v družbi, kadar pridejo Slovenci skupaj. Da bi se cerkveni zbori bolje povezali in da bi se dvignilo in

Na
»zahvalno
nedeljo«
v zgoniški
cerkvi

Prof. Theuerschuh
sprejema
prve
zgoniške
volčiče

izboljšalo cerkveno petje je bilo v preteklem letu ustanovljeno Združenje cerkvenih pevskih zborov. V njem so vključeni tudi mladinski zbori. Cerkevni zbori delujejo skoro po vseh vaseh in jih je slišati pri vseh slovenskih mašah tako v Gorici, kot na deželi. Mladinski zbori pa obstajajo v Gorici, v Števerjanu, v Podgori, Štandrežu, na Vrhu, v Doberdobi in v Sovodnjah. V teh krajih mladinski zbori redno vadijo in nastopajo v cerkvi in izven nje.

Prosvetni zbori delujejo skoro vsi v okviru prosvetnih društev. Društvom

pomaga tudi pri zborovskem petju Zveza slovenske katoliške prosvete, ki je bila ustanovljena leta 1959. Z njeno pomočjo ali pa v lastni režiji društev oziroma pevskih zborov je bilo v pretekli sezoni na Goriškem 14 pevskih ali glasbenih koncertov, od teh 8 v Gorici in 6 na vaseh. Med pevskimi nastopi moramo posebej omeniti vsakoletno »cecilijanko« v Katoliškem domu v Gorici, ki je najstarejša revija pevskih zborov na Goriškem, saj je bila zadnja že 17. po vrsti. Po njej se zgladuje »mala cecilijanka«, pri kateri na-

Mladina
pred obnovljeno
kapelico
v Samatorci

Zgoniški
izletniki
pred
spomenikom
v Dachauu,
julija 1974

stopajo mladinski zbori. Tudi ta je postala že naša tradicija.

Poleg lastnih koncertov sodelujejo naši zbori tudi pri zborovskih revijah tostran in onstran meje. V tem je posebno živahno delovanje obeh osrednjih zborov, moškega »M. Filej« in mešanega »L. Bratuž«.

Ob zgledu drugih pobudnikov so tudi naša katoliška prosvetna društva začela prirejati glasbene festivale. Ti so številni in navadno zelo dobro obiskani na vaseh. Lani jih je bilo šest: dva v Števerjanu, dva v Doberdobu,

po eden v Podgori in Štandrežu. Prirejajo se v poletnem času. Navadno so združeni tudi s primernim kulturnim programom. Značilnost naših katoliških prosvetnih društev je, da so, kolikor mogoče »slovenski«, tj. da nastopajo slovenski ansambli in se igrajo slovenske viže. Stvari, ki jih ni mogoče reči o drugih tovrstnih festivalih, ki jih drugače usmerjene skupine prirejajo celo poletje nedeljo za nedeljo po vseh slovenskih vaseh.

V Zvezi slovenske katoliške prosvete je dozorelo spoznanje, da je pri pev-

Del množice
na belo nedeljo
pri popoldanski
proslavi
v Samatorci

skih zborih potrebno skrbeti tudi za pevske naraščaj. Če namreč otroci in mladina ne bodo vzljubili petja in glasbe, bo kmalu konec našemu petju tako na prosvetnem polju kot v cerkvi sami. Zato je Zveza SKP prevzela pobudo, da ustanovi centre za glasbeni pouk tako v Gorici kot na vaseh. Uspeh je bil dober. Lani so bili trije centri, v tem šolskem letu so že štirje: v Gorici, Doberdobu, Štandrežu in v Števerjanu. Obiskuje jih blizu 70 otrok.

DRAMSKA IN OSTALA DEJAVNOST

Manj vidno, a morda nič manj uspešno je bilo dramsko delovanje v preteklem letu. Imelo je tri žarišča: v Gorici, Štandrežu in Doberdobu. Najbolj delavni so bili Štandrežci, ki so naštudivali dve premieri: za otroke Plešočega oslička, za odrasle pa Moliérovega Zdravnika po sili. V Gorici je amaterska dramska skupina postavila na oder Feydeaujev Ples tatov. Doberdobci so gostovali s Stilmondskim županom iz prejšnje sezone. Tudi Goričani in Štandrežci so gostovali po raznih krajih naše dežele, tudi na Koroškem in v Sloveniji (Idrija). Skupno je bilo 18 dramskih nastopov. Dodajmo še priložnostne mladinske nastope: miklavževanja,

božičnice, materinske proslave, ki so bile tu in tam. Dobimo, da je bila kljub vsemu tudi v dramatik dokaj uspešna sezona. Kajti ne smemo mimo dejstva, da gostuje v Gorici Stalno tržaška slovensko gledališče, ki ima navadno po sedem predstav z abonmaji in še kako gostovanje izven abonmaja. Za ozki prostor, ki ga tvori slovenska Goriška, takšno število dramskih predstav ni majhno. Pomeni dokajšnjo razgibanost igralcev, organizatorjev in tudi občinstva.

Manj uspešni so bili kulturni večeri. Njihovo težo pri organiziranju je v mestu nosilo naše akademsko društvo SKAD, na vaseh pa prosvetna društva. Posebno dobro so bili obiskani filmski večeri, ko se je predvajal slovenski film Cvetje v jeseni.

Ob tem bežnem pregledu lahko ugotovimo, da ni resnična podoba o goriških Slovencih, kakor jo je prikazala ljubljanska televizija v septembru 1974. Naše kulturno življenje ni tako revno, kot so tam trdili.

KLJUB TEŽAVAM JE POTREBNO VZTRAJATI

Ko razpredamo misli o ljudsko prosvetni dejavnosti, moramo ugotoviti, da so razmere zmeraj manj ugodne za

Goriški nadškof med botri v Zgoniku

tako dejavnost. Današnji hitri tempo življenja in potrošniška miselnost obračata človeka navzven k potrošniškim dobrinam. Poleg tega sta danes dijak in delavec pravzaprav bolj obremenjena kot v preteklosti, čeprav se to čudno sliši. Sta namreč psihično preobremenjena tako, da čutita bolj potrebo po telesni razgibanosti v športu kot pa po bogatitvi duha s kulturnimi vrednotami; rajši se zato ukvarjata s špor-

tom kot pa s kulturo. V prostem času iščeta sprostitev v športnih dvoranah in na športnih igriščih ali pa pred televizijo in v barih. Dodajmo še, da je danes tudi kultura zmeraj dražji »hobby«, pa lahko ugotovimo, v kako težkih in neprijaznih razmerah se danes razvija sleherno kulturno delo. Kljub temu ne smemo obupavati. Človek ne živi samo od kruha. Čutil je in bo še čutil tudi potrebo po kulturnih dobrinah duha.

R. R.

Eno uro petroleja za gobavce, dve uri za lačne v Sahelu

Apostol gobavcev Raoul Follereau je napisal šejkom v Perzijskem zalivu tole pismo:

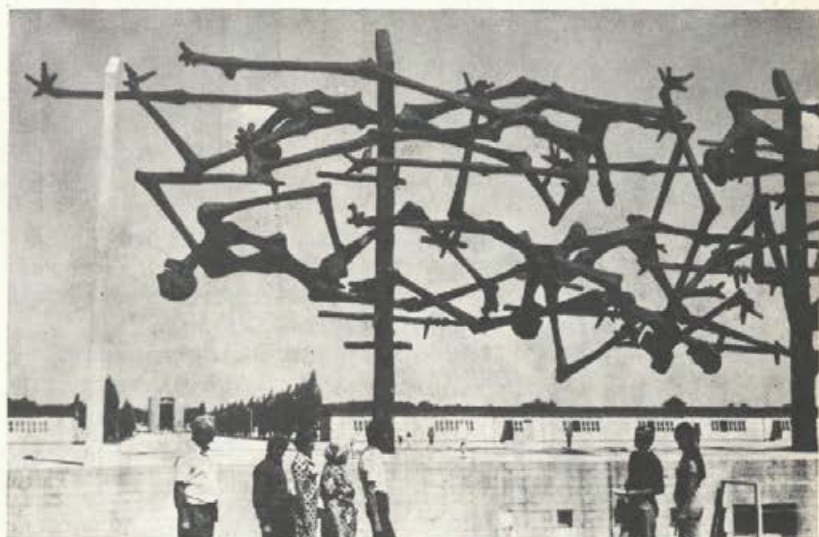
Cena zlata, cena avtomobila, cena slike, cena čolna, cena gradu, cena klobuka. Vse samo cena, cena. To je ubijajoča fiksna ideja stoletja, v katerega smo zaprti. Kakšna pa je cena človeka, ki bo umrl zaradi lakote in žeje? In cena človeka, ki je zaradi svoje bolezni mučen, izobčen, obupan? S čim jo moramo danes vrednotiti? V petroleju.

Doslej so nam delale vrtoglavo številke, ki so jih vitezi neba prinašali

iz vesolja. Danes pa so to številke, ki niso nič manj silovite, toda prav tako uboge, namreč številke tekočih bančnih računov novih vladarjev tega sveta, vse-mogočnih petrolejskih gospodov. Gre za družbo, ki so jo ustanovili izključno med seboj, pri kateri niso imela nič opraviti ne zapadna barbarstva ne idealizem prodajalcev topov. Organizacija arabskih dežel, izvoznice petroleja, nam dovoljuje, da nudimo te številke.

V letu 1972 so prodali na svetu 2 milijardi 600 milijonov ton petroleja za skupno vsoto 3.640 milijard dolar-

Dachau —
pred
spomenikom
okostnjakov

Brescia - Zgoniška skupina polaga venec na kraj atentata

jev. Lep znesek, kajne, tako velik in nepredstavljen, da nam že ne pove ničesar, razen tistim, ki so petrolej naročili.

Vrnimo se zato na zemljo, na tisti košček sveta, ki so ga stoletja tolikrat preorala: v Perzijski zaliv, kjer vladajo novi vladarčki, majhni oblastniki, ki pa ustvarjajo trepet v svetu. Kajti vsakokrat, kadar ti samo malo nasršijo oči, finance po svetu prično mrzlično drgetati. Tem pravim — nadaljuje Follereau —: v človeškem življenju smo spoznali železno in bambusovo zaveso ter zid sramote. Vi pa ga danes dvigate s svojimi kupi zlata in mislite živeti v njegovem zatišju, brez strahu in brez očitkov vesti? Novi kralji, gospodje, je to res, v resnici res?

Emir v Kuwaitu, ali je res, da za srečo svojih 500.000 podložnikov prodaste vsako leto 150 milijonov ton pe-

troleja za povprečno pet milijard dolarjev?

Emir v Qataru, ali je res, da za srečo svojih 60.000 podanikov opravljate isti posel in spravite vsako leto v svoj žep 750 milijonov dolarjev?

Emir v Abu-Dhabi, ali je res, da vladate 20.000 prebivalcem, kar je komaj dobra občina, pa vsako leto s petrolejem zaslužite 450 milijonov dolarjev?

Kakor vaši bratje, knezi, emiri, sultani ali kaj vem kaj v Omanu, Bahreinu, Dubaju in v drugih krajih, ki nadaljujejo svojo malo kupčijo v senci vzvišenega, presvetlega in najmočnejšega gospoda vladarja Saudske Arabije, ki vlada 7 milijonom prebivalcem, polovica katerih so nomadi in ki se tako poniža, da proda vsako leto temu našemu ničvrednemu svetu kakih 286 milijonov ton petroleja za malenkost 8 milijard dolarjev!

Odstranite diamante, ki vam mašijo ušesa in poslušajte ljudi, ki joka. Gre za milijone in milijone človeških obrazov. Pustite očem, da vidijo njihovo bedo, samoto, obup in — dajte. Dajte eno uro petroleja na leto za gobavce na svetu. Dve uri petroleja za vaše brate v Sahelu, ki nimajo več toliko moči, da bi stegovali k vam svoje skeletske roke! Samo tako boste zanje neprijemno več kot vladarji, neskončno več kot mogočniki: boste jim namreč prijatelji.

Pa so mi rekli: ti ljudje te ne bodo poslušali, te nočejo poslušati. Jaz pa sem prepričan o nasprotnem. Če mi bo uspelo priti do vaših ušes, bodo vaša srca razumela. Kajti otrok božji sem kakor vi, brat vseh človeških bitij kakor vi, zato odvrčam skušnjava, da bi si vas predstavljal kot jetnike vaše dvojne puščave: puščave vaše zemlje in puščave vašega srca; kako v obupu grizete vaše gore zlata in izdelujete koktajle iz petroleja.

Še vedno namreč upam, da ste tudi vi ljudje.

RAOUL FOLLEREAU

Prenovljena cerkev v Štmavru pri Gorici

Malokatera cerkev na Goriškem je tako idilična in priljubljena kot štmaverska, saj se na sabotinskem zelenem pobočju visoko nad Sočo razgleduje po Stari in Novi Gorici ter od domačih pogorij in dolin vse tja do Dolomitov in lagun. Tu dočakajo veseli romarji svetega Valentina, prvega pomladina, pred njegovim oltarjem sklepajo zakonsko zvezo novoporočenci od blizu in daleč, tod se vijejo na velikonočno jutro ob bajni razsvetljavi ter za Tellovo nepozabne procesije ob ubranem pritrkavanju zvonov ter petju domačega moškega zbora. Cerkev obdajajo ciprese, ki so jih bili nekoč domačini posadili za spomin, ob vznožju pa stoji kapelica, kjer je goriški umetnik Rjavis naslikal Marijo z Jezuškom, ki se igra s češnjami. Saj je prav tega sadja v vinorodnem kraju še danes največ.

Letos je bila cerkev povsem prenovljena in predelana po načrtih ljubljanskega arhitekta Janeza Valentiniča. Ko je bil odстранjen dosedanji dvoranski strop, se je pokazalo krepko ostrešje in v notranjost je zasijala svet-

loba iz poprej nevidne rozete. Vse ostrešje je opaženo z rdečo švedsko borovino, prav tako tudi kasetirani strop nad oltarjem. Cerkev je zadihala v novih dimenzijah. Dela je izvršil podjetnik Jordan Makuc iz Gorice.

Tudi pokojni slikar Stane Kregar, ki mu je bila naša cerkev zelo pri srcu, je prispeval svoj delež. Njegova so štiri umetniška živobarvna okna, za katera je izdelal osnutke na licu mesta, njegov je novi daritveni oltar in njegova bi bila tudi podoba Matere božje, ki jo je ravno začel slikati, ko je moral v bolnišnico, kjer je podlegel. Sedaj je tam praznina. Doklej? Umetnik Tone Kralj nam je prispeval slikovito farno bandero, ki je več let spremljalo slovenska skupna romanja po svetu.

Hkrati s cerkvijo je bilo prenovljeno tudi župnišče in vinograd naokrog. Vsi enoglasno potrjujejo, da zavzema edinstveno lepo in sočno lego. Ker pa je tudi sicer Štmaver ohranil svoje nekdanje lice in srce, spada gotovo med bisere naše slovenske zemlje.

Značilnosti alkoholizma med zamejskimi Slovenci na Goriškem

Večkrat slišimo praviti, da je alkoholizem tipično slovenska bolezen, češ da je med Slovenci sorazmerno več alkoholikov kot med pripadniki drugih narodov. Ne bom se spuščal v razglabljanje, če ta trditev drži ali ne, pač pa bom skušal, na podlagi podatkov s katerimi razpolagam, ugotoviti, če je v goriški pokrajini več alkoholizma med Slovenci kot med pripadniki večinskega naroda in kakšne so značilnosti tega alkoholizma.

Narodnostna manjšina je kot vsaka druga manjšina izpostavljena raznim oblikam emarginacije in izolacije; zato bi moralo biti med njenimi člani več psihičnih obolenj kot med pripadniki večine (glej več o tem v zborniku Draga 1971 - predavanje dr. Zalokarja). Alkoholizem je psihična bolezen zaradi odvisnosti, ki jo povzroča in zaradi direktnih in indirektnih kvarnih efektov na živčno celico. Zato nas teoretično razmišljanje pripelje do domneve, da mora biti alkoholizem v zamejstvu bolj pogost med Slovenci kot med Italijani in tudi bolj pogost kot med Slovenci v Jugoslaviji. In to bi moralo veljati še zlasti za pokrajino, ki je kot Goriška bogata z vinskim pridelkom.

Naredil sem skromno raziskavo v goriški psihiatrični bolnici, v kateri so na zdravljenju bolniki iz vse pokrajine; ker je edina ustanova te vrste, pridejo vsi bolniki, ki potrebujejo zdravljenja zaradi psihičnih bolezni samo v to bolnico; razen seveda najbogatejših, ki lahko bolje poskrbijo za svoje zdravje. Nisem raziskoval, koliko je na Goriškem alkoholikov, ampak kakšni so in kakšen je odstotek Slovencev med njimi. Mimogrede lahko rečem, da je po mojih ocenah med prebivalstvom v goriški pokrajini 1-2 % alkoholikov.

Moja raziskava obsega dobo prvih štirih mesecev leta 1974. Pacientom-alkoholikom sem zastavil vrsto vprašanj o družini, iz katere izhajajo, o njih samih (izobrazba, delo, način pitja, odnos do alkohola, itd.) in o družini, ki so si jo ustvarili. Rad bi pokazal, kako so odgovarjali Slovenci v primerjavi s člani večinskega naroda; med te štejem v eno samo skupino Italijane, Furlane in dva »esula«.

Skupno sem govoril s 105 alkoholiki moškega spola; med njimi je bilo 22 Slovencev, kar predstavlja 20,9 %. Če upoštevamo, da je v naši pokrajini 145.000 prebivalcev in da je od teh 20.000 Slovencev (podatki dr. Renka), predstavlja 13,7%; to dokazuje, da je odstotek alkoholikov višji med Slovenci kot med Italijani za 7,2 %. Ta podatek torej potrjuje prejšnjo teoretično domnevo. Kje so vzroki za to razliko?

Najprej pogledjmo, če je alkoholizem Slovencev kvalitativno drugačen. Če spet skušamo najprej teoretično presoditi problem, sklepamo, da bi moral biti med slovenskimi alkoholiki zlasti višji odstotek psihiatričnih problemov (osamljenost, občutki krivde, samomori, ločitve itd.).

V psihiatriji ločimo primarni in sekundarni alkoholizem. Primarni je tisti alkoholizem, ki izvira predvsem iz kulturnih in socialnih vzrokov kot so: prepričanost, da alkohol koristi, da daje moč, da pomaga proti boleznim, pa še lahko razpolaganje z velikimi količinami alkohola, kar se dogaja v vinorodnih krajih. V takih razmerah so ljudje, zlasti moški, nekako prisiljeni, da uživajo velike količine alkohola, predvsem vina. Sekundarni tip alkoholizma pa je tisti, ki nastopi v ljudeh, ki so osamljeni, bolni, žalostni, šibki

po značaju in ki skušajo s pomočjo alkohola pozabiti na svoje težave in zreti na življenje z olajšanim pogledom.

Slovenci na Goriškem so podvrženi primarnemu alkoholizmu kot Italijani, a so istočasno pod močnim vplivom raznih faktorjev, ki povzročajo sekundarni tip. Zavestno ali podzavestno se morajo člani manjšine vedno braniti pred asimilacijo; to dosežejo, v skladu s svojim slovenskim značajem, predvsem tako, da se izolirajo, da se zaprejo v svoj krog, kar prinaša kot nujno posledico krize osamljenosti in nemoči zaradi pomanjkanja vedno novih življenjskih stikov.

Rezultati raziskave bi morali pokazati prav važnost sekundarnega alkoholizma med Slovenci na Goriškem. Ugotovili smo, da je številčno več alkoholikov med Slovenci kot med Italijani, zdaj pa poglejmo, kakšni so slovenski pijanci in zakaj pijejo. Edino dejavniki sekundarnega alkoholizma lahko razložijo višje število alkoholikov med pripadniki manjšine.

Kar se tiče socialno-ekonomskih razmer v družinah, iz katerih izhajajo alkoholiki, je 51 iz revnih in zelo revnih družin (to predstavlja 49 %); med alkoholiki, je 51 pacientov iz revnih in zelo revnih družin (to predstavlja 49 odstotkov); med alkoholiki slovenske narodnosti pa jih 13 (to je 59 %) izhaja iz družin, ki živijo v slabih socialno-ekonomskih razmerah. Revščina je vsekakor dejavnik, ki lahko spravi človeka tudi do alkoholizma, saj vemo, da je ta bolezen najbolj razširjena prav med najnižjimi sloji.

Očetje alkoholikov so med Slovenci bili kmetje v 36 % primerov, kar je več kot med ostalimi (27 %). Na žalost je neizpodbitno dejstvo, da kmečki poklic rad pripelje do alkoholizma, zaradi trdno zakoreninjenega prepričanja, da vino daje potrebno moč za delo. To zmotno prepričanje se prenaša od staršev na sinove in je važen vzrok za alkoholizem. Močan dokaz za to trditev, je tudi število alkoholikov med očeti slovenskih pacientov (64 %), medtem ko med ostalimi to število dose-

že 54 %. Vpliv pijanega očeta je intuitiven: stalni prepiri v družini, zgled za otroke in slaba vzgoja, kar vse rado pripelje sinove do alkoholizma. Le redkokdaj očetov zgled povzroči v sinovih odpor do alkohola; večkrat se to zgodi med hčerami.

Iz odgovorov na razna vprašanja o družini, iz katere izhaja alkoholik sledi, da je bilo med starši slovenskih pacientov veliko več nesporazumov (65 %) kot med starši ostalih (43 %).

Kar se tiče alkoholika samega, sem ga najprej vprašal za starost (večina nad 40 let) in za stopnjo izobrazbe (med Slovenci sploh ni nepismenih proti 11 % med ostalimi). Socialno-ekonomske razmere so enake med Slovenci in med ostalimi, in sicer 1/3 slabih in zelo slabih ter 2/3 srednjih. Seveda moram tu pripomniti, da dejstvo, da ni med pacienti bogatih ljudi ne pomeni, da med njimi ni pijancev; pač pa dokazuje, da imajo oni druge, boljše možnosti za zdravljenje v zasebnih zdravstvenih ustanovah.

Kar se tiče poklica pacientov, je med Slovenci nekoliko več kmetov, kar potrjuje gornje trditve. Polovica pacientov je redno zaposlenih, ostali pa so v penziji ali so brezposelni.

Na vprašanje, kdaj so začeli piti preveč alkohola, je 50 % pacientov odgovorilo, da že pred 20. letom starosti. V tem soglašajo podatki za Slovence in za ostale. To potrjuje vlogo dejavnikov kot slaba vzgoja, slaba družba in nepoučenost o učinkih alkohola, ki toliko ljudi spravijo do alkoholizma že v mladih letih. Kot slabo vzgojo pojmem tudi navado, ki je še danes razširjena, da dajejo starši že majhnim otrokom piti vino ali celo žganje. To ravnanje je zgrešeno, ker otroke vse prezgodaj nauči na »blagodejne efekte« alkohola na človeško telo. Tak otrok bo kasneje rad segel po alkoholu, ko se bo znašel v težavah ali ko bo potreboval sprostitev.

V naših krajih je daleč najbolj razširjena alkoholna pijača vino; le redki, po navadi v zadnjih fazah kroničnega

alkoholizma in pa nekateri mladoletniki, uživajo žgane pijače.

Zanimivi so odgovori na vprašanje, s kom najraje pijejo. Slovenci najraje (45 %) pijejo sami; manj s prijatelji, z delovnimi tovariši in z družinskimi člani. Med Italijani pa večina (48 odstotkov) raje pije s prijatelji. Ta ugotovitev je razumljiva za slovenski značaj, ki je zaprt in se težko odpre drugim ter zato s težavo dobi prijateljev tudi med pijanci.

Na vprašanje, zakaj pijejo, so odgovorili Slovenci podobno kot ostali. Največ jih ne ve zakaj in pijejo iz navade, ne da bi se mogli rešiti te napake. Ostali pa pijejo, da pozabijo na skrbi, da so bolj veseli ali da se počutijo bolj močne.

82 % naših pijancev misli, da vino sploh ne škodi človeškemu organizmu, medtem ko jih med ostalimi samo 68 odstotkov misli tako. Kdor je prepričan, da mu alkohol ne škodi, noče prenehati s pitjem in je njegovo zdravljenje veliko težje.

Na vprašanje, če se počutijo krive, če se jim zdi, da ni prav, da pijejo, je le 27 % Slovencev odgovorilo pritrdilno proti 43 % med ostalimi.

82 % med Slovenci je odgovorilo, da je imel alkohol odločilno važnost v

poteku njihovega življenja v primerjavi s 67 % med ostalimi.

Polovica alkoholikov je poročenih, tako med Slovenci kot med Italijani; med Slovenci je 23 % ločencev, medtem ko jih je med ostalimi le 14 %.

Izmed odgovorov sem izbral samo tiste, ki so zanimivi za spoznavanje razlik med Slovenci in Italijani. Priznati moram, da so se te razlike izkazale manjše kot sem pričakoval. Mislil sem, da bom dobil med Slovenci v primerjavi z Italijani, večje število motnih osebnosti, več občutkov krivde, več osebne motivacije za pitje. Morda pa podatki, ki izhajajo iz te raziskave dokazujejo, da se najnižji sloji med Slovenci sploh ne zavedajo, da tvorijo narodno manjšino in da v njih ni nobenega občutka manjvrednosti? Morda ta trditev velja samo za Goriško, kjer so bili odnosi med obema narodnostima na ravni nižjih slojev vedno precej spravni in razumevajoči?

Vsekakor pa razlike, ki obstajajo v primerjavi z Italijani, zlasti kar se tiče odnosa očetov in alkoholikov samih do problemov alkoholizma lahko razložijo, zakaj je med Slovenci v goriški pokrajini 7,2 % več alkoholizma kot med pripadniki večinskega naroda.

R. S. JENNINGS

Srečanje z ljubeznijo

Na uri kioska za informacije velike centralne postaje v New Yorku je manjkalo šest minut do šeste. Mlad letalski poročnik je dvignil zagoreli obraz in malo zamižal, da je lahko natančno videl, koliko je ura. Srce mu je silovito bilo, da ga je že vznemirjalo. Čez šest minut bo videl ženo, ki je zadnjih trinajst mesecev zavzemala v njegovem življenju zelo važno mesto, ženo, katere prej nikoli ni videl, ki pa mu je

bila s svojimi pismi stalna opora. Poročnik Brandford se je zlasti spominjal dneva, najhujšega dneva v vojni, ko se je znašel z letalom sredi sovražne skupine letal.

V enem svojih pisem ji je priznal, da se mnogokrat boji. Nekaj dni pred tistim zračnim bojem mu je pisala: »Naravno je, da se bojiš; vsi pogumni ljudje se bojijo. Želim, da se prvič, ko boš še dvomil o samem sebi, spomniš

name, kakor da ti navajam besede iz psalma: »Tudi če bi kdaj korakal v senci smrti, bi se ne bal hudega, ker si Ti z mano.«

Takrat se je spomnil na te besede, ki so mu vrnilo moč.

Sedaj pa bo slišal njen resnični glas. Šest manj štiri minute...

Mimo je šlo dekle in poročnik Brandford je vztrepetal. Imela je rožo, a to ni bila rdeča roža, kot sta se bila dogovorila. Tudi je bila ta deklica stara kvečjemu osemnajst let. Hollis Meynell pa je bila rekla, da jih ima trideset. »To ni važno,« je odgovoril on. »Jaz jih imam dvaintrideset.« V resnici jih je imel devetindvajset.

Zopet je pomislil na knjigo, katero je bral, ko so se še vežbali: *Suženj ljubezni* pisatelja Somerseta Maughama. Po vsej knjigi so bile opazke, pisane z žensko roko. Nikoli ni verjel, da ženska lahko tako nežno in razumevajoče bere v srcu nekega moškega. Na knjigi je bila podpisana neka Hollis Meynell. Brandford si je preskrbel telefonski imenik New Yorka; tam je našel njen naslov. Pisal ji je in ona mu je odgovorila. Dan po njenem odgovoru je odšel na fronto; pisala pa sta si še potem.

Trinajst mesecev mu je ona redno pisala, in sicer tudi, kadar njegova pisma niso prihajala. Mladi mož je bil sedaj prepričan, da jo ima rad in da mu ona ljubezen vrača.

Večkrat jo je prosil, naj mu pošlje svojo fotografijo, a je vedno odklonila. Razložila mu je vzrok: »Ako je v tvojem čustvu do mene kaj resnega, potem moja zunanja podoba ni važna. Misli si, da sem lepa. Mene bi vedno mučila misel, da si računal s tem; takšna ljubezen bi mi ne bila všeč. Ali si pa misli, da nisem lepa (priznal boš, da je ta možnost verjetnejša); v tem primeru bi se vedno bala, da si mi pisal, ker si bil sam in nisi imel nobene druge. Ko boš prišel v New York, me boš videl in potem se boš odločil.«

Ena minuta pred šesto. Poročnik Brandford je živčno potegnil dim iz cigarete. Tedaj mu je srce poskočilo.

Proti njemu je prihajala mlada že-

na. Bila je visoka in vitka. Plavi lasje so ji padali malce nakodrani preko nežnih ušes. Oči je imela modre. V blede-zeleni obleki je bila lepa kot utelešena pomlad.

Poročnik je stopil proti njej. Pozabil je, da nima rdeče rože. Ko se ji je približal, se mu je vablljivo nasmehnila: »Ali greste v moji smeri, poročnik?« je zamrmrala.

Brandford je naredil še en korak proti njej. Tedaj je zagledal Hollis Meynell. Stala je za deklico. Imela je precej več kot štirideset let, sive lase, ki so bili stlačeni pod star klobuk. Bila je precej debelušna, nosila je čevlje z nizkimi petami in njeni gležnji so bili debeli. Na zavihu ovratnika ponošene-ga površnika pa je imela rdečo rožo.

Deklica v zeleni obleki je odhitela.

Brandford je bil razdvojen. Silna je bila želja, da bi odhitel za deklico v zeleni obleki; a zelo globoko je bilo čustvo, ki ga je vezalo na ženo, ki mu je bila z darovi svojega duha resnična prijateljica in opora. Tista žena je stala tam. Videl je, da je njen blede in okrogli obraz nežen in čuteč. V sivih očeh ji je sijal topel nasmeh.

Poročnik Brandford ni pomišljal. V roki je stisnil oguljeno knjigo *Suženj ljubezni*, po kateri naj bi ga spoznala. To ne bo ljubezen, a bo vendar nekaj dragocenega, prijateljstvo, za katero je bil in je vedno moral biti hvaležen.

Vzravnal se je, pozdravil po vojaško in iztegnil roko s knjigo proti ženi; medtem ko je govoril, je čutil grenkobo razočaranja.

»Poročnik John Brandford sem... vi pa ste gospodična Meynell. Zelo sem vesel, da ste prišli. Ali vas lahko.... lahko povabim na večerjo?«

Ženin obraz se je razpotegnil v dobrohoten smehlaj. »Zares ne vem, za kaj gre, fant,« mu je odgovorila. »Tista gospodična v zeleni obleki me je prosila, naj zatakнем za ovratnik površnika to rdečo rožo. In rekla mi je: Če vas povabi, da greste z njim, mu odgovorite, da vas ona čaka v tisti gostilni tam. Rekla je tudi, da je to nekakšna preizkušnja.«

Flišne kamnine v službi človeka na Primorskem

Povezanost človeka z rudninami in kamninami je mnogo večja, kot to navadno mislimo. Prvo človekovo orožje je bilo kamen. Človek pred tisočletji in več ni poznal drugega kot to, kar mu je nudila narava. Pobral je kamen in z njim udaril zver, ki ga je napadla. Kmalu ga je izkušnja naučila, da niso vsi kamni enaki: eni so trši, drugi mehkejši. Spoznal je, da je posebno primeren kremen, ki je zelo trd, poleg tega pa ima še ostre robove. Pračlovek se je naučil kos kremena primerno oblikovati, da mu je dal zaželeno obliko. Kos

kremena je obtolkel tako, da mu je služil kot nož, kot udarjalo ali tudi kot ost na puščici.

To je bilo prvo srečanje človeka s kamnom. Pozneje je človek spoznal kovine: železo, baker in druge. Kovine so iz rud, torej iz »kamna«, kakor je takrat dejal človek.

Tudi današnjega življenja si ne moremo predstavljati brez rudnin in kamnin. Pri tem ne mislimo samo na rude, brez katerih bi naše življenje izgledalo precej drugače. Na kamnine in rudnine smo navezani tako rekoč na vsak korak. Različne rudninske snovi so nujno potrebne našemu organizmu, ki jih dobiva v hrani. Vsaka porcelanska posoda, glinasti vrč, opeka... vse to je iz rudninskih snovi, ki sestavljajo glino in ilovico. Nobena cesta ali železniška proga nista zgrajeni brez »kamna«. Letalo je iz aluminijastih zlitin, aluminij dobijo iz boksita — tega pa sestavljajo rudnine.

Se in še bi lahko naštevali navezanost človeka na kamnine in njihove sestavne dele — na rudnine. Toda naredimo kratek sprehod po domačih primorskih tleh. Tudi tu je človek povezan s kamninami, kakor so z njimi povezani vsi ljudje po svetu. Toda na Primorskem so neke kamnine, katere človek potrebuje za vsakdanje življenje in je do neke mere od njih odvisen. To so flišne kamnine. O njih je pisal »Koledar« zadnji dve leti (*) in zato o njih ne bomo več podrobneje pisali. Spomnimo naj samo to, da imenujejo geologi fliš hitro menjavanje tankih lapornih in peščenjakovih plasti, kakršne vidimo v Vipavski dolini, Goriških Brdih, v Brkinih ali na slovenski obali. Takšno menjavanje največ nekaj decimetrov debelih plasti laporja in

Okrog vrat kmečke hiše so naloženi bloki flišnih kamnin. V nekaterih so dobro vidni sledovi tokov, ki so v morjih pred več desetmilijoni let odložili te kamnine (foto K. Narobe)

Zelena okolica primorske vasice, ki stoji na flišnih kamninah (foto K. Narobe)

peščenjaka imenujejo geologi tudi z domačim imenom sovdan. Včasih se med sovdanom pojavljajo največ do meter debele plasti trdega peščenjaka ali lapornega apnenca oziroma apnena-laporja.

Prav flišne kamnine so oblikovale življenje na Primorskem, ali so vsaj močno vplivale na tamkajšnje življenje. Pomislimo na Vipavsko dolino. Vsa je zelena, pokrita z njivami in travniki. Bregove krasijo vinogradi ali nasedi sadnega drevja. Pojdimo naprej proti jugu na Kras. Skromne njive se stiskajo v vrtače, kjer se je nabralo toliko rodovitne prsti, da tam uspevajo kulture. Tudi vinogradi so omejeni samo na nekatere dele, čeprav daje tamkajšnja trta čudoviti teran.

Le zakaj v Vipavski dolini nimajo večjih težav z obdelovanjem zemlje kjerkoli, na Krasu pa so omejeni na majhne prostore? Skoraj v vsej Vipavski dolini nastopajo flišne kamnine, ki hitro razpadajo in tvorijo rodovitno

prst. Flišne kamnine lahko prekopljejo in pripravijo prostor za vinograd. Na Krasu pa prevladuje apnenec, na katerem je zelo skromna preperina. Vode izginjajo po nešteti poteh v globino. Edino vrtače in druge globeli so toliko zaščitene, da se je tamkaj nabrala prst in da te prsti ne odnese divja burja.

Tu smo torej videli, kako je človek povezan s kamninami, ki jih je že davno znal izkoristiti sebi v prid. Podobno kot v Vipavski dolini je tudi v Goriških Brdih, ki jih prav tako gradijo flišne kamnine. Enako je v Brkinih ali v okolici Črnega Kala, Hrastovelj, Rižane ter ob slovenski obali. V Istri vidimo povezanost človeka s flišnimi kamninami še bolj jasno kot v Vipavski dolini. V strminah, ki se spuščajo od Prešnice ali Podgorja proti Ospu, Črnemu Kalu ali Hrastovljam se menjavajo precej ozki pasovi flišnih kamnin in apnenca. Komplekse fliša hitro spoznamo, saj na njih uspeva trta, na

njih so njive. Na apnencu je rastlinstvo mnogo bolj skromno; tam so redke njive, največ pa je na apnencu travnatih površin ali grmičja in skromnega gozda.

Hrvaški del Istre celo delijo glede na kamnine, ki tam nastopajo. Bela Istra je tam, kjer prevladujejo apneneci. Rdeča Istra je polna rdečega boksita, ki ga marsikje pridno kopljejo. Zelena ali tudi rjava Istra pa je tam, kjer je širok pas flišnih kamnin, na katerih so vinogradi, njive, travniki in tudi gozdovi.

S flišnimi kamninami prihaja človek na Primorskem še večkrat v stik in je tesno povezan z njimi. Ustavimo se v kateri koli vasi — najsi bo to Medana, Kojsko, Kožbana, Dornberk, Lozice, Ustje... — vse vasi na flišu so zgrajene iz flišnih kamnin. Debelejše plasti flišnega apnenega peščenjaka se dajo lepo klesati, zato postavljajo takšne kvadrataste bloke drugega na

drugega in z njimi zidajo hiše, ograje in gospodarska poslopja.

Na Primorskem zlepa ni kje dovolj padavin, ki bi zadostile vsem potrebam. Tudi za napajanje živine marsikje primanjkuje izvirov in studencev. Zato je pogost način zadrževanja vode kal, ki je nekje v vasi ali ob vasi, tako da se prihaja živina tja napajat. Za kal ponekod izkoristijo skromen vir, ponekod v njem zadržujejo padavinsko vodo. Seveda mora biti kal na primernem terenu, da vodo zadrži. Kal na apnencu bi bil kaj malo vreden, če ne bi kotlinice obdali z glino ali kako drugače preprečevali vodi odtok v zemljo. Na flišnih kamninah je tudi ta problem lažje rešiti. Flišni laporji so za vodo skoraj neprepustni ali slabo prepustni. Zato je na njih kal hitro urejen. Na flišnih kamninah tudi niso tako redki majhni izviri. Če kal naredijo ob izviru, je s tem zagotovljena tudi precej stalna preskrba z vodo.

Flišne kamnine je mogoče obdelovati (foto K. Narobe)

Izvire na flišu izkoristijo seveda tudi za pitno vodo. Podzemna voda namreč na flišnih laporjih ne more izginjati v večje globine in pride ob laporni plasti na dan kot izvir. Mnogi izviri na flišu sicer nimajo kdo ve koliko vode, vendar marsikateri kmetiji ali vasi pomagajo reševati probleme pitne vode.

Na Primorskem izkoriščajo ponekod flišne kamnine tudi v večjem obsegu. Spomnimo se cementarne v Anhovem. Dan za dnem dovažajo z vozički v požrešne tovarniške peči flišni lapor, ki ga dobivajo v velikem kamnolomu. Če bo nekoč tam zmanjkalo laporja, ga bodo lahko vozili iz Goriških Brd ali od Korade. Flišnih laporjev je dovolj.

Za gradnje, za posipanje cest in za druga dela so dobivali ali še dobivajo trše flišne peščenjake v večjih kamnolomih. Menda največji v širši goriški okolici je bil kamnolom pri

Dobravljah v Vipavski dolini. Ta kamnolom so sedaj opustili. Prav dober flišni peščenjak pa še sedaj lomijo na Miljskem polotoku prav ob jugoslovansko-italijanski meji.

Flišne kamnine so lep primer, kako je človek povezan s kamninami v njegovi okolici. Takšna povezanost je že stara, saj so skoraj vse poznali tudi naši predniki. Ti so seveda sledili izkušnjam, čeprav marsikdaj niso znali razložiti, zakaj je neka kamnina dobra, druga pa ne. Podobne primere izkoriščanja domačega kamna bi našli tudi drugod. Spomnimo naj samo na stare rimske kamnolome na zahodnem pobočju Ljubljanskega gradu. Tamkajšnji peščenjaki so vzdani v marsikateri stavbi rimske Emone pa tudi v mlajših ljubljanskih hišah.

(*) Šestdeset let Seidlovih sprehodov po Goriškem (Koledar za 1973, str. 53-57). — Vasici Medana in Kožbana v geološkem strokovnem izrazoslovju (Koledar za 1974, str. 144-149).

JOZE ZORZ

Desetletnica Župnijskega doma v Štandrežu

Sredi julija 1975 poteče deset let, odkar je bil slovesno blagoslovljen in odprt novi župnijski dom v Štandrežu. Zavedni vaščani se tega dogodka spo-

minjajo z veseljem, saj od tedaj imajo poleg župnijske cerkve tudi prosvetni dom in tu lahko prosto razvijajo svojo kulturno, vzgojno in rekreacijsko delo-

Prizor
iz veselolgre
»Mrtvi
ne plačujejo
davkov«

vanje. Prosv. dom je preprosta, a prikupna stavba z veliko in malo dvorano, igralnico, nekaj sobami in z urejenim športnim igriščem.

V Domu imajo svoj sedež: Prosvetno društvo »Štandrež« z raznimi odseki, dva pevska zbor, glasbena šola, športno društvo »Velox« in skavtska organizacija. Včasih gostuje tudi vaško Kmečko društvo. Desetletni obstoj in delovanje sta izpričala, da je Dom častno izpolnil svojo nalogo in pričakovane vaščanov.

Pri prosvetnem delovanju v župnijski dvorani stopa v ospredje odrska dejavnost. Leto za letom so se naši šolarji in študentje izkazali s številnimi nastopi: miklavževanji, božičnicami, materinskimi proslavami in sklepnimi šolskimi prireditvami. Zlasti pa je pohvale vredna dramska družina prosvetnega društva »Štandrež«, ki je prizadevno postavila na oder lepo vrsto dram in komedij, s katerimi je po premieri na domačem odru nastopila tudi drugod. Gostovala je v prosvetnih dvorinah po Goriškem, Tržaškem, Koroškem in celo pri naših izseljencih v Švici, Avstriji in v Rimu ter zaslovela kot zelo sposobna amaterska skupina.

V župnijski dvorani niso nastopali

samo domači igralci, ampak tudi druge dramske skupine. Tako je pri nas večkrat gostovalo Slovensko gledališče iz Trsta in Primorsko gledališče iz Nove Gorice. Pogostokrat so nastopile tudi amaterske skupine iz Gorice, Števerjana, Doberdoba, Kamenj in Podgore. V gosteh so bili tudi razni glasbeni ansambli iz Slovenije in zamejstva: Veseli planšarji, Beneški fantje, Števerjanski ansambel Lojzeta Hledeta, Mi-Ni-Pe iz Gorice in celo Ansambl narodnih plesov i pjesama iz Zadra. Prireditve so vedno privabile v dvorano številne udeležence, tako da je bila mnogokrat še premajhna.

Na vzgojnem področju so se v Domu vršili vsakovrstni kulturni večeri, predavanja za mlade in odrasle, kuharski tečaji za dekleta in mlade žene, krojni tečaji za dekleta, razstave umetniških slik in risb. V glasbeni šoli se učenci vadijo igranja na klavir, harmoniko in kitaro.

Dom združuje vaščane tudi ob zabavi: ob pustovanju, silvestrovanju, martinovanju in ob sličnih veselih priložnostih. Dokler ni bilo v šoli pošolskega pouka, je tudi to nalogo opravljal naš Dom. Ko je pred tremi leti pogorel otroški vrtec, je Dom prostovolj-

Standreški
igralci
v veseloigri
»Hodl
de Bodl«

no odstopil del svojih prostorov za predšolsko vzgojo naših otrok.

Prostori Župnijskega doma so bili in so še vedno na razpolago tudi ob izrednih priložnostih, kakor je bila leta 1969 stoletnica štandreške Čitalnice, štiristoletnica kmečkih puntov in vsakoletni skupni praznik špargljev. Upravni odbor je dobil za dvorano tudi državno dovoljenje za kinopredsta-

ve in se te vršijo nedeljo za nedeljo z izbranimi filmi. Škoda, da nam niso dostopni tudi slovenski filmi; v vseh desetih letih smo uspeli prikazati le tri slovenske filme.

Kakor je v teh desetih letih, tako bo Župnijski dom tudi v bodoče nadaljeval s svojim vzgojnokulturnim in narodnoobrambnim poslanstvom v korist vsej vaški skupnosti in soseščini.

P. Fidelis
sprejema
novega
člana
v cerkveno
skupnost

V Triglavski glorioli

*Planinski pozdrav vam z gorá bodre Soče,
kjer v Bodrežu Stanič Balant se rodil je,
vučencem in kmetom, slovenščno učil je
v prosvetljenih strunah kulture pojoče.*

*Povej nam, o Triglav, vsegorski očak,
je danes pri Tebi naš slavni rojak?*

*Nov rod alpinistov sledí mu, ga išče
v glorioli triglavski, zdaj v soncu, zdaj v gromu,
a Stanič, glej, mirno sedi v svojem domu,
pred strelami v svoje beži zavetišče.*

*O Triglav, kam v skalo je uprl svojo dlan
skolar, alpinist, Goričan-Bodrežán?*

*Ste Staničev lik v zlatih črkah sklesáli,
slovesa evropskega, veleturista
in prvopristopnika, gorokronista.*

Mi stopamo z njim zdaj po tej transversali.

*O Triglav, naj Tvoje vse furije bučijo
od Staniča divjih gora simfonijo.*

*Juhej — mimo Stene, prepadov, strmin
in mimo merilca vrhovskih višin
prosvetljencu Staniču
naš živi, nesmrtni spomin.*

Ob odkritju spominske plošče Valentinu Staniču za njegovo dvestoletnico rojstva (1774-1974).

V Staničevem domu pod Triglavom, dne 15. septembra 1974.

Prosvetno delovanje v Doberdobu

Prav je, da tudi razne knjige in časopisi poročajo o delovanju naših društev, bodisi ker je to spodbuda za plodnejše delo, bodisi ker se na tak način tudi širša javnost lahko seznani z raznimi problemi, težavami, uspehi in neuspehi posameznih društev in organizacij. Nimam namena, da bi tu naštevala in ocenjevala nastope raznih dramskih družin, ki so se vršili na našem odru, tudi ne bom govorila o naših že tradicionalnih praznikih in prireditvah, saj so več ali manj enaki lanskim in predlanskim in o teh smo že večkrat na dolgo in široko poročali.

Rada bi se ustavila ob prireditvi posebne vrste, prireditvi, ki je bila za našo vas izrednega pomena; mislim tu na zaključno glasbeno akademijo, na kateri je nastopilo okrog petnajst otrok. Ti otroci so letos lahko prvič obisko-

vali glasbeno šolo, se lahko pobliže seznanili z notami in melodijami in sami stopili v svet zvoka in glasbe. Po enem letu vaje so se kar mojstrsko izkazali pri igranju klavirja, saj so staršem in vsem zbranim igrali že razne težje skladbice in pesmi. Ob tej priložnosti so otroci proslavili tudi materinski dan. S prisrčnimi deklamacijami, ki so obenem interpretirale pesmi njih zborčka in povezovale program, so se spomnili vseh mamic in jim poklonili svoje pesmi in svoje igranje.

Prireditev je izredno lepo uspela, saj so nekateri gojenci vidno izstopali in s svojim talentom pokazali, da je med slovenskim ljudstvom prirojen živ čut za glasbo.

Največje priznanje in pohvala za uspeh pa gre nadvse požrtvovalni prof. Peršičevi, kajti vsakdo ve, koliko truda, skrbi in potrpljenja zahteva delo z otroki, še posebno če so ti tako živi in polni življenjske razposajenosti kot so dandanes.

Mogoče bi bilo prav, če bi pred drugimi nastopi dala prednost mojstrskemu izvajanju pantomimika Andréa Valdésa. Ta umetniška zvrst, ki jo je Valdés prikazal na nekaterih odrih na Goriškem, je med našimi ljudmi malo znana, zato je bilo gostovanje deležno skromnejše udeležbe. Vendar je ta veliki mojster s svojo mimiko, s svojo živo in nadvse prepričljivo interpretacijo presenetil in prevzel vse prisotne. Prav gotovo bo ob svojem morebitnem povratku deležen veliko večje pozornosti in zanimanja.

Dogodek, ki je po mojem mnenju tudi vreden pozornosti je nastop malih kotalkarjev iz Pierisa. Med našimi najmlajšimi vlada veliko zanimanje za to vrsto športa, zato je bilo gotovo koristno, da so si ogledali pravi kotalkarski nastop in izvajanje malih umet-

nikov. Mogoče bo tudi med našimi otroki samimi nekoč vzknila želja po resnejšem delu in vaji v omenjenem sportu.

Poleg tega je bil velik del našega ostalega delovanja posvečen najmlajšim; marsikdo si bo mislil, da so ti otroci deležni prevelike pozornosti, da polagamo nanje preveč važnosti. Mislim pa, da bi seme našega truda nikjer ne dobilo boljše zemlje kot v njihovih dušah. Če si želimo boljše prihodnosti, če hočemo svojemu narodu zgraditi trdne temelje, moramo svoje želje, svoja hrepenenja in pričakovanja vsaditi v najgloblje dele otrokovega srca.

Mislim, da to poročilo ne bi bilo popolno, če bi izpustila dogodek, ki je kakor krona letošnjega leta: po osmih letih smo imeli 3. novembra v Doberdobo spet sv. birmo. V teh letih se je nabralo kar 55 kandidatov, ki so se na ta svoj veliki dan pripravili z utrjevanjem in poglobljanjem v nauku pa tudi z duhovno obnovo. Drugi župlja-

ni so pripomogli, da je bil praznik lep s tem, da so okrasili cerkev, postavili slavalok, pevski zbor pa je pripravil lepe priložnostne pesmi. Po deževnem in hladnem oktobru nas je vse skrbelo, kaj bo ta dan z vremenom. Ko nas je v nedeljo zjutraj navsezgodaj rahlo pritrkavanje prebudilo iz spanja, smo se razveselili sončnega jesenskega dne, da si lepšega za tako slovesnost nismo mogli želeli. G. nadškof je podelil mladim zakrament sv. birme in jih pri tem navduševal za življenje po veri, starše, botre in vse navzoče pa spodbujal, da jih pri tem z besedo in zgledom podpremo. Pri darovanju sta pristopila k oltarju birmanec in birmanka in darovala g. nadškofu v imenu vseh birmancev večjo vsoto denarja za lačne brate v afriškem misijonu.

Upamo, da je bila ta lepa slovesnost dobremu Bogu v čast in da bo njemu v čast tudi vse življenje naših mladih birmancev, ki so ta dan med nami prejeli zakrament krščanske polnoletnosti.

Goriški nadškof na birmi v Doberdobo

V lanskem koledarju je v članku msgr. Maksimilijana Jezernika »Slovenski papeški zavod v Rimu«, bilo poročilo o slovesni blagoslovitvi Slovenika. Izostalo je pismo Sv. sedeža, s katerim je bil Slovenik povzdignjen med papeške zavode. V letošnjem koledarju prinašamo pismo in slov. prevod.

PAVLVS PP. VI

ad perpetuam rei memoriam.

Maternas curas in sacra seminaria similisque pietatis ac doctrinae sedes Ecclesia intendit, quippe quibus spes eius non paulum contineatur. Cuius modi domibus praesertim haec alma Urbs honestatur, ut alumnus, e variis orbis catholici regionibus oriundi, in ipso veluti Ecclesiae centro instituuntur. Quarum in numero est Collegium Slovenicum, impigro labore et benefactorum liberalitate anno MCMLX conditum. Cupiens vero hoc opus, Apostolicae Sedis munere, magis ornare et augere et Petrianae Cathedrae arctius devincere, Venerabilis Frater Iosephus Pogačnik, Archiepiscopus Lubacensis, nomine Episcoporum Sloveniae, Nos rogavit, ut iis aedibus nomen Pontificii Collegii benigne tribueremus. Quibus precibus libenter admisitis, hisce Litteris Nostraeque auctoritate, certa scientia ac matura deliberatione Nostra Collegium Slovenicum, in hac Urbe exstans, Pontificium edicimus idemque omnibus honoribus et privilegiis, quae huiusmodi titulo respondent, afficimus. Contrariis quibuscumque non obstantibus. Haec statuimus, decernentes praesentes Litteras firmas, validas atque efficaces iugiter exstare ac permanere; suisque effectus plenos et integros sortiri et obtinere; illisque, ad quos spectant seu spectare poterunt, nunc et in posterum plenissime suffragari. Datum Romae, apud Sanctum Petrum, sub anulo Piscatoris, die XIX mensis Iunii, anno MCMLXXIII, Pontificatus Nostrae decimo.

Joannes Card. Villot

Secretarius Status

PAPEŽ PAVEL VI.

— V trajen spomin —

Cerkev je zmeraj posvečala materinsko skrb semeniščem ter drugim ustanovam verskega in znanstvenega značaja, ki so vanjo stavili svoje upe. Častljivo rimsko mesto se s takimi ustanovami ponaša, kajti v njih, v središču krščanstva, se vzgajajo gojenci iz vsega krščanskega sveta. Med ustanove te vrste sodi tudi Slovenik, ustanovljen leta 1960 z velikim trudom in plemenitostjo dobrotnikov.

V želji, da bi zavod z veljavo Sv. sedeža odlikoval in utrdil ter ga še tesneje povezal s Petrovim sedežem, nas je častiljivi brat Jožef Pogačnik, nadškof ljubljanski, naprosil v imenu slovenskih škofov, da bi zavodu dobrotno naklonili naslov papeške ustanove. Njegovi prošnji smo rade volje ugodili in s pričujočim pismom, z našo oblastjo, z dognanim spoznanjem in utemeljeno odločitvijo, razgllašamo Slovenski zavod v Rimu za PAPEŠKI ter mu naklanjamo vse časti in posebne pravice, ki izhajajo iz tega naslova. Tako odločamo ne glede na vse, kar bi temu nasprotovalo. Ukazujemo torej in določamo, da pričujoče pismo je in ostane za vedno trdno, veljavno in učinkujoče; da doseže in ohranja svojo polno moč in celovitost; vsi tisti pa, ki se jih in se jih bo tikalo, naj ga sedaj in v prihodnje v celoti upoštevajo.

Objavljeno v Rimu, pri Sv. Petru, z ribiškim pečatom, dne 19. junija 1973, v desetem letu našega papeževanja.

L. S.

KARD. JANEZ VILLOT
državni tajnik

Slovenski goriški skavti

Junija leta 1964 smo se prvič pojavili na Goriškem slovenski skavti. Nastali smo tako nenadoma in na tihem, da je le malokdo vedel za nas. Počasi pa se je naša organizacija ojačila in razširila ter postala ena glavnih mladinskih organizacij na Goriškem.

Naša skavtska četa je nastala zaradi novih zanimanj pri mladini, kateri že obstoječa društva niso zadoščala več. Lahko rečemo, da je skavtizem za mlade fante zelo privlačen, kajti skoraj vsa njegova dejavnost je tesno povezana z naravo in z življenjem na prostem. Toda to še ni vse, kajti narava ni edini cilj, ki ga skavti skušamo doseči, ampak je tudi sredstvo, s katerim se približujemo drugim ciljem, na katerih temelji naša organizacija. Preko narave so povezani vsi cilji, kateri so v glavnem: vzgojiti mlade fante v dobre kri-

stjane, koristne člane družbe in zavedne Slovence.

Morda komu ni jasno, kako se vse to doseže s pomočjo narave, zato bomo stvar nekoliko bolj razčlenili.

V naravi lahko vidimo Boga; on je prisoten v vsaki stvari, ki nas obkroža, zato če se le nekoliko poglobimo, lahko preko narave pridemo v stik z Bogom.

Da pa fante vzgojimo v dobre člane družbe, je za skavtizem značilno življenje po vodih. To so približno 8-članske skupine, ki v malem tvorijo družbo. Tu ima vsak član svojo funkcijo, da se tako v njem razvija čut za odgovornost.

Najpomembnejši cilj je za goriške skavte ta, da fante vzgajamo v zavedne Slovence. Tudi ta je, čeprav nekoliko manj kot drugi povezan z naravo. Zato

Jurjevanje v Doberdobu. Novi skavti pri obljudi.

poskrbimo, da spoznajo prelepe slovenske kraje in jih tudi vzljubijo.

Treba pa je tudi poudariti, da je naša organizacija nestrankarska, to se pravi, da skuša vsakemu članu podati objektivno sliko političnega življenja, vendar mu pusti prostost, da sam izbere svojo pot.

Ko smo na kratko pregledali, kateri so naši cilji in kako jih skušamo doseči, pogledjmo, kaj smo skavti do sedaj napravili. Prav letos smo Slovenski goriški skavti (SGS) slavili deseto obletnico obstoja; proslavili smo jo s skromno slovesnostjo, na kateri smo v slikah, besedah in prizorih prikazali svoje delovanje v tem prvem desetletju delovanja.

Iz maloštevilne skupine smo se skavti razvili v cvetočo organizacijo, ki zajema mesto in okoliške slovenske vasi. Skušali smo seznaniti čimveč ljudi s svojim delovanjem, zato smo imeli kresovanja, jurjevanja, tabore in izlete skoraj po vseh naših vaseh na Goriškem, pa tudi po Sloveniji. Taborili

smo v Reziji, Ukvah, Logu pod Mangartom, Tolminu, Soči, Tinjem logu pri Trbižu v Zajzeri.

SGS imamo važno vlogo tudi v prosvetnem delovanju, kot sodelavci in kot organizatorji: organizirali smo več mladinskih srečanj, duhovnih obnov, izletov za vso mladino; sodelovali smo na raznih akademijah, na pustovanjih ipd.

Očitno je naš program zelo pester, čeprav je organizacija še mlada in v nenehnem razvoju. Menimo, da je naša organizacija vredna vsestranske podpore, da bo v bodočih letih res ostala ena vodilnih mladinskih organizacij na Goriškem. To lahko sklepamo predvsem iz vseh desetih zakonov, ki jih skušamo skavti izpolnjevati, pa tudi iz dveh pglavitnih načel: »Vedno pripravljen« in »Služiti«.

Če bomo skavti na tej svoji poti vztrajali in vzdržali v težavah, ki jih ne manjka, si upamo trditi, da bodo prav iz naših vrst izšli vodilni člani slovenskih organizacij v bodočih letih.

DIVJI CHANCHO

Z jurjevanja goriških skavtov 1. maja v Doberdobu. Domači župnik Anton Lazar daruje sv. mašo, pri kateri vsa skavtska družina vneto sodeluje

Ob dvajsetletnici SKAD-a

11. januarja 1955 so se zbrali slovenski akademiki s krščanskim svetovnim nazorom na ustanovnem občnem zboru društva, ki so ga imenovali Slovensko Katoliško Akademsko Društvo. Zamisel, da bi imeli slovenski akademiki svoje društvo, se je porodila že leta 1947 in se je preko Akademskega kluba uresničila v SKAD-u. Glavni namen je bil združevati akademike, jih vzgajati v krščanskem in narodnem duhu ter skrbeti za njihovo kulturno rast. V začetku je torej društvo imelo namen skrbeti samo za akademike, pozneje pa se je taka dejavnost izkazala za nezdostno. Društvo je spoznalo, da ima dolžnost nuditi kvalitetne prireditve tudi drugim in skrbeti za kulturni razvoj vseh Slovencev.

Ko pogledamo na delo, ki ga je društvo opravilo od svojega začetka do danes, se lahko prepričamo, da ni majhno in da je prispevalo velik delež v kulturnem delovanju. Pripravilo je predavanja iz politične zgodovine Slovencev, o slovenskem slovstvu, o časnarstvu, o filozofiji, predavanja iz svetovne literature, o glasbi, o arheologiji, psihologiji, ciklus o slovenski ljudski umetnosti, o sodobnih problemih slovenske kulture, ciklus »Vprašanja sodobnega človeka in naša stvarnost«, o teoloških vprašanjih, o današnji zamejski problematiki in še ciklus o umetnosti na Slovenskem.

Predavali so: J. Peterlin, A. Kacin, S. Brajša, V. Beličič, M. Kranner, M. Javornik, M. Šah, F. Delak, U. Urbani, P. Merku, B. Ravbar, H. Bergant, R. Bednarik, F. Jeza, V. Inzko, A. Sfiligoj, A. Rebula, I. Sedej, M. Zadnikar, S.

Sitar, M. Mahnič, Milko Matičetov, P. Zidar, J. Tavčar, L. Ambrožič, E. Kocbek, F. Dominko, J. Zalokar, A. Trstenjak, H. Havlina, F. Avčin, V. Grmič, K. Humar, B. Sušnik, A. Kodelja, M. Poštovan, O. Simčič, J. Reichman, M. Šef, R. Koncilja, A. Cremonesi, D. Stoka, K. Šiškovič, R. Vospernik, I. Bužecan, V. Truhlar, R. Klinec, E. Cevc, N. Šumi, A. Cevc, S. Bernik.

Društvo je pripravilo koncert pianista G. Devetaka, koncert violinista K. Sancina, pianistke M. Sancinove ter pianistke M. Bolko.

SKAD je organiziral dramske nastope: »Luč z gora« (dramska skupina iz Rojana), »Jakob Ruda« (tržaški znanstveni licej), recitala Branke Verdonikove »Gospa Judit« in »Domovina - kruh in kamen« (dramska skupina iz Gorice), »Scapinove zvijače« (dramska skupina iz Rima), recital Staneta Raztresena »Slovenske bridke in pikaste; naštudiral je dve deli: »Veseli dnevi« in »Stara pravda«.

Pripravil je še kulturne večere s predvajanjem slovenskih in tujih filmov, izlete, srečanja, zabavne večere, študijske dneve v Ukvah in Žabnicah, zamejske tabore in razstave Grupe U, Rudolfa Saksida, Vladimira Klanjščka, Miloša Volariča in Andreja Košiča.

Po dvajsetih letih ustanovitve društva smo prepričani, da opravlja SKAD še vedno važno vlogo v slovenskem zamejskem prostoru. Še naprej se bo društvo trudilo, da bo čim bolj sledilo zahtevam današnjega časa in skrbelo za duhovne in kulturne potrebe slovenskega izobraženca.

Ob dvajsetletnici Trinkove smrti

I. Pengov - Doprsni kip Ivana Trinka

Slovenska nižja srednja šola »Ivan Trinko« v Gorici je preteklega junija na prav poseben način proslavila dvajsetletnico smrti moža, ki je po njem imenovana, in sicer z odkritjem njegovega doprsnega kipa. Svečanost je bila v nedeljo 23. junija 1974 ob navzočnosti številnih sedanjih in bivših dijakov, profesorjev, staršev ter predstavnikov oblasti.

V pozdravnem govoru je ravnateljica prof. Rožica Lojk poudarila, da si je šola izbrala Trinkovo ime, ker je hotela počastiti plodovitega pisatelja,

glasbenika, skladatelja, rahločutnega umetnika, javnega delavca ter neustrašenega borca za pravice slovenskega jezika, neutrudnega posredovalca med slovensko in italijansko kulturo, najvidnejšega predstavnika slovenske kulture v zamejstvu in hkrati čudovitega izpovedovalca iskrene želje po srečanju, razumevanju, strpnosti in prijateljstvu med narodoma, ki jima je bilo usojeno kljub različnostim živeti na tej zemlji.

Po odkritju in blagoslovitvi kipa so dijaki nastopili z akademijo, ki je obsegala kratek oris Trinkovega življenja in dela ter recitiranje in petje nekaterih njegovih pesmi. Kot starosta slovenskih profesorjev in osebni Trinkov prijatelj pa je spregovoril prof. Rado Bednarik in se v duhu podal v Trčmun, kjer mu je veliki sin tiste skromne zemlje pod Matajurjem s temile besedami razodel, kako ljubi svoj rod in zanj skrbi: »Naša rodina, naša očina, za to zemljo, na kateri biva moj rod, za ta rod moramo delati.«

Zadnji del govora je prof. Bednarik namenil mladini in njej izročil sledeče Trinkove stavke: »Glejte, Matajur in Stara gora, Landarska jama in Nadiža. To je naša zemlja, tu prebiva naš rod, tu se sliši naš jezik. Skrbite, da bo to še ostalo. Jaz sem star, načrt vam bom pustil. Kladivo mi bo padlo iz rok, toda vi vzemite dleto in klešite še dalje poteze na obrazu našega naroda in jaz vas bom z onstranstva blagoslavljal.«

Pomen GMD za slovensko manjšino v Italiji

RAZPIS

Odbor Goriške Mohorjeve družbe je, ob 50-letnici delovanja, razpisal nagrado za dve najboljši nalogi z naslovom »Pomen Goriške Mohorjeve družbe za slovensko manjšino v Italiji. Natečaja so se lahko udeležili dijaki 3. in 4. razreda učiteljskega »A.M. Slomšek« v Trstu in »Simon Gregorčič« v Gorici. Prva nagrada je bila 30.000 lir, druga nagrada 10.000 lir. Komisijo so sestavljali ravnatelj učiteljskega, profesor slovenščine in profesor verouka.

V Trstu je komisija dodelila 1. nagrado dijakinji 4. razreda *Mariji Kovic*, 2. pa dijakinji 3. razreda *Evelini Jeza*.

V Gorici je bila podeljena samo 1. nagrada, in sicer dijakinji 4. razreda *Tereziki Srebernič*.

V letošnjem koledarju objavljamo vse tri najboljše naloge.

MARIJA KOVIC

Zlati jubilej Goriške Mohorjeve družbe je razgibal Slovence na Primorskem. Vsakdo je skušal doprinesiti svojo čestitko v manjši ali daljši pisani besedi. Staroste, ki poznajo družbo od rojstva pa do danes, so nam jo tako lepo osvetlili po časopisih in knjigah, da smo jo tudi mi mlajši bolj vzljubili in priznali njeno nenadomestljivo mesto za našo narodno manjšino. Zbornik ob 50-letnici GMD je kakor pisan šopek svežih spominov, kjer prevladuje rdeča barva trpljenja in narodna ljubezen vseh, ki so se skozi ta leta žrtvovali za duhovno rast primorskega naroda.

GMD ne moremo uvrstiti med druge knjižne ustanove, kjer prevladuje poleg znanstvenega zanimanja predvsem problem zaslužka; njen bistveni namen je kulturno-verski. GMD, mlajša sestra Slomškove MD je nosila v sebi može, ki so se vsi razdajali, samo da bi ohranili pri življenju naše ubogo zatirano manjšinsko ljudstvo. Dajali so mu duhovno hrano, da ne bi narodno izumrlo.

GMD nam je v pravem pomenu duhovna mati: za njeno pisano besedo tako živo čutimo skrb velikih primorskih mož, da smemo govoriti o njenem »življenju, delu, trpljenju, beganju v smrtni senci«. GMD je začela svoje delo v korist manjšinskega slovenskega ljudstva v Italiji, po prvi svetovni vojni, ko je bil naš narod razkosan in odtrgan od bratov matične države. MD se je znala razdeliti med svoje sinove, ne da bi pri tem zgubila svojo edinstvo in bistvo. To zmore samo krščanska ljubezen. Pod imenom GMD smo Primorci od leta 1924 dobivali versko, moralno, narodno in splošno kulturno podporo in oporo.

Da naša ustanova ni klonila pod silo političnih preganjanj, je gotovo zato, ker je ostala zvesta načelom ustanovitelja: kot cerkvena bratovščina je skušala ohraniti načelo nadstrankarstva in s preprosto besedo prinesiti pristne duhovne vrednote prav do vsake družine.

Ko so bile pod fašističnim režimom naše šole zaprte, so samo še mohorjeve knjige skrbele za učenje materinega jezika in čuvala iskrico upanja v zbeganih srcih. V tej hudi dobi je šlo za naš narodni obstoj. MD je naša navdihe in pobudo v Slomškovem življenju, ki je nekoč dal vero in kulturo ljudstvu z nedeljskimi šolami. Duhovniki sami so tako začeli učiti naše otroke brati in pisati v narodnem jeziku skupaj z uvajanjem v krščansko življenje. Razni molitveniki, iz katerih še zdaj mnogi radi molijo, pričajo, kako na Primorskem nikoli ni manjkalo duhovnega kruha. Ker ni bilo šolskih učbenikov, je GMD pripravila

razne zgodbe, napisane izrecno za deco. Naj omenim samo: Kolačke, Za domačim ognjiščem, Mati uči otroka moliti, Božji hlebčki. Nesreče gospoda Kozamurnika, Naši paglavci. Milčinskega zbirka pravljic Zlata hruška je bila leta 1934 zaplenjena in odpeljana. Ostali so samo trije izvodi, žive priče ne samo literarne vrednote, ampak vseh preganjanj, zasliševanj, konfinacij v teh najtežjih letih narodnega obstoja. Značilno je, da je ravno v letih, ko je bilo prepovedano govoriti slovensko, GMD založila Vodopivčeve speve Svete pesmice in Zdrava Marija. Pesem se je v čudoviti harmoniji ravno v trpljenju izlila iz našega slovenskega srca. Še danes srečamo omenjene in druge Vodopivčeve skladbe ne samo na korih Primorske, ampak tudi v Sloveniji, sploh kjer Slovenci gojijo cerkvene pevske zборе. »Založila GMD« je napisano v skromnih majhnih črkah tam nekje na koncu platnice kot skrito materino trpljenje, ki nikoli ne išče lastne slave.

Ko je prišla hudobija fašističnega režima do vrhunca, se je sama razsula in GMD se je lahko za nekaj časa oddahnila. Sledila je nemška zasedba in njej zavezniška uprava, ki je zopet razkosala primorsko ljudstvo. Nekateri sploh niso vedeli, kam pravzaprav spadajo in med nami se je poostrilo strankarstvo.

GMD, ki je do zdaj delala predvsem za Goriško, je razširila svoje obzorje tudi na Tržaško in Videmsko. Danes ima odprto srce za vse Slovence, ki živijo v Italiji. To nam pričajo mohorjevke zadnjih let. Mislim, da je to pripomoglo tudi k boljšemu tehničnemu in leposlovnemu izpopolnjevanju.

Sploh od početkov, ko je bila Primorska ločena od Slovenije, pa do danes je GMD skrbela, da se leposlovno udejstvovanje naših ljudi ni ustavilo. Pesmi, povesti, črtice, znanstveni spisi so priče kulturnega izročila iz leta v leto. Poleg pesmi in drugih člankov v koledarjih, so izšla tudi samostojna, izvirna dela Vinka Beličiča, Janeza Jalna, Filipa Terčelja, Zore Piščančeve, A. Vodnjaka, Ljubke Šorli, M. Kunčiča, da omenim samo nekatere. Če bi slovenski izobraženec hotel prezreti dela GMD, bi bilo njegovo znanje okrnjeno.

Ob GMD so primorski Slovenci dobivali vsestransko kulturno in znanstveno izobrazbo. V koledarjih najdemo vsako leto važne obletnice in smrti velikih slovenskih in svetovnih mož; razni dogodki so opredeljeni in osvetljeni z zdravega krščanskega vidika. To daje meni, ki sem se posvetila vzgoji, trdno oporo in pomoč. Mohorjevo povest si upam dati vsakemu dekletu v roko, četudi je ne bi mogla sama takoj prebrati; v njej bo vedno našlo nekaj plemenitega za življenje.

Ko drugod mrgolijo nove neopredeljene izdaje, nam GMD tudi danes prihiti na pomoč s samo dobrim čtivom. To priča izkušnja petdesetih let: čez en milijon knjig, pravijo statistike, je bilo razposlanih v naše družine. Naj bi jih znale ceniti in položiti na častno mesto v stanovanjih. Naj bi še danes prekrvasile naše ljudstvo in pričale o svetniški daljnoglednosti našega Slomška.

Seveda je pa treba vprašati: Kako bi danes pisal Slomšek primorski mladini? Upam, da se bo GMD znala vživeti v današnji otroški in mladinski svet, ki je glede oblike zahtevnejši kot je bil prejšnji rod. Naj prime za pristne ideale naše mladine in vidi današnje težave, da bo znala neprisiljeno položiti na srce »Mohorjev dar« in bodo duše zaživele v novem vzponu in močni volji do udejstvovanja!

Bila sem še majhna, ko mi je ime Mohorjeve družbe že zvenelo domače. Pri nas je bilo vedno polno mohorjevih knjig, toda najprej sem se začela zanimati za koledarje. Shranjenih smo imeli mnogo mohorjevih koledarjev — in jih imamo še danes, vsako leto več, celo izpred prve svetovne vojne — to pa so bile zame najzanimivejše knjige zaradi nešteti naslovov in mnogih slik, posebno pa še zaradi koledarja. Vedno smo kaj iskali po mohorjevem koledarju. Če je hotela mama vedeti, kdaj bo tisto leto pust ali velika noč, sva šli pogledat v koledar. Po mohorjevem koledarju smo tudi iskali, kdaj imajo god naši znanci ali sorodniki. Najbolj pa mi je ostalo v spominu, kako smo iskali po mohorjevem koledarju ime za otroka, ki ga je čakala neka naša sorodnica. Kolikokrat smo prebrali vse svetnike v koledarju in izgovarjali to ali ono ime, da bi si bili na jasnem, kako zveni v navadni obliki in v pomanjševalnici, npr. Peter, Petrček, in si predstavljali, kakšen bo otrok, ki ga bo nosil, in kakšen bo potem, ko bo že nekoliko odrasel, ko bo hodil že v šolo, ko bo velik. Potem pa je mama ali teta rekla: »Kaj pa, če bo deklica?« (čakali so namreč fantka), in potem se je začelo prebiranje imen na novo, tokrat ženskih. Takrat sem hodila še v enega prvih razredov osnovne šole, zato sem imela še čisto otroško fantazijo, in tako se mi je zdelo, da je mohorjev koledar namenjen prav iskanju imen za otroke, za novorojenčke, in da je v njem nešteto in nešteto imen, kar ni jih hotelo biti konca. Zdaj vem — že davno ne drgnem več klopi osnovne šole! —, da služi mohorjev koledar tudi drugim namenom, a vendar sta ti dve besedi — »mohorjev koledar« — v mojem spominu za vedno povezani s tistim doživetjem.

Mislim, da je bilo približno v isti starosti, ko mi je dal mohorjev koledar tudi veliko osebno zadoščenje. Imam namreč ime, ki ga ni skoraj v nobenem koledarju, ker je bolj nenavadno, in moji sošolci in sošolke so trdili, da sploh nimam nikdar godu, ker ni take svetnice. Moji starši so mi sicer zatrjevali, da to ni res, in so mi povedali, kdaj imam god, a vendar me je grizlo, da tistega imena ni v koledarju. Lepega dne pa mi mama pokaže moje ime v mohorjevem koledarju, ki ga je malo prej prinesel oče. Oh, kako sem bila vesela. Drugi dan sem ga nesla med šolskimi knjigami v šolo, da sem ga pokazala sošolcem, pa tudi učiteljici, ki je tudi mislila, da takega imena ni mogoče najti v koledarju. Tisti koledar je mama še posebej shranila, da mi je lahko vedno pokazala »rdeče na belem« — ime je bilo namreč natisnjeno z rdečo barvo — moje ime, kadar sem želela, in še zdaj ga hranimo posebej: Zgodilo se je namreč, da v nekaterih naslednjih letih mojega imena spet ni bilo v koledarjih. A nič za to, zadostoval mi je eden! Rešil me je kompleksa, da nimam »koledarskega« imena.

Lahko bi navedla še več drugih prigod, a mislim, da že to dovolj dokazuje, kako važno vlogo so igrali mohorjevi koledarji v moji mladosti in kako tesno so bili povezani z njo. Zdelo se mi je, da mohorjevi koledarji »vse vedo«, da je v njih »vse zapisano«, zakaj bi sicer mama in oče venomer hodila kaj kukat vanje? Omeniti po moram tudi slike oziroma ilustracije nad meseci, ki sem jih zelo rada gledala in ki so mi simbolizirale dogajanje v naravi in na polju ali praznike v njih. Zame so bile polne naravnost mističnega pomena, ki me je privlačeval.

Tedaj so bili zame še vsi mohorjevi koledarji isti in prav tako druge mohorjevke; nisem še vedela, da obstajajo tri slovenske Mohorjeve družbe: goriška, celovška in celjska. To sem spoznala šele pozneje, niti sama ne vem, kdaj, in potem sem še potrebovala precej časa, preden sem si prišla na jasno, zakaj je tako prišlo. Še danes se mi zdi, da bi bilo najboljšo, če bi obstajala ena sama Mohorjeva družba za vse Slovence, seveda če bi lahko neovirano izdajala in razpošiljala knjige na vse strani in če ji ne bi nihče postavljaj nobenih omejitev. Vem pa, da je to vsaj za zdaj nemogoče, ker so vmes državne meje s carinami in vsakovrstni birokratski predpisi, ki otežujejo uvoz in izvoz knjig. Obstajajo pa tudi politične in ideološke pregrade, ki so še hujša ovira. Mislim pa, da ne bi smeli izgubiti izpred oči cilja, da naj nekoč, ko bodo odpadle glavne ovire, le prišlo do take združitve, da bi se tri današnje Mohorjeve družbe zrasle v eno samo mogočno deblo z bogato razvejano krošnjo in z obilnimi sadovi. Želeti je, da bi ta čas nastopil čimprej.

Prepričana sem, da so imeli tako enotno družbo za vse Slovence v mislih možje, ki so leta 1852 ustanovili v Celovcu »Društvo sv. Mohorja« in med katerimi je bil najbolj vnet in požrtvovalen škof Anton Martin Slomšek. Njegovo geslo je bilo: »Le bistrimo si glave — ne dremajmo zaspani — sovražnim narodom prodani!« Spoznal je, da je dramljenje in bistenje duha s prosvetnim delom, predvsem pa z branjem dobrih knjig najboljšo orožje v boju, ki so ga bili Slovenci za svoj obstoj proti tistim narodom, ki bi bili radi Slovence raznarodili, da bi se polastili njihove zemlje in njihovih potujčenih otrok. Zato je želel ustanoviti Slovencem društvo za širjenje dobrih knjig in krščanske prosvete. Na to misel pa škof Slomšek ni prišel šele leta 1852, ampak že veliko prej. Najbrž se mu je porodila ta ideja že kot mlademu bogoslovcu, ker je že leta 1821 skoraj preroško zapisal: »...glejte, ena luč Slovincem gor gre: vidim majhno, pa prebrisano trumico mladih učencikov, ki so se zbrali eden drugemu roke podati, ki so se odločili Slovincem luč prižgati, da bodo veselo enkrat Slovincem svetili z besedo in z dejanjem, ne po nemško, temveč po slovensko! Jaz upam in upam, da bo tudi iz naše srede lep sad Slovincem izzorel, lep sad učenosti, od katerega se bo mladi rod slovenski oživil... Že dolgo bo črna zemlja naša trupla krila, daleč v dolgo večnost bomo stopili, in še bo naš trud slovensčini žlahtni sad prinašal.« Pod besedo slovensčina je menil vso skupnost Slovencev, ves slovenski svet.

Misel, da bi zbral skupino učenih in modrih krščanskih mož, ki bi ustanovili tako središče, o kakršnem je sanjal, in jim »luč prižigali«, ni Slomška nikoli več zapustila. Stvarno obliko pa je dobila najbrž leta 1830, ko je bilo ustanovljeno na Dunaju »Mehitaristovsko društvo za širjenje dobrih krščanskih knjig« z namenom, da bi tudi revnejšim ljudem omogočilo nakup dobrih knjig. Slomšek je želel, da bi tudi Slovenci dobili tako društvo. V tistem času je zapisal: »Veliko je polje, ki ga je treba v slovenskem jeziku obdelati. Malo imamo dobrih knjig, ki bi jih dali v roke za znanje dovetnemu slovenskemu ljudstvu, malo je delavcev, ki bi na tem polju delali, medtem ko drugi narodi napredujejo z orjaškimi koraki...«. Leta 1835 je v Slomšku že dozorela misel, da bi bilo treba ustanoviti slovensko ljudsko založbo, ki bi redno izdajala knjige za slovenske ljudi. Sestavil je tudi že posebno povabilo dušnim pastirjem, učiteljem in prijateljem šol ter mladine, da »naj bi širili dobre in kar najcenejše slovenske ljudske in mladinske spise«. Založba,

ki jo je imel v mislih, »namerava za kar najnižjo ceno vsako šolsko leto izdati do tri ali še več del s pomočjo gospodov sodelavcev, če se bo trdno obvezalo zadostno število prijateljev ljudske omike, da bodo vsako leto kupili nekaj knjig za svojo ali za javno uporabo in s tem poravnali stroške za tisk in vezavo.« Ni znano, zakaj Slomšek tega svojega načrta tedaj ni mogel uresničiti. Mogoče se ni javilo dovolj naročnikov za knjige. Deset let pozneje pa je Slomšek, ki je bil tedaj že kanonik v Sent Andražu na Koroškem in škofijski vrhovni šolski nadzornik, že vložil prošnjo na tedanje oblasti »cesarsko-kraljevega ilirskega gubernija« v Ljubljani, da bi mu dovolile ustanoviti družbo z udi, »katerih naloga bi bila spisovati koristne, spodbudne knjige za ljudstvo in za šolska darila, jih dajati v tisk in jih širiti med ljudmi po kar najnižji ceni.« Prošnji je priložil tudi »Pravila družbe za izdajanje dobrih knjig za ljudstvo v slovenskem jeziku«. Oddal jo je preko lavantinskega knezoškofijskega ordinariata in mu jo priporočil še s posebnim pismom, ki se je ohranilo. Izobraženi Slovenci in vsi, ki so bili vneti za slovensko prosveto, so to Slomškovo pobudo z veseljem pozdravili in so bili prepričani, da se bo posrečila. Znani jezikoslovec duhovnik Oroslav Caf je poslal dopis v Bleiweisove »Novice«, v katerem je takole izrazil svoje veselje: »Večni Bog, oče vseh narodov, daj dober tek tej napravi in dolgo življenje skrbnemu gospodu napravljalcu!« Zapisal pa je tudi svojo željo oziroma dvojno željo rekoč: »Dvojne želje se zraven tega ne moremo vzdržati: 1. da bi tale družba vse Slovence od madžarske do laške meje, od nemških gor do ilirskih logov prijazno objemala, in 2. da bi ga ne bilo *spačenega* Slovenca, kateri bi voljen ne hotel podpirati te družbe z *glavo in mošnjo*.«

Toda osrednja oblast na Dunaju je Slomškovo prošnjo hitro zavrnila in na podlagi dunajske odločitve tudi ilirski gubernij v Ljubljani. V tem se je pokazala omejenost tedanjih dunajskih oblasti, ki so zavarale celó prosvetno in kulturno dejavnost, iz strahu, da ne bi ljudstvo sprejelo kake nove ideje; morda — in celo verjetno — pa je prišlo s tem do izraza tudi potuhnjeno sovraštvo do slovenskega naroda, v katerem so videli mnogi nemški nacionalisti — pa čeprav so se morda imenovali drugače — že tedaj oviro za svoje načrte o povečanju nemškega ozemlja. Zato so hoteli, da bi ostalo slovensko ljudstvo neizobraženo in brez prave narodne zavesti, ki pride samo od znanja, da bi ga tako lažje ponemčili. Toda na srečo smo imeli Slovenci tedaj moč, ki so spregledali te nakane in niso mirovali, dokler niso utrdili slovenskega naroda zoper nje — utrdili s prosveto in izobrazbo, torej s knjigo. Predvsem si ni dal miru Anton Martin Slomšek, ki je postal leta 1846 mariborski škof. Še vedno je mislil na ustanovitev društva, ki bi izdajalo dobre in cenene slovenske knjige. Pri svojih obiskih v Celovcu je pridobil za to idejo stolnega kaplana in poznejšega buditelja koroških Slovencev Andreja Einspielerja ter pisatelja Antona Janežiča, ki je bil še bolj vnet za izdajanje slovenskih revij in knjig. Slomšku, Einspielerju in Janežiču so se pridružili še nekateri drugi, kot npr. kanonik v St. Andražu Jožef Rozman in župnik v koroških Gorjah Matija Majar. Leta 1851 so razposlali po vseh slovenskih deželah oklic za ustanovitev knjižnega društva in odziv v slovenski javnosti je bil razveseljiv, da jim je dal še več poguma in podjetnosti. Vendar je trajalo še eno leto, da je društvo res zaživelo, zato je njegova rojstna letnica 1852. Dne 5. februarja tistega leta je društveni odbor naznanil izid prvih knjig in v jeseni istega leta je razpisal nagrado za poljudno zgodovino slovenskega naroda, po

kateri se je čutila velika potreba in ki naj bi pomagala buditi slovensko narodno zavest. Omeniti je še, da je bilo zdaj malo manj težav z oblastmi, katere je bilo revolucionarno leto 1848 nekoliko streznilo in jim dokazalo, da se narodi ne dajo zatirati. Še več pa je mogoče k temu pripomogel ugled škofa Slomška.

Društvo je potem stalno napredovalo, čeprav še vedno ni manjkalo težav, posebno v prvih letih, ko so se naročniki le počasi množili. Pa tudi odbor še ni imel izkušenj. Nastopila je celo kriza, ki pa so jo v letih 1859 in 1860 srečno premagali tako, da so društvo preuredili in ga preimenovali hkrati v Družbo sv. Mohorja. Poimenovanje društva oziroma družbe po sv. Mohorju je predlagal Slomšek, da bi jo priljubil tudi primorskim in drugim Slovencem, kajti Mohor je bil oglejski misijonar, o katerem so mislili, da je misijonaril med Slovenci in jih pridobival za krščanstvo. Družba sv. Mohorja je postala cerkvena bratovščina in tako je prišla pod pokroviteljstvo cerkvenih oblasti in bila tako bolj zavarovana pred neprijaznostjo svetnih, to je: državnih oblasti. Istega leta (1860) je razposlala Družba sv. Mohorja prve »Slovenske večernice«. Ti dve besedi sta postali kmalu zelo dragi slovenskemu ljudstvu. Pomenili sta mu sinonim za dobro in zanimivo napisano ljudsko povest. Tukaj na žalost ne morem navesti vseh postaj rasti Mohorjeve družbe in vsega, kar je doživljala, ker bi mi sicer spis preveč narastel. Omenim naj samo, da je naklada mohorjevih knjig narastla od nekaj sto v letu 1859 na 80.000 v letu 1904. Toliko je bilo tedaj naročnikov. Do leta 1918 pa je zrasla še za kakšnih 10.000 udov, tako da jih je bilo tisto leto 90.512. Potem pa so se začela spet bolj žalostna leta. V letu 1919 se je morala družba s svojo tiskarno preseliti zaradi homatij in težav v Celovcu na Prevalje v jugoslovanskem delu Koroške. Ker pa se ni mogla vrniti v Celovec, se je leta 1927 preselila v Celje, kjer pa od tamkajšnjih liberalnih, slovenskemu krščanstvu neprijaznih mestnih oblasti ni bila gostoljubno sprejeta. Delale so ji težave in jo hotele izriniti iz Celja, kar pa se jim ni posrečilo. V Celju je ostala Mohorjeva družba do leta 1941, ko so zatrli Nemci vso njeno dejavnost, ji zaplenili vse premoženje s tiskarno vred in uničili vso zalogo knjig, urednike in drugo osebje pa razgnali ali zaprli. Omeniti je tudi treba, da je prevzela slovensko ljudstvo po letu 1919 nekaka omama, tako da je padlo število udov Mohorjeve družbe za več kot polovico, kar je bilo še posebno žalostno. Celjska Mohorjeva družba je med vojno potem v zasilnih razmerah obnovila svojo dejavnost v Ljubljani, leta 1946 pa je spet začela izdajati knjige v Celju, a v težavnih razmerah. Za obnovev družbe si je veliko prizadeval pisatelj F. S. Finžgar, ki je bil že pred vojno njen urednik in jo je ravno v zadnjih predvojnih letih s svojo dejavnostjo in iznajdljivostjo spravil iz krize. Počasi si je družba spet opomogla in zdaj je sicer nekoliko spremenjena — kot so pač zahtevale razmere — spet močna in zdrava.

Toda že po prvi svetovni vojni celjska Mohorjeva družba ni mogla več »objeti« — kot je leta 1845 zapisal Oroslov Caf — vseh Slovencev. Koroški in primorski Slovenci so ostali odrezani od nje. Zato se je ustanovila v Celovcu nova Družba sv. Mohorja, ki je želela nadaljevati delo stare družbe med koroškimi Slovenci, jim tiskati knjige in buditi v njih narodno zavest. To je tudi delala, dokler tudi tam niso nacisti zatrili njenega delovanja. Po drugi svetovni vojni je bila obnovljena ter danes spet čilo deluje.

Za nas primorske Slovence pa so za obrambo slovenstva vneti du-

hovniki ustanovili leta 1924 samostojno Mohorjevo družbo v Gorici, spet kot cerkveno bratovščino, da je bila tako pod cerkveno oblastjo nekoliko zaščitena pred poskusi fašistov, da bi jo zatrli. G. Anton Rutar v »Zborniku ob 50-letnici GMD« zanimivo pripoveduje, kako je prišlo do ustanovitve naše goriške Mohorjeve družbe: »Pri neki seji tega društva (tj. Zbora svečnikov sv. Pavla, ki je združeval slovenske in hrvatske duhovnike) so navzoči o tem važnem vprašanju dolgo razpravljali. Končno se je oglasil naš iznajdljivi poslanec Virgilij Šček in vzkliknil: "Sobratje, našel sem rešitev. Ustanovimo samostojno Goriško Mohorjevo družbo po vzoru škofa Slomška".«

Seveda tudi obstoj Goriške Mohorjeve družbe ni bil lahek. Fašisti so ji grenili življenje in oteževali delo, kolikor so mogli, a vendarle so sami prej propadli. Družba sv. Mohorja pa še živi in čvrsto deluje naprej. Toda njena usoda — kot usoda slovenstva na tem kosu zemlje sploh — je odvisna od nas mladih. Če bomo z njo, bo vzdržala do bodočih generacij in bo lahko storila še veliko dobrega.

Včasih mi pride na misel, da so vse tri Mohorjeve družbe tako tesno povezane s slovenskim narodom, da so s svojo zgodovino pravi simbol slovenske zgodovine, vse odkar se je Slomšku porodila ideja za ustanovitev takega društva. Gotovo je, da ni mogoče ločiti moderne slovenske zgodovine od zgodovine Mohorjeve družbe.

TEREZIKA SREBERNIC

Goriška Mohorjeva družba praznuje letos petdesetletnico svojega obstoja. Nastala je namreč leta 1924, ko so se kulturni krogi na Goriškem prepričali, da ne bo mogoče več računati na celovško Mohorjevo, ki je takrat zaradi povojnih razmer na Koroškem imela pravzaprav svoj sedež v Sloveniji. Ustanovili so zato sorodno knjižno podjetje in okrog njega povezali izredno število naših ljudi.

Že po dveh letih je GMD štela 21.000 članov, kar pomeni, da je uspešno opravljala svoje poslanstvo med zamejskimi Slovenci in jih kot eno samo široko družino oplajala z zdravim verskim in narodnim duhom. Še danes nam starejši ljudje pripovedujejo, s kakšnim navdušenjem so po naših družinah sprejemali knjižne zbirke, ki jih je Mohorjeva redno pripravljala. Pri tem moramo nujno pripomniti, da so poleg pridige in nauka v cerkvah njene knjige bile kaj kmalu edini vir, iz katerega so se mogli naši ljudje navzemati slovenske besede, saj so postale nadomestilo za slovenske šole, potem ko je tem Gentilejev zakon iz leta 1923 zadal smrtni udarec.

Ko danes razmišljamo o vsem tem, moramo pač priznati, da se je treba zahvaliti v prvi vrsti našim duhovnikom in mohorjevkam, če so naši očetje ostali Slovenci kljub vsej raznarodovalni politiki tistih strašnih let.

Knjige Mohorjeve družbe so prihajale tudi v našo družino in oče nam večkrat pravi, da so s prav posebnim zanimanjem prebirali koledar, ki je poleg leposlovnih del v verzih in prozi prinašal razne poljudnoznanstvene sestavke narodopisne, zgodovinske in zemljepisne vsebine, življenjepise naših zaslužnih mož, poročila o prosvetnem delovanju ter posebna zaglavja za mladino in za družinske gospodarje. Za vse to gra-

divo so skrbeli požrtvovalni sodelavci: pesniki in pisatelji, znanstveniki in strokovnjaki, glasbeniki in zgodovinarji, gospodarstveniki in pravniki.

Za leposlovje ni bilo na razpolago izrednih imen. Skoraj vsi pomembnejši primorski pesniki in pisatelji so po prvi svetovni vojni ostali v Jugoslaviji. Tako Ivan Pregelj, Joža Lovrenčič, Alojz Gradnik, Alojzij Remec in Narte Velikonja. GMD je morala potemtakem računati le na prispevke tistih, ki so živeli na Primorskem ali vsaj v Italiji. Naj omenim Venceslava Beleta, Filipa Terčelja, Stanka Staniča, Alojzija Resa in Petra Butkoviča. Povečini so bili duhovniki.

Splošne razmere, v katerih je bila prisiljena živeti naša manjšina, so narekemale GMD in zlasti njenim občnim zborom, ki so bili pravi narodni parlament, da so sprejemali sklepe narodnoobrambnega značaja. Imperativ tistega časa je bil, ohranjati v ljudstvu narodno zavest in voljo do življenja.

Ker je bila slovenščina pregnana iz šol, so odborniki GMD poudarjali pomen družinske vzgoje. Zato so začeli izdajati priročnike in družinske knjige, iz katerih naj bi se malčki učili slovensko brati in pisati. Kolačkom iz leta 1926 se je tja do začetkov druge svetovne vojne pridružilo kar lepo število knjig za mladino. Najbolj znane so Za domačim ognjiščem, Naši paglavci, Mati uči otroka moliti, Bratec in sestra ter Poredni Bobi. Marsikatera naša družina jih še vedno hrani na knjižni polici in to nam dokazuje, da jih danes cenijo, kakor so jih v času njih izida.

Pri GMD so se tudi spomnili, da naši ljudje radi pojejo in da bi slovenska pesem lahko neovirano donela vsaj po podeželskih cerkvah. Sklenili so zato, da bodo z drugimi knjigami izdali vrsto cerkvenih pesmaric. Nalogo za njih ureditev so zaupali Vinku Vodopivcu, druge slovenske skladatelje pa so prosili, naj bi uglasbili nekaj novih pesmi. Leta 1929 je bila pripravljena zbirka Božji spevi, v naslednjih letih še tri: Gospodov dan, Zdrava Marija in Svete pesmice. Po zaslugi teh pesmaric, ki jih ponekod še rabijo, lahko ugotovimo, če se spravimo na kak kor, se je cerkveno petje v našem jeziku uveljavilo prav povsod in pričalo, kako je živa v primorskem ljudstvu zvestoba verskim in narodnim izročilom.

Delovanje GMD je bilo res živahno, a razvijalo se je med neštetimi težavami. V Italiji je bila tedaj v veljavi fašistična tiskovna zakonodaja, ki je sprva le omejevala, pozneje pa zatrla ves svobodni tisk. Pridružilo se je še plenjenje izdanih knjig. Družbi je celo pretila nevarnost razpusta, a se je tej nevarnosti izognila. Da bi vendar onemogočili njeno delovanje, so začeli konfinirati in zapirati sodelavce ter ustrahovati člane.

Ker je kljub vsemu Mohorjeva nadaljevala neustrašeno svoje poslanstvo in v drugem triletju izdala skupno približno 264.000 knjig, so skušali udariti po duhovnikih, ki so bili njen glavni steber in hkrati najodličnejši zagovorniki slovenstva na Primorskem. A s tem niso nič dosegli in prav tako ne z zaplembami knjig, s preiskavami in sodnimi postopki. V letih 1931-1934 je bilo razposlanih med naše ljudi skoraj 300.000 mohorjevsk. To najzgovorneje dokazuje, da odbor GMD ni klonil niti najhujšemu nasilju.

Najnevarnejši udarec za GMD pa je moral šele priti. Ker z drugimi sredstvi oblasti niso mogle preprečiti njenega delovanja, so se leta 1934 spravile nad Katoliško tiskarno, ki je do tedaj tiskala mohorjevke, ter ji odvzele obrtno dovoljenje. Kaj je pomenil ta ukrep, je bilo vsem ja-

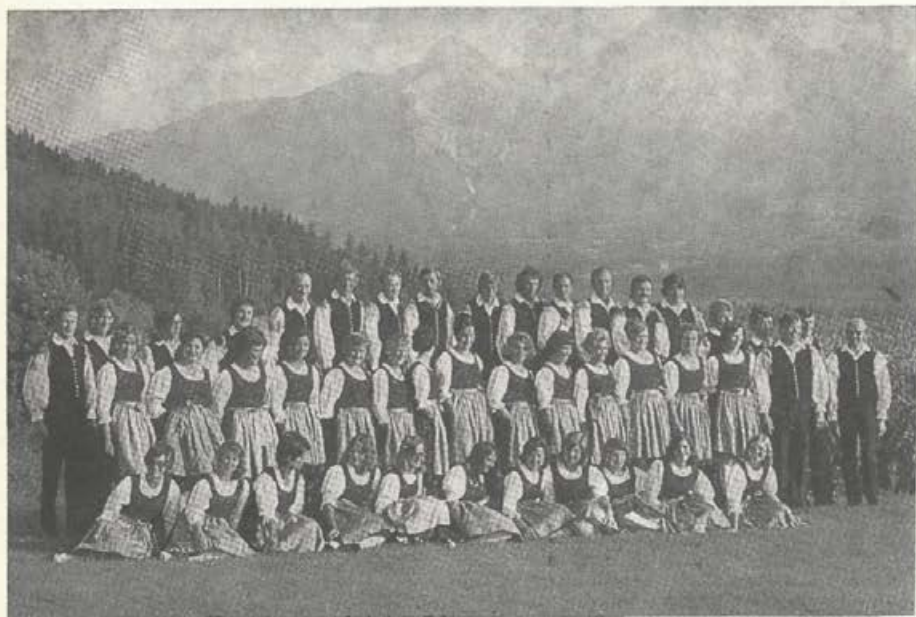
sno: obsoditi na smrt GMD. Toda Mohorjeva ni hotela umreti. Njen predsednik je v tistih dneh klical družbenim odbornikom: »Mohorjeva ne sme umreti! Mohorjevi rešiti vsaj iskro življenja!«

Tako se je tudi zgodilo. Mohorjeva družba je še dalje živela in se trudila, da je v dokaz svojega obstoja vsako leto izdala vsaj kar se je izdati dalo. To ji je omogočilo, da je v duhu z zastavljenim si programom nadaljevala razgovor s svojim zvestim članstvom tudi v obdobju, ko so se nad Evropo zbirali preteči oblaki. Utihnila je šele, ko so plameni druge svetovne vojne zajeli Italijo, in mirovala v pričakovanju boljših časov.

Nekaj dejavnosti je GMD razvila v zadnjem letu vojne in jo nadaljevala v prvih povojnih letih z izdajanjem koledarja. Takratne težave ji niso pač dopuščale, da bi uresničila kak večji načrt. Po razmejitvi leta 1947 je celo kazalo, da bo njeno delovanje prenehalo, pa je prišla nepričakovana rešitev iz Celovca, kjer so po 28 letih obnovili tamkajšnjo Družbo sv. Mohorja. Ob medsebojni podpori so Celovčani in Goričani ponovno stopili med ljudstvo in obnovili svoje nekdanje poslanstvo.

Nekoliko pozneje je Goriška Mohorjeva družba pritegnila k sodelovanju Tržačane in Videmčane in tako ustvarila pogoje za uspešno delovanje v novih, zelo spremenjenih razmerah našega zamejstva. Vojni in povojni dogodki so namreč odprli nevaren prepad med zamejskimi Slovenci in to je predstavljalo resno nevarnost za naš verski, narodni in kulturni zaklad.

Ta nevarnost je narekovala GMD, naj kot knjižna ustanova še dalje pošilja svoje knjige v slovenske družine, a predvsem z namenom, da bi pomirjala sprte duhove in oznanjala narodno vzajemnost. Tega dela se je res lotila in ga je v precejšnji meri tudi uresničila.

Pevski zbor »Jakob Petelin Gallus« na svoji koroški zemlji, ki jo gora Kepa v ozadju veže z ostalo Slovenijo

Sveto leto 1975

Tudi sveto leto 1975 je čas, v katerem božja ljubezen na posebno močan način deluje v Cerkvi in v vsem človeštvu; čas, v katerem je božji klic k spreobrnjenju in rešenju posebno glasan; čas, v katerem božja roka siplje najbolj na široko dobrote in milosti v pripravljena človeška srca.

Sveto ali jubilejno leto ni izraz modernega časa, tudi ne dogodek srednjega veka. Poznali so ga že Judje. Ti so imeli navado praznovati vsakih sedem let leto počitka (sabatsko leto). Takrat niso delali na polju. Vse pridelke so razdelili med reveže. Sužnjem so dali svobodo. Lastnikom so vrnili odvzeto posest. Vsako sedmo sabatsko leto, to je vsakih 50 let pa so praznovali sveto leto ali jubilej (jubilej je beseda, ki verjetno izhaja iz hebrejske »jobhel«, ki pomeni ovnov rog; z njim so namreč oznanjali pričetek tega leta). Predpisi zanj so bili podobni tistim za sabatsko leto. Judovsko jubilejno leto je težilo po tem, da bi odstranili neravnovesja, ki so obstajala ne samo v pogledu razdelitve dobrin, ampak tudi v okviru samih socialnih razredov. Judovsko jubilejno leto je bilo torej ustanova izven vsakega duhovnega področja. Po sodbi znanstvenikov so Judje spoštovali predpise jubilejnega leta do svojega izgnanstva v sužnost, sobotno leto pa so spoštovali vse do porušenja Jeruzalema (leta 70 po Kr.)

V razliko z judovskim pojmovanjem je jubilejno leto dobilo v krščanstvu izrazit duhovni značaj. Razumeli so ga kot slovesen popolni odpustek, ki ga je podelil papež v odpuščanje grehov.

Ločimo redno sveto ali jubilejno leto od izrednega. Prvo je napovedano po zapovrstnosti let, drugo je proglašeno ob raznih izrednih okoliščinah.

Zgodovina svetih let

Prvo redno sveto leto je proglasil v Rimu papež Bonifacij I. 1300. V začetku so papeži določili, naj bo sveto leto vsakih sto let, potem vsakih 50; od l. 1400 dalje pa se je uveljavilo obdobje vsakih 25 let. Leta 1800 in 1850 ni bilo svetega leta zaradi zunanjih političnih dogodkov. Leto 1975 je po vrstnem redu 25. sveto ali jubilejno leto.

Z običajem izrednih svetih let so pričeli v 16. stoletju, da bi izprosili božjo pomoč s spokornimi deli v posebno težkih trenutkih Cerkve, za pomoč ob nastopu papeževanja ali iz drugih razlogov npr. spričo turške nevarnosti. Trajanje izrednih svetih let je bilo različno: nekaj dni, kak teden ali mesec, pa tudi vse leto.

Največje število izrednih svetih let je bilo pod papeževanjem Urbana VIII., namreč devet (1627, 1628, 1629, 1631, 1634, 1636, 1638, 1643 (8. januarja) in 1643 (12. decembra)).

Imamo tudi razne izredne krajevne jubileje, tako v Španiji (Santiago de Compostela) in v Franciji (Lyon in Notre Dame v Le Puy), ki so združeni s praznovanjem raznih lokalnih slovesnosti.

Leta 1933 je izredno sveto leto za vso Cerkev napovedal papež Pij XI. ob 1900-letnici našega odrešenja po Kristusu. Obredne udarce s kladivom, ki jih je izvršil papež na svetih vratih v vatikanski baziliki in njegove besede ob tej priložnosti, so tokrat po zaslugi radia prvič poslušali milijoni vernikov vsega sveta.

Zadnje izredno sveto leto je proglasil Pavel VI. ob zaključku drugega vatikanskega cerkvenega zbora. Trajalo je od 1. januarja do 8. decembra 1966. Njegov namen je bil, da bi se verniki

poglobili v odloke koncila in bolj doživljali smisel in pomen Cerkve.

Tri prvine svetega leta: romanje, spoved, odpustek

1. *Romanje*, kakor ga pojmuje božji odrešilni načrt, je predstavljalo velik trenutek in posebno doživetje tako v zgodovini Izraela kot v zgodovini katoliške Cerkve, ki je novo božje ljudstvo, ki hodi po cestah sveta v hišo nebeškega Očeta. Spomnimo se samo romarja Abrahama in 40-letnega romanja izraelskega ljudstva v obljubljeni deželo. Na Sinaju je Bog sklenil zavezo z Izraelom, ki pa tej pogodbi ni ostal vedno zvest in večkrat ni sledil božjim potem. Že takrat je hoja z Bogom vključevala notranje spreobrnjenj, odpoved lastnemu življenjskemu načrtu, da sledimo božjemu.

V evangelijih pa dobi romanje še posebno globok pomen. Krščansko življenje je v svojem bistvu hoja za Kristusom.

Za romanja v svetem letu morajo biti posebej poudarjene tri značilnosti:

— resno in zbrano obnašanje, povezano z odpovedjo, ki naj že na zunaj pokaže, da gre za spokorno pot, za srečanje s Kristusom;

— vedra pobožnost, kjer postane osebna in občestvena molitev dih skupne poti k odpuščanju in spravi;

— dejavna ljubezen in dobrota, ki naj se kaže v skupnem doživljanju romanja v prijateljski pomoči in pozornosti.

II. *Sv. spoved - sprava*. Druga prвина svetega leta je sv. pokora. Vrniti se moramo k Bogu in se izpovedati svojih grehov. Sveto leto nas poziva, da znova dobimo občutek Boga, da se vrnemo k Njemu, s tem da priznamo svoje grehe, se jih kesamo in se spreobrnemo.

III. *Odpustek*. Tretja prвина svetega leta je jubilejni odpustek. Moderni človek težje razume pomen in vrednost odpustka. Predvsem se moramo spomniti, da smo udje Cerkve in da samo v Cerkvi nam Gospod dá doživeti

svoje usmiljenje in dobroto; to se zgodi, ko se srečamo s Kristusom v zakramentu sv. pokore. Po katoliškem nauku zakramentalna odveza vsebuje odpuščanje krivde kot žalitve Boga, ostanejo pa časne kazni, ki jih je treba poravnati na zemlji ali v vicah. Cerkev nam pomaga prav v pogledu teh časnih kazni z darom odpustkov, katere lahko darujemo v korist pokojnim.

* * *

Slovenski romarji bodo našli varno zatočišče in gostoljuben dom ter ljubezniv odgovor na vsa vprašanja v Sloveniku, telefon 799.4744, Via Appia Nuova 884, 00178 Roma.

Deželne novice

Kraški rezervati

Vse se zdi, da bo v pristojni deželni komisiji kmalu v obravnavi zakonski predlog deželnega odbora o kraških rezervatih. O ustanovitvi le-teh je bilo mnogo govora, posebno ob zakonskem predlogu, ki je že bil v diskusiji v deželni komisiji in ki ga je moral zaradi pomanjkljivosti oziroma škodljivosti deželni odbor umakniti iz dnevnega reda.

Sedanji pristojni odbornik Mizzau je predložil nov osnutek in sicer po posvetovanju s slovenskimi političnimi in kulturnimi organizacijami. O zakonskem predlogu, ki naj uredi vprašanje zaščite Krasa, a ki naj še prej poskrbi za življenje in obstoj našega slovenskega prebivalstva na Krasu, se bomo izjasnili, ko nam bo dano na voljo besedilo zakonskega predloga.

Takrat bomo — seveda po temeljiti analizi — zavzeli o njem dokončno stališče. Ne bomo se pri tem ozirali ne na strokovnjake, ki so pri tem besedilu pomagali, ne na druge dejavnike. Pred očmi bomo imeli le potrebo po dejanski zaščiti Krasa, po ohranitvi našega ozemlja in po razvoju našega kraškega prebivalstva. Vse, kar bo šlo v drugo

smer, bomo jasno in nedvoumno zavrgli, ker nam je pač zares za naš Kras!

Zanimiva seja v deželnem svetu

V maju 1974 je bila v deželnem svetu zelo zanimiva seja: na dnevnem redu so bile spremembe notranjega pravilnika. Na predlog deželne komisije za pravilnik je bilo predlaganih vrsta popravkov k obstoječim predpisom.

Na dnevni red deželne seje je prišlo zopet vprašanje uporabe slovenskega jezika v deželnih komisijah in na sejah sveta. V tem smislu je Slovenska skupnost vložila predlog, po katerem imajo deželni svetovalci pravico posluševati se materinega jezika v okviru deželnega sveta. V ta namen mora prevajalska služba zagotavljati medsebojno sporazumevanje v dveh jezikih, to je v italijanskem in slovenskem jeziku. In to na podlagi člena 3 deželnega statuta. Podoben predlog so vložili tudi v komisiji za pravilnik deželni svetovalci PCI Colli in drugi.

Za predlog svetovalca Slovenske skupnosti dr. Štoke so se izrekli že socialisti in socialdemokrati. Predlog dr. Štoke je namreč sestavljen na podlagi pravilnika deželnega sveta, oz. pokrajinskega sveta Trident-Južna Tirolska, zato bi ga morale sprejeti vse italijanske stranke, posebej seveda DC, ki se je že večkrat izrekla za vsaj delno zaščito pravic slovenske narodne skupnosti v Italiji.

Ce nam ne bodo italijanske stranke izglasovale niti najbolj osnovne pravice uporabe svojega materinega jezika v deželnem svetu, kdaj bomo pa potem prišli do globalne zaščite vseh naših pravic?

Dr. Štoka je predložil zakonski osnutek

Slovenska skupnost je preko svojega deželnega svetovalca dr. Štoke vložila zakonski osnutek v deželnem svetu za pravično zastopstvo Slovencev v upravnih odborih obrtniške deželne ko-

misije (ESA) ter kmetijske deželne komisije (ERSA). Besedilo Štokovega zakonskega osnutka je naslednje:

Sprememba deželnih zakonov št. 21 z dne 18. oktobra 1965 ter št. 15 z dne 18. julija 1967.

Člen 1. - Členu 6 deželnega zakona št. 21 z dne 18. oktobra 1965 je treba po točki d) dodati tale odstavek:

E) vsaj en pripadnik slovenske manjšine, izvedenec v vprašanih obrtniškega področja, ki ga imenuje deželni odbor.

Člen 2. - Členu 21 deželnega zakona št. 15 z dne 18. julija 1967 je treba po točki e) dodati naslednji odstavek:

F) vsaj en pripadnik slovenske manjšine, izvedenec v kmetijskih vprašanjih, ki ga imenuje deželni odbor.

Predlagatelj zakonskega osnutka dr. Štoka utemeljuje v uvodu svojega poročila predlog Slovenske skupnosti in pravi, da je krivično dejstvo, da so v imenovanih komisijah, ki pobliže zadevajo slovenski živelj, Slovenci praktično odsotni. Gre za obrtniški in kmetijski sektor, kjer smo Slovenci ekonomsko najbolj močni, a smo žal dejansko izključeni iz pristojnih deželnih organov.

Zakonski osnutek Slovenske skupnosti spada v nenehno prizadevanje naše slovenske politične organizacije za dejansko enakopravnost Slovencev v Italiji.

Nova deželna vlada, njen program in perspektive za Slovence

Skoro istočasno z zaključkom politične krize na državni ravni je prišlo tudi do rešitve krize v deželi Furlaniji-Juljski krajini. Razlika je le v tem, da sta osrednjo rimsko vlada sestavili le DC in PRI z zunanjo podporo PSI ter PSD, medtem ko so se štiri stranke leve sredine na deželni ravni sporazumele v globalnem smislu.

V imenu novega deželnega odbora je predsednik Comelli prebral v deželni zbornici 26. novembra daljšo programsko izjavo, ki poudarja v bistvu tri stvari: odprtje do opozicijskih sil, voljo do učinkovitejšega soočenja s

težkimi gospodarskimi problemi in željo po globalni rešitvi vprašanj slovenske narodne skupnosti.

Glede opozicijskih sil je predsednik Comelli dejal, da je treba ustvariti nove konstruktivnejše odnose z opozicijo v deželnem svetu in pri tem izrecno imenoval italijansko komunistično partijo.

V svojem govoru je deželni poslanec Slovenske skupnosti dr. Štoka pravilno ugotovil, da je tudi Slovenska skupnost opozicijska sila, ki je v tej zakonodajni dobi, kakor tudi v prejšnjih, predložila več konstruktivnih zakonskih predlogov, med njimi tudi predlog za globalno zaščito Slovencev v Italiji, in da mora zato deželni odbor demokratsko in pravično upoštevati tudi njena prizadevanja predvsem v korist državljanov slovenskega jezika.

Na Štokova izvajanja, posebej na njegovo zahtevo, naj gre v Rim posebna delegacija, sestavljena iz vseh političnih skupin v deželnem svetu, razen misovske, ki naj rimskim oblastem razloži upravičene želje in zahteve Slovencev v deželi, je predsednik Comelli dejal, da je novi odbor pripravljen na ta korak in da bo zato premislil, kdaj in kako naj takšna delegacija nastopi pred rimskimi oblastmi. Ker je svetovalec Slovenske skupnosti uspel v tem politično važnem predlogu, je v glasovalni izjavi dejal, da se v pričakovanju te akcije zaenkrat vzdrži.

V zvezi z izrednim načrtom, ki predvideva 55 milijard lir naložbe, je Slovenska skupnost zagovarjala tezo, naj bi večji znesek (doslej le 7 milijard) šel v kmetijske namene, medtem ko bi morali ustanovi IACP (ljudska stanovanja) znižati prispevke, saj sega ta ustanova vse prevečkrat po razlaščanju zemljišča in tudi nima pravilno urejenih najemnin; ponekod plačujejo namreč po nekaj tisoč lir na mesec, drugje pa tudi po 30 ali še več tisoč.

Kot je bilo sklenjeno v okviru Slovenske skupnosti in SDZ, je svetovalec dr. Štoka ponovno podčrtal odločno stališče, po katerem je treba prenehati

z vsakršnim razlaščanjem in odvzemom zemlje na škodo slovenskega prebivalstva, ki je bilo že vse preveč oškodovano zaradi tega. Če ne bodo oblasti prenehale z razlaščanjem ter z apliciranjem takih zakonov, kot je krivični zakon št. 865/71, potem bo slovenska narodna skupnost — je dejal dr. Štoka — napravila vse, kar je v njeni moči, da se to doseže. Smo za napredek, a še prej smo namreč za obstoj in nemoteno življenje slovenske skupnosti v deželi.

V zvezi s preosnovo deželnega odbora in predsedstva deželnega sveta je omeniti še prevzem predsedstva s strani socialista Tržačana A. Pittonija, ki je tako postal četrti predsednik deželnega sveta (po de Rinaldiniju, Ribeziju in Berzantiju). V izjavi, ki jo je kot novi predsednik deželnega sveta podal v zbornici, je Pittoni podčrtal protifašistično angažiranost naše dežele in našega prebivalstva in posebej pri tem tudi omenil slovensko prebivalstvo.

V pričakovanju izpolnitve teh obljub sta se Slovenska skupnost in SDZ v deželnem svetu vzdržali tudi pri glasovanju za novega predsednika deželnega sveta. Pittoni je bil tako izvoljen z glasovi DS, PSI, PSDI in PRI. Komunisti so v zvezi z glasovanjem socialista za predsednika deželnega sveta oddali belo glasovnico.

ALEKSIJ JOZE MARKUZA

POZDRAV KOROTANU

*Korotan,
žlahtni biser
naše zemlje,
bod' pozdravljen
tisočkrat!
Krnski grad,
Gospa Sveta,
knežji kamen,
bod' pozdravljen
tisočkrat!
Tvoji bratje
ob sinjem Jadranu
kličemo prisrčno:
bod' pozdravljen
tisočkrat!*

Nov dokument o Tominčevem delu

Ko se je goriška občina leta 1966 odločila, da počasti stoletnico smrti goriškega slikarja Jožefa Tominca (1790-1866) z obsežno razstavo njegovih del, je kot dokument izredne pomembnosti nastal tudi zajeten katalog, ki je v marsičem nanovo vrednotil Tominčevo delo.¹ Po mnenju strokovnjaka je katalog »prinesel toliko novih in kritičnih podatkov o slikarjevem življenju in delu, da je ta publikacija danes temeljna knjiga za vsakogar, ki se želi podrobno seznaniti s slikarjevim delom«. ² Seveda je to moč trditi le za tiste podatke, ki so z dokumenti ali sicer z viri strogo podprti. Podrobnejšemu poznavalcu Tominčevega problema pa je tudi znano, da je še vrsta vprašanj tako glede slikarjevega življenja kakor tudi posameznih njegovih del odprta. Ob prenosu te goriške razstave v prostore ljubljanske Narodne galerije je nastala tudi slovenska varianta kataloga, ki prinaša precej gradiva, vzetega iz italijanskega kataloga, le da je to pomnoženo in dopolnjeno s slovenskimi raziskavami in ocenami. V nadaljnjem vnetem raziskovanju Tominčevega dela in življenja pa pričajo tudi kasnejše objave.³

Največje Tominčevo delo po monumentalnosti oz. velikosti je iz serije njegovih del z nabožno tematiko oltarna podoba za goriško stolnico, ki predstavlja Mater božjo s sv. Hilarijem in Tacijanom ter Karlom Boromejskim.⁴ Prav pri tem delu pa je še nekaj nerešenih neznank.

Med elemente, ki so pri umetniških delih za umetnostno zgodovino izredno važni, je tudi letnica nastanka. Glede te oltarne podobe Coronini v že omenjenem katalogu⁵ ugotavlja, da je zanj splošno sprejeta letnica nastanka leto 1825. Ker delo ni signirano, je vprašanje, odkod vsem dotedanjim piscem ta datum? Nedvomno so ga ne-

kateri enostavno prepisovali, vendar se zdi le nekoliko čudno, da ga ni skušal nihče utrditi z dokaznim materialom.⁶

Vse kaže, da se je prvi dvom v to letnico pojavil, ko je Iginio Valdemarin v svoji študiji o goriški stolnici in o restavracijskih posegih v njej v letu 1834 nekoliko podrobneje poročal o raznih premestitvah slik v svetišču.⁷ Po vsej verjetnosti je Coronini na osnovi teh podatkov logično sklepal, da sta dve skici za to oltarno stolnično sliko (akvarel in olja na platnu) iz dobe pred 1830, medtem ko naj bi bila oltarna podoba sama iz časa po 1830. Coronini tudi poroča, da so uničeni zapisniki in računi stolnega kapitlja za to dobo in da je torej nemogoče ugotoviti natančen čas nastanka dela.⁸

V zadnjem času pa je prišel na dan dokument,⁹ ki to Tominčevo sliko precej točno datira, pa čeprav ostajajo še naprej nekatere nejasnosti in praznine glede ostalih podrobnosti.

Izvirno besedilo listine se glasi:

(na sprednji strani lista - recto)

Dichiariamo noi Sottoscritti amministratori della Vener: Chisa (sic!) cattedrale di St: Ilario in Gorizia, che li 22 Dicembre 1823 Mons: Giuseppe Antonio Jereb Canonico Custode Parroco e Decano della sudetta Chiesa abbia fatto riporre a proprie sue spese nella nicchia sopra L'Altar Maggiore la grande Palla, opera originale del Sig Professore Giuseppe Tominz pittore e Cittadino goriziano di proprietà del Sunominato Parroco, rapresentante la Beata Vergine Maria, ed i Santi Ilario Taziano, e Carlo Boromeo unitamente alla Cornice dorata fatta col suo proprio peculio, dimodochè questa Palla perpetuamente abbia da servire ad uso della medesima Chiesa di S: Ilario e che l'istesso Parroco s'abbia dichiarato ed obbligato solenemente che ne egli medesimo, ne i di lui eredi in perpetuo mai abbiano d'avere il diritto di levare questa Palla, e Cornice via della sunominata nicchia, sino a tanto, che questa servirà per uso

della medesima Chiesa Cattedrale di S: Ilario ciò non per tanto, che egli si abbia riservata per se od eredi la proprietà della Palla e Cornice; e che però se questa Palla per qualunque accidente non preveduto al presente, ed ogni qual volta avesse da essere trasportata altrove fuori della sudetta Chiesa Cattedrale da chissia, allora il più volte nominato Parroco, se egli fosse in vita, e dopo di lui morte ciascheduno dei suoi eredi fossero di Lui parenti o congiunti, ovvero non lo fossero, il quale però in qualunque guisa possedesse la presente scrittura, sarà in perpetuo abilitato ed assoluto padrone di levare la Sudetta Palla unitamente alla Cornice, e di trasportarla come sua reale proprietà, ovunque sarà di proprio suo gradimento, senza che da alcuno possa farsi la minima opposizione. Tanto accordiamo pienamente noi sottoscritti, confermando tutto ciò colla propria nostra sottoscrizione alla presenza de sottonotati testimonj, e coll'apposizione dei nostri Sigilli, avendo esteso perciò due atti consimili de quali uno si conserverà nell'Archivio della Chiesa, e l'altro dal Sudetto Canonico e Parroco Giuseppe Antonio Jereb, e suoi eredi. In fede.

Gorizia li 2. Genajo 1825

Giuseppe Antonio Jereb m. p. Can.co Parroco e Decano affermo quanto sopra.

Francesco Jeran testimonio alle sottoscrizioni

Valentino Bertoli fui testimonio ut supra Antonio Rizzotti, Amminist': della Vener: Chiesa Cattedrale di S: Ilario in Gorizia

Giuseppe Cattaruzzi m. p. ut supra
Vertatur
(na hrbtni strani - verso)

Visto dal Magistrato Pol. Eccl. di Gorizia li 10 Gennajo 1825.

Ficher m. p.

Borgomastro e Commissario Vogt

Ce si podrobneje ogledamo podatke, ki jih dokument prinaša, lahko ugotovimo naslednje:

Jožef Anton Jereb je bil »canonicus custos«, torej kanonik-varuh ali kakor bi danes nekako rekli ekonom. Goriški kapiteljski arhiv je namreč z bulo Pija VIII. (27. julija 1830) dobil pravico, da je izbral za stolniškega župnika enega kanonika iz svoje srede, ki ga je vsako-

kratni škof le potrdil. Iskanje podrobnejših podatkov o omenjenem Jerebu ni dalo povsem zadovoljivih podatkov. Najteže pogrešamo pravzaprav kraj rojstva ali vsaj pokrajino Goriške, iz katere je prišel. Po priimku sodeč, bi to utegnila biti Cerkljanska ali Kobariška, vendar dokaza še ni. Rodil se je leta 1775, v mašnika je bil posvečen 1796 ali 1797, ker je leta 1819 imel 22 let in nekaj mesecev duhovniške službe. V vodstvu goriškega kapitlja je sledil Francescu Antoniu Strassoldu, kanoniku-sholastu, in sicer v letih 1819-1827. Njegovo smrt opisuje kapiteljski zapisnik takole: »16. avg. ob 3 in pol popoldne je po 9 dneh bolezni umrl kanonik-varuh, še prej kanonik-varuh, župnik in dekan zaradi febris putrida, bilo mu je 52 let in 3 mesece, kanonik je bil 10 let, varuh pa 8. 17. avgusta ga je pokopal naš škof...«¹⁰

Jereb je torej bil »canonico custode Parroco e Decano«, se pravi kanonik-varuh (lahko bi prevajali tudi oskrbnik), župnik in dekan. Prvi dve funkciji sta ekonomsko-administrativne narave in spričujeta, da je bil imenovani tisti izvoljeni kanonik kapitlja, ki je imel na skrbi stolnico in njeno župnijo. Drugi dve oznaki, »župnik in dekan«, sta cerkvenopravne narave. Pri opravljanju njemu zaupanega dela sta mu pomagala dva upravitelja (amministratori) Rizzotti in Cattaruzzi. Dolžnost Jerebove službe je zahtevala, da je skrbel tudi za opremo cerkve. In tako si lahko čisto normalno razlagamo, da je ali v dogovoru s kapitljem ali sam naročil pri Jožefu Tomincu oltarno sliko sv. Hilarija in Tacijana, zavetnikov stolnične župnije. Ko je bila ta izdelana, menimo, so jo dali v nišo nad glavni oltar.

V času od 22. decembra 1823, dneva, ko je bila slika postavljena v nišo, kakor spričuje objavljeni dokument, pa do 2. januarja 1825, ko je datiran podpis le-tega, torej v času komaj leta dni, pa se je moralo zgoditi nekaj, kar je Jereba spodbudilo (lahko bi zapisali: prisililo), da je šel in od dveh stolničnih upraviteljev (amministratori)

Josip Tominc - Oltarna slika v goriški stolnici; Mati božja s sv. Hilarijem, Tacijanom in Karlom Boromejskim

dosegel, da sta mu vpričo Francesca Jerana lastnoročno podpisala uradni akt, ki je bil 8 dni kasneje, 10. januarja istega leta nekako potrjen od oblasti na odseku za upravne in cerkvene zadeve. O vzroku tega Jerebovega koraka lahko zaenkrat samo ugibamo.

Najprej bi utegnil biti posredi ekonomski problem. K temu se nagibam tembolj, ker je v listini kar dvakrat poudarjena ekonomska stran zadeve (»... a proprie sue spese ...«, »... col suo proprio peculio ...«). Ta ekonomski problem pa je nastal po vsej verjetnosti šele potem, ko je slika že visela na svojem mestu v cerkvi, zakaj drugače bi mož ne bil čakal eno leto, če bi bilo že ob postavitvi slike v nišo jasno, kako je s plačilom dolga (računa) slikarju in uokvirjevalcu.

Zadevo pa bi se dalo razložiti tako. Kot župnik je torej Jereb sliko naročil. Rekel sem že, da po vsej verjetnosti v soglasju s kapitljem, mogoče pa tudi na svojo pest, v upanju, da bo ostale člane kapitlja kasneje za to reč pridobil. Potem bi utegnili priti do nespo razumov ali odločne odklonitve plačila slike od strani cerkve. Se pravi, Jereb je sliko moral sam plačati in na svoje stroške tudi postaviti, potem ko ji je še prej oskrbel zares bogat pozlačen okvir. S tem pa je bil osebno materialno in moralno prizadet; materialno, ker ga je vse to stalo verjetno veliko denarja; ¹¹ moralno pa, ker mu je bila kot župniku stolnične župnije izražena nekaka nezaupnica. Sliko je torej *sam plačal*. Naročil pa je seveda ni zase, saj nas od podobne misli odvrača že njen format, potem pa tudi vsebina, ki je strogo vezana na stolnico kot tako.

Odperto ostaja vprašanje, ali sta bila Jereb in Tominc tudi sicer znanca ali morda celo prijatelja. Starostna razlika petnajstih let bi tega ne izključevala. O predmetu upodobitve sta se morala temeljito pogovarjati in dogovarjati, gotovo pa ni bil slikar tisti, ki je dal idejo, temveč se je le podredil izraženi želji. (V tem, da je bil Tominc le slikar nabožnih podob, ne pa

religiozni slikar, bo treba kar pritegniti Remigiu Mariniju, ¹² ki je zvrst Tominčevega slikarstva podrobneje razčlenil.) Omenjena želja ali sugestija pa bi utegnila biti celo zamisel celotnega kapitlja kot skupnosti, saj je šlo vendar za izredno važno in drago zadevo.

Prvotna akvarelna skica (zdaj v Museo Provinciale v Gorici; njeno objavo glej v delu, citiranem v opombi 1, str. 83) nakazuje v spodnjem delu obrise kar 6 figur: levo sv. Tacijana in Hilarija, v sredini sv. Karla Boromejskega, desno pa sv. Antona v ospredju in sv. Petra in Pavla v ozadju. Razlaga za večino omenjenih svetnikov ni težka. Tako za sv. Petra in Pavla: gotovo je v teh dveh postavah, ki ju je slikar tudi pomaknil v drugi plan, spomin na tisto dobo goriške nadškofije, ko je bila ta ukinjena in ustanovljena goriško-gradiščanska nadškofija (di Gorizia ossia di Gradisca) ter imela svoj sedež v Gradišču (Gradisca) v tamkajšnji dekanijski cerkvi sv. Petra in Pavla. Sv. Hilarij in Tacijan sta izven debate, saj sta oglejska mučenca in od nekdanj zavetnika goriške Cerkve. Sv. Karel Boromejski bi utegnil biti spomin na prvega goriškega nadškofa Karla Mihaela Attemsa, saj vemo, da je ta dal postaviti cerkev temu svetniku na čast (semeniško). Problematična je torej le figura sv. Antona. Coronini ¹³ išče njen smisel in jo razlaga, kot da gre za zavetnika kanonika in dekana goriškega stolnega kapitlja Antona Smersuja, ki je časovno sledil našemu Jerebu, torej od 1829 do 1835. Toda z isto pravico bi smeli postaviti hipotezo tudi za ime Antona, ki ga je nosil naš Jereb. Vendar se mi zdi taka razlaga manj sprejemljiva. Morda bi tu kazalo razmisliti, da ni tu nakazan zavetnik bližnje cerkve sv. Antona?

Zakaj je sv. Anton izginil že na osnutku v olju in ga tudi v dokončni sliki ni, je gotovo vprašanje, ki je tesneje povezano z naročnikom, v veliko manjši meri lahko tudi s slikarjem. Tominc je spočetka skiciral sliko (akvarelno risbo) slikarsko mnogo bolj neoporečno, ker je njen spodnji pro-

stor enakomerno napolnil s figurami, česar o kasnejših variantah ne bi mogli trditi, saj umetnostnozgodovinski kritiki pišejo: »Il pittore tenta contemporaneamente due moduli di composizione, il piramidale della tradizione cinquecentesca e il diagonale in profondità, prediletto dal barocchismo. Contraddittorii già di per sé questi schemi, nel dipinto risultano poi incompiuti l'uno e l'altro e figurativamente sbilanciati: donde incongruenze in tutta la compagine, e il senso tedioso d'una pletora da un lato e d'un frantumamento e d'un vuoto dall'altro...«¹⁴, torej na eni strani slike preobilje, na drugi pa usad in praznina.

Glede sv. Petra in Pavla velja omeniti, da ko je Gorica leta 1791 spet dobila pravice nadškofije, sta sv. Peter in Pavel ostala še vedno titularna zavetnika goriškega kapitlja,¹⁵ da pa Gorica ni pozabila svojih pravih prejšnjih zavetnikov sv. Hilarija in Tacijana, dokazuje že to, da sta na sliki postavljena v ospredje, čeprav je šele leta 1830 papež Pij VIII. z bulo 3. avgusta t.l. dokončno ukinil goriško-gradiščansko nadškofijo.

In ker je torej Jereb sliko sam plačal, visela pa je že — kakor dokument jasno govori — že več kot eno leto nad glavnim oltarjem, si je to lastninsko pravico skušal zagotoviti na nekako oster način s tem, da si je dal uradno potrditi, da je do smrti lastnik slike on sam, po smrti pa njegovi dediči ali, v primeru, da bi teh ne bilo, pač tisti, ki bi bil v posesti omenjene listine.

Dve leti po sestavitvi listine je Jereb umrl, sliko pa je doletela usoda, da se je morala umakniti s svojega prostora, ker so na njeno mesto dali neko drugo sliko, Vnebovzeto Tizianove šole, ki je tudi romala skozi Tominčeve roke (restavriral jo je). Za to sliko je plačal Agostino Codelli Tomincu 1.000 florintov. Dobil pa jo je Tominc od gvardijana kapucinskega samostana v Gorici. V nadomestilo za domnevno Tizianovo delo pa je naslikal Vnebovzeto (1837). Pri restavriranju je sliko očistil nekih plasti, ki jih je slikar-ma-

zač Deperis ali de Peris nanesel.¹⁶ Tominčeva slika za stolnico je prišla potem na konec desne ladje (galerije) v stolnici in tu bila dolga leta, tako da se je Babudri ob koncu leta 1907 spominja in se zgraža: »...Io però non lascerei questo bel quadro dov'è ora...«, saj »è pur vero che è alla mercè del pubblico, che o con i piedi, o con gli ombrelli, senza riparo com'è, può sciuparlo... Sopra un altare o in una sala, o in presbitero, o in sagrestia, starebbe molto meglio...«¹⁷ Ta domnevna Tizianova Vnebovzeta je visela nad glavnim oltarjem vse do leta 1909 in bila šele to leto preložena v prezbiterij na evangeljsko stran, po popravilih stolnice leta 1929 pa je končno Tominčeva slika sv. Hilarija in Tacijana ter sv. Karla Boromejskega prišla na glavno mesto v cerkev.

Iz navedenega sledi:

a) Tominčeva oltarna slika sv. Hilarija in Tacijana je bila izdelana pred decembrom 1823, gotovo pa vsaj kak mesec prej, če pomislimo, da je bilo potrebno potem izdelati še gotovoda težak in zahteven okvir;

b) obe dosedanji letnici, bodisi 1825, ki so jo do leta 1966 navajali v pretežni večini (Alfredo Tominz, Babudri, Steska, Cossar, Marini, Valdemarin itd.)¹⁸, bodisi nova predlagana po letu 1830, ne držita;

c) v leto 1823 bi morda kazalo postaviti tudi obe skici, tako akvarelno kakor oljnato, razen če ne bi kazalo tu tvegati novega vprašanja: ali nista morda skici nastali še v Tominčevi »rimski« dobi? Se pravi okoli leta 1820 ali pred tem? To bi se dalo razložiti s tem, da Tominc, kakor kažejo skopi podatki, ni nikoli docela pretrgal vezi z goriškim mestom, saj se je vanj vsako toliko vračal.¹⁹ Morda so se dogovorili o osnutku te oltarne slike začeli plesti ob kakem takem obisku Gorice, slikar pa je potem v Rimu uresničil svoje prve zamisli najprej kot akvarelno skico, nato kot osnutek v olju. Za »rimsko« časovno varianto bi govorili nekateri elementi: angel ali angeli, ki

jih je »prevzel« iz Rafaelove Sikstinske Madone²⁰ pa tudi iz »paliotta« Guida Renija.²¹ Tu bi kazalo opozoriti na precejšnjo podobnost sv. Hilarija na oljnati skici (in seveda na oltarni sliki) s podobo sv. Filipa Nerija v sliki »Apparizione della Vergine a San Filippo Neri«, delu Guida Renija.²² To bi se lahko skladalo s sporočilom, da je Tominc v Rimu veliko kopiral. Le v tem primeru bi bili torej skici lahko starejši, sicer pa jih bo treba postaviti kar v bližino same izvršitve velike oltarne slike;

č) slike najbrž ni naročil stolniški kapitelj, po vsej verjetnosti morda le stolniški župnik, dekan, ki je bil izbran izmed kanonikov kapitlja. Bil pa je to zagotovo Jožef Anton Jereb. Če pa je sliko res naročil kapitelj, ta zagotovo ni bil njen plačnik, kar je iz akta jasno;

d) upodobitev sv. Antona na skici bi torej kazala le na Jerebovo ime (in ne Smersujevo), ali pa, kakor sem že omenil, nakazovala kakšno zvezo sv. Antona z Gorico;

e) kam je izginil en izvirnik dokumenta po Jerebovi smrti, ne vemo. Pričujoči, ki ga tu objavljam, je last kapiteljskega arhiva v Gorici, čprav se trenutno nahaja v nadškofijskem arhivu v Gorici. Po tem pričevanju, za puščinjskem aktu obenem in če bi izražena volja še vedno bila pravnoveljavna, bi bil pravni lastnik slike goriški kapitelj in ne stolna cerkev v Gorici, to seveda le v primeru, da bi slika ne služila več svojemu namenu.

Ugibanje pod e) ne spada v okvir in kompetenco tega zapisa, kateremu je bil edini namen umetnostnozgodovinske narave, se pravi osvetlitev letnice nastanka te oltarne slike, ki jo bodo morali umetnostna zgodovina in raziskovalci Tominčevega dela zagotovo pomakniti iz leta 1830 ali časa po njem za polnih 7 let nazaj, ali pa iz leta 1825, kakor so do leta 1966 splošno datirali, za vsaj dve leti bolj zgodaj, torej vsaj v leto 1923.

¹ Mostra di Giuseppe Tominz. Catalogo a cura di Guglielmo Coronini. Con un saggio introduttivo di Antonio Morassi. Gorizia. Palazzo Attems 28 Agosto-30 Ottobre 1966. 270+(I) str. s. sl. 80.

² Dr. Ksenija Rozman, Mladostno delo in življenje slikarja Jožefa Tominca, Srečanja (Nova Gorica) IV/1969, 19, str. 36-39.

³ Tominc. (1790-1866). Razstava... marec-april 1967. Moderna galerija, Ljubljana. 189+(II) str. s. sl. 80. - Sem je treba dodati še vso literaturo, ki jo prinaša dr. Ksenija Rozman (ZUZ 1968, -), posebej njena dva prispevka v ZUZ 1970, 223-242 in ZUZ 9, 1972, 125-9.

⁴ Reprodukcijsko delo glej v Almanacco del Popolo... 1908, Gorizia, pril. pred naslovno stranjo.

⁵ O. c. sub 1, str. 84 (bibliografija).

⁶ Ali je kdo od teh že poznal dokument, ki ga tu objavljam, pa ga je prepovršno bral? Da bi bil videl le letnico akta (1825), prezrl pa letnico v prvem delu besedila? Se najlaže bi bil to storil Babudri.

⁷ Igino Valdemarin, La chiesa e la parrocchiale dei Santi Ilario e Taziano di Gorizia, Studi Goriziani XXIV/1958, 145-216, posebno str. 174, 187.

⁸ O. c. sub 1, str. 82.

⁹ Gre za pisarniško polo (4. str., od teh le prvi dve popisani), ki jo je med gradivom kapiteljskega arhiva, ki je bilo do pred leti v škofijski hiši nasproti vhoda v stolnico, a je sedaj porušena in na njenem levem boku sezidana nova stanovanja kanonikov. Ob sedanjem urejevanju arhivov jo je našel msgr. Bertotti, nanjo pa me opozoril dr. Rudi Klinec. Obema, kakor tudi za ljubeznivo pomoč pri iskanju kasnejših podatkov se na tem mestu iskreno zahvaljujem.

¹⁰ O Jerebu prim.: goriški Directorium liturgicum 1821; zapisniki sej goriškega stolnega kapitlja pod 16. avg. 1827 (zapisnikar A. Codelli, rokopi); Valdemarin, o. c. str 187; Liber mortuorum VI°, 236 d; podatki dekanjskega arhiva v Cerknem.

¹¹ Če smemo le ilustrativno navesti: Tomincu je bila za oltarno sliko v Logu pri Vipavi izplačana vsota 500 srebrnih goldinarjev; zaradi velikosti bi stolnična slika morala stati vsaj trikrat več.

¹² Remigio Marini, Giuseppe Tominz, Venezia 1952, str. 17-19.

¹³ Coronini o. c. sub 1, str. 82.

¹⁴ Marini, o. c. sub 12, str. 18.

¹⁵ Direktorij 1794.

¹⁶ Vse to, povzeto po Formentiniju (Giuseppe Formentini, Le Chiese di Gorizia illustrate, rokopi; v knjižnici velikega semenišča v Gorici), citira Valdemarin, o. c. v opombi 7, str. 174.

¹⁷ Francesco Babudri, Almanacco del Popolo per l'anno... 1908, Gorizia 1907, str. 42-44.

¹⁸ Prim. delo pod opombo 17, str. 44; Steska, Slovenska umetnost. 1. Slikarstvo, Prevalje 1927,

Mohorjeva knjižnica, 16, str. 239; Remigio Marini, Giuseppe Tominz, Venezia 1952, str. 17; Alfredo Tominz, glej delo pod opombo 1, str. 45.

¹⁹ Marini, o. c. str. 17.

²⁰ Marini, o. c. str. 18. Sliko te glej v delu: M. G. Ciardi Duprè, Raffaello, parte 2^a, v zbirki Maestri del colore, 13, tab. XIV.

²¹ »Paliotto« Guida Renija ali »Palione del Voto« ali »Pala della Peste« imenovano delo, znano tudi pod imenom »La Madonna del Rosario«, je nastalo po prenehanju kuge v Bologni kot zahvalni dar mesta. Podobnosti s Tominčevo akvarelno skico za oltarno sliko sv. Hilarija in

Tacijana so več kot slučajne. V gornjem delu je podobnost izredno velika, v spodnjem pa tudi, tako po razvrstitvi oseb kakor po drži in oblikovanju. Sicer pa je treba reči, da je sv. Hilarij na goriški sliki izredno podoben sličnim renijevskim podobam. Reprodukcijsko paliotto glej v knjigi: Andrea Emiliani, Guido Reni, Milano 1963. (I Maestri del colore, 35, tab. XI.)

²² »Apparizione della Vergine a S. Filippo Neri« se hrani v Rimu v cerkvi Sv. Marije v Vallicelli (reprodukcijsko glej v Enciclopedia Cattolica, Città del Vaticano, 1953, vol. X, str. 770, priloga.

Kazalo

Kalendarij	1-27
Naši slavni možje (Martin Jevnikar)	28
Beleznice skladatelja V. Vodopivca (Jožko Kragelj)	38
Zaključki manjšinskega kongresa v Trstu (Drago Stoka)	46
70 let župnije v Ricmanjih (Angel Kosmač)	54
Škofovska sinoda o evangelizaciji (dr. Janez Jenko)	68
Cerkvena slovenščina v slov. Istri (Leopold Jurca)	75
Božična večerja v Krpatih (Andrej Kobal)	77
Otvoritev Zavoda sv. Družine (Rudolf Klinec)	86
Obnovitev slov. šol po padcu fašizma (Rudolf Klinec)	90
Prvo zasliševanje (Jožko Kragelj)	106
Prosvetno delo na Tržaškem (Marij Maver)	111
Božo Milanović v borbi za narodne pravice (A. Rejec)	118
Prosvetna dejavnost primorskih naseljencev v Argentini (F. Cotar)	122
Mittleuropa 1974 - srečanje filozofov (A. B.)	125
Andrej Gabersček (I. z. Fervidus)	126
Prispevek deželnih avtorjev (Stefan Vidmar)	130
Stane Malič - sedemdesetletnik (Zorko Harej)	134
Tomaž Akvinski (Stojan Brajša)	136
Jože Abram (Jožko Kragelj)	142
Goriški Slovenci in njih kulturno življenje (K. Humar)	144
Ena ura petroleja za gobavce (R. R.)	151
Prenovljena cerkev v Štmaru pri Gorici (R. P.)	153
Značilnost alkoholizma med Slovenci na Goriškem (dr. B. Špacapan)	154
Srečanje z ljubeznijo (R. S. Jennings)	156
Flišne kamnine v službi človeka (Rajko Pavlovec)	158
Desetletnica župnijskega doma (Jože Zorž)	161
Prosvetno delovanje v Doberdolu (Franka Ferletič)	165
Papeški zavod Slovenik v Rimu	167
Slovenski goriški skavti (Divji Chanco)	168
Ob dvajsetletnici SKAD-a (V. M. Koršič)	170
Ob dvajsetletnici Trinkove smrti (S. B.)	171
Pomen GMD za slovensko manjšino v Italiji	172
Sveto leto 1975 (Roman Rus)	181
Deželne novice	182
Nov dokument o Tominčevem delu (Marij Breclj)	185

Pesmi

Vražji bric (<i>Fervidus - l. z.</i>)	37
Vstajenje (<i>Aleksij Jože Markuža</i>)	43
Jesenska idila (<i>Aleksij Jože Markuža</i>)	45
Vzlet (<i>Aleksij Jože Markuža</i>)	53
Voda s Podklena (<i>Fervidus - l. z.</i>)	67
Svete Višarje v maju (<i>Ljubka orli</i>)	76
Zaznamovani (<i>Aleksij Jože Markuža</i>)	85
Sen Kresne noči (<i>Aleksij Jože Markuža</i>)	109
Pred ikono (<i>Aleksij Jože Markuža</i>)	110
Večerna impresija (<i>Lubka Šorli</i>)	128
Cešnjevo cvetje (<i>Ljubka Šorli</i>)	129
Na Sveti Genderci (<i>Fervidus - l. z.</i>)	141
V triglavski glorioli (<i>Fervidus - l. z.</i>)	164
Pozdrav Korotanu (<i>Aleksij Jože Markuža</i>)	184

